

ISSN: 1306-9136

ULUSLARARASI SUÇLAR ve TARİH

Yıllık Uluslararası Hukuk ve Tarih Dergisi

INTERNATIONAL CRIMES and HISTORY

Annual International Law and History Journal

sayı /
issue

21
2020

Orta Asya'da Tarihsel Kimlikler ve Çatışma

Pınar KÖKSAL

Avrupa Birliği'ne Üyelik Yolunda Türkiye'nin Uluslararası Ceza Mahkemesini Kuran Roma Statüsüne Taraf Olmasının Yeri

Çiğdem AKIN

Milan Nedić İktidarında Sırp Toplumunda Düşman İnşası Propagandasına Yönelik Bir İnceleme

Özkan AVCI - Caner ÇAKI

Suç, Cezalandırma ve Hapishanelerde Bir Disiplin Aracı Olarak Kullanılan İletişim Olgusu

Arda Umut SAYGIN

An Evaluation Regarding the Role of France in Rwanda in the Light of Recent Developments

Ceyda ACİCBE

İbn Haldun'un Siyaset Teorisi Bağlamında Mançu Devleti'nin Çinlileşmesi

Gülperi GÜNGÖR

RAPOR / REPORT

Bir İnsanlık Trajedisi:

Kuzey Amerika Kızılderililerinin Trajik Öyküsü

Ömer ZEYTİNOĞLU

KİTAP İNCELEMELERİ / BOOK REVIEWS

TERAZİ
YAYINCILIK

ULUSLARARASI SUÇLAR VE TARİH INTERNATIONAL CRIMES AND HISTORY

Yıllık Uluslararası Hakemli Dergi
Annual International Peer-Reviewed Journal

2020, Sayı / Issue: 21
ISSN: 1306-9136

EDİTÖR / EDITOR

E. Büyükelçi - Ambassador (R) Alev KILIÇ

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / MANAGING EDITOR

Teoman Ertuğrul TULUN

İMTİYAZ SAHİBİ / LICENSEE

AVRASYA BİR VAKFI (1993)

Bu yayın, Avrasya Bir Vakfı adına, Avrasya İncelemeleri Merkezi tarafından hazırlanmaktadır.
This publication is edited by Center for Eurasian Studies on behalf of *Avrasya Bir Vakfı*.

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Alfabetik Sıra ile / In Alphabetic Order

Prof. Dr. Ayşegül AYDINGÜN
(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Sadi ÇAYCI
(Başkent Üniversitesi)

Prof. Dr. Birgül DEMİRTAŞ
(Türk-Alman Üniversitesi)

E. Büyükelçi / Ambassador (R) Bilal ŞİMŞİR
(Tarihçi-Yazar)

Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN
(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Durmuş TEZCAN
(İstanbul Kültür Üniversitesi)

Prof. Dr. Ömer TURAN
(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

YAYIN SAHİBİ / PUBLISHER

Hazel ÇAĞAN ELBİR

YAYIN İDARE MERKEZİ / PUBLICATION OFFICE

Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.
Abidin Daver Sokak No. 12/B Daire 4 06550 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 438 50 23 - Faks: 0 (312) 438 50 26
E-posta: terazi yayincilik@gmail.com

YAYIN TÜRÜ / PUBLICATION TYPE

Yaygın Süreli Yayın / Periodical

ABONE SORUMLUSU / SUBSCRIPTION OFFICE

Hülya ÖNALP
Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.
Süleyman Nazif Sokak No. 12/B Daire 4 06550 Çankaya/ANKARA

SAYFA DÜZENİ / DESIGN

Ruhi ALAĞÖZ

BASKI / PRINTING

Tek Ses Ofset Matbaacılık
Kazım Karabekir Cad. Kültür Çarşısı 7/60 Altındağ / ANKARA

BASIM TARİHİ ve YERİ / PUBLICATION DATE and PLACE

2 Aralık 2020, Ankara

İçindekiler / Contents

Yazarlar	5
Contributors	8
Editörün Notu	11
Editorial Note	17
Orta Asya’da Tarihsel Kimlikler ve Çatışma	21
<i>(Historical Identities and Conflict in Central Asia)</i>	
Pınar KÖKSAL	
Avrupa Birliği’ne Üyelik Yolunda Türkiye’nin Uluslararası Ceza Mahkemesini Kuran Roma Statüsüne Taraf Olmasının Yeri	53
<i>(The Role of Turkey’s Accession to the Rome Statute Establishing the International Criminal Court in its Path to the EU Membership)</i>	
Çiğdem AKIN	
Milan Nedić İktidarında Sırp Toplumunda Düşman İnşası Propagandasına Yönelik Bir İnceleme	81
<i>(An Examination of Enemy Construction Propaganda in Serbian Society in Milan Nedić’s Reign)</i>	
Özkan AVCI - Caner ÇAKI	
Suç, Cezalandırma ve Hapishanelerde Bir Disiplin Araç Olarak Kullanılan İletişim Olgusu	111
<i>(Crime, Punishment and the Case of Communication as a Disciplinary Tool in Prisons)</i>	
Arda Umut SAYGIN	
An Evaluation Regarding the Role of France in Rwanda in the Light of Recent Developments	139
<i>(Son Gelişmeler Işığında Fransa’nın Ruanda’daki Rolüne İlişkin Bir Değerlendirme)</i>	
Ceyda ACİCBE	
İbn Haldun’un Siyaset Teorisi Bağlamında Mançu Devleti’nin Çinlileşmesi	169
<i>(The Sinicization of the Qing Empire in the Context of Ibn Khaldun’s Political Theory)</i>	
Gülperi GÜNGÖR	
RAPOR / REPORT	
Bir İnsanlık Trajedisi: Kuzey Amerika Kızılderililerinin Trajik Öyküsü	191
<i>(A Human Tragedy: The Tragic Story of the North American Indians)</i>	
Ömer ZEYTİNOĞLU	

İçindekiler / Contents

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

- Sovyet Sonrası Ukrayna'da Devlet, Toplum ve Siyaset:
Değişen Dinamikler, Dönüşen Kimlikler215
*(State, Society and Politics in Post-Soviet Ukraine:
Changing Dynamics, Transforming Identities)*
F. Didem EKİNCİ
- Atrocities in the Balkan Wars 229
(Balkan Savaşları'ndaki Mezalimler)
Ahmet Can ÖKTEM
- Askeri Müdahaleler, Savaş Suçları ve Sivillerin Korunması235
(Military Interventions, War Crimes, and Protecting Civilians)
Berfin Mahide ERTEKİN

Yazarlar

Pınar KÖKSAL

Prof. Dr. Pınar Köksal; ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünden mezun olduktan sonra aynı bölümden yüksek lisans derecesini almış ve ABD’ndeki Miami Üniversitesinde siyaset bilimi doktorasını yapmıştır. 1998 yılında beri ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışan yazarın Orta Asya bölgesindeki kimlik meselesi ve siyasal gelişmeler ile ilgili Türkçe ve İngilizce yayınları bulunmaktadır.

İletişim: akcali@metu.edu.tr

Çiğdem AKIN

Çiğdem Akın, yaklaşık on yıldır Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı’nda AB İşleri Uzmanı olarak görev yapmaktadır. Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde lisans eğitimini tamamladıktan sonra Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde Avrupa Birliği ve Küresel Siyaset Ekonomisi (MA) ve Cambridge Üniversitesi (İngiltere) Hukuk Fakültesi’nde Uluslararası Kamu Hukuku (LLM) alanlarında yüksek lisans yapmıştır. Ayrıca Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde üç yıl asistanlık ve Cambridge Üniversitesi’ndeki eğitimi süresince Cambridge Journal of International Relations and Comparative Law Dergisi’nde editörlük yapmıştır. Uzmanlık alanı esas olarak AB’nin yargı, temel haklar ile özgürlük, güvenlik ve adalet alanındaki mevzuatına Türkiye’nin uyumu üzerinedir. Türkiye’nin, AB insan hakları hukukuna, Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması’na ve AB’nin kamu yönetimi konularına yaklaşımına ilişkin çalışmaları ve yayınları bulunmaktadır.

İletişim: cakin@ab.gov.tr

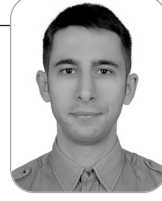
Özkan AVCI

Öğr. Gör. Özkan Avcı, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık ile İşletme alanlarında lisans, Halkla İlişkiler ve Tanıtım alanında Yüksek Lisans programını tamamladı. Halkla İlişkiler ve Tanıtım alanında Doktora eğitimi devam ediyor. 2016 yılından bu yana Bartın Üniversitesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programında Öğretim Görevlisi olarak görev yapmaktadır. Halkla İlişkiler, Duygusal Zekâ, Yeni Medya, Propaganda ve İletişim Araştırmaları üzerine kitap, kitap bölümleri ve ulusal/uluslararası hakemli dergilerde çalışmaları bulunmaktadır.

İletişim: ozkanavci@bartin.edu.tr

Caner ÇAKI

Arş. Gör. Caner Çaki, 1989 yılında Samsun'un Bafra ilçesinde doğdu. 2012 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladı. 2016 yılında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı'ndan yüksek lisans derecesini aldı. 2016 yılından beri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı'nda doktora eğitimini sürdürmektedir. 2015 yılından itibaren de İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Propaganda, reklam, halkla ilişkiler ve sosyal medya alanlarında çalışmalar yürütmektedir. Nazi Almanyası, Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti başta olmak üzere farklı dönem ve ülkelerin propaganda faaliyetleri üzerine incelemelerini sürdürmektedir. Ulusal ve uluslararası alanda pek çok dergide propaganda alanında çalışmaları bulunmaktadır. "İletişim ve Propaganda" ve "Türk Siyasal Hayatında Propaganda Müzikleri" adlı iki kitabın editörlüğü görevini üstlenmiştir

İletişim: caner.caki@inonu.edu.tr

Arda Umut SAYGIN

Araştırma Görevlisi Dr. Arda Umut Saygın, lisans eğitimini Çukurova Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde ve yüksek lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Gazetecilik Bölümünde tamamladıktan sonra "Mahkûmların medya kullanımı ve hapisanelerdeki iletişim pratikleri" başlıklı doktora tezini 2020 yılında Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde savunarak doktor ünvanını aldı. Aynı Üniversitenin İletişim Fakültesi Gazetecilik bölümünde 2014 yılından beri görev yapmaktadır. Başlıca çalışma alanları medya çalışmaları ve iletişim sosyolojisidir.

İletişim: arda.saygin@hbv.edu.tr

Ceyda ACİCBE

Ceyda Acicbe, Eylül 2019'dan bu yana Avrasya İncelemeleri Merkezinde (AVİM) analist olarak görev yapmaktadır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Sosyoloji Bölümünden 2017 yılında mezun olmuştur. Acicbe, 2017 yılında başladığı ODTÜ Sosyoloji tezli yüksek lisans programına halen devam etmektedir. Yüksek lisans yaparken 2018-2019 öğretim yılı boyunca Proje Tabanlı Mevlana Değişim Programı kapsamında Kiev Taras Şevçenko Milli Üniversitesi'nde (Ukrayna) lisans ve yüksek lisans seviyesinde dersler almıştır. Bu süre zarfında iki farklı projede araştırmacı olarak yer almıştır.

İletişim: cacicbe@avim.org.tr

Gülperi GÜNGÖR

Gülperi Güngör Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümü lisans, ODTÜ Uluslararası ilişkiler yüksek lisans mezunudur. Yüksek lisans tezini Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki gözetim ve güvenlik uygulamaları üzerine yazmıştır. Ocak 2020'de misafir araştırmacı olarak Avrasya İncelemeleri Merkezi'ne katılan Güngör, Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde doktora eğitimine devam etmektedir.

İletişim: ggungor@avim.org.tr

Ömer ZEYTİNOĞLU

E. Büyükelçi Ömer Zeytinoglu, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi. Memuriyet hayatına Dışişleri Bakanlığında başladı, Bakanlığın değişik birimlerinde çalıştı. Merkezde Müsteşar Özel Müşaviri, yurt dışında Brüksel’de Başkonsolos, Bükreş’te Büyükelçi olarak görev yaptı. 2007 yılında emekliye ayrılmadan önce Dış Politika Danışma Kurulu üyeliğinde bulundu.

İletişim: omerzeytinoglu@yahoo.com

F. Didem EKİNCİ

Doç. Dr. F. Didem Ekinci, 1999 yılında Hacettepe Üniversitesi’nde lisans, 2002 ve 2009 yıllarında da İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi’nde Uluslararası İlişkiler alanında yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamlamıştır. 2009’dan bu yana, Çankaya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde tam zamanlı Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Verdiği dersler ve akademik yayınları; ağırlıklı olarak dış politika analizi, uluslararası ilişkiler teorileri, Balkanlar’da ve Kafkasya’da siyaset, Rus dış politikası, Türk dış politikası üzerinedir. Ekinci, Çankaya Üniversitesi – Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi’nin (AAUM) müdürlüğünü yürütmektedir. *Russia and the Balkans after the Cold War* (Rangendingen: Libertas Publications, 2013) adlı kitabın yazarı olan Ekinci; İngilizce, Fransızca, Rusça ve Almanca bilmektedir.

İletişim: didemekinci@cankaya.edu.tr

Ahmet Can ÖKTEM

Ahmet Can Öktem Lisans eğitimini 2013 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisat Bölümünde tamamlamıştır. Yüksek lisans eğitimini 2018 yılında ODTÜ Avrupa Bütünleşmesi Bölümünde tamamlanmıştır. 2017 yılında çevirmen olarak Avrasya İncelemeleri Merkezi’ne (AVİM) katılmıştır. 2018 yılında CIFE’nin (Centre International de Formation Européenne) Gelişmiş Avrupa ve Uluslararası İlişkiler Araştırmaları diploma programını tamamlamıştır.

İletişim: canoktem89@hotmail.com

Berfin Mahide ERTEKİN

Berfin Mahide Ertekin, lisans eğitimini 2019 yılında TOBB ETÜ Uluslararası İlişkiler Bölümünde tamamlamıştır. 2019 yılında misafir araştırmacı olarak Avrasya İncelemeleri Merkezi’ne (AVİM) katılmıştır. Türk-Ermeni ilişkileri, Ermeni diasporası ve Kafkasya üzerine çalışmalar yürütmektedir.

İletişim: berfinn.ertekinn@hotmail.com

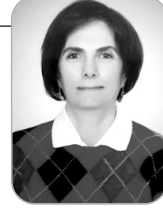

Contributors

Pinar KÖKSAL

Prof. Dr. Pinar Köksal had her undergraduate and graduate degrees from the Department of Political Science and Public Administration of the Middle East Technical University (METU) and her Ph.D. at the Department of Political Science of the Miami University in the United States. Since 1998, she has been working as a faculty member at METU. She has publications in Turkish and English on the identity issues as well as political developments in the Central Asian region.

Contact: akcali@metu.edu.tr

Çiğdem AKIN

Çiğdem AKIN has been working as an Expert for EU affairs at the Directorate for EU Affairs (Ministry of Foreign Affairs of Turkey) since July 2010. She holds an LLM in International Public Law from the University of Cambridge, UK; an MA in International Relations and a law degree from Bilkent University. She was an editor at the Cambridge Journal of International and Comparative Law during her LLM at the University of Cambridge and research assistant at the International Relations department for 3 years. Her area of expertise is mainly focused on Turkey's alignment with the EU acquis on judiciary and fundamental rights and also freedom, security and justice. She has studies and publications on Turkey's alignment with EU human rights law, EU-Turkey Readmission agreement and EU's approach to public administration matters.

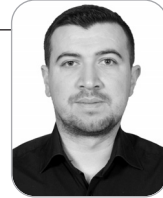
Contact: cakin@ab.gov.tr

Özkan AVCI

Avcı, completed his undergraduate degree in Public Relations and Advertising and Business Administration and master in Public Relations and Publicity. His doctorate education continues in the field of Public Relations and Publicity. Since 2016, he has been working as a Lecturer in the Public Relations and Publicity Program at Bartın University. He has studies on Public Relations, Emotional Intelligence, New Media, Propaganda and Communication Researches in books, book chapters and articles published in Turkish and international peer-reviewed journals.

Contact: ozkanavci@bartin.edu.tr

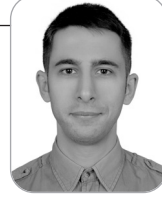

Caner ÇAKI

Research Assistant. Caner Çakı, He was born in 1989 in Baflra. He graduated from Department of Public Relations and Advertising of Communication Faculty of the Karadeniz Technical University (Trabzon/Turkey) in 2012. He completed his master's in Department of Communication Sciences of Inonu University (Malatya/Turkey) in 2016. He started the same year his doctorate in the Department of Communication Sciences Faculty of Erciyes University (Kayseri/Turkey).

He has been working as a research assistant at Inonu University since 2015. His interest areas are propaganda, political communication, social media and public relations. He has studies on the propaganda activities in Nazi Germany, the Soviet Union and the People's Republic of China. He published studies on propaganda activities in certain national and international journals. He is editor of three books titled "Propaganda and Communication", "Propaganda Music in Turkish Political Life" and "Propaganda Studies in Turkish Political Life".

Contact: caner.caki@inonu.edu.tr

Arda Umut SAYGIN

Research Assitant Dr. Arda Umut Saygın, after completing his undergraduate education at Çukurova University Department of International Relations and his master's degree in Journalism Department of Ankara University, he defended his doctoral thesis titled "Media usage of prisoners" and communication practices in prisons" at Ankara Hacı Bayram Veli University Graduate Education Institute in 2020 and received the title of doctor. He has been working in the Journalism Department of the Faculty of Communication of the same University since 2014. His main fields of study are media studies and communication sociology.

Contact: arda.saygin@hbv.edu.tr

Ceyda ACİCBE

Ceyda Acicbe has been working as an analyst at the Center for Eurasian Studies (AVİM) since September 2019. She graduated from the Department of Sociology of Middle East Technical University's Faculty of Arts and Science in 2017. Acicbe is currently studying for a master's degree in Sociology at METU, which she started in 2017. During her graduate studies, she took undergraduate and graduate courses at Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) within the scope of the project based Mevlana Exchange Programme. During this time, she took part in two different projects as a researcher as well.

Contact: cacicbe@avim.org.tr

Gülperi GÜNGÖR

Gülperi Güngör completed her undergraduate studies at Ankara University, Political Science Faculty, Department of International Relations. She gained her master's degree in International Relations from Middle East Technical University. She wrote on her master's thesis on China's surveillance and security practices in Xinjiang Uyghur Autonomous Region. Güngör, who joined the Center for Eurasian Studies as a scholar in residence in January 2020, continues her doctoral studies at Ankara University, Department of International Relations.

Contact: ggungor@avim.org.tr

Ömer ZEYTİNOĞLU

Ambassador (R), Ömer Zeytinoglu, he graduated from Istanbul University Faculty of Law. He started his civil service tenure in the Ministry of Foreign Affairs and worked in different units of the Ministry. In the capital city, he served as Undersecretary Special Counselor. Abroad, he served as Consul General in Brussels and as Ambassador in Bucharest. Before his retirement in 2007, he was a member of the Foreign Policy Advisory Board of the Ministry.

Contact : omerzeytinoglu@yahoo.com

F. Didem EKİNCİ

Assoc. Prof. Dr. F. Didem EKİNCİ completed her undergraduate education in 1999 at Hacettepe University, and her master's and doctoral level education on International Relations in 2002 and 2009 respectively at İhsan Doğramacı Bilkent University. Since 2009, Assoc. Prof. Dr. Ekinci has been serving as a full-time Faculty Member at the Department of Political Science and International Relations of Çankaya University. The courses taught by her and her publications mainly focus on foreign policy analysis, international relations theories, politics in the Balkans and the Caucasus, and Russian and Turkish foreign policies. Ekinci also serves as the Director of Çankaya University – Research and Application Center for Atatürk Principles and Revolution History (Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi - AAUM). Ekinci is the author of the book titled Russia and the Balkans after the Cold War (Rangendingen: Libertas Publications, 2013) and speaks English, French, Russian, and German.

Contact: didemekinci@cankaya.edu.tr

Ahmet Can ÖKTEM

Ahmet Can Öktem completed his undergraduate studies in 2013 at Eskişehir Osmangazi University's field of Economics. He completed his Masters degree programme in 2018 at the Middle East Technical University's (METU) field of European Integration. He completed his diploma programme of CIFE (Centre international de formation europeenne) in Advanced European Studies and International Relations in 2018.

Contact: canoktem89@hotmail.com

Berfin Mahide ERTEKİN

Berfin Mahide Ertekin completed her undergraduate studies at TOBB University in 2019. In the same year, she joined the Center for Eurasian Studies (AVİM) as a scholar in residence. Her research areas are Turkish-Armenian relations, Armenian diaspora and the Caucasus.

Contact: berfinn.ertekinn@hotmail.com

Editörün Notu

Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History (UST / ICH), 21. sayısı ile 14. yayın yılını tamamlamaktadır. UST / ICH, uluslararası ölçekte süreli bilimsel dergiler yelpazesinde türünün birkaç örneğinden biridir. UST / ICH, aynı zamanda, derginin temel yayın amaçlarına uygun olarak Türkiye’de hem Türkçe hem de İngilizce araştırma makaleleri, raporlar ve kitap incelemeleri yayınlayan tek bilimsel dergi platformudur.

Bu zengin yayın mirası doğrultusunda güncel sayımızdaki makale türlerini ve konularını genişlettik. Bunun sonucunda, Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History dergisinin 21. sayısı, altı araştırma makalesi, bir rapor ve üç kitap incelemesinden oluşuyor.

2020 yılı insanlığa inanılması zor, öngörülemeyen değişiklikler getirdi. COVID-19 salgını, dünya çapında hayata egemen oldu. Alışkın olduğumuz yaşam tarzımızı değiştirdi. Çoğumuza evden çalışmayı dayattı. İş yerlerinde yüz yüze görüşmeleri asgariye indirdi. Çevrimiçi sanal konferanslar, yüz yüze görüşmelerin yerini aldı. Akademik çalışmalar da bu kısıtlamalardan olumsuz etkilendi. Dergimizi zamanında yayınlama çabalarımız da keza bu beklenmedik değişikliklerden ve zorluklardan payını aldı. Bu zorluklara rağmen, 21. sayımızda değerli okurlarımızla yukarıda da belirttiğimiz gibi bir dizi araştırma makalesi, rapor ve kitap eleştirisi ile biraraya gelmekten mutluluk duyuyoruz.

Dergimizin 21. sayısındaki Pınar Köksal tarafından kaleme alınan ilk araştırma makalesi **“Orta Asya’da Tarihi Kimlikler ve Çatışmalar”** başlığını taşımaktadır. Pınar Köksal makalesinde, “kimlik” olgusunu tarihsel bir perspektiften irdelemekte, 1991 sonrası Orta Asya cumhuriyetlerinde yeniden tanımlanan çeşitli kimlikleri izah etmekte ve bu yeniden tanımlamanın Sovyet sonrası dönemdeki çatışmalar üzerindeki etkisini ayrıntılı biçimde incelemektedir.

Çiğdem Akın’ın **“Avrupa Birliği’ne Üyelik Yolunda Türkiye’nin Uluslararası Ceza Mahkemesini Kuran Roma Statüsüne Taraf Olmasının Yeri”** başlıklı ikinci araştırma makalesi hukuk, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilerin kesiştiği bir konuyu ele almakta ve Roma Statüsü’ne taraf olmanın Türkiye’nin AB üyeliğindeki rolünü

incelemektedir. Makale, AB'nin, aday ülkelerin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) alanındaki mevzuata uyumu ve AB Genişleme Politikası kapsamında Roma Statüsü'ne taraf olmaları konularındaki yaklaşımını açıklamakta ve Türkiye'nin ODGP müktesebatıyla temel olarak ve tatmin edici şekilde uyumunun AB'ye katılımı açısından yeterli addedilebileceği hususunu açıklığa kavuşturmuştur.

Özkan Avcı ve Caner Çakı'nın "**Milan Nedić İktidarında Sırp Toplumunda Düşman İnşası Propagandasına Yönelik Bir İnceleme**" başlıklı üçüncü araştırma makalesi, toplumda "düşman" kimliğinin inşası konusunu ele almaktadır. Yazarlar makalelerinde, Mihver Devletlerinin 1941'de Yugoslavya Krallığı'nı işgalini, topraklarının bölünmesini ve ardından Sırp General Milan Nedić'in Almanya'nın kontrolü altında Ulusal Kurtuluş Hükümeti kurması sürecini açıklamaktadır. Bu bağlamda yazarlar, Nedić hükümeti döneminde 22 Ekim 1941 ile 19 Ocak 1942 tarihleri arasında Belgrad'da Büyük Masonluk Karşıtı Sergi düzenlenmesi hakkında bilgi vermekte ve sergide yer alan malzemeler aracılığıyla hem Müttefik Devletlere hem de Yahudilere karşı geliştirilen nefret söylemini ayrıntılı bir şekilde incelemektedir.

12

Arda Umut Saygın'ın "**Suç, Cezalandırma ve Hapishanelerde Bir Disiplin Aracı Olarak Kullanılan İletişim Olgusu**" başlıklı dördüncü araştırma makalesi, iletişimin sosyal yaşamdaki önemine vurgu yapmakta, iletişim kavramını disiplin kuramı bağlamında ele almakta ve mahkumları bir disiplin uygulaması olarak iletişimden mahrum etmenin olumsuz etkilerini araştırmaktadır. Makale, cezaevlerinde ceza ve ödüllendirmenin iletişim imkanları azaltılarak ve artırılarak yapıldığı, dolayısıyla bir disiplin uygulaması aracı olarak kullanıldığı savını öne sürmektedir.

Ceyda Acicbe'nin "**An Evaluation Regarding the Role of France in Rwanda in the Light of Recent Developments**" (Son Gelişmeler Işığında Fransa'nın Ruanda'daki Rolüne İlişkin Bir Değerlendirme) başlıklı beşinci araştırma makalesi, Ruanda Devlet Başkanı Juvénal Habyarimana'yı taşıyan uçağın 6 Nisan 1994'te düşürülmesinden başlayarak Ruanda'daki trajik olayları incelemektedir. Yazar, bu olayın, Tutsiler ve Hutular arasında 800.000'den fazla Ruandalının Hutu aşırılıkçıları tarafından öldürüldüğü soykırımla sonuçlanan ve on yıllarca süren bir çatışmayı

tetiklediğinin altını çizmektedir. Bu soykırımın Ruanda’da, devletlerin, batı merkezli uluslararası kurumların rolünün sorgulanmasına yol açtığına dikkat çekmekte ve eleştirilerin merkezinde yer alan devletlerden birisinin Fransa olduğunun altını çizmektedir. Makale, bu suçlama ve eleştirilerin arkasındaki nedenleri gözden geçirirken, medyadaki son gelişmeler ışığında Fransa’nın Ruanda’daki rolüne ilişkin bir değerlendirme sunmaktadır.

Gülperi Güngör’ün “**İbn Haldun’un Siyaset Teorisi Bağlamında Mançu Devleti’nin Çinileşmesi**” başlıklı altıncı araştırma makalesi, modern tarih yazımı ve sosyoloji disiplinlerinin tanınmış kurucularından biri olan İbn Haldun tarafından geliştirilen bir kavramı ve Çin’in son imparatorluk hanedanının tarihsel dönüşüm sürecini özgün bir perspektifle bir arada incelemektedir. Makale, döngüsel tarih perspektifinden Mançu Devletinin çinileşmesini ve Mançu kurumlarının dönüşümünü, İbn Haldun’un dayanıklı topluluklar oluşturmak için insanlar arasında güçlü bir uyum bağının önemini vurgulayan “asabiyye” kavramı çerçevesinde tartışmaktadır. Makale, tarihsel bir perspektifte, toplumlar arası, etnik gruplar arası ve dinler arası etkileşimlerin dinamiklerine ve aynı idari yapı içinde ortaya çıkan çatışmaları çözme pratiklerine de ışık tutmaktadır.

13

Raporlar bölümünde Ömer Zeytinoglu’nun “**Bir İnsan Trajedisi: Kuzey Amerika Yerlilerinin Trajik Hikayesi**” başlıklı makalesi yer almaktadır. Ön çalışma niteliğindeki makalede, daha sonra Kızılderililer olarak adlandırılan Amerika’nın yerli halkının tarih boyunca maruz bırakıldıkları fiziksel, zihinsel, duygusal ve ruhsal şiddete ilişkin bir değerlendirme sunulmaktadır.

İlk kitap eleştirisi, Prof. Dr. Ayşegül Aydınğün ve Prof. Dr. İsmail Aydınğün tarafından derlenen “**Sovyet Sonrası Ukrayna’da Devlet, Toplum ve Siyaset: Değişen Dinamikler, Dönüşen Kimlikler**” başlıklı kitabı inceleyen Didem Ekinci tarafından yazılmıştır. Didem Ekinci, kitabı analiz ederken öncelikle kitabın tüm içeriğinin bölüm bölüm kısa birer özetini yapmaktadır. Ardından, çalışmanın genel bir yaklaşım olarak Ukrayna’nın değişen dinamiklerinin ve dönüşen kimliklerinin, genel inanın aksine yakın geçmişe dayanmadığını belirttiğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda çalışmanın, Ukrayna’nın değişen dinamikleri ve değişen kimliklerinin tarihin çok daha eski dönemlerine dayanan politikalar, uygulamalar ve dinamikler sonucunda şekillendiğini ve şekillenmekte olduğunu

vurguladığını kaydetmektedir. İkinci'ye göre kitap, 1991 ve 2014 yıllarındaki gelişmelerin ve mevcut konjonktürün böyle bir bağlamda incelenmesi gerektiğini öne sürmektedir.

İkinci kitap eleştirisi, Ahmet Can Öktem tarafından “**Balkan Savaşları'ndaki Mezalimler**” (**Atrocities in the Balkan Wars**) isimli kitap ile ilgili olarak hazırlanmıştır. Ahmet Can Öktem'in açıklamalarına göre, Macar Türkolog ve etnograf Dr. Gyula Mészáros tarafından Macarca olarak yazılan “A Balkáni Háború Kegyetlenségei (Eredeti Török Források Alapján) (Atrocities in the Balkan Wars, According to Original Turkish Sources) başlıklı kitap, Vural Yıldırım tarafından İngilizceye çevrilmiş ve Prof. Dr. Melek Çolak tarafından Türkçe yayın için hazırlanmıştır. Kitabın Türkçe çeviri metninin sonunda, orijinal Macarca metin yer almaktadır. Öktem, kitabı analiz ederken, kitabın ilgili sayfalarına da işaret ederek, içeriğinin eleştirel bir değerlendirmesini yapmakta ve metnin dikkat çekici kısımlarına değinmektedir. Bu bağlamda Öktem, Müslüman-Türk nüfusunu Makedonya'dan ve Rumeli'den yok etmek veya çıkarmak amacıyla Bulgarların, Yunanlıların, Sırpın ve Karadağlıların kullandıkları yöntemlere işaret etmekte ve kitapta anlatılan zulümlerin ayrıntılarının okuyucuda tiksinti, öfke ve üzüntü uyandırdığını vurgulamaktadır.

Üçüncü kitap eleştirisinde Berfin Mahide Ertekin, Christi Siver tarafından yazılan “**Military Interventions, War Crimes, and Protecting Civilians**” (**Askeri Müdahaleler, Savaş Suçları ve Sivillerin Korunması**) başlıklı kitabı incelemektedir. Ertekin, kitabın analizinde, yazarın (Christi Siver) askerlerin neden savaş suçları işlediğini ve askerleri sivilleri öldürmeye iten faktörlerin neler olduğunu araştırmayı amaçladığına dikkat çekmektedir. Yazar, bu bağlamda silahlı kuvvetlere bir örgüt muamelesi yapmakta ve silahlı kuvvetlerdeki askerlerin örgüt kültürüne uygun davranışlarını incelemektedir. Ertekin'e göre, yazar, bazı askerlerin silahlı kuvvetler içinde örgütsel normları kendi kimlikleri lehine reddeden bir karşı kültürel altkültür (*counter cultural subculture*) oluşturduklarını öne sürmektedir. Sosyal bütünleşme ve eğitim eksikliğinin ortaya çıkardığı kusurdan ise, birliklere bilgileri, emirleri ve davranışları yetersiz bir şekilde aktaran birlik komutanları sorumlu tutulmaktadır. Yazar, bu bağlamda, uyumlu bir altkültürden yoksun veya karşı kültürel altkültür geliştiren birliklerin, savaş suçları işleme olasılığının daha yüksek olduğunu iddia etmektedir. Ertekin'in değerlendirmesine

göre, çalışma bu alandaki ilgili literatüre katkı sağlamakta ve sadece akademik çevreler için değil, konuya ilgi duyanlar için de yararlı bir kaynak oluşturmaktadır.

Dergiyi ilgiyle okuyacağınızı umuyor ve gelecek yıl için en iyi dileklerinizi sunuyoruz.

Editorial Note

Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History (UST / ICH) completes its 14th year of publication with its current 21st issue. UST/ICH is one of the few examples of its kind in the periodical scholarly journals spectrum at the international scale. UST/ICH, at the same time, is the only scholarly journal platform of its kind in Turkey publishing both in Turkish and English research articles, reports and book reviews congruous with the basic publication purposes of the journal.

In line with this rich publication heritage, we have expanded the article types and topics in the current issue. Ergo, 21st issue of the Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History consists of six research articles, one report and three book reviews.

The year 2020 has brought incredulous, unforeseen changes to humanity. COVID-19 pandemic, has dominated life worldwide. It changed the way we were used to live. It imposed on most of us to work from home. Face to face contacts in the work places diminished to minimum. Online virtual conferences replaced the in-person contacts. Academic studies as well were adversely affected from these limitations. Our endeavours for publishing our journal on time have had their share from these unforeseen changes and difficulties. Yet, we are happily coming together with our readers in our 21st issue with a number of research articles, reports and book reviews.

The first research article in the current 21st issue of our journal is titled **“Historical Identities and Conflict in Central Asia”** penned by Pınar Köksal. In her article, Pınar Köksal, analyzes the phenomenon of “identity” from an historical perspective, examines the various identities that have been redefined in the Central Asian republics in the aftermath of 1991 and elaborates the impact of this redefinition on the post-Soviet conflicts.

The second research article by Çiğdem Akın titled **“Role of Turkey’s Accession to the Rome Statute Establishing International Criminal Court in its Membership to the EU”** lands on the crossroads of law, political science and international relations and deals with the role of being party to the Rome Statute in Turkey’s membership to the EU. The article while explaining EU’s approach to

candidate countries' alignment with the Common Foreign and Security Policy (CFSP) acquis and being party to the Rome Statute within the EU Enlargement Policy clarifies that Turkey's fundamental and satisfactory alignment with the CFSP acquis could be considered adequate for the EU accession.

The third research article titled **“An Examination of Enemy Construction Propaganda in Serbian Society in Milan Nedić's Reign”** by Özkan Avcı and Caner Çakı deals with the construction of an “enemy” identity in the society. The authors, in their article, explicate the Axis Power's occupation of Kingdom of Yugoslavia in 1941, partitioning of its territory and subsequent formation of Government of National Salvation by Serbian General Milan Nedić under the control of Germany. In this context, the authors review the Grand Anti-Masonic Exhibition held in Belgrade between 22 October 1941 and 19 January 1942 during the Nedić government and examine in a detailed way the hate speech developed against both Allied States and Jews through the materials in the exhibition.

18

The fourth research article titled **“Crime, Punishment and Communication Case as a Disciplinary Tool in Prisons”** by Arda Umut Saygın emphasizes the importance of communication in social life, deals with the concept of communication in the context of disciplinary theory and explores the negative effects of depriving prisoners of communication as a disciplinary practice. Article claims that punishment and rewarding in prisons are done by decreasing and increasing the communication opportunities and thuswise is used as a tool of disciplinary practices.

The fifth research article by Ceyda Acicbe titled **“An Evaluation Regarding the Role of France in Rwanda in the Light of Recent Developments”** examines the tragic events in Rwanda starting from the shooting down of the airplane carrying Rwandan President Juvénal Habyarimana on 6 April 1994. The author underlines that this incident triggered decades-long conflict between Tutsi and Hutu culminating in genocide, in which more than 800,000 Rwandans were killed by Hutu extremists. She draws attention to the point that this genocide led to the questioning of the role of states, western-based international institutions in Rwanda, and underscores that one of the states at the center of criticisms is France. The article reviews the reasons behind these accusations and criticisms, as well as present an evaluation

regarding the role of France in Rwanda in the light of recent developments in the media.

The sixth research article titled “**The Sinicization of the Manchu State in the Context of Ibn Khaldun’s Political Theory**” by Gülperi Güngör combines a concept developed by one of the well-known founders of the modern disciplines of historiography and sociology Ibn Khaldun and the historical transformation process of the last imperial dynasty of China in a unique perspective. The article discusses, from the perspective of cyclical history, the sinicization of the Qing State and the transformation of Qing institutions within the framework of Ibn Khaldun’s concept of “asabiyyah” which emphasizes the importance of strong bond of cohesion among humans for forming durable communities. The article, in a historical perspective, sheds also light on the dynamics of inter-communal, inter-ethnic and inter-religious interactions and conflict resolution practices in the same administrative structure.

In the Reports section, Ömer Zeytinoğlu, in his article titled “**A Human Tragedy: The Tragic Story of the North American Indians**” presents a preliminary study regarding the physical, mental, emotional and spiritual violence indigenous people of America, later called Indians have been subjected to throughout history.

The first book review is written by Didem Ekinçi in which she analyzes the book titled “**State, Society and Politics in Post-Soviet Ukraine: Changing Dynamics, Transforming Identities**” (**Sovyet Sonrası Ukrayna’da Devlet, Toplum ve Siyaset: Değişen Dinamikler, Dönüşen Kimlikler**) edited by Prof.Dr. Ayşegül Aydıngün and Prof.Dr. İsmail Aydıngün. Didem Ekinçi in her analysis of the book firstly gives the concise summary of the full content of the book chapter by chapter. Afterwards, she explains the view that study, as a general approach, emphasizes that the changing dynamics and transforming identities of Ukraine are not based on the recent past contrary to the general belief. She points out in this context that the study asserts the view that changing dynamics and transforming identities of Ukraine have been and are being shaped as a result of policies, practices and dynamics dating back to much earlier time in history. According to Ekinçi, the book suggests that the developments in 1991 and 2014 and the current conjuncture should be examined in such a context.

The second book review is prepared by Ahmet Can Öktem on the book titled “**Atrocities In The Balkan Wars**” (**Balkan Savaşları’ndaki Mezalimler**). As per the explanations by Ahmet Can Öktem, the mentioned book written by Hungarian Turcologist and ethnographer Dr. Gyula Mészáros published originally in Hungarian titled “**A Balkáni Háború Kegyetlenségei (Eredeti Török Források Alapján)**” (**Atrocities in the Balkan Wars, According to Original Turkish Sources**), has been translated to English by Dr. Vural Yıldırım and prepared for Turkish publication by Prof. Dr. Melek Çolak. The Turkish translation provides the original Hungarian text at the end of the Turkish text. Öktem, in his analysis of the book, makes a critical assessment of the content and underlines striking noteworthy parts of the text by indicating relevant pages of the book. In this vein, Öktem points to the methods used by the Bulgarians, Greeks, Serbians, and Montenegrins with the aim of annihilating or expelling the Muslim-Turkish population from Macedonia and Rumelia and emphasizes that the details of the atrocities described in the book elicit sadness, disgust and anger in the reader.

The third book review by Berfin Mahide Ertekin analyzes the book titled “**Military Interventions, War Crimes, and Protecting Civilians**” (**Askeri Müdahaleler, Savaş Suçları ve Sivillerin Korunması**) written by Christi Siver. Ertekin, in the analysis of the book, draws attention to the point that the author (Christi Siver) aims to investigate why soldiers commit war crimes and what are the factors that drive soldiers to kill civilians. In this context, the author treats the armed forces as an organization and examines the behavior of the soldiers in the armed forces in line with the culture of the organization. According to Ertekin, it is understood from the study that certain soldiers form a counterculture subculture within the armed forces reject organizational norms in favor of their own identities. The fault for the lack of social integration and training fails on the commanders of the unit, who insufficiently transmit knowledge, orders and behavior to the units. In this context, the author asserts that units that lacked a cohesive subculture, or that developed countercultural subculture, were more likely to commit war crimes. As per the assessment of Ertekin, the study contributes to the relevant literature in this field and is a useful source not only for academic circles but also for those who have interest on the subject.

We hope you enjoy the journal and extend our best wishes for the coming year.

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Received: 12.07.2020

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 15.08.2020

ISSN: 1306-9136

Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes and History Journal

Sayı: 21, Yıl: 2020, Sayfa: 21-52

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Köksal, Pınar. "Orta Asya'da Tarihsel Kimlikler ve Çatışma". *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 21, (2020): 21-52.

ORTA ASYA'DA TARİHSEL KİMLİKLER VE ÇATIŞMA

Pınar KÖKSAL

Prof. Dr.

ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4941-3757>

21

Öz: *Orta Asya Cumhuriyetlerinde 1991'den sonraki süreçte yeniden tanımlanan çeşitli kimlikler, kimi durumlarda bir çatışma ortamının doğmasına neden olmaktadır. Makalede, bu cumhuriyetlerdeki 'kimlik' olgusu tarihsel bir perspektiften ele alınmakta ve Sovyet sonrası dönemde yaşanan çatışmalara etkisi bağlamında incelenmektedir. Bu çerçevede ilk kısımda bölgede 'ulus' kimliğine verilen özel öneme değinilmiş, daha sonra 'ulus üstü' ve 'ulus altı' kimlikler iki ayrı kısım altında ele alınmıştır. Bölgedeki çeşitli kimlikler iç içe geçmiş çok katmanlı bir yapı sergilemekte oldukları için son otuz yılda bu kimliklerin birbirleriyle nasıl bir etkileşim içerisinde olduğu, nasıl örtüştüğü ya da ayrıştığı konusu önem kazanmaktadır. Sovyet sonrası dönemde bu kimliklerin yalnızca siyasi elitler ve Orta Asyalı halklar arasında değil, bölge halklarının kendi aralarında da çeşitli çatışmalara zemin hazırladığı ya da bu çatışmaların doğrudan nedeni olduğu görülmektedir. Orta Asyalı halkların kısa ve uzun vadede kimlik üzerinden yapılan siyasetin ya da kimlik nedeniyle yaşanan çatışmaların sonuçlarını görmeye devam edecekleri açıktır. 1991 sonrasında yaşanan pek çok çatışmanın temelinde bölgedeki kimliklerin tarihsel süreçlerde farklı amaçlarla da olsa tekrar tekrar*

şekillendirilmesi vardır. Bu tür gelişmeler göz önüne alınmadan kimlik temelli çatışmaları anlamak çok mümkün olmayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Çatışma, Kimlikler, Tarih

HISTORICAL IDENTITIES AND CONFLICT IN CENTRAL ASIA

Abstract: *In the aftermath of 1991, various identities that have been redefined in the Central Asian republics cause the emergence of an environment of conflict. In this article, the phenomenon of 'identity' is analyzed from an historical perspective and in terms of its impact on the post-Soviet conflicts. In this framework, in the first part, the specific importance given to the identity of 'nation' is mentioned, followed by the two separate sections on 'supra-national' and 'sub-national' identities. As the various identities in the region are intertwined and multi-layered, it is important to understand how in the last thirty years these identities interact and overlap with and differentiate from each other. In the post-Soviet era, it is observed that these identities are either the direct reason of or prepare a conducive environment for conflicts that emerge between the political elites and Central Asian people as well as among the Central Asians themselves. It is clear that the people of the region, both in the short and in the long run, will continue to see the results of those conflicts that emerge due to identity politics or conflicts based on identity. At the roots of many conflicts seen in the region after 1991 lie the continuous formation and reformation of identities with the purposes of serving different goals. Without taking into account such developments, it will not be possible to understand conflicts based on identity.*

Keywords: Central Asia, Conflict, Identities, History

Giriş

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasının ardından bağımsızlıklarını elde etmiş olan Orta Asya Cumhuriyetleri, aradan geçen otuz yılın ardından bugün gelinen noktada oldukça farklı bir yerdedirler. Ancak yine de hem Sovyet öncesi dönemin koşulları hem de Sovyet döneminin mirası bu coğrafyada etkili olmaya devam etmektedir. 1991'den itibaren başlayan yeni süreçte Orta Asya Cumhuriyetlerini bekleyen en önemli sorunlardan biri bağımsız devlet olma deneyimlerinin son derece sınırlı olmasıydı. Buna rağmen bu cumhuriyetler, Sovyet sonrası dönemin kendine özgü koşullarıyla şekillenen çok boyutlu bir 'devlet inşası' sürecine girmişlerdir. Siyasal, ekonomik, kültürel, sosyal ve uluslararası alanlarda değişik boyutları olan bu süreç bu cumhuriyetlerin tümünde gözlemlenmiştir. Bağımsızlıkla birlikte başlayan yeni dönemde Orta Asya ülkelerinin hepsi yeni siyasal kurumlar, anayasalar ve ilkeler benimsemiş; planlı ve güdümlü Sovyet ekonomik modelini serbest piyasa ekonomisi ile değiştirmeyi amaçlamış; yeni kimlikler inşa etmeye başlamış ve uluslararası alanda kendi dış politika çizgilerini ve önceliklerini belirlemeye çalışmışlardır.

Bu çerçevede Orta Asya Cumhuriyetlerinde bağımsızlık sonrası dönemde ortaya çıkan kimlik inşası süreci de bu genel dönüşümün bir parçasıdır. 1991'den sonra bu cumhuriyetlerde yeniden tanımlanan çeşitli kimlikler, kimi durumlarda bir çatışma ortamının doğmasına neden olmaktadır. Bu çalışma, Orta Asya Cumhuriyetlerindeki 'kimlik' olgusunu tarihsel bir perspektiften ele almayı ve bu kimliklerin Sovyet sonrası dönemde yaşanan çatışmalara ne tür bir etkisi olduğunu incelemeyi amaçlamaktadır. Bu incelemenin daha sağlam bir temele oturtulabilmesi için bugün bölgede görülen çeşitli kimliklerin hem daha önceki süreçlerle hem de birbirleriyle ilişkilendirilerek analiz edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede ilk kısımda bölgede 'ulus' kimliğine verilen özel öneme değinilecek, daha sonra 'ulus üstü' ve 'ulus altı' kimlikler iki ayrı kısım altında incelenecektir. Çalışmanın bu üç kısmının her birinin içerisinde ayrıca bu kimliklerin neden olduğu çatışmalar betimlenecektir. Sonuç kısmında bölgenin bu çok katmanlı kimlik yapısının son otuz yılda ortaya çıkan bazı çatışmaları doğrudan etkilemesine yönelik genel yorumlar yer almaktadır.

Orta Asya Cumhuriyetlerinde Ulus Kimliği

1920'li ve 1930'lu yıllarda Stalin tarafından uygulanan 'ulusal sınır belirleme politikaları' Orta Asya bölgesinde beş ayrı Sovyet Sosyalist

Cumhuriyetinin (SSC) ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Sovyet yöneticiler açısından ulus kimliği, ulus üstü ve ulus altı kimliklerin eritilmesi açısından önem taşımaktaydı. İdeolojik gerekçelerle din, etnik milliyetçilik, kabile bağları ve bölgecilik gibi olgulara sıcak bakmayan ve bu tür kimliklerin uzun vadede yok olacağı beklentisini taşıyan Sovyet elitleri, ulus kimliğinin bu bağlamda ‘yararlı ve işlevsel’ olacağını düşünmüşlerdir. Orta Asya bölgesinde ‘ulusal’ sınırlara göre çizilen SSC’lerin bu bağlamda kritik bir rol oynamaları umulmaktaydı. Diğer birlik cumhuriyetleri gibi ‘Sovyet’ ve ‘sosyalist’ bir karakter taşımaları hedeflenen bu idari birimler, bağımsız olmayan federal cumhuriyetlerdi. SSC’lerin oluşturulmasındaki temel amaç ‘anakronik’ kimliklerin geride bırakılması ve ‘Yeni Sovyet İnsanı’nın yaratılmasıydı. Bu durumu özetleyen en açık ilke ‘biçimde milliyetler özde sosyalist’ olmuştur. Kısacası ulusal temele dayanan SSC’lerin zaman içerisinde hem sosyalizmi benimsemiş hem de ulusal kimliğini ‘Sovyet’ kimliği içinde eritmiş ve geride bırakmış sosyalist vatandaşlardan oluşması hedeflenmişti.¹

Bu politikalar zamanla bir ölçüde etkisini göstermiş ve Orta Asya’daki beş SSC, kendi ulusal kimlikleri temelinde oluşturulan idari-federal birimler olarak birbirlerinden ayrılmaya başlamışlardır. Zaman içinde Moskova tarafından yapılacak yatırımlar ya da sağlanacak kaynaklar için birbirleri ile rekabete giren bu cumhuriyetler arasında gerginlikler yaşandığı da görülmüştür. Kısaca, Sovyetler Birliği tarafından çizilen sınırlar, ‘Sovyet’ ve ‘sosyalist’ kimliklerden çok, ‘ulusal’ kimlikleri belirginleştirmiş ve pekiştirmiştir.² Bölgenin beş birlik cumhuriyetine bölünmesinin kısa ve uzun vadede çatışma potansiyelini artırdığı öne sürülebilir. Bazı yazarlar, siyasi sınırları “coğrafi ve kültürel sınırlarla örtüşmeyen” bu SSC’lerin her birinin kendi içinde çok etnili bir yapıya sahip olduklarını ve Sovyet dönemi boyunca Rusların bölgeye gelmeye devam etmesinin bu durumu daha da karmaşıklaştırdığını belirtmektedirler.³

1 Sovyet döneminde uygulanan milliyetler politikaları için şu eserlere bakılabilir: Olivier Roy, *The New Central Asia: The Creation of Nations* (London: I. B. Tauris, 2000); Ronald Grigor Suny ve Terry Martin, ed., *A State of Nations: Empire and Nation-making in the Age of Lenin and Stalin* (New York: Oxford University Press, 2001).

2 Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Nancy Lubin, *Labour and Nationality in Soviet Central Asia: An Uneasy Compromise* (USA: Princeton University Press, 1985).

3 Ayşegül Aydıngün ve Çiğdem Balım, “Giriş”, içinde *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri: Türk Dilli Halklar, Türkiye ile İlişkiler*, ed. Ayşegül Aydıngün ve Çiğdem Balım (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2012), 6-7.

Bağımsızlıktan sonraki süreçte ulus kimliğinin nasıl yeniden inşa edileceği meselesi gündeme gelmiştir. Bu dönemde ayrıca Sovyet döneminin egemen ideolojisi olan Marksizm-Leninizm'in yerine ne tür bir anlayışın konulacağı konusunda da belirsizlik yaşanmış⁴ ve ortaya ideolojik ve kültürel bir boşluk çıkmıştır. Bazı yazarlara göre bu boşluk yeni ulusal kimliklerle doldurulmuş⁵ ve 'ulus-devlet' inşası geçiş döneminin en temel hedefleri arasında yer almıştır. Bu çerçevede siyasal elitler tarafından uygulanmaya konan en belirgin politika 'Sovyet etkisinden arındırılmış' bir ulus kimliği inşa etmek olmuştur. Bir diğer deyişle, Marksist-Leninist çerçevede tanımlanan ulus kimliği, yerini Sovyet öncesi dönemin toplumsal aidiyetlerine vurgu yapan ve o dönemin kimlik öğeleri ile yeniden inşa edilen bir ulus kimliğine bırakmıştır. Bu bağlamda kimi durumlarda ulus kimliğine 'tehdit' olarak algılanan diğer kimlikler de ulusal kimliğin birer parçası ya da alt unsuru olarak görülerek bu kimliklerin potası altında eritilmeye çalışılmıştır.

Kıscacası ulus kimliği, Sovyet sonrası dönemde Orta Asyalı siyasal liderler açısından en fazla vurgu yapılan ve önem atfedilen kimlik olmuştur. Roger Brubaker'ın bağımsız devlet inşasının en önemli öğelerinden birinin ulus kimliği olduğunu vurgulamak için ortaya attığı 'uluslaşan devletler' (*nationalizing states*) terimi bu bağlamda önem kazanmıştır.⁶ Bazı yazarlara göre bölgede 20. Yüzyılda gözlemlenen ulus inşası sürecine ilişkin deneyimlerin kendine özgü oldukça çarpıcı özellikleri vardır ve bu deneyimlerin sonuçları yalnızca toplumsal etkileri bağlamında değil, bölgesel istikrara olan etkileri bağlamında da ele alınmalıdır.⁷ Sovyet sonrası dönemde 'ulusal kimlikler' üzerinden çeşitli gerginlikler yaşanmış ve bu gerginlikler kimi zaman kanlı çatışmalara dönüşmüştür.

1991'den sonraki süreçte Orta Asyalı liderler ve entelektüeller açısından benimsenen genel tutumun daha çok etnik milliyetçiliğe yakın olduğu vurgulanmaktadır. Bu tutumun bir uzantısı olarak diğer Orta Asya uluslarını dışlayan, hatta onları karşısına alan politikalar oluşturulmuş ve

4 Scott Spehr ve Nargis Kassenova, "Kazakhstan: Constructing Identity in a Post-Soviet Society", *Asian Ethnicity* 13, sy 2 (2012): 135-36.

5 Jonathan Levin, "From Nomad to Nation: On the Constructing of National Identity Through Contested Cultural Heritage in the Republics of Central Asia", *New York University Journal of Law and Politics* 50, sy 1 (2017): 267.

6 Roger Brubaker, "Nationalizing Minorities, Nationalizing States, and External National Homelands in the New Europe", *Daedalus* 124, sy 2 (t.y.): 107-32.

7 Mariya Y. Omelicheva ve Mariya Y. Omelicheva, "Introduction", içinde *Nationalism and Identity Construction in Central Asia: Dimensions, Dynamics and Directions* (ABD: Lexington Books, 2015), vii-xxiv.

bir çatışma zemini ortaya çıkmıştır.⁸ Sovyet ardılı beş ülke birbirleri ile sınırların netleştirilmesi, suyun kullanımı, kendi topraklarında yaşayan azınlık hakları ve vize uygulamaları gibi konularda ciddi sorunlar yaşamışlardır. Bu bağlamda en sıkıntılı bölgelerin başında Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan topraklarına yayılmış olan Fergana Vadisi gelmektedir.⁹ Radikal İslamcı akımların, ayrılıkçı grupların ve çeşitli terörist eylemlerin odak noktasında yer alan Fergana, Orta Asya'nın çatışmaya en açık bölgelerinden biridir.¹⁰ Halk arasındaki adı ile 'Vadi' 1989 yılından bu yana kanlı çatışmalara sahne olmuştur.

Bu çatışmaların ilki 1989'da Fergana şehrinde Özbeklerle Ahıska Türkleri arasında görülmüştür. Mayıs ayının sonlarına doğru başlayan gerginlik giderek tırmanmış ve Haziran ayının ilk haftasında Ahıska Türklerine yönelik kanlı bir çatışmaya dönüşmüştür. Resmi rakamlara göre olaylar sonucunda 103 kişi ölmüş, 1000'in üzerinde kişi yaralanmış ve ezici çoğunluğu Ahıska Türkü olan 21.000'e yakın kişi bölgeyi terk etmişti.¹¹ Ancak resmi olmayan sayılar bunun çok üzerindedir. Bazı yazarlar, yaklaşık 200 kişinin öldüğünü ve 160.000'e yakın Ahıska Türkünün göç ettiğini belirtmektedir.¹²

Bir yıl sonra Haziran ayında Fergana Vadisinin güneyinde ve Kırgızistan-Özbekistan sınırında yer alan Oş şehrinde Kırgızlarla Özbekler arasında benzer bir olay yaşanmıştır. İki halk arasında konut ve arazi paylaşımına ilişkin olarak başlayan gerginlik kısa sürede bir kez daha kanlı bir çatışmaya dönüşmüş ve olaylarda en az 320 kişi hayatını kaybetmiştir.¹³

2005 yılında yine Fergana Vadisinin Özbekistan bölgesinde yer alan Andican şehrinde halk ile Özbek hükümeti arasında bir çatışma

8 Galym Zhussipbek, "Exclusivist Identities in Central Asia: Implications for Regional Stability and Cooperation", içinde *Nationalism and Identity Construction in Central Asia: Dimensions, Dynamics and Directions*, ed. Mariya Y. Omelicheva (ABD: Lexington Books, t.y.), 129.

9 Nick Megoran, *Nationalism in Central Asia: A Biography of the Uzbekistan-Kyrgyzstan Boundary* (Pittsburg: University of Pittsburg Press, 2017), 5.

10 Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Frederick S. Starr, *Ferghana Valley: The Heart of Central Asia* (New York: M. E. Sharpe, 2011).

11 Khalida Devrisheva, "Türk ve Rus Kaynakları Işığında 1989 Fergana Olayları", *Belgi Dergisi* Cilt 2, No 17 (2019): 1170-87.

12 Çiğdem Balım ve Yunus Emre Gürbüz., "'O'zbekiston Respublikası: 'Özbek Modeli'"; içinde *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri: Türk Dilli Halklar, Türkiye ile İlişkiler*, ed. Ayşegül Aydıngün ve Çiğdem Balım (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2012), 233.

13 Glenn E. Curtis, "Kyrgyzstan: A Country Study", içinde *Central Asia in Focus: Political and Economic Issues*, ed. Lydia M. Buyers (New York: Nova Science Publishers, 2003), 120.

yaşanmıştır. Olaylardan bir yıl kadar önce “Akramiler” olarak bilinen bir grup işadami mahkemeye çıkarılmış ve İslami bir terör örgütüne üye oldukları öne sürülerek yargılanmışlardı. 2005 yılında sonuçlanan davada Akramilerin çok ağır cezalara çarptırılmaları sonucu halk ayaklanmıştı. Bölge sakinleri tarafından “dürüst ve başarılı işadamları” olarak görülen Akramiler aynı zamanda binlerce kişiye iş olanağı sağlamaktaydılar.¹⁴ Mahkeme sonunda silahlı bir grup, Andican hapisanesini basarak yüzlerce mahkûmu serbest bırakmıştır.¹⁵ Çıkan olaylarda güvenlik güçleri sivil halkın üzerine ateş açmış ve yine çok sayıda kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁶ Bölge yabancı gazetecilere kapatıldığı için kaç kişinin öldüğü tam olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklarda bu sayı 500-1500 arası olarak verilmektedir.¹⁷

Son olarak 2010 yılında yine Oş şehrinde Özbeklerle Kırgızlar arasında bir çatışma çıkmıştır. Ekonomik gerekçelerle iyice gerilmiş olan ipler Özbek ve Kırgız gençlerin bir gazonada kavga etmesiyle bir anda büyük bir çatışmaya dönüşmüştür. Şehirdeki ticareti ellerinde tutan Özbeklerin yıllar içerisinde ekonomik açıdan zenginleşmesine karşın iş olanakları daralan Kırgızlar giderek yoksullaşmıştır. Öte yandan siyasal temsil açısından Kırgızlar ağırlıklı iken Özbekler siyasetin dışında tutulmuşlardı. Bu durumu bir yazar şu şekilde özetlemektedir: “Bu dengesizlik Kırgızların ticaretten daha çok pay istediği, Özbeklerin ise siyasi taleplerinin arttığı bir ortam hazırlamıştır.”¹⁸ 2010 yılında yaşanan bu etnik çatışmada çoğu Özbek 500’e yakın kişi hayatını kaybetmiş, 2.000’e yakın kişi ağır yaralanmış ve 400.000 kişi yerinden edilmiştir.¹⁹

14 Philip Shishkin, *Restless Valley: Revolution, Murder and Intrigue in the Heart of Central Asia* (USA: Yale University Press, 2013), 74-75.

15 Balım ve Gürbüz., “‘O’zbekiston Respublikası: ‘Özbek Modeli’”, 247.

16 Ayşe Çolpan Yıldız, “Özbekistan”, içinde *Bağımsızlıklarının Yirmi Yedinci Yılında Türk Cumhuriyetleri*, ed. Murat Yılmaz ve Ayşe Çolpan Yıldız (Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2018), 297.

17 Jeffrey W. Hartman, “The May 2005 Andijan Uprising: What We Know, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program”, 2016, 17, <https://isdp.eu/content/uploads/2016/06/2016-Hartman-the-May-2005-Andijan-Uprising-What-We-Know.pdf>.

18 Yunus Emre Gürbüz, “Demokrasi ve Otoriterlik Sarkacında Kırgızistan”, içinde *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri: Türk Dilli Halklar, Türkiye ile İlişkiler*, ed. Ayşegül Aydıngün ve Çiğdem Balım (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2012), 193.

19 Shirin Akiner, “Kyrgyzstan 2010: Conflict and Context”, (Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2016), 7, http://silkroadstudies.org/resources/2016-Akiner-Kyrgyzstan_2010-Conflict-Context.pdf.

Bağımsızlıktan sonra Orta Asya bölgesinde gözlemlenen bir başka gerginlik de Taciklerle Özbekler arasında yaşanmaktadır. Bu gerginlik Sovyet dönemindeki farklı bir biçimde olsa da yeniden ortaya çıkmıştır ve potansiyel bir çatışma alanıdır. En önemli gerginlik konularından birisi her iki ülkede de gündemde olan ‘tarih yazıcılığı’ ile ilgilidir. Hem Tacikler hem de Özbekler, kendilerini bölgenin en eski ve asli unsurları olarak kabul etmektedir. ‘Tarihsel’ sınırlar ve topraklar konusunda da iki taraf arasında gerginlik yaşanmaktadır. Tacikler Özbekistan sınırları içinde yer alan Semerkant ve Buhara gibi önemli ‘Tacik’ şehirlerinin Sovyetler Birliği zamanında Özbek SSC’ne verildiğini ve toprak kaybına uğradıklarını öne sürerken Özbekler bunu kabul etmemektedir. Her iki tarafın da diğerini “negatif” bir şekilde tanımladığını belirten bazı yazarlar Taciklerle Özbekler arasında bir “tarih yazıcılığı savaşı” olduğundan söz etmektedir.²⁰ Buna ek olarak her iki ülke de, Mevlana, Ebu Hanife, İmam Buhari, Gazali, Tirmizi ve Ebu Davut gibi bölge tarihinin en ünlü İslam büyüklerinin mirasına sahip çıkmaya çalışmaktadır. ‘Türkistan’ coğrafyasında ‘Farsi’ kimliğini ön plana çıkaran Tacikistan için ayrıca bir de Tacik-Türk ayrışması gündeme getirilmiştir. Bu çerçevede örneğin Orta Asya’nın “ilk büyük Müslüman İran devleti” olan Samani İmparatorluğunun “Türkler tarafından yıkılması” gündemde tutulmakta, okul kitaplarında bu yıkılışın nedenleri arasında orduda görevli Türk komutanların “ihneti” yer almaktadır.²¹ Bir başka ilginç nokta, devlet başkanı İmamali Rahman’ın Taciklerin ‘Aryan’ kökenlerine ve ‘en eski’ dinleri olan Zerdüştlüğe yaptığı özel vurgudur. Rahman, Zerdüş’tün “Taciklerin ilk peygamberi olduğunu” dile getirmiş ve 2001 yılı bu dinin kutsal kitabı olan Avesta’nın kutlanmasına ayrılmıştır.²² Taciklerin Orta Asya’nın diğer Türki halkları gibi Sünni Müslüman olmalarına rağmen, Rahman bu ortak kimliği geri planda tutarak ülkesinin ‘Aryan, Farsi ve Zerdüş’t kimliklerine vurgu yapmış ve böylelikle ‘Tacik-Türk’ ayrımını belirginleştirmiştir.

Kısacası Orta Asya bölgesinde ulusal kimlikler kökleri Sovyet dönemine uzanan bazı nedenlerden dolayı kimi durumlarda birer çatışma alanına dönüşmektedir. Ancak bu durum yalnızca ulusal kimliklere ilişkin olarak

20 Mohira Suyarkulova, John Heathershaw, ve Edmund Herzig, “Statehood as Dialogue: Conflicting Historical Narratives of Tajikistan and Uzbekistan”, içinde *The Transformation of Tajikistan: The Sources of Statehood* (Birleşik Krallık: Routledge, 2013), 162.

21 Süer Eker, “Orta Asya’nın İrani Halkı Tacikler ve Bağımsızlığın 20. Yılında Tacikistan”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırması Dergisi* 15 (2011): 385-86.

22 Dagikhudo Dagiev, *Regime Transition in Central Asia: Stateness, Nationalism and Political Change in Tajikistan and Uzbekistan* (United Kingdom: Routledge, 2014), 138.

gözlemlenmemektedir. Bu nedenle, aşağıdaki iki kısımda Orta Asya Cumhuriyetlerindeki ulus üstü ve ulus altı kimlikler genel bir tarihsel çerçeve içerisinde anlatılacak ve bu kimliklerin yol açtığı çatışmalar incelenecektir.

Orta Asya Cumhuriyetlerinde Ulus Üstü Kimlikler

Orta Asya Cumhuriyetlerinde 1991'den sonra üzerinde en çok durulan ulus üstü kimlik genelde din, özelde İslamiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ulus üstü kimliğin diğer kimliklerle ilişkisini ve neden çatışma potansiyeline sahip olduğunu anlamak için öncelikle İslamiyet'in bölgedeki yerine ilişkin genel bir tarihsel bilgi verilmesi yerinde olacaktır. Bu konuda belirtilmesi gereken en temel nokta, İslamiyet'in 7. ve 8. Yüzyıllardan itibaren bölgeye gelmesinden sonraki süreçte ortaya çıkan tasavvuf hareketinin önemidir. Bazı yazarlara göre bu hareket Orta Asya'da İslam'ın hızlı bir şekilde yayılmasındaki en büyük etkenlerden biri olmuş, büyük mutasavvıfların çalışmaları bölge halklarının bu dini tanınmasında önemli rol oynamıştır.²³ Daha genel adıyla 'Sufizm' olarak bilinen bu eğilimin Orta Asyalı halklar arasında radikal akımların yayılmasını engellediği ve dinin daha çok kültürel anlamda anlaşılmasını ve yaşanmasını sağladığı vurgulanmıştır.²⁴

Ancak bu ortak eğilime rağmen İslamiyet'in Orta Asya Cumhuriyetlerindeki halklar arasındaki önemi ve rolü farklılık göstermektedir. Bu bağlamda en sık dile getirilen görüş, tarihsel olarak göçebe bir yaşam biçimini benimsemiş olan Kazaklar, Kırgızlar ve Türkmenler arasında İslamiyet'in hem daha geç yayıldığı, hem de daha az etkili olduğudur. Bazı yazarlara göre Kazakların İslam'da yeri olmadığı öne sürülen bir takım gelenekleri yaşatmaları bunun bir göstergesidir. Örneğin Kazaklar arasında Sufi dervişlerin mezar yerlerine hürmet gösterip oralarda ibadet edilmesi ya da müzik aletleri ile şarkıların dini pratiklerin parçası olarak görülmesi yaygındır.²⁵ Buna ek olarak, İslamiyet'in Kazaklar arasında 17. ve 18. Yüzyıllardan önce yaygınlaşmadığı ve her zaman 'Şamanist ve animist' öğelerle bir arada

23 Mesut Avcı, "İslam'ın Orta Asya Tarihi", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9, sy 1 (2020): 526-27.

24 Mariya Y. Omelicheva, "Instrumentalization of Islam in Central Asia: Using Religion for Legitimizing the Governing Regimes", *Euxeinos* 17, sy 23 (2017): 9-10.

25 Galina M. Yemelianova, "Islam, National Identity and Politics in Contemporary Kazakhstan", *Asian Identity* 15, sy 3 (2014): 287-88.

var olduğu da öne sürülmektedir.²⁶ Benzer şekilde Kırgızlar arasında İslamiyet'in yayılmaya başlamasının da göçebelikten dolayı 18. Yüzyıla kadar devam ettiği belirtilmektedir.²⁷ Kazaklar gibi Kırgızların da İslamiyet'i benimsemekle birlikte eski inançlarını sürdürdükleri ve İslam dininin Kırgızlar arasında "derin bir şekilde" yayılmadığı dile getirilmiştir.²⁸ Bir diğer göçebe halk olan Türkmenler açısından da durumun farklı olmadığı belirtilmektedir. Tarihsel süreçte Türkmenlerin çoğunun namaz, oruç, zekât gibi ibadetleri yerine getirirler bile kitabi bilgilere ya da camilere sahip olmadıkları vurgulanmaktadır. Bazı yazarlara göre, "Dinini bırakabilirsin ama kendi halkını bırakamazsın" atasözü, Türkmenler için kendi geleneklerinin İslam şeriatından daha öncelikli olduğunun bir göstergesidir.²⁹

Öte yandan geleneksel olarak yerleşik bir yaşam biçimini benimsemiş olan Özbekler ve Tacikler arasında İslamiyet'in hem daha önce yayıldığı hem de daha köklü olduğu dile getirilmektedir.³⁰ Buhara, Semerkant, Kokand ve Tirmiz gibi bugün Özbekistan sınırları içerisinde olan şehirlerin "İslam kültürünün öğretildiği ve yayıldığı" yerler olduğunu belirten bazı yazarlar, bu şehirlerde İmam Buhari, El Farabi, El Harezmi, El Biruni, İbni Sina ve Bahaddin Nakşibend gibi pek çok âlim, filozof ve bilim adamının yetiştiğini vurgulamaktadır.³¹

Ancak Sovyet döneminde bölgenin bu konudaki yeri ve tarihsel süreçlerde oynadığı rol göz ardı edilmiş ve çok farklı bir politika izlenmiştir. Bu dönemde din, ideolojik gerekçelerle en fazla yok edilmeye çalışılan kimliklerin başında gelmekteydi. Bu çerçevede zaman

26 Glenn E. Curtis ve Lydia M. Buyers, "Kazakhstan: A Country Study", içinde *Central Asia in Focus: Political and Economic Issues* (New York: Nova Science Publishers, 2003), 53-54.

27 Mayramgül Dıykanbayeva, *Kırgızlarda Atalar Kültü* (Konya: Kömen Yayınları, 2016), 109.

28 Dıykanbayeva, *Kırgızlarda Atalar Kültü*, s. 18-19. Yine Dıykanbayeva'nın öne sürdüğü üzere, kendi din adamlarını yetiştirecek medreselere sahip olmayan Kırgızlar, din adamına ihtiyaç duyduklarında Özbek, Tatar ya da Uygur din adamlarından yararlanıyorlardı. *Ibid.*, s.121-122.

29 Adrienne Lynne Edgar, *Tribal Nation: The Making of Soviet Turkmenistan* (New Jersey: Princeton University Press, 2004), 26.

30 Emmanuel Karagiannis, *Political Islam in Central Asia: The Challenge of Hizb ut-Tahrir*, New York: Routledge, 2010, s. 36.

31 Balım ve Gürbüz, "Özbekiston Respublikası: 'Özbek Modeli'", s. 287. Ancak göçebe ve yerleşik halklar arasındaki İslam ile ilgili ayrımın çok net olmadığını belirten başka araştırmacılar da vardır. Buna göre, Taciklerle Özbeklerin Kazaklar, Kırgızlar ve Orta Asya Türkmenlere göre daha dindar oldukları varsayımının sorgulanması gerektiği vurgulanmış ve sosyo-ekonomik nedenler ve kentleşme oranları gibi başka etkenler göz önüne alınmadan yapılacak bir analizin sorunlu olduğu belirtilmiştir. Bu konuda bkz. Rebekah Tromble, "From Nomadic Traditionalists to Sedentary Scripturalists? Reexamining Ethno-Religious Discourse in Central Asia", *Problems of Post-Communism*, Cilt 64, No 6, 2017, s. 367.

zaman daha esnek davranılmış olsa da din (ve özellikle İslamiyet) Sovyet yöneticiler açısından her zaman sorun teşkil etmiştir. 1940'lı yıllarda oluşturan resmi din kurumlarının temel amacının dinin devlet tarafından kontrol edilmesi olduğu sıklıkla dile getirilmektedir. Ancak tüm çabalara rağmen, din toplumsal yaşamdan tümü ile silinememiş ve büyük ölçüde yeraltına inmiştir.³² 1960'lı ve 1970'li yıllarda Moskova'nın din karşıtı baskıcı politikalarının bir ölçüde gevşetilmesinin tabandan gelen bir uyanışa neden olduğu da vurgulanmaktadır.³³ Ek olarak, 1980'li yıllarda Kızıl Ordu'ya karşı mücadele eden Afgan mücahitlerin direnişinin de radikal akımları güçlendirici etkisi olduğu dile getirilmiştir.³⁴

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girdiği dönemde kendi birlik cumhuriyetlerinin komünist partisi genel sekreterliği görevini yürüten Orta Asyalı liderlerin tümü Sovyet döneminde eğitim almışlardı. Dinin "halkın afyonu" olduğu temel argümanı ile ve ateizmin resmen kabul edildiği bir ülkede bu liderler için bağımsızlıktan sonra ortaya çıkan yeni duruma ayak uydurmak çok kolay olmamıştır.³⁵ Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde uygulanan din politikalarının belirlenmesinde bu durum göz önüne alınmalıdır. Sovyet döneminden devralınan 'seküler kültür' bu bağlamda hemen bir devlet ilkesine dönüşmüş ve İslam'ın siyasi bir ideoloji olarak ortaya çıkmasının önü kesilmek istenmiştir.³⁶ Bu bağlamda Orta Asya Cumhuriyetlerinin anayasalarında laiklik ilkesi benimsenerek din ve devlet işlerinin ayrı olduğu açıkça ifade edilmiştir.³⁷ Benzer şekilde, dini kuruluşların ve din görevlilerinin devletin yönetimine katılmaları ya da siyasi faaliyetlerde bulunmaları yasaklanmış, devletin dininin olmayacağı ve her dine eşit mesafede

32 Sovyetler Birliği zamanında uygulanan din politikaları ile ilgili olarak bkz. Ahmed Rashid, *Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia*, New Haven: Yale University Press, 2002; Yaacov Ro'i, *Islam in the Soviet Union: From World War II to Perestroika*, USA: Columbia University Press, 2000.

33 Vyacheslav Belokrenitsky, "Islamic Radicalism in Central Asia: The Influence of Pakistan and Afghanistan", içinde *Boris Rumer (der.), Central Asia at the End of Transition* (New York: M. E. Sharpe, 2005), 152.

34 Seçkin Köstem, "Orta Asya ve Kafkasya'da Militan İslam: El Kaide Etkisi", *Ortadoğu Etütleri Cilt 2*, sy 3 (2010): 185.

35 Emmanuel Karagiannis, *Political Islam in Central Asia: The Challenge of Hizb ut-Tahrir* (New York: Routledge, 2010), 14; Andrew Wachtel, "A Tale of Two Heroes: Kyrgyzstan in Search of National Role Models", *REGION: Regional Studies of Russia, Eastern Europe and Central Asia* 15, sy 1 (2016): 4.

36 Dagiev, *Regime Transition in Central Asia: Stateness, Nationalism and Political Change in Tajikistan and Uzbekistan*, 57-58.

37 Omelicheva, "Instrumentalization of Islam in Central Asia: Using Religion for Legitimizing the Governing Regimes", 8.

yaklaşılacağı anlayışı benimsenmiştir.³⁸ Ayrıca halkın dini taleplerini karşılamak için Sovyet dönemindeki resmi diyanet kurumları bağımsızlıktan sonra da var olmaya devam etmişlerdir.

Ancak tüm bu politikalara rağmen, 1991 sonrası dönemde en önemli ulus üstü kimliklerden biri olarak ortaya çıkan din kimi durumlarda bölgenin Sufi geleneğinden koparak radikal oluşumlara dönüşmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu ortaya çıkan ideolojik ve kültürel boşluk bölgede faaliyet gösteren radikal akımlara ve gruplara belli bir ölçüde serbestlik sağlamıştır. Bu durumun özellikle Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan topraklarına yayılan Fergana Vadisinde gözlemlendiğine dikkat çeken bir yazar bu konuda şunları söylemektedir: “Fergana Vadisi 1990’lı yıllara gelindiğinde artık Suudi finansörlerden ve Afganistan merkezli savaş lordlarından beslenen radikal İslamcı akımların tehdidi altındaydı.”³⁹ Buna ek olarak, 1996 yılında Usame bin Ladin’in El Kaide’nin merkezini Afganistan’a taşımasının önemine vurgu yapılarak bu durumun bölgedeki Suudi Arabistan kaynaklı Vahabi etkisini artırdığı da belirtilmektedir.⁴⁰ El Kaide ile sıkı ilişkiler kuran Özbekistan İslami Hareketi (ÖİH) bu örgütten para ve silah temin etmiş ve uyuşturucu trafiği ağma dâhil olmuştur.⁴¹ ÖİH, bölgenin nüfus yoğunluğu ve dinsel aidiyetlerin gücü bağlamında en kilit ülke olan Özbekistan’ı ve ülkenin o zamanki devlet başkanı İslam Kerimov’un rejimini doğrudan hedef almıştır. Kerimov’u bir “kâfir” olarak tanımlayan ÖİH liderlerine göre ülkede Müslümanlara baskı uygulanmaktaydı. Bu çerçevede Kerimov rejiminin yıkılması ve ilk önce Özbekistan’da, daha sonra da tüm Orta Asya’da şeriat ile yönetilecek bir İslam devleti kurulması gerekmektedir.⁴² ÖİH, bölgede gerçekleştirilen bazı terör eylemlerinin sorumluluğunu doğrudan üstlenmiştir. Bunlar arasında en çok sözü edilenler 1999’daki Taşkent bombalamaları, aynı yıl dört Japon turist ile sekiz Kırgız askerini, 2000 yılında da dört Amerikalı dağcıyı rehin almaları yer almaktadır.⁴³

38 Debidatta Aurobinda Mahapatra, “Coping with Religiosity and Extremism in Central Asia: The Case of Kazakhstan” içinde *The State in Eurasia: Local and Global Areas*, ed. Anita Sengupta ve Suchadana Chatterjee (Kalküta: Maulana Abul Kalam Azad Institute of Asian Studie, 2013), 218.

39 Köstem, “Orta Asya ve Kafkasya’da Militan İslam: El Kaide Etkisi”, 199.

40 Köstem, 185.

41 Köstem, 199.

42 Köstem, 185-86.

43 “Islamic Movement Of Uzbekistan”, International Organization, United Nations Security Council, erişim 11 Temmuz 2020, https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/1267/aq_sanctions_list/summaries/entity/islamic-movement-of-uzbekistan.

11 Eylül saldırılarının ardından Amerika'nın Afganistan'a yönelik olarak düzenlediği operasyonlara Kerimov'un destek vermesi sonucu OİH'nin eski gücünü büyük ölçüde kaybettiği dile getirilmektedir. Ancak bu örgütün içinden çıkan irili ufaklı pek çok yeni grup mevcuttur. Bu gruplar arasında isminden en çok söz ettirenler Orta Asya'nın Mücahitleri Cemaati, Doğu Türkistan İslami hareketi ve Cundullah'tır. 2000'li ve 2010'lu yıllarda Orta Asya'nın en güçlü, en istikrarlı ve radikal İslamcı akımlar açısından en az tehdit altında olduğu varsayılan Kazakistan'da bile etkinliklerini artıran bu gruplar, bazı terör eylemleri gerçekleştirmişlerdir.⁴⁴ Bu eylemlere ek olarak Orta Asya'da IŞİD'e katılanların sayısının artma eğilimi gösterdiği bilinmektedir. Tüm bu gelişmelerin gerginlik yarattığı ve bir çatışma ortamı doğurduğu açıktır.

Konuyla ilgili son olarak bağımsızlıktan sonraki dönemde yalnızca İslamiyet'e olan ilginin değil, bölgenin İslamiyet'ten önceki dinlerine ya da Protestanlığa yönelik ilginin arttığı da belirtilmelidir.⁴⁵ Bu eğilimler oldukça marjinal kalsalar da bazı gerilimlere ve gerginliklere neden olmaktadır. Örneğin Kırgız Şamanlığı olarak da adlandırılmakta olan 'Tenircilik' ya da 'Tengrizm' Kırgızistan'da İslam öncesi inanca vurgu yapan yeni bir dini hareket olarak ortaya çıkmıştır. Kırgızların kendi kültürel miraslarını ve geleneklerini yaşatmak adına ortaya çıktığı söylenen bu akımın 5.000 civarında taraftarı olduğu belirtilmiştir.⁴⁶ Tenircilik akımının "yaygın ve sistematik olmamakla birlikte toplumsal bir fenomen olarak kendini gösterebilmiş" olduğuna dikkat çekilmektedir.⁴⁷ Ayrıca Hristiyan misyonerlerin 1991'den sonra bu bölgede etkili olmaya çalıştıkları ve özellikle yine Kırgızistan bağlamında belli bir mesafe kat ettikleri de belirtilmektedir.⁴⁸

44 İzzet Ahmet Bozbey, "Özbekistan'da İslam ve Kimlik", içinde *Orta Asya'da Siyaset ve Toplum: Demokrasi, Etnisite ve Kimlik*, ed. M. Turgut Demirtepe (Ankara: USAK Yayınları, 2012), 291.

45 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. David Radford, "Does Being Kyrgyz Mean Being A Muslim? Emergence of New Ethno-Religious Identities in Kyrgyzstan", Mariya Y. Omelicheva (der.), *Nationalism and Identity Construction in Central Asia: Dimensions, Dynamics and Directions*, ABD, Lexington Books, 2015, s. 53-70; David Radford, "Contesting and Negotiating Religious and Ethnic Identity in Post-Soviet Kyrgyzstan", *Central Asian Survey*, Cilt 33, No 1, 2014, 15-28.

46 Sherbol Zhaparaliev, "Kırgızistan'da Şamanizm: Kırgız Tengrizminin Modern Çağda Yeniden Yükselişi", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* Cilt 64 (2019): 1-22.

47 Zhaparaliev, 11.

48 David Radford ve Mariya Y. Omelicheva, "Does Being Kyrgyz Mean Being A Muslim? Emergence of New Ethno-Religious Identities in Kyrgyzstan", içinde *Nationalism and Identity Construction in Central Asia: Dimensions, Dynamics and Directions* (ABD: Lexington Books, 2015), 53-70; David Radford, "Contesting and Negotiating Religious and Ethnic Identity in Post-Soviet Kyrgyzstan", *Central Asian Survey* 33, sy 1 (2014): 15-28.

Özetle, bağımsızlık sonrası dönemde yükselişe geçen en belirgin ulus üstü kimlik olan din, kendisine eski Sufi gelenekler, radikal İslamcı akımlar, İslam öncesi dini aidiyetler ve Protestanlık gibi bölgede görece çok daha yeni olan başka dinler aracılığıyla yeni bir yer edinmektedir. Farklı biçimlerde ortaya çıksa da din olgusu, kökenleri eskiye dayandırılan ulusal kimliklerin önemli bir unsuru olarak ön plana çıkmaktadır. Bağımsız devlet inşasının diğer boyutlarında olduğu gibi dinsel kimlikler için de Sovyet deneyiminin mirası etkili olmaya devam etmektedir. Bağımsızlıktan sonra Orta Asya'nın en yaygın dini olan İslamiyet, ulusal kimliğin, geleneklerin ve tarihsel mirasın en temel yapıtaşlarından biri olarak siyasal elitler tarafından kucaklanmıştır.⁴⁹ Örneğin Kazakistan'ın ilk devlet başkanı Nursultan Nazarbayev, bu dini Kazak kültürünün “önemli bir unsuru” olarak tanımlamış ve doğru anlaşılması halinde “Kazak halkının ruhani yeniden doğuşunu harekete geçireceğini” belirtmiştir.⁵⁰ Nazarbayev bu konuda ayrıca şunları da dile getirmiştir: “İslam'ın rolü Kazaklar için önemlidir ve özellikle de bu büyük ve insancıl dinin rolünün ve anlamının uzun yıllar boyunca tahrip edilmesinden sonra bunu anlamak ulusal bilincimizin önemli bir niteliği haline gelmektedir.”⁵¹ Bu bağlamda Kazakistan hükümeti Hacı Ahmet Yesevi'yi Kazakların “ulusal azizi” olarak benimsemiş ve Sufiliği devletin din anlayışına entegre etmiştir.⁵² 1991 sonrasında Yesevilik Kazakların “geleneksel” İslamiyet biçimi ve ulusal kimliklerinin önemli bir unsuru olarak benimsenmiştir.⁵³

Öte yandan bağımsız Özbekistan'ın ilk devlet başkanı Kerimov da benzer bir politika izlemiştir. Dinin toplumun ruhani boyutunu oluşturduğunu belirten Kerimov, İslamiyet'in Özbek kültürüne önemli bir etkisi olduğunu öne sürmüştür.⁵⁴ Kerimov'a göre dinin, insanların

49 Omelicheva, “Instrumentalization of Islam in Central Asia: Using Religion for Legitimizing the Governing Regimes”, 10; Sebastien Peyrouse, *Turkmenistan: Strategies of Power, Dilemmas of Development* (New York: M. E. Sharpe, 2012), 98.

50 Ayşegül Aydıngün ve Hayati Tüfekçioğlu, “Avrasya'nın Merkezinden Dünyaya Açılan Ülke: Kazakistan”, içinde *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri: Türk Dilli Halklar, Türkiye ile İlişkiler*, ed. Ayşegül Aydıngün ve Çiğdem Balım (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2012), 93.

51 Jonathan Aitken, *Nazarbayev and the Making of Kazakhstan*, New York: Continuum, 2009, s. 128.

52 Jonathan Aitken, *Nazarbayev and the Making of Kazakhstan* (New York: Continuum, 2009), 128.

53 Seyit Ali Avcı ve Akbota Zholdashbekova, “Kazakistan”, içinde *Bağımsızlıklarının Yirmi Yedinci Yılında Türk Cumhuriyetleri*, ed. Murat Yılmaz ve Ayşe Çolpan Yıldız (Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2018), 152.

54 İslam Karimov, *Uzbekistan on the Threshold of the Twenty-First Century* (ABD: Cambridge, 1998), 20.

yaşamına ruhani, ahlaki ve etik değerleri kazandırmada ve halkın tarihsel ve kültürel mirasını oluşturmada önemli bir rolü vardır.⁵⁵ Bu bağlamda İslamiyet, Özbeklerin ulusal karakterini oluşturan önemli bir yapıtaşdır.⁵⁶ Kerimov ayrıca İmam Buhari, Ahmet Yesevi, Nakşibend, Tirmizi gibi önemli dini figürleri Özbek halkının “büyük ataları” ve ulusal gurur kaynağı olarak tanımlamaktadır.⁵⁷

Bu genel anlayışın tezahürü Türkmenistan'da da görülmüştür. Bu ülkenin bağımsızlıktan sonraki ilk devlet başkanı Saparmurad Niyazov Türkmenbaşı hacca giden ilk lider olmuştur. Türkmenbaşı aynı zamanda Kerimov gibi göreve başlarken Kuran üzerine yemin etmiş ve dini bayramları resmi tatil ilan etmiştir.⁵⁸

Bazı yazarlar siyasal elitlerin ulus inşası sürecinde dini önemli bir kimlik ögesi olarak kullandıklarını belirterek “dinin araçsallaştırıldığını” öne sürmektedirler.⁵⁹ Dinin bu şekilde kullanılması Orta Asyalı liderler açısından büyük bir tehdit olarak algılanan radikal İslamcı örgütler ve akımlarla mücadele edebilmek için de gereklidir. Burada vurgulanması gereken temel nokta, siyasal elitlerin İslamiyet'in tarihsel, kültürel ve geleneksel tezahürlerini ‘ulusal kimliğin’ temel yapıtaşı olarak benimsemelerine karşın, bölge dışından sızan radikal ve yabancı akımların tehlikeli görülerek reddedilmesidir. Bu bağlamda “dış etkenlerden ve radikal unsurlardan arındırılmış bir İslam anlayışı” topluma egemen olmalıdır.⁶⁰ Bir diğer deyişle, uluslararası normlara uyum sağlamış, modern ve laik bir devlet anlayışına ters düşen dini akımlar dışlanmalıdır.⁶¹ Bu tür aşırı İslamcı akımlarla mücadele etmek ülkenin korunması açısından gerekli görülmektedir.⁶² Konu ile ilgili olarak Kerimov'un şu sözleri ilgi çekicidir: “Dini sloganların güç mücadelesinde kullanılmasına asla izin vermeyeceğiz çünkü bu durumu devletin istikrar ve güvenliği için ciddi bir tehlike olarak görüyoruz.”⁶³

55 Karimov, 26.

56 Omelicheva, “Instrumentalization of Islam in Central Asia”, s. 7.

57 Karimov, *Uzbekistan*, s. 89.

58 Omelicheva, “Instrumentalization of Islam in Central Asia”, s. 7; Peyrouse, *Turkmenistan*, s. 98.

59 Ibid., s. 6.

60 Avcı ve Zholdashbekova, “Kazakistan”, s. 152.

61 Laura Adams, *The Spectacular State: Culture and National Identity in Uzbekistan*, ABD: Duke University Press, 2010, s. 65.

62 Mahapatra, “Coping with Religiosity and Extremism in Central Asia”, s. 219.

63 Karimov, *Uzbekistan*, s. 26.

Kısaca, siyasal elitler açısından ‘kötü’ aşırı İslamcı akımlarla ‘iyi’ geleneksel İslam arasında belirgin ve net bir ayırım mevcuttur.⁶⁴

Bu ayırım Orta Asya Cumhuriyetlerinde izlenen din politikalarına ve bu politikaları uygulamaya koymakla yükümlü olan kurumların nasıl işlediğine doğrudan etki etmektedir. Liderler, kuruluşu Sovyet dönemine uzanan bazı resmi din kurumları aracılığıyla dinin radikalleşmesini ve radikal akımların toplumu etkisi altına almasını engellemeye çalışmışlardır. Devletin laik karakterine ve/veya liderler tarafından halka benimsetilmek istenen anlayışla uyumlu olmayan dini akımlar kontrol edilmek istenmektedir.⁶⁵ Bu bağlamda örneğin başörtüsü yasakları, 18 yaş altı gençlerin camilere girişinin engellenmesi ve sakal kesiminin zorunlu hale getirilmesi gibi bazı uygulamalar gündeme gelmiştir.⁶⁶ Daha önce bahsedilen Tenircilik hareketi de Kırgızistan Diyanet İşleri Devlet Komisyonu tarafından din olarak kabul edilmemektedir.⁶⁷

Kısaca, halkın dine yönelik ihtiyaçlarını karşılamak, yönetim ile halk arasındaki iletişimi sağlamak ve halkı din konusunda eğitmek ve bilgilendirmek amacıyla oluşturulan resmi din kurumları siyasal elitlerin güdümü altında Müslüman halkları sıkı bir denetime tabi tutmaktadır.⁶⁸ Bağımsızlık sonrası dönemde belirgin şekilde yükselişe geçen İslamiyet’in bölgedeki en temel ulus üstü kimlik olarak ortaya çıkışının dengelenmesini amaçlayan siyasal elitler açısından din, ‘ulusal’ ve ‘geleneksel’ sınırlar içinde tutulmaya çalışılmaktadır. Bu politikaların uzun vadede halklar arasında ya da halk ile iktidar arasında yeni gerginlikler ve çatışmalar yaratma potansiyeli mevcuttur.

İslamiyet kadar olmasa da ‘Türk’ kimliği de bir başka ulus üstü kimlik olarak bağımsızlıktan sonra gündeme gelmiş ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin 1920’li ve 1930’lu yıllarda çizilmiş olan sınırlarını koruyup korumayacağı tartışılmıştır. Bir diğer deyişe, 1991 sonrasında

64 Alima Bissenova, “Building a Muslim Nation: The Role of the Central Mosque of Astana”, Marlene Laruelle (der.), *Kazakhstan in the Making: Legitimacy, Symbols, and Social Changes*, ABD: Lexington Books, 2016, s. 217.

65 Avcı ve Zholdashbekova, “Kazakistan”, s. 152; Aydıngün ve Tüfekçioğlu, “Avrasya’nın Merkezinden”, s. 93; Peyrouse, *Turkmenistan*, s. 99; Barış İşçi Pembeci, “Religion and the Construction of Ethnic Identity in Kyrgyzstan”, *REGION: Regional Studies of Russia, Eastern Europe and Central Asia*, Cilt 6, No 1, 2017, s. 133.

66 Avcı ve Zholdashbekova, “Kazakistan”, s. 152; Omelicheva, “Instrumentalization of Islam in Central Asia”, s. 8.

67 Zhaparaliev, “Kırgızistan’da Şamanizm”, s. 19.

68 Bissenova, “Building a Muslim Nation”, s. 213; Aurelie Biard, “The Religious Factor in the Reification of Neo-Ethnic Identities in Kyrgyzstan”, *Nationalities Papers*, Cilt 38, No 3, 2010, s. 325.

bu beş 'bağımsız' devletin siyasal sınırlarını kaldırarak yeniden Sovyet öncesi dönemin 'Türkistan'ına geri dönüp dönmeyeceği meselesi ele alınmıştır. Bazı yazarlara göre bağımsızlık, Orta Asya Cumhuriyetlerine iki temel seçenek sunmaktaydı: atalarından kalan 'pan-Türkçü' ideallerin peşinden gitmek ya da kardeş halkları 'öteki' olarak tanımlayarak bölünmüş uluslar olarak yola devam etmek.⁶⁹ Ancak kısa süre içerisinde Türkistan'ın yeniden ortaya çıkmasının mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bu ülkeler açısından Türkistan, ortak tarihsel ve kültürel geçmişin bir parçası idi ancak yeni dönemde 'ulusal' sınırların korunması ve ulus devlet inşası temel önceliklerdi. Bu çerçevede pan-Türkçü veya Turancı akımlar ile Türkistan arasında bir ayrıma gidilerek ortak tarih ve kültüre vurgu yapılmış, ancak siyasal anlamda bir birlik düşüncesi benimsenmemiştir. Ayrıca bu çerçevede bölgenin organik bir parçası olan Tacikistan açısından da bu tür bir birliğin sıcak karşılanmayacağı vurgulanması gerekir. Tacikistan devlet başkanı İmamali Rahman, tarih boyunca diğer Orta Asyalı Türki halklar ile iç içe yaşamış olsalar da Taciklerin 'Farsi' kökenden geldiklerine vurgu yapmış ve aynı kökenin paylaşıldığı İran ile kültürel ve dilsel ilişkiler kurulmasına önem vermiştir.⁷⁰

Türkistan fikrinin Sovyet sonrası dönemde ne anlam ifade ettiğine ilişkin olarak ilginç bir yorum da bölgenin özellikle nüfus bağlamında en ağırlıklı ülkesi olan Özbekistan devlet başkanı Kerimov tarafından yapılmıştır. Kerimov'un kendi ülkesi için vurguladığı 'Türkistan Ortak Evimiz' politikasına yönelik sözleri bu çerçevede önemlidir. Kerimov'a göre bu politika bölgedeki etnik uzlaşmaya ve tüm Orta Asyalı halkların ortak stratejik ve ulusal çıkarlarına hizmet etmeye odaklıdır. Bu bağlamda Türkistan tarihsel olarak yalnızca Türki halkları değil, bölgenin tüm halklarını içermektedir.⁷¹ Özbek halkının pan-Türkçü söylemleri ve şovenist bir düşünce olan Turancılığı reddettiğini belirten Kerimov, Tacik halkı ile olan ortak kültürel, tarihsel ve antropolojik bağlardan "gurur duyduklarını" ve Özbek kültürünün Türki ve Farsi öğelerden oluşan "benzersiz bir sentez" olduğunu dile getirmiştir.⁷² Ancak tüm bu söylemlere rağmen, yukarıda vurgulandığı gibi

69 Levin, "From Nomad to Nation", s. 267.

70 Tacikistan'ın Sovyet sonrası dönemdeki kimlik inşasına ilişkin olarak bkz. Pınar Akçalı, "Tacikistan: 'Türk' Olmayan Kardeş Ülke," Ayşegül Aydıngün ve Çiğdem Balım (der.), *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkileri*", Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 411, 2012, ss. 315-395.

71 Karimov, *Uzbekistan*, s. 46.

72 Ibid., s. 191.

Özbeklerle Tacikler arasında ‘ulusal’ kimlik bağlamında yaşanan gerginlikler Sovyet sonrası dönemde daha da belirginleşmiştir.

Bağımsızlıktan sonra zaman zaman vurgulanan ancak çok etkili olmayan bir diğer ulus üstü kimlik de ‘Avrasyalılık’ olmuştur. Avrupa ve Asya uygarlıklarının karşılıklı olarak etkileşimine ve “kültürel boyutuna” öncelik veren bu terim özellikle Nazarbayev tarafından önemsenmiştir.⁷³ Kazakistan, Rus/Avrupalı, Asyalı/Çinli ve Müslüman uygarlıkların “kesişme noktasında” bulunmaktadır ve bu uygarlıkların hepsi ile uyumlu bir birliktelik içindedir.⁷⁴ Ancak burada belki de Orta Asya Cumhuriyetlerinin Rus/Sovyet etkisi ile şekillenmiş olan ortak geçmişleri olduğu da dikkate alınmalıdır. Tarihsel olarak bakıldığında bugün için ortadan kalmış olsa da ‘Sovyet’ kimliğinin Sovyet sonrası döneme yansımaları olduğu da açıktır. Bağımsızlığa kadarki süreçte ideolojik gerekçelerle en önemli ulus üstü kimlik olan Sovyet kimliği bu cumhuriyetlerin ortak geçmişinin önemli bir parçası olarak etkisini sürdürmeye devam etmektedir.

Orta Asya’da Ulus Altı Kimlikler

38

Daha önce belirtildiği üzere Orta Asya Cumhuriyetlerinde kimlik olgusunun daha iyi anlaşılması için yukarıda değinilen ulus kimliğinin hem ulus üstü hem ulus altı kimliklerle bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir. Ulus altı kimliklerin ulus inşası sürecinde belirli sorunlar ve zorluklar yarattığı ve ortak bir ulusal kimlik etrafında birleşmeyi güçleştirdiği göz önüne alındığında bu tür bir değerlendirme kaçınılmaz olmaktadır. Bu çerçevede bu kısımda en temel ulus altı kimlikler olan kabile bağları ile bölgecilik üzerinde durulacaktır.

Kabile bağları ve bölgecilik Orta Asya bölgesinde tarih boyunca hep etkili olmuştur. Bazı yazarlar Orta Asya halkları arasındaki en temel sorunun etnik grupların kendi içlerindeki bu tür bölünmeler olduğunu dile getirmektedir.⁷⁵ Sovyet dönemini öncesine dayanan kabile bağlarının ve bölgesel aidiyetlerin Orta Asyalılar açısından çoğu kez en birincil kimlik ögesi olduğu bilinmektedir. 1920’li ve 1930’lu yıllarda

73 Spehr ve Kassenova, “Kazakhstan”, 136.

74 Marlene Laruelle, “The Three Discursive Paradigms of State Identity in Kazakhstan: Kazakhness, Kazakhstanness, and Transnationalism”, Mariya Y. Omelicheva (der.), *Nationalism and Identity Construction in Central Asia: Dimensions, Dynamics and Directions*, ABD, Lexington Books, 2015, s. 8-9.

75 Edgar, *Tribal Nation: The Making of Soviet Turkmenistan*, 20.

oluşturdukları birlik cumhuriyetlerinin aynı anda 'ulusal, modern ve sosyalist' olmasını hedefleyen Sovyet yöneticileri bu bağlamda önemli bir güçlkle karşı karşıya kalmışlardır.⁷⁶ Kabile aidiyetleri ve bölgeciliğin Sovyet liderler açısından şovenizme neden olduğu gerekçesiyle şüphe ve tepki uyandırdığını belirten bazı yazarlara göre Yeni Sovyet İnsanı'nın yaratılması sürecinde milliyetçilik sözü bile hoş karşılanmamış, ulus altı kimliklere bağlılık ise milliyetçilikten bile daha fazla 'risk' taşımıştır.⁷⁷

Ancak bir süre sonra Sovyet liderler bölgedeki ulus altı kimliklerin önemini ve gücünü daha iyi anlamış ve tarihsel, ekonomik ve siyasal olarak güçlü kabilelerle işbirliğine gitme zorunluluğunda kalmışlardır. Bu kabilelerden gelen liderler birlik cumhuriyetlerinin siyasal kadrolarını oluşturmuş ve bu kabilelerin geleneksel olarak güçlü olduğu bölgeler Sovyet döneminde ekonomik anlamda da gelişmiştir. Bir diğer deyişle, Moskova ile birlik cumhuriyetlerinde egemen olan siyasal kadrolar her iki tarafın da çıkarlarına hizmet edecek bir işbirliğine gitmişlerdir.⁷⁸ Sovyet yönetimi teoride ulus altı kimliklere ideolojik gerekçelerle karşı çıkmış olsa bile pratikte bu kimlikleri kendi yararına olacak şekilde kullanarak bölgedeki hâkimiyetini pekiştirmiştir. Öte yandan güçlü kabilelerin önde gelen kadroları da Moskova ile işbirliğine giderek kendi siyasal ve ekonomik güçlerini koruyabilmişlerdir.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ulus altı kimlikler farklı bir biçimde yeniden devreye girmiş ve toplumsal, siyasal, ekonomik ilişkilerde etkili olmaya başlamıştır.⁷⁹ Ancak burada vurgulanması gereken nokta bu süreçte toplumsal yapıda önemini artırmış olan ulus altı kimliklerin Sovyet döneminde uygulanan politikaların doğal bir uzantısı olarak devreye girmiş olmasıdır. Bir diğer deyişle, Sovyet döneminde de varlığını sürdürmüş olan bu kimlikler, 1991'den sonra ya konumlarını korumak ya da yeni kazanımlar elde etmek için harekete geçmişlerdir. Siyasal elitler, kökenleri Sovyet dönemine uzanan himaye ilişkilerini⁸⁰ korumaya devam etmişlerdir. Bu bağlamda aynı şehirden, bölgeden ya da kabileden gelen kişilere çeşitli olanaklar ve güvenceler sunulmuş ve

76 Edgar, 5.

77 Erhan Taşbaş, "Kırgızlarda 'Yedi Ata' Kavramı", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırması Dergisi*, Cilt 29, 2018, s. 8-9.

78 Bhavne Dave, *Kazakhstan: Ethnicity, Language and Power*, New York: Routledge, 2007, s. 26.

79 Emine Yavaşgel et al., "Farklılık Siyaseti Üzerinden Bağımsız Kırgızistan'da Çokkültürlülük ve Çokdilli Eğitim Politikaları", *İdil Dergisi*, Cilt 2, No 7, 2013, s. 91.

80 Dave, *Kazakhstan*, s. 25.

kamu kaynakları aktarılmıştır.⁸¹ 1991’den sonraki dönemde ayrıca kabile aidiyetlerinin daha önceden olduğu gibi belirli bölgelerle örtüşme göstermeye devam ettiği de vurgulanmalıdır. Bu durum geleneksel olarak göçebe halklar arasında da böyledir. Bir diğer deyişle, kabile aidiyetleri ve bölgecilik çoğu zaman birbiri ile doğrudan bağlantılıdır ve iç içe geçmiş durumdadır. Örneğin Kazaklar arasındaki “alt etnik bölünmeler” olan *cüz ve rular* belirli bölgelerle özdeşleşmişlerdir.⁸² Buna göre *Ulu Cüz* Almatı ve çevresinde, *Kişi Cüz* ile *Orta Cüz* ise sırasıyla ülkenin batı ve orta kısımlarda konuşlanmıştır. Sovyet döneminden bu yana baskın olan *Ulu Cüz* siyasal kadrolarda ağırlıklı olarak temsil edilmektedir, *Kişi Cüz* ülkenin petrol zenginliklerinden daha fazla yararlanmaktadır, ağırlıklı olarak ‘Ruslaşmış’ Kazak aydınlarından oluşan *Orta Cüz* mensupları ise idari mekanizmalarda görev almışlardır.⁸³ Bazı yazarlar, başkentin 1997’de Almatı’dan Astana’ya taşınmasında üç cüz arasındaki rekabetin rol oynadığını belirtmektedir.⁸⁴ Bu kararlar Nazarbayev’in cüzler arasındaki dengeleri daha iyi korumayı amaçladığı öne sürülmüştür.⁸⁵ Ulus altı bölünmelerin hala etkisini korumakta olmasının ulus inşası sürecini zorlaştırdığı da belirtilmiştir.⁸⁶

Benzer bir yapı Kırgızlarda da görülmektedir. Bu ülke için genel bir ‘kuzey-güney’ ayırımından ya da bölünmüşlüğünden söz edilmiş ve bu durumun siyasal destek mekanizmalarında ve siyasal davranış biçimlerinde etkili olduğu belirtilmiştir.⁸⁷ Ülkede 2005 ve 2010 yıllarında gerçekleşen iki halk ayaklanmasında kuzeyli ve güneyli kabilelerin güç savaşının rolü olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır. *Ong Kanat* olarak bilinen ve Adigine kabilesinden oluşan baskın grup ülkenin güneyinde; yedi kabileden oluşan *Sol Kanat* kuzeyinde ve batısında; *İçkilik* olarak bilinen ve bazıları etnik Kırgız olmayanlardan oluşan grup

81 Yavaşgel et al., “Farklılık Siyaseti”, s. 91.

82 Aydingün ve Tüfekçioğlu, “Avrasya’nın Merkezinden”, s. 91.

83 Sebastien Peyrouse, “The Kazakh Neopatrimonial Regime Balancing, Uncertainties among the ‘Family,’ Oligarchs, and Technocrats”, Marlene Laruelle (der.), *Kazakhstan in the Making: Legitimacy, Symbols, and Social Changes*, ABD: Lexington Books, 2016, s. 29.

84 Almatı’nın adı Mart 2019’da ‘Nursultan’ olarak değiştirilmiştir.

85 Bhavna Dave, “A Shrinking Reach of the State? Language Policy and Implementation in Kazakhstan and Kyrgyzstan”, Pauline Jones Luong (der.), *The Transformation of Central Asia: States and Societies, from Soviet Rule to Independence*, ABD: Cornell University, 2004, s. 151.

86 Aydingün ve Tüfekçioğlu, “Avrasya’nın Merkezinden”, s. 91.

87 Maxim Ryabakov, “The North-South Cleavage and Political Support in Kyrgyzstan”, Sally N. Cummings (der.), *Domestic and International Perspectives on Kyrgyzstan’s Tulip Revolution*, United Kingdom: Routledge, 2010, s. 77-78.

88 Curtis, “Kyrgyzstan: A Country Study”, s. 133.

ise yine güneyde konuşlanmıştı.⁸⁸ *İçkilik* mensuplarının, diğerlerinden farklı olarak Fergana Vadisinin dindar kesimlerinin etkisi altında olduğu da vurgulanmaktadır.⁸⁹ Sovyet sonrası dönemde Kırgızların özel ve kamusal alandaki yaşamlarının üç ana kabile grubundan hangisine mensup oldukları ile şekillendiği belirtilmektedir.⁹⁰ Buna ek olarak Kırgız kültüründe önemli bir kavram olan 'yedi ata' ve bununla yakından bağlantılı olan *sancıra* (şecere) geleneği canlanmış ve bu konuda pek çok kitap yayınlanmıştır.⁹¹ Kırgızlar arasında yaygın olan "*Ceti atasın bilbegen çetesiz kul*" (Yedi atasını bilmeyen köksüz köledir) sözü bu geleneğin önemini göstermektedir.⁹²

Ülüs altı kimliklerin Türkmenistan'da da belirli bir etkisi vardır. Ülkede Teke, Yomut, Ersarı, Covdur ve Sarık kabileleri diğerlerine göre en belirgin olanlarıdır. Türkmenbaşı'ndan bu yana en çok 'ulusal' kimliğe vurgu yapılmış ve kabile bağları en azından söylemde geri planda tutulmuş olsa da, hem Türkmenbaşı'nın hem de halefi Gurbangulu Berdimuhamedov'un en güçlü kabile olan Teke'den geldiği bilinmektedir. Teke'nin devlet yönetiminde ağırlıklı olarak temsil edildiği ve merkezi yönetim kadrolarında belirgin bir üstünlüğe sahip olduğu belirtilmiştir.⁹³ Ayrıca geleneksel olarak en büyük ve en iyi organize olmuş kabile de Teke kabilesidir.⁹⁴ Bu kabilenin Ahal kolu Sovyet sonrası dönemde önemli bakanlıklarda ve yüksek mahkemelerde ağırlıklı olarak temsil edilmiş ve kamu kurumlarına atanmada önceliğe sahip olmuştur. Ayrıca Teke motifinin devlet ambleminde kullanılmasının bu kabilenin diğerlerinden daha baskın oluşuna işaret ettiği belirtilmektedir.⁹⁵ Ancak Teke'nin kendi içindeki alt grupların bazı 'kazançlı' alanlarda gerginlik yaşadıkları da dile getirilmektedir. Örneğin Ahal, Marı ve Kızıl-Avrat bölgelerinde yaşayan Teke mensupları uyuşturucu kaçakçılığı ve doğal gaz gelirlerinden alacakları payla ilgili olarak birbirleri ile rekabet etmektedirler.⁹⁶

89 Biard, "The Religious Factor", s. 329.

90 Curtis, "Kyrgyzstan: A Country Study", s. 133.

91 Erhan Taşbaş, "Kırgızlarda 'Yedi Ata' Kavramı", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırması Dergisi* 29 (2018): 9.

92 Taşbaş, 13.

93 Haluk Alkan, *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar: Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan*, Ankara: USAK Yayınları, 2011, s. 327.

94 Ibid., s. 332; Haluk Alkan, "Türkmenistan'da Siyasal Rejimin Geleceği: İç ve Dış Dinamikler Açısından Bir Değerlendirme", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Cilt 1, No 2, 2006, s. 3.

95 Erdoğan Yıldırım, "Türkmenistan: Aşiretten Ulusa", Ayşegül Aydıngün ve Çiğdem Balım (der.), *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri: Türk Dilli Halklar, Türkiye ile İlişkiler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2012, s. 432.

96 Sebastien Peyrouse, *Türkmenistan: Strategies of Power, Dilemmas of Development*, New York: M. E. Sharpe, 2012, s. 82.

Orta Asya'nın tarihsel olarak yerleşik düzeni benimsemiş halkları için de etnik bölgecilik önemli bir gelenektir. Bölgesel çıkarların çoğu zaman ulusal çıkarlardan önce gelmekte olduğu ve kişinin doğduğu yerin, kariyeri ve aldığı eğitimden daha önemli olabildiği vurgulanmaktadır. Buna göre okul, öğretmen, meslek ve eş seçimi gibi önemli kararların alınmasında bölgeciliğin rolü olduğu belirtilmiştir.⁹⁷ Örneğin 16. Yüzyıldan sonra yerleşik düzene geçen Özbekler arasında temel aidiyetin bölgesel bağlar olduğu vurgulanmaktadır.⁹⁸ Bu durumun çeşitli dönemlerde ülkede yaşanan siyasal rekabete doğrudan etkisi olmuştur. Özbekistan'da belli bölgelerde yoğunlaşmış ve birbirine aşağı yukarı eşit güçte olan üç ana siyasal elit grubu vardır. Sovyet döneminde Fergana, Taşkent ve Semerkant bölgelerinde etkin olan bu elitler, Sovyet yönetiminin de müdahil olmasıyla önemli mevkileri aralarında paylaşmışlardır.⁹⁹ Bugün bu bölünmeler halen varlıklarını sürdürmekte olsalar da Ferganalı elitlerin görece daha geri planda kaldıkları belirtilmektedir. Buna karşın Taşkentli elitler bugün daha baskındır. Yine de günümüzde Ferganalı, Taşkentli ve Semerkantlı elitlerin önemli kaynakların paylaşımı konusunda aralarında yaşanan rekabet devam etmektedir.¹⁰⁰ Bugün ülkenin çeşitli bölgelerinden gelen Özbeklerin birbirlerini farklı gördükleri ve "Hangi bölgedensin?" sorusunun oldukça yaygın olduğu ileri sürülmektedir.¹⁰¹

Buna ek olarak Özbekistan özelinde vurgulanması gereken en temel olgulardan bir de kökleri Sovyet öncesi döneme kadar uzanan 'mahalle' geleneğidir. Mahalle, tarihleri boyunca yerleşik düzeni benimsemiş Özbekler için yaşamlarının büyük bir kısmını geçirdikleri en küçük toplumsal, sosyal ve kültürel birim olarak hayati öneme sahip olmuştur. Mahalleler hem belli bir bölgenin sakinlerinden oluşan insanları hem de kendi kendini yöneten bir idari birimi temsil etmekteydiler. Mahallelerin yönetimi 'aksakallar' olarak bilinen yaşlı ve deneyimli erkeklere aitti. Sovyet öncesi dönemde gayri-resmi bir mekanizma olan aksakallar yönetimi Sovyet döneminde değişime uğramıştır. Sovyet yöneticileri mahalleleri kendi amaçları için kullanmak istemiş ve 'kızıl' çayhanelerde okuma köşeleri oluşturarak halkı kendi yanlarına çekmeye çalışmışlardır.¹⁰² Bu dönemde mahalleler Sovyet rejiminin yok etmek

97 Eker, "Orta Asya'nın İrani Halkı Tacikler" s. 374.

98 İdil Tunçer-Kılavuz, *Power, Networks and Violent Conflict in Central Asia: A Comparison of Tajikistan and Uzbekistan* (United Kingdom: Routledge, 2014), 49.

99 Tunçer-Kılavuz, 50-51.

100 Tunçer-Kılavuz, 58.

101 Tunçer-Kılavuz, 50-51.

102 Timur Dadabayev, "Community Life, Memory, and a Changing Nature of Mahalla Identity in Uzbekistan", *Journal of Eurasian Studies*, 4, sy 2 (2013): 185.

istediği dini ve ahlaki değerlerin ve kimliklerin korunduğu yerlere dönüşmüştür. Bu bağlamda Sovyet döneminde mahallelerin gayri resmi ve gönüllülük esasına göre çalışan birimler olarak Özbek kimliğinin sembolü haline geldikleri belirtilmiştir.¹⁰³

Ancak Sovyet sonrası dönemde bu özellikleri ile öne çıkarılmak istenen mahalleler anayasal bir statüye kavuşturularak kurumsallaştırılmış ve nitelikleri değiştirilmiştir. Bu bağlamda birer kamu yönetimi kurumuna dönüştürülen mahallelere bütçe ve personel ayrılmış ve idari komisyonlar kurulmuştur.¹⁰⁴ Her ne şekilde varlıklarını sürdürmüş olurlarsa olsunlar, bugün birer 'yerel yönetim' birimi olarak yeniden tanımlanan mahalleler de Özbek toplumsal yaşamının önemli bir parçasını oluşturmakta ve kendi içlerinde birer ulus altı aidiyet kaynağı olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Beş Orta Asya ülkesi arasında bölgesel aidiyetlerin ve kabile bağlarının en yoğun yaşandığı ülkenin Tacikistan olduğu öne sürülebilir. Yerel kimlikler Tacikler arasında tarih boyunca hep büyük önem taşımıştır. Bu durum Sovyet döneminde de devam etmiş ve Orta Asya'nın diğer cumhuriyetlerinde olduğu gibi Tacik SSC'nde de bazı kabileler diğerlerinden daha öncelikli ve ayrıcalıklı olmuşlardır. Örneğin başkent Duşanbe'den sonra ülkenin ikinci en büyük şehri olan Hocend'deki kabileler Sovyet döneminde siyasal elitlerin çok büyük bir kısmını oluşturmuşlardır.¹⁰⁵ Bugün daha çok Soğd olarak bilinen bu bölge Fergana Vadisi'nin verimli topraklarına ve Tacik SSC'nin sanayi altyapısına da sahipti. Bunlara ek olarak Rus ve Özbek azınlıklar da yoğun olarak burada yaşamaktaydı.¹⁰⁶ Güneydeki Kulyab bölgesi ile iş birliğine giden Hocend, zamanla ekonomik ve siyasal gücünü daha da artırmıştır. Sovyet döneminde ekonomik ve siyasal elitlerin çoğu Hocend kökenliken, Kulyab, güvenlik güçlerinin geldiği bölge olmuştur.¹⁰⁷ Bu durum güneyde yer alan Kurgantepe ile doğudaki Gorno-Badaşan bölgelerin geri planda kalmasına ve ekonomik açıdan gelişmemelerine neden olmuştur.

103 Dadabayev, 187.

104 Dadabayev, 184.

105 Sam Nunn, *Calming the Fergana Valley: Development and Dialogue in the Heart of Central Asia* (New York: The Century Foundation Press, 1999), 34.

106 Nunn, 61; Ahmed Rashid, *The Resurgence of Central Asia: Islam or Nationalism?* (Karachi: Oxford University Press, 1998., t.y.), 161-62.

107 Richard Pomfret, *The Central Asian Economies Since Independence* (New Jersey: Princeton University Press, 2006), 62.

1991 sonrasında Tacikistan'daki bu bölgesel eşitsizlikler ve ayrışmalar büyük gerginliklere yol açmış ve ekonominin çökmesiyle birlikte ülke kısa bir süre içinde kanlı bir iç savaşa sürüklenmiştir. 1992 yılında başlayan savaş 1997 yılına kadar devam etmiştir. 50.000 ile 100.000 arasında insanın ölmesine, 500.000 ile 1.000.000 arası insanın da komşu ülkelere göç etmesine neden olan bu savaş ulus altı kimliklerin bölgede ne kadar etkili olabileceğinin en somut göstergesi olmuştur.¹⁰⁸

Sonuç

Coğrafi özellikleri, tarihsel arka planı ve kültürel öğeleri açısından son derece karmaşık bir bölge olan Orta Asya'da kimlik olgusunun anlaşılması çok kolay değildir. Daha önce de belirtildiği gibi, Orta Asya'da çeşitli kimlikler iç içe geçmiş çok katmanlı bir yapı sergilemektedirler. Bu yapı, Sovyet öncesi, Sovyet ve Sovyet sonrası dönemlerde de kendisini göstermektedir. Bir diğer deyişle, bölgedeki kimlikler değişik dönemlerde değişik gerekçelerle ön plana çıkarılmış ve/veya yeniden tanımlanıp inşa edilmişlerdir. Dolayısıyla Orta Asya Cumhuriyetlerinde son otuz yılda ortaya çıkan tüm kimliklerin diğer kimliklerle nasıl bir etkileşim içerisinde olduğunu, nasıl örtüştüğü ya da ayrıştığı, bu kimliklerden ne ölçüde etkilenip bu kimlikleri ne ölçüde etkilediği önem kazanmaktadır.

Bu çerçevede Sovyet sonrası dönemde uygulanan kimlik inşası politikalarının halk üzerindeki gerçek etkisini anlama konusunda bir “gri alan” olduğundan söz edilmektedir.¹⁰⁹ Siyasal elitlerin önceliklerine, algılarına ve hedeflerine göre şekillenen ve yürürlüğe konan bu politikaların toplumların farklı kesimlerindeki yansımalarının göz önüne alınması gerekmektedir. Bu bağlamda örneğin dinsel kimliklerin ulusal kimliklerin bir alt unsuru ya da kültürel bileşeni olduğunu öne süren ‘resmi’ anlayış, İslam’ın etkisine daha fazla açık toplum kesimlerinde ‘tabandan’ gelen bir direnişe yol açabilir. Radikal akımların ve son dönemde İŞİD’in yarattığı gerilimler buna işaret etmektedir. Bir devlet ilkesi olan laikliğin korunması adına siyasal elitlerce alınan önlemlerin tabandaki yansımalarının ne olduğu ve bunun uzun vadede geri teperek yeni bir çatışma zemini hazırlayabileceği dikkate alınmalıdır. Benzer şekilde bölgesel bağlarla kabile aidiyetlerinin en etkin kimlik öğeleri

¹⁰⁸ Lena Jonson, *Tajikistan in the New Central Asia: Politics, Great Power Rivalry and Radical Islam* (London: I. B. Tauris, 2006), 41.

¹⁰⁹ Abel Polese ve Rico Isaacs, “Between ‘Imagined’ and ‘Real’ Nation-building: Identities and Nationhood in Post-Soviet Central Asia”, *Nationalities Papers* 43, sy 3 (2015): 375.

olduğu durumlarda ulusal kimliklerin önemine vurgu yapılması da ters bir tepki doğurabilir.

Sovyet sonrası dönemde yukarıda ele alınan tüm bu kimliklerin yalnızca siyasal elitler ve Orta Asyalı halklar arasında değil, bölge halklarının kendi aralarında da çeşitli çatışmalara zemin hazırladığı ya da bu çatışmaların doğrudan nedeni olduğu görülmektedir. Kimi zaman kanlı etnik çatışmaların görüldüğü bu bölge 1991'den sonra Sovyet döneminde çizilmiş olan 'ulusal' sınırlara göre yola devam eden 'bağımsız ulus devletlerin' oyun alanı haline gelmiştir. Her bir ülke kendi ulusal çıkarları doğrultusunda hareket ederek kendini diğerlerinden ayıştırmıştır.

Buna ek olarak beş ülkenin her birinde titüler halkları kendi aralarında bölen ulus altı kimlikler de durumu daha karmaşık hale getirmektedir. Ekonomik, siyasal ve toplumsal kaynakların dağıtılması ve kullanılmasında birbirleri ile rekabet eden bu alt grupların kökenleri Sovyet öncesine uzansa da hem Sovyet hem Sovyet sonrası dönemde bu kimliklerin yeri ve işlevi yeniden tanımlanmıştır. Sovyet döneminde Moskova ile ortaklık kurularak karşılanan bazı çıkarlar ulus altı kimlikleri canlı tutmuş ve böylelikle Sovyet sonrası dönemde yeni bir çatışma alanı olarak ortaya çıkmalarına zemin hazırlamıştır.

Tarihsel olarak çok katmanlı bir toplumsal yapıya sahip olan Orta Asyalı halkların kısa ve uzun vadede kimlik üzerinden yapılan siyasetin ya da kimlik nedeniyle yaşanan çatışmaların sonuçlarını görmeye devam edecekleri açıktır. Bu çatışmaların daha iyi anlaşılması için yalnızca son otuz yılın değil, tarihsel sürecin de dikkate alınması gerekmektedir. 1991 sonrasında yaşanan pek çok çatışmanın temelinde bölgedeki kimliklerin tarihsel süreçlerde farklı amaçlarla da olsa tekrar tekrar şekillendirilmesi vardır. Bu tür gelişmeler göz önüne alınmadan kimlik temelli çatışmaları anlamak çok mümkün olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Akiner, Shirin. “Kyrgyzstan 2010: Conflict and Context”,. Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2016.

http://silkroadstudies.org/resources/2016-Akiner-Kyrgyzstan_2010-Conflict-Context.pdf.

Alkan, Haluk. *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar: Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan.*, Ankara: USAK Yayınları, 2011.

———. “Türkmenistan’da Siyasal Rejimin Geleceği: İç ve Dış Dinamikler Açısından Bir Değerlendirme”. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları* 1, sy 2 (2006): 1-16.

Avcı, Mesut. “İslam’ın Orta Asya Tarihi”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9, sy 1 (2020): 517-28.

Avcı, Seyit Ali, ve Akbota Zholdashbekova. “Kazakistan”. İçinde *Bağımsızlıklarının Yirmi Yedinci Yılında Türk Cumhuriyetleri*, editör Murat Yılmaz ve Ayşe Çolpan Yıldız, 119-96. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2018.

Aydınğün, Ayşegül, ve Çiğdem Balım. “Giriş”. İçinde *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri: Türk Dilli Halklar, Türkiye ile İlişkiler*, editör Ayşegül Aydınğün ve Çiğdem Balım. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2012.

Aydınğün, Ayşegül, ve Hayati Tüfekçioğlu. “Avrasya’nın Merkezinden Dünyaya Açılan Ülke: Kazakistan”. İçinde *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri: Türk Dilli Halklar, Türkiye ile İlişkiler*, editör Ayşegül Aydınğün ve Çiğdem Balım, 51-131. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2012.

Balım, Çiğdem, ve Yunus Emre Gürbüz. “‘O’zbekiston Respublikası: ‘Özbek Modeli’”,. İçinde *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri: Türk Dilli Halklar, Türkiye ile İlişkiler*, editör Ayşegül Aydınğün ve Çiğdem Balım, 221-311. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2012.

Belokrenitsky, Vyacheslav. “Islamic Radicalism in Central Asia: The Influence of Pakistan and Afghanistan”. İçinde *Boris Rumer (der.)*,

- Central Asia at the End of Transition*, 152-91. New York: M. E. Sharpe, 2005.
- Biard, Aurelie. "The Religious Factor in the Reification of Neo-Ethnic Identities in Kyrgyzstan". *Nationalities Papers* 38, sy 3 (2010): 323-35.
- Bissenova, Alima. "Building a Muslim Nation: The Role of the Central Mosque of Astana". İçinde *Kazakhstan in the Making: Legitimacy, Symbols, and Social Changes*, editör Marlene Laruelle. ABD: Lexington Books, t.y.
- Bozbey, İzzet Ahmet. "Özbekistan'da İslam ve Kimlik". İçinde *Orta Asya'da Siyaset ve Toplum: Demokrasi, Etnisite ve Kimlik*, editör M. Turgut Demirtepe, 285-318. Ankara: USAK Yayınları, 2012.
- Brubaker, Roger. "Nationalizing Minorities, Nationalizing States, and External National Homelands in the New Europe". *Daedalus* 124, sy 2 (t.y.): 107-32.
- Curtis, Glenn E. "Kyrgyzstan: A Country Study". İçinde *Central Asia in Focus: Political and Economic Issues*, editör Lydia M. Buyers, 117-94. New York: Nova Science Publishers, 2003.
- Curtis, Glenn E., ve Lydia M. Buyers. "Kazakhstan: A Country Study". İçinde *Central Asia in Focus: Political and Economic Issues*, 37-115. New York: Nova Science Publishers, 2003.
- Dadabayev, Timur. "Community Life, Memory, and a Changing Nature of Mahalla Identity in Uzbekistan". *Journal of Eurasian Studies*, 4, sy 2 (2013): 181-96.
- Dagiev, Dagikhudo. *Regime Transition in Central Asia: Stateness, Nationalism and Political Change in Tajikistan and Uzbekistan*. United Kingdom: Routledge, 2014.
- Dave, Bhavna, ve Pauline Jones Luong. "A Shrinking Reach of the State? Language Policy and Implementation in Kazakhstan and Kyrgyzstan". İçinde *The Transformation of Central Asia: States and Societies, from Soviet Rule to Independence*, 120-55. ABD: Cornell University, 2004.

Dave, Bhavne. “Kazakhstan: Ethnicity, Language and Power”. New York: Routledge, 2007.

Devrisheva, Khalida. “Türk ve Rus Kaynakları Işığında 1989 Fergana Olayları”. *Belgi Dergisi* Cilt 2, No 17 (2019): 1170-87.

Dıykanbayeva, Mayramgül. *Kırgızlarda Atalar Kültü*. Konya: Kömen Yayınları, 2016.

Edgar, Adrienne Lynne. *Tribal Nation: The Making of Soviet Turkmenistan*. New Jersey: Princeton University Press, 2004.

Eker, Süer. “Orta Asya’nın İrani Halkı Tacikler ve Bağımsızlığın 20. Yılında Tacikistan”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırması Dergisi* 15 (2011): 349-98.

Gürbüz, Yunus Emre. “Demokrasi ve Otoriterlik Sarkacında Kırgızistan”. İçinde *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri: Türk Dilli Halklar, Türkiye ile İlişkiler*, editör Ayşegül Aydınğün ve Çiğdem Balım, 132-219. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2012.

Hartman, Jeffry W. “The May 2005 Andijan Uprising: What We Know, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program”, 2016. <https://isdp.eu/content/uploads/2016/06/2016-Hartman-the-May-2005-Andijan-Uprising-What-We-Know.pdf>.

United Nations Security Council. “Islamic Movement Of Uzbekistan”. International Organization. Erişim 11 Temmuz 2020. https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/1267/aa_sanctions_list/summaries/entity/islamic-movement-of-uzbekistan.

Jonson, Lena. *Tajikistan in the New Central Asia: Politics, Great Power Rivalry and Radical Islam*. London: I. B. Tauris, 2006.

Karagiannis, Emmanuel. *Political Islam in Central Asia: The Challenge of Hizb ut-Tahrir*. New York: Routledge, 2010.

Karimov, Islam. *Uzbekistan on the Threshold of the Twenty-First Century*. ABD: Cambridge, 1998.

Köstem, Seçkin. “Orta Asya ve Kafkasya’da Militan İslam: El Kaide Etkisi”. *Orta Doğu Etütleri* Cilt 2, sy 3 (2010): 181-204.

- Laruelle, Marlene. "The Three Discursive Paradigms of State Identity in Kazakhstan: Kazakhness, Kazakhstanness, and Transnationalism". İçinde *Nationalism and Identity Construction in Central Asia: Dimensions, Dynamics and Directions*, editör Mariya Y. Omelicheva, 1-20. ABD: Lexington Books, 2015.
- Levin, Jonathan. "From Nomad to Nation: On the Constructing of National Identity Through Contested Cultural Heritage in the Republics of Central Asia". *New York University Journal of Law and Politics* 50, sy 1 (2017): 295-96.
- Lubin, Nancy. *Labour and Nationality in Soviet Central Asia: An Uneasy Compromise*. USA: Princeton University Press, 1985.
- . *Labour and Nationality in Soviet Central Asia: An Uneasy Compromise*. USA: Princeton University Press, 1985.
- Mahapatra, Debidatta Aurobinda. "Coping with Religiosity and Extremism in Central Asia: The Case of Kazakhstan". İçinde *The State in Eurasia: Local and Global Areas*, editör Anita Sengupta ve Suchadana Chatterjee, 209-23. Kalküta: Maulana Abul Kalam Azad Institute of Asian Studie, 2013.
- Megoran, Nick. *Nationalism in Central Asia: A Biography of the Uzbekistan-Kyrgyzstan Boundary*. Pittsburg: University of Pittsburg Press, 2017.
- Nunn, Sam. *Calming the Fergana Valley: Development and Dialogue in the Heart of Central Asia*. New York: The Century Foundation Press, 1999.
- Omelicheva, Mariya Y. "Instrumentalization of Islam in Central Asia: Using Religion for Legitimizing the Governing Regimes". *Euxeinos* 17, sy 23 (2017): 6-10.
- Omelicheva, Mariya Y., ve Mariya Y. Omelicheva. "Introduction". İçinde *Nationalism and Identity Construction in Central Asia: Dimensions, Dynamics and Directions*, vii-xxiv. ABD: Lexington Books, 2015.
- Pembeci, Barış İşçi. "Religion and the Construction of Ethnic Identity in Kyrgyzstan". *REGION: Regional Studies of Russia, Eastern Europe and Central Asia* 6, sy 1 (2017): 133-52.

Peyrouse, Sebastien. *Turkmenistan: Strategies of Power, Dilemmas of Development*. New York: M. E. Sharpe, 2012.

Peyrouse, Sebastien, ve Marlene Laruelle. “The Kazakh Neopatrimonial Regime Balancing, Uncertainties among the ‘Family,’ Oligarchs, and Technocrats”. İçinde *Kazakhstan in the Making: Legitimacy, Symbols, and Social Changes*, 29-61. ABD: Lexington Books, 2016.

Polese, Abel, ve Rico Isaacs,. “Between ‘Imagined’ and ‘Real’ Nation-building: Identities and Nationhood in Post-Soviet Central Asia”. *Nationalities Papers* 43, sy 3 (2015): 371-82.

Pomfret, Richard. *The Central Asian Economies Since Independence*. New Jersey: Princeton University Press, 2006.

Radford, David. “Contesting and Negotiating Religious and Ethnic Identity in Post-Soviet Kyrgyzstan”. *Central Asian Survey* 33, sy 1 (2014): 15-28.

Radford, David, ve Mariya Y. Omelicheva. “Does Being Kyrgyz Mean Being A Muslim? Emergence of New Ethno-Religious Identities in Kyrgyzstan”. İçinde *Nationalism and Identity Construction in Central Asia: Dimensions, Dynamics and Directions*, 53-70. ABD,: Lexington Books, 2015.

Rashid, Ahmed. *Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia*. New Haven: Yale University Press, 2002.

———. *The Resurgence of Central Asia: Islam or Nationalism?* Karachi: Oxford University Press, 1998., t.y.

Ro’i, Yaacov. *Islam in the Soveti Union: From World War II to Perestroika*. USA: Columbia University Press, 2000.

Roy, Olivier. *The New Central Asia: The Creation of Nations*. London: I. B. Tauris, 2000.

Ryabakov, Maxim, ve Sally N. Cummings. “The North-South Cleavage and Political Support in Kyrgyzstan”. İçinde *Domestic and International Perspectives on Kyrgyzstan’s Tulip Revolution*, 77-92. United Kingdom: Routledge, 2010.

- Shishkin, Philip. *Restless Valley: Revolution, Murder and Intrigue in the Heart of Central Asia*. USA: Yale University Press, 2013.
- Spehr, Scott, ve Nargis Kassenova. "Kazakhstan: Constructing Identity in a Post-Soviet Society". *Asian Ethnicity* 13, sy 2 (2012): 135-51.
- Spehr, Scott, ve Nargis Kassenova,. "Kazakhstan: Constructing Identity in a Post-Soviet Society". *Asian Ethnicity* 13, sy 2 (2012).
- Starr, Frederick S. *Ferghana Valley: The Heart of Central Asia*. New York: M. E. Sharpe, 2011.
- Suny, Ronald Grigor, ve Terry Martin, ed. *A State of Nations: Empire and Nation-making in the Age of Lenin and Stalin*. New York: Oxford University Press, 2001.
- . *A State of Nations: Empire and Nation-making in the Age of Lenin and Stalin*. New York: Oxford University Press, 2001.
- Suyarkulova, Mohira, John Heathershaw, ve Edmund Herzig. "Statehood as Dialogue: Conflicting Historical Narratives of Tajikistan and Uzbekistan". İçinde *The Transformation of Tajikistan: The Sources of Statehood*, 161-98. Birleşik Krallık: Routledge, 2013.
- Taşbaş, Erhan. "Kırgızlarda 'Yedi Ata' Kavramı". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırması Dergisi* 29 (2018): 7-16.
- Tromble, Rebakah. "From Nomadic Traditionalists to Sedentary Scripturalists? Reexamining Ethno-Religious Discourse in Central Asia". *Problems of Post-Communism* 64, sy 6 (2017): 356-69.
- Tunçer-Kılavuz, İdil. *Power, Networks and Violent Conflict in Central Asia: A Comparison of Tajikistan and Uzbekistan*. United Kingdom: Routledge, 2014.
- Wachtel, Andrew. "A Tale of Two Heroes: Kyrgyzstan in Search of National Role Models". *REGION: Regional Studies of Russia, Eastern Europe and Central Asia* 15, sy 1 (2016): 1-16.
- Yaldız, Ayşe Çolpan. "Özbekistan". İçinde *Bağımsızlıklarının Yirmi Yedinci Yılında Türk Cumhuriyetleri*, editör Murat Yılmaz ve Ayşe Çolpan Yaldız, 283-344. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2018.

- Yavaşgel, Emine. “Farklılık Siyaseti Üzerinden Bağımsız Kırgızistan’da Çokkültürlülük ve Çokdilli Eğitim Politikaları”. *İdil Dergisi* 2, sy 7 (2013): 79-118.
- Yemelianova, Galina M. “Islam, National Identity and Politics in Contemporary Kazakhstan”. *Asian Identity* 15, sy 3 (2014): 286-301.
- Yıldırım, Erdoğan, Ayşegül Aydıngün, ve Çiğdem Balım. “Türkmenistan: Aşiretten Ulusa”. İçinde *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri: Türk Dilli Halklar, Türkiye ile İlişkiler*, 397-481. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2012.
- Zhapparaliev, Sherbol. “Kırgızistan’da Şamanizm: Kırgız Tengrizminin Modern Çağda Yeniden Yükselişi”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* Cilt 64 (2019): 1-22.
- Zhussipbek, Galym. “Exclusivist Identities in Central Asia: Implications for Regional Stability and Cooperation”. İçinde *Nationalism and Identity Construction in Central Asia: Dimensions, Dynamics and Directions*, editör Mariya Y. Omelicheva, 129-45. ABD: Lexington Books, t.y.

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Received: 15.07.2020

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 04.11.2020

ISSN: 1306-9136

Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes and History Journal

Sayı: 21, Yıl: 2020, Sayfa: 53-79

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Akın, Çiğdem. "Avrupa Birliğine Üyelik Yolunda Türkiyenin Uluslararası Ceza Mahkemesini Kuran Roma Statüsüne Taraf Olmasının Yeri". *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes* 21, (2020): 53-79.

AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK YOLUNDA TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİ KURAN ROMA STATÜSÜNE TARAF OLMASININ YERİ

Çiğdem AKIN

AB İşleri Uzmanı

Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0970-4955>

53

Öz: 2002 yılında yürürlüğe giren ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran Roma Statüsü'ne Türkiye hala taraf olmamıştır. Ancak, Roma Statüsü'ne taraf olunması Avrupa Birliği müktesebatının bir parçası olduğundan AB; Türkiye'nin Birliğe katılmadan önce bu kriteri yerine getirmesini beklemektedir. Bu çalışmada Genişleme Politikası'nda AB'nin, aday ülkelerin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası alanındaki mevzuatına ve bu kapsamda Roma Statüsü'ne taraf olunmasına ilişkin kurallarına uyum sağlanmasına yaklaşımı incelenecektir. AB'nin bu konudaki yaklaşımı çerçevesinde Türkiye'ye ilişkin tutumu açıklanacak ve Türkiye'nin Statü'ye taraf olmayı tercih etmemesinin AB'ye katılımına muhtemel etkisi incelenecektir. Böylece, AB'nin Genişleme Politikası'nda Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'na ve bu kapsamda Roma Statüsü'ne taraf olunmasına ilişkin AB mevzuatına aday ülkelerin uyumuna yönelik esnek yaklaşımı nedeniyle, Türkiye AB'ye katılım anında Statü'ye taraf olmasa dahi; Ortak Dış ve Güvenlik Müzakere Faslı'nda AB mevzuatına yeterli derecede uyum sağlaması halinde bu

durumun Birliğe katılımına engel teşkil etmeyebileceğinin gösterilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Uluslararası Ceza Mahkemesi, Roma Statüsü, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, AB Genişleme Politikası*

THE ROLE OF TURKEY'S ACCESSION TO THE ROME STATUTE ESTABLISHING THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT IN ITS PATH TO THE EU MEMBERSHIP

Abstract: *Turkey is not yet party to the Roma Statute establishing the International Criminal Court, which entered into force in 2002. Turkey, however, is expected to fulfil this criterion prior to EU accession as being party to the Rome Statute is part of the EU *acquis communautaire*. This study will initially explain EU's approach to candidate countries' alignment with the Common and Foreign Security (CFSP) *acquis* and "being party to the Rome Statute" in particular within EU Enlargement Policy. This will contribute to clarify its approach towards Turkey's accession to the Rome Statute and thus to analyse the expected results of Turkey's choice of non-accession for its EU membership. In this way, this article strives to demonstrate that Turkey's fundamental and satisfactory alignment with the CFSP *acquis* could be considered adequate for EU accession, ruling out its choice of non-accession to the Rome Statute, due to EU's flexible approach to alignment with the CFSP *acquis* and to the Rome Statute accession in particular.*

Keywords: *International Criminal Court, Roma Statute, Common Foreign and Security Policy, EU Enlargement Policy*

Giriş

Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM), dünyanın barış, güvenlik ve esenliğini tehdit etmesi nedeniyle uluslararası toplumun tümünü ilgilendiren en ağır suçlar olarak kabul edilen soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçunu soruşturmak ve kovuşturmak amacıyla oluşturulan daimi ve bağımsız bir yargı organıdır. Roma Statüsü, UCM'yi kuran uluslararası antlaşmaya verilen isimdir. 17 Temmuz 1998 tarihinde, Roma'da gerçekleştirilen Uluslararası Ceza Mahkemesi Kurulmasına Dair Birleşmiş Milletler Roma Diplomatik Konferansı'nda, Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü kabul edilmiştir. Statü'nün 1 Temmuz 2002'de yürürlüğe girmesiyle Mahkeme faaliyete geçmiştir. Roma Statüsü uyarınca UCM, sürekli, gerçek kişiler üzerinde yargı yetkisi kullanan ve ulusal ceza hukuku sistemlerini tamamlayıcı nitelikte ve uluslararası hukuk tüzel kişiliğini haiz bir mahkemedir.¹

Avrupa Birliği (AB), UCM'yi evrensel bir mahkeme olması yolunda Mahkeme'nin oluşturulmasına yönelik hazırlık çalışmalarından bu yana desteklemektedir. Hatta AB, UCM'nin kurulmasında ve gelişiminde sahip olduğu rol nedeniyle zaman zaman "Avrupa Birliği Mahkemesi" olarak da anılmaktadır.² Halihazırda tüm AB üye devletleri, Türkiye

1 Roma Statüsü, 1. madde:

Mahkeme

Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuştur. Mahkeme, sürekli bir kurum olacak ve bu Statü'de sözü edilen uluslararası toplumu yakından ilgilendiren çok ciddi suçları işleyen kişiler üzerinde yargı yetkisine sahip olacak ve ulusal ceza yargı yetkisini tamamlayıcı olacaktır. Mahkemenin yargı yetkisi ve görevleri bu Statü hükümleri çerçevesinde düzenlenir.

Roma Statüsü, 4. madde:

Mahkeme'nin hukuki durumu ve yetkileri

1. Mahkeme uluslararası hukuk tüzel kişiliğine sahip olacaktır. Amaçlarını gerçekleştirmek ve görevlerini yerine getirmek için gerekli olabilecek hukuki yetkilere sahip olacaktır.
2. Mahkeme, Statü'de öngörülen görev ve yetkilerini herhangi bir taraf devlet veya özel bir anlaşma ile başka bir devlet toprakları üzerinde yerine getirebilir.
3. UN General Assembly, "Rome Statute of the International Criminal Court," (last amended 2010), 17 July 1998, <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (erişim tarihi: 12.10.2020); Türkçe metni için bkz: https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/mevzuat_CDRS.htm (erişim tarihi: 12.10.2020).

2 Martijn Groenleer, David Rijks, "The European Union and the International Criminal Court: The Politics of International Criminal Justice," içinde *The European Union and International Organizations* (Routledge Press, 2009), 167-187.

hariç tüm AB aday ülkeleri³ ve Kosova hariç AB potansiyel aday ülkeleri Roma Statüsü'ne taraftır.⁴ Ancak, sadece devletlerin taraf olabildiği⁵ Roma Statüsü'ne AB taraf olamadığından Statü, AB müktesebatının bir parçası değildir.⁶ Bununla birlikte AB, UCM'nin evrensel yargı yetkisini haiz olması için Roma Statüsü'ne taraf olunmasını AB düzeyinde 2001 yılından beri kabul ettiği üye devletler için bağlayıcı Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (OGDP) alanındaki kararlarıyla desteklemektedir. Dolayısıyla AB Roma Statüsü'ne taraf olamasa da, "Roma Statüsü'ne taraf olunması" AB müktesebatından kaynaklanan bir yükümlülük olarak düzenlenmiştir.

Roma Statüsü'nün evrenselleştirilmesi çalışmaları kapsamında AB, genişleme sürecinde Statü'ye yüksek oranda katılımın sağlanmasını da amaçlamaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin de Birliğe katılmadan önce Statü'ye taraf olması beklenmektedir. Türk hükümeti Statü'ye taraf olacağını ilan etmiş olsa da; Statü'ye taraf olmaya yönelik hukuki ve siyasi çekinceleri hala mevcuttur.

Bu çalışmada Genişleme Politikası'nda AB'nin, aday ülkelerin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası alanındaki mevzuatına ve bu kapsamda Roma Statüsü'ne taraf olunmasına ilişkin kurallarına uyum sağlanmasına yaklaşımı incelenecektir. AB'nin bu konudaki yaklaşımı çerçevesinde

- 3 Avrupa Komisyonu'na göre katılım ülkesi, katılım anlaşması imzalanan ve tüm AB üye devletlerinin katılım anlaşmasını onaylaması aşamasında olan ülkeyi; aday ülke, aday ülke ilan edilen ve katılım müzakereleri henüz başlamayan veya katılım müzakereleri sürecinde olan ülkeyi; potansiyel aday ülke ise hazır olduklarında Birliğe katılımları vaad edilen ancak henüz aday ülke ilan edilmemiş ülkeleri kapsamaktadır. Bu çalışmada Avrupa Komisyonu'nun potansiyel aday ülke, aday ülke ve katılım ülkesi ayırımına yer verilmeksizin, "aday ülke" terimi kullanılacak ve potansiyel aday ülkeler çalışma kapsamında değerlendirilmeyecektir. Avrupa Komisyonu'un bu ayırımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., örneğin, European Commission, "EU Enlargement Factsheet: Croatia in the EU," 2013, <http://ecilteuropa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/croatia/> (erişim tarihi: 9.10.2020).
- 4 Statü'yü onaylayan devletlerin listesi için bkz: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XVIII-10&chapter=18&lang=en (9.10.2020).
- 5 Roma Statüsü, madde 125:
İmza, onay, kabul, tasdik veya taraf olma:
 1. Bu Statü 17 Temmuz 1998 tarihinde Roma'da BM Gıda ve Tarım Örgütü merkezinde tüm devletlere imzaya açılacaktır...
 - ...
 3. Bu Statü'ye her ülke katılım yoluyla taraf olabilir...
- 6 Antonis Antoniadis, Bekou Olympia, "The European Union and the International Criminal Court : an awkward symbiosis in interesting times," *International Criminal Law Review*, sayı: 7 (4), (2007), sf. 627.

Avrupa Birliği'ne Üyelik Yolunda Türkiye'nin Uluslararası Ceza Mahkemesini Kuran Roma Statüsüne Taraf Olmasının Yeri

Türkiye'ye ilişkin tutumu açıklanacak ve Türkiye'nin Statü'ye taraf olmayı tercih etmemesinin AB'ye katılımına muhtemel etkisi incelenecektir. Böylece, AB'nin Genişleme Politikası'nda Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'na ve bu kapsamda Roma Statüsü'ne taraf olunmasına ilişkin AB mevzuatına aday ülkelerin uyumuna yönelik esnek yaklaşımı nedeniyle, Türkiye AB'ye katılım anında Statü'ye taraf olmasa dahi; Ortak Dış ve Güvenlik Müzakere Faslı'nda AB mevzuatına yeterli derecede uyum sağlaması halinde bu durumun Birliğe katılımına engel teşkil etmeyebileceğinin gösterilmesi amaçlanmaktadır.

AB Genişleme Politikası ve Roma Statüsü'ne Taraf Olunması

*“AB, genişleme sürecinde ve katılım müzakerelerinde Roma Statüsü'ne yüksek oranda katılımın sağlanmasını amaçlamaktadır. AB müktesebatının parçası olan Roma Statüsü'nün üzerine kurulduğu değerlere bağlılık ve Roma Statüsü'nün akdedilmesi; AB'ye üye olmadan önce yerine getirilmesi gereken kriterlerdir”.*⁷

Avrupa Birliği Konseyi Genel Sekreterliği'nin bu ifadesi, katılım müzakereleri sürecinde⁸ AB'nin Roma Statüsü'ne taraf olma hususuna atfettiği önemi gösterir niteliktedir. Bu Başlık'ta, “Roma Statüsü'ne taraf olunması' kriterinin AB Genişleme Politikası'ndaki hukuki dayanağı ve uygulamada Birliğin bu kritere yaklaşımı incelenecektir.

7 General Secretariat of the European Council, “The European Union and the International Criminal Court,” (Brussels, May 2010), <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c3f8f6f3-b507-4adf-8111-b8b6f2cf8bfd> (erişim tarihi: 9.10.2020).

8 Katılım müzakereleri süreci, AB Zirvesi tarafından, Kopenhag siyasi kriterlerini yeterli düzeyde yerine getiren aday ülke ile katılım müzakerelerinin başlatılması ve AB Konseyi'ni müzakere çerçeve belgesi hazırlamaya davet etmesi ile başlamaktadır. Aday ülke ile katılım müzakerelerinin esas ve usullerini belirleyen müzakere çerçeve belgesi uyarınca müzakere süreci, AB müktesebatı ile aday ülkenin ulusal hukuk mevzuatı arasındaki farklılıkları saptamaya yönelik tarama, açılış kriteri yerine getirilen veya açılış kriteri bulunmayan ilgili müzakere faslında aday ülke müzakere pozisyon belgesi ve AB ortak tutum belgesinin hazırlanması ile müzakere fasıllarının geçici ve nihai olarak kapatılması aşamalarından oluşmaktadır. Ayrıca müzakere sürecinin izlenmesinde Komisyon tarafından hazırlanan genişleme strateji belgeleri ve ilerleme raporları başlıca araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: European Commission, “European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations: Glossary,” https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary_en (erişim tarihi: 9.10.2020).

AB Müktesebatına Uyum Kriteri

AB'ye üyelik başvurusunun yapılması ve başvurunun değerlendirilmesine ilişkin usul ve esaslar AB Antlaşması'nın 49. maddesinde düzenlenmektedir. Bu madde uyarınca:

“2. maddede belirtilen değerlere saygı gösteren ve bu değerleri desteklemeyi taahhüt eden her Avrupa devleti, Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabilir. Bu başvuru Avrupa Parlamentosu'na ve ulusal parlamentolara bildirilir. Başvuruda bulunan devlet, başvurusunu, Komisyon'a danıştıktan ve üye tam sayısının çoğunluğuyla karar verecek olan Avrupa Parlamentosu'nun muvafakatini aldıktan sonra oybirliğiyle hareket edecek olan Konsey'e yapar. Avrupa Birliği Zirvesi tarafından kararlaştırılan yeterlilik kriterleri dikkate alınır.

Katılımın şartları ve bu katılımın Birliğin üzerine kurulduğu Antlaşmalar'da yapılmasını gerektirdiği uyarlamalar, üye devletlerle başvuran devlet arasında yapılacak bir anlaşma ile belirlenir. Bu anlaşma, kendi anayasal kurallarına uygun olarak onaylanmak üzere bütün âkit devletlere sunulur.”

Maddeden anlaşıldığı üzere, başvurunun incelenmesinde uygulanacak esaslar, AB Antlaşması'nın 2. maddesinde⁹ düzenlenen Birliğin dayandığı temel değerlere saygı gösterilmesi, bu değerleri desteklemenin taahhüt edilmesi, Avrupa devleti olma,¹⁰ Avrupa Birliği Zirvesi tarafından kararlaştırılan yeterlilik kriterlerinin dikkate alınması ile katılımın şartlarını, bu katılımın Birliğin üzerine kurulduğu Antlaşmalar'da yapılmasını gerektiren uyarlamaları içeren ve üye devletlerle başvuran devlet arasında yapılacak katılım antlaşmasının imzalanması olarak düzenlenmiştir.¹¹

9 Birliğin dayandığı temel değerler AB Antlaşması'nın 2. maddesinde “Birlik, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı değerleri üzerine kurulmuştur. Bu değerler, çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliğinin hakim olduğu bir toplumda üye devletler için ortaktır.” şeklinde düzenlenmiştir.

10 Örneğin Fas'ın Temmuz 1987 tarihinde AB'ye yaptığı katılım başvurusu AB Konseyi tarafından Fas'ın Avrupa ülkesi olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Ancak AB Konseyi de Avrupa Komisyonu da gerekçelerinde AB'nin coğrafi sınırlarına ilişkin bir tanım getirmemiştir. Bu konuda bkz: European Parliament, “Briefing No: 23 Legal Questions of Enlargement,” Luxembourg, 19 May 1998, https://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/pdf/23a1_en.pdf (erişim tarihi: 10.10.2020).

11 AB Antlaşması'nın 49. maddesinde düzenlenen katılıma ilişkin usul ve esaslar hakkında bkz: Sanem Baykal, “AB Hukukunun Temel İlkeleri Çerçevesinde AB'ye Katılım ve Türkiye'nin Müzakere Çerçeve Belgesinde Yer Alan Esaslar,” *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, sayı: 12 (2013), 2-4.

Avrupa Birliği'ne Üyelik Yolunda Türkiye'nin Uluslararası Ceza Mahkemesini Kuran Roma Statüsüne Taraf Olmasının Yeri

“Roma Statüsü”ne taraf olma” kriteri, bir Avrupa ülkesinin AB üyeliğine kabul edilebilmesinde dikkate alınan yeterlilik kriterleri kapsamında ele alınmaktadır. “Yeterlilik kriterleri” 1993 tarihli AB Kopenhag Zirvesi’nde¹² ve 1995 tarihli AB Madrid Zirvesi’nde¹³ ilan edilen kriterlerden oluşmaktadır. Söz konusu kriterleri; demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygı gösterilmesini ve azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarı olarak tanımlanan “siyasi kriterler”, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ve Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesi olarak tanımlanan “ekonomik kriterler”, siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına bağlılık da dahil, AB müktesebatına¹⁴ uyum kapasitesi ve AB müktesebatını etkili bir şekilde uygulayacak idari ve kurumsal kapasite olarak tanımlanan “AB müktesebatına uyum kriteri” olarak özetlemek mümkündür.

Aday ülkenin yeterlilik kriterlerine uyumunun AB Konseyi ve Avrupa Parlamentosu tarafından değerlendirilmesinde Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan genişleme stratejileri ve bunlara ek ilerleme raporlarının belirleyici bir rolü bulunmaktadır.¹⁵ Birliğe katılım sürecinde Roma Statüsü’ne halen taraf olmamış ülkeler açısından bu dokümanlar incelendiğinde, bu kritere ilk zamanlarda insan haklarına

-
- 12 European Council, “European Council in Copenhagen 21-22 June 1993: Conclusions of The Presidency,” http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/72921.pdf (erişim tarihi: 10.10.2020).
- 13 European Council, “European Council in Copenhagen 15-16 December 1995: Conclusions of The Presidency,” http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00400-CILTEN5.htm (erişim tarihi: 10.10.2020).
- 14 Aday ülkeler için hazırlanan müzakere çerçeve belgelerinde AB müktesebatının, AB sisteminden ve bu sistemin kurumsal yapısından kaynaklanan hak ve özgürlükler anlamına geldiği ve özellikle “Birliğin temelini oluşturan Kurucu Antlaşmalar”ın içeriği, ilkeleri ve siyasi hedefleri; Kurucu Antlaşmalar uyarınca kabul edilen mevzuat ve kararlar ve Avrupa Birliği Adalet Divanının kararları; Birlik çerçevesinde kabul edilen hukuken bağlayıcı olan veya olmayan diğer hukuki düzenlemeler; AB tarafından veya AB ve üye devletler tarafından birlikte akdedilen uluslararası anlaşmalar ve üye devletlerin Birlik faaliyetlerine ilişkin olarak aralarında akdettikleri uluslararası anlaşmaları” içerdiği ifade edilmektedir. AB müktesebatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz örneğin, Roman Petrov, “The External Dimension of the Acquis Communautaire,” *EUI Working Papers*, Paper No. 2007/02; Vaughne Miller, “The EU’s Acquis Communautaire,” *Library of House of Commons*, 26 April 2011.
- 15 Bu hukuki düzenlemeler, ABİHA md. 288 uyarınca AB hukukunun bağlayıcı olmayan kaynakları arasında yer almaktadır. Dolayısıyla yeterlilik kriterlerine uyum konusunda AB tarafından yapılan değerlendirmelerin aday ülkenin ulusal hukuk düzeni açısından yol gösterici olduğu ancak hukuki bir yükümlülük doğurmadığı şeklinde bir yorum yapılması mümkündür. Bu konuda ayrıca bkz: Ulrich Sedelmeier, “Enlargement,” içinde *Policy-Making in the European Union* (Oxford Press, 2010), 418.

saygı bağlamında siyasi kriterler kapsamında yer verilmekle birlikte¹⁶ son yıllarda aday ülkenin Birliğin Dış Güvenlik ve Savunma Politikası'na ilişkin üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği" kapsamında; "...hala Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne taraf olmamıştır" şeklinde kısa bir değerlendirme şeklinde yer verildiği görülmektedir. AB müktesebatında bu hususun OGDPA alanında düzenlendiği göz önünde bulundurulduğunda, Birliğin Genişleme Politikası belgelerinde de bu alana karşılık gelen başlık altında değerlendirilmesinin yerinde bir değişiklik olduğunu söylemek mümkündür.

Delaysıyla, Roma Statüsü'ne taraf olunmasının AB katılım müzakerelerindeki yerinin anlaşılması için bu hususun AB hukukundaki yerinin açıklanması yardımcı olacaktır. Öncelikle, sadece ülkelerin taraf olabildiği UCM Roma Statüsü'ne AB taraf olamadığından Roma Statüsü, AB müktesebatının bir parçası değildir.¹⁷ UCM'ye AB'nin taraf olması hususunda veya UCM'nin yargı yetkisi kapsamında¹⁸ olan soykırım suçu, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu hakkında AB'nin Kurucu Antlaşmaları'nda¹⁹ AB'ye yetki veren açık bir hüküm de yer almamaktadır. Ancak AB, Roma Statüsü uyarınca uluslararası toplumu bir bütün olarak ilgilendiren ve Roma Statüsü'nün yargı yetkisi kapsamında düzenlenen suçlarla mücadele konusunda; bu

16 Örneğin bkz: European Commission, "Serbia and Montenegro 2005 Progress Report," SEC (2005) 1428 COM (2005) 561 final, Brussels, 9 November 2005, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/cf1dff19-a22a-4c4f-a354-6feb9cc9d7e/language-en> (erişim tarihi: 10.10.2020), 43; Avrupa Komisyonu, "Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu," Ankara, Ekim 2002, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf (erişim tarihi: 10.10.2020), 25.

17 Antoniadis ve Bekou, 627.

18 Roma Statüsü, 5. madde:

Mahkeme'nin Yargı Yetkisine Giren Suçlar

Mahkeme'nin yargı yetkisine giren suçlar tüm uluslararası toplumu yakından ilgilendiren çok ciddi suçlarla sınırlı olacaktır. Statü'ye uygun olarak Mahkeme aşağıdaki suçlar üzerinde yargı yetkisine sahiptir:

- a) Soykırım suçları;
- b) İnsanlığa karşı suçlar;
- c) Savaş suçları;
- d) Saldırı suçları.

...

19 Bu çalışmada Kurucu Antlaşmalar ile kastedilen Avrupa Birliğini Kuran Antlaşma ile Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma'dır. Antlaşmalar için bkz. <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2012:326:SOM:EN:HTML> (erişim tarihi: 10.10.2020).

Avrupa Birliği'ne Üyelik Yolunda Türkiye'nin Uluslararası Ceza Mahkemesini Kuran Roma Statüsüne Taraf Olmasının Yeri

suçların cezasız kalmasının önlenmesine yönelik politikasını Avrupa Birliği'nin üzerine kurulu olduğu hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı değerlerinin gereği olarak oluşturmuştur ve geliştirmektedir. Bu suçlar konusunda UCM'nin evrensel yargı yetkisini haiz olması için Roma Statüsü'ne taraf olunmasının desteklenmesi; Birliğin dış eylemlerinde barışın korunması, çatışmaların önlenmesi ve uluslararası güvenliğin sağlanması hedeflerine hizmet edecektir.²⁰ Roma Statüsü'nün hazırlanması sürecinden günümüze AB'nin bu yöndeki faaliyetleri nedeniyle UCM, zaman zaman "Avrupa Birliği Mahkemesi" olarak da anılmaktadır.²¹

AB, Roma Statüsü'ne taraf olunmasını OGDG kapsamında 2001 yılından beri kabul ettiği hukuki düzenlemeler aracılığıyla desteklemektedir.²² "Roma Statüsü'ne tüm ülkelerce taraf olunmasının AB ve üye devletler tarafından destekleneceği" hususuna açıkça ilk defa, UCM'ye ilişkin ilk OGDG kararı olan 2001/474/OGDP²³ sayılı düzenlemeyi tadil eden 2002/474/OGDP sayılı Konsey Ortak Tutum Belgesi'nde yer verilmiştir.²⁴ Bu düzenlemeyi yürürlükten kaldıran ve 2003 yılında kabul edilen 2003/444/OGDP sayılı Konsey Ortak Tutum Belgesi ise ayrıca AB aday ülkelerinin bu hukuki düzenlemeye uyum sağlaması gereğine ve bu ülkelerin Roma Statüsü'ne taraf olması beklentisine açıkça yer vermiştir.²⁵ 31 Mayıs-11 Haziran 2010 tarihleri arasında Roma Statüsü'nün Gözden Geçirilmesine İlişkin Konferans'ta

20 AB Antlaşması 21(2)(c):

Birleşmiş Milletler Şartı'nın amaç ve ilkelerine, Helsinki Nihai Senedi ilkelerine ve dış sınırlarla ilgili olanlar da dahil Paris Şartı'nın amaçlarına uygun olarak, barışı korumak, çatışmaları önlemek ve uluslararası güvenliği güçlendirmek.

21 Groenleer ve Rijks, 167.

22 Bu çalışmada sadece Roma Statüsü'ne taraf olmanın bağlayıcı hukuki dayanağı olan OGDG alanındaki kararlara yer verilmiştir. Bu konuda AB'nin bağlayıcı olmayan diğer kaynakları için bkz European Parliament, "International Criminal Court: Achievements and challenges 20 years after the adoption of the Rome Statute," Briefing, July 2018.

23 Council of the European Union, "Council Common Position of 11 June 2001 on the International Criminal Court (2001/443/CFSP)," <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:02001E0443-20030616> (erişim tarihi: 10.10.2020)

24 Council of the European Union, "Council Common Position of 20 June 2002 amending Common Position 2001/443/CFSP on the International Criminal Court (2002/474/CFSP)," <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32002E0474> (erişim tarihi: 10.10.2020).

25 Council of the European Union, "Council Common Position 2003/444/CFSP of 16 June 2003 on the International Criminal Court," <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32003E0444> (erişim tarihi: 10.10.2020), Dibace 14. prg., md. 9(2).

(Kampala Konferansı) Roma Statüsü'ne getirilen değişikliklere²⁶ uyum sağlamak amacıyla 2003/444/OGDP sayılı Konsey Ortak Tutum Belgesi'ni yürürlükten kaldıran 2011/168/OGDP sayılı AB Konseyi Kararı kabul edilmiştir.²⁷ Bu düzenlemeyle AB, Roma Statüsü'ne taraf olunması yönündeki faaliyetlerine devam edeceğini yinelemiştir. Ancak 2003/444/OGDP sayılı Ortak Tutum Belgesi'nden farklı olarak AB aday ülkelerinin Roma Statüsü'ne taraf olması gereğine bu düzenlemede açıkça yer verilmemiştir. Yine de Karar'ın amacının ortaya konulduğu 1. maddede Roma Statüsü'nün evrensel nitelik kazanmasına yönelik olarak Statü'ye taraf olunmasının desteklenmesine yer verilmesi; örtülü olarak bu beklentinin devam ettiğinin de göstergesidir.

Görüldüğü üzere her ne kadar Roma Statüsü, AB müktesebatının bir parçası olmasa da; Roma Statüsü'ne taraf olunmasını desteklemeye yönelik olarak AB Konseyi tarafından kabul edilen OGDG kararları, üye devletler için bağlayıcı AB mevzuatı niteliğindedir.²⁸ AB Antlaşması'nın 25. ve 29. maddeleri, OGDG alanında kabul edilen kararların hukuki dayanağını oluşturmaktadır.²⁹ Bu maddelere göre AB Konseyi, OGDG'yi yönlendirmek için coğrafi veya tematik nitelikteki bir mesele hakkında Birliğin tutumunu belirleyen kararlar kabul eder. Bu kararlar, Konsey

26 Kampala Konferansı hakkında bilgi ve belgeler için bkz: International Criminal Court, "Review Conference of the Rome Statute, 31 May-11 June 2010," https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/reviewconference/Pages/review%20conference.aspx (erişim tarihi: 10.10.2020).

27 Council of the European Union, "Council Decision 2011/168/CFSP of 21 March 2011 on the International Criminal Court and repealing Common Position 2003/444/CFSP," <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32011D0168> (erişim tarihi: 10.10.2020).

28 Birliğin OGDG alanındaki yetkisi ve kararları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Paul Craig, Grainne de Burca, *EU Law: Texts, Cases, and Materials* (New York, Oxford University Press, 2011), 89, 327.

29 AB Antlaşması 25. madde:

Birlik, ortak dış ve güvenlik politikasını aşağıdaki şekillerde yönlendirir:

a) genel yönlendirici ilkeleri belirleyerek,

b) aşağıdakileri belirleyen kararları kabul ederek:

i) Birlik tarafından yürütülecek eylemler,

ii) Birlik tarafından benimsenecek tutumlar,

iii) (i) ve (ii) bentlerinde belirtilen kararların uygulanmasına ilişkin kurallar.

c) üye devletler arasında, politikalarının yürütülmesinde, sistematik işbirliğini güçlendirerek.

AB Antlaşması, 29. madde:

Konsey, coğrafi veya tematik nitelikteki belli bir mesele hakkında Birliğin tutumunu belirleyen kararlar kabul eder. Üye devletler, ulusal politikalarının Birliğin tutumlarına uygun olmasını sağlarlar.

Avrupa Birliği'ne Üyelik Yolunda Türkiye'nin Uluslararası Ceza Mahkemesini Kuran Roma Statüsüne Taraf Olmasının Yeri

tarafından kural olarak oybirliğiyle³⁰ kabul edilir ve Birliğin yasama tasarrufu³¹ niteliğinde değildir. Her ne kadar yasama tasarrufu niteliğinde olmasalar da, AB Antlaşması'nın 24. maddesinde de açıkça belirtildiği üzere OGDG alanında kabul edilen bu kararlar üye devletleri bağlar ve üye devletler ulusal politikalarında bu kararların amaçlarına aykırı hareket etmemek ve etkililiğini zedelememekle yükümlüdür. Nitekim Avrupa Birliği Adalet Divanı da (ABAD) ilk defa 2007 yılında verdiği *Segi*³² kararında OGDG kararların bağlayıcı niteliğini vurgulamıştır:

“Ortak Tutum (OGPD kararı) AB hukukundan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri amacıyla üye devletlerin dürüst işbirliği ilkesi çerçevesinde gerekli tüm tedbirleri almasını gerektirir”.

Üye devlet uygulamalarının AB hukukuna uygunluğunu AB Konseyi ve Birlik Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi sağlamakla yükümlüdür. Bununla birlikte AB Antlaşması'nın 24. maddesi ve Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın (ABİHA) 275. maddesi uyarınca ABAD'ın kural olarak OGDG'ye ilişkin hükümler veya bu hükümler temelinde kabul edilen tasarruflar konusunda yargı yetkisi olmadığından; üye devletler Roma Statüsü'ne taraf olmasa dahi; bu konuda yargı yoluna başvurulamayacaktır. *Hillion*'a göre AB'nin OGDG kararlarının AB üye devletleri tarafından uygulanmasına ilişkin bu esnek

30 AB Antlaşması 31. madde:

1. Bu Bölümde yer alan kararlar, bu Bölümde aksi öngörülmedikçe, Avrupa Birliği Zirvesi ve Konsey tarafından oybirliğiyle alınır. Bu Bölüm, yasama tasarruflarının kabulünü kapsamaz.

...

31 ABİHA 289. madde:

...

3. Yasama usulü ile kabul edilen hukuki tasarruflar, yasama tasarruflarını oluşturur.

ABİHA 288. madde:

Kurumlar, Birliğin yetkilerinin kullanılmasında için tüzük, direktif, karar, tavsiye ve görüşler kabul eder.

Tüzükler genel uygulama alanına sahiptir. Bütünüyle bağlayıcıdır ve tüm üye devletlerde doğrudan uygulanır.

Direktifler, muhatap alınan her üye devleti, ulaştırılması gerekli sonuçları itibarıyla bağlar, şekil ve yöntem seçimini ise ulusal otoritelere bırakır.

Kararlar bütünüyle bağlayıcıdır. Muhatabı belirtilen bir karar, yalnızca muhatapı için bağlayıcıdır.

Tavsiye ve görüşler bağlayıcı değildir.

32 Court of Justice of the European Union, *Segi and Others v. Council*, C-355/04 P, [2007] ECR I-1657, 51. prg. OGDG kararlarının bağlayıcı niteliği ve özellikleri hakkında ayrıca bkz: R. A. (Ramses) Wessel, “Legal Acts in EU Common Foreign and Security Policy: Combining Legal Bases and Questions of Legality,” (2019).

yaklaşımına rağmen aday ülkelerden bu kararlara tam ve etkili uyum beklemesi dikkat çekicidir.³³

Uygulamada AB'nin Yaklaşımı

Her ne kadar aday ülkelerin AB'ye katılım öncesinde AB müktesebatına uyum kriteri gereği Roma Statüsü'ne taraf olması beklense de; Birliğin uygulamada bu hususa yeknesak yaklaşmadığı görülmektedir. Nitekim, 1 Mayıs 2004 tarihinde AB üyesi olan Çek Cumhuriyeti'nin UCM Statüsü'ne AB üyeliğinden 5 yıl sonra, 21 Temmuz 2009 tarihinde taraf olması bunun en açık örneğidir.

Çek Cumhuriyeti'nin Roma Statüsü'ne AB üyeliğinden 5 yıl sonra üye olması; Birliğin bu hususta AB müktesebatına uyum sağlanmasına esnek yaklaşabileceğini de gösterir niteliktedir. Çek Cumhuriyeti, Birliğe üyelikten önce Statü'yü onaylamama nedeni olarak Statü'nün Çek anayasal düzenine uygun olup olmadığı yönündeki endişelerine dayanmıştır.³⁴ Buna rağmen Avrupa Komisyonu, "Çek Cumhuriyeti, Estonya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovenya ve Slovakya'nın AB Üyeliğine Hazırlık Durumuna İlişkin Kapsamlı İzleme Raporu"nda Çek Cumhuriyeti'nin Roma Statüsü'nü onaylamaması hususuna yer vermemiştir.³⁵ Roma Statüsü'nün evrensel nitelik kazanması için yoğun şekilde çaba gösteren AB'nin kendi üye ülkesine yönelik bu tutumunun uluslararası platformda güvenilirliğini sarsacağı beklense de; uygulamada bu durumun AB'ye hiçbir olumsuz yansımaları olmamıştır.³⁶

AB'nin bu yaklaşımını hem adaylık sürecinde hem de üyelik sonrası Roma Statüsü'ne taraf olunmasını AB üyeliğinin esasları kapsamında değerlendirmedeği şeklinde yorumlanabilecektir. Aday ülkelerin AB'ye katılım sağladıklarında AB müktesebatını tam ve etkili şekilde

33 Christophe Hillion, "Adaptation for autonomy? Candidates for EU membership and the CFSP," *Global Affairs*, sayı: 3:3 (2007).

34 Jan Wouters, Basu Sudeshna, "The Creation of a Global Justice System: The European Union and the International Criminal Court," içinde *The Effectiveness of International Criminal Tribunals* (Antwerp: Intersentia Press, 2009), 21.

35 European Commission, Comprehensive Monitoring Report of the European Commission on the State of Preparedness for EU Membership of the Czech Republic, Estonia, Cyprus, Latvia, Lithuania, Hungary, Malta, Poland, Slovenia and Slovakia, COM (2003)675 final, Brussels, 11 November 2003, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b0184a76-a97e-4ec7-9c48-91644cfb956b/language-en> (erişim tarihi: 10.10.2020).

36 Wouters ve Sudeshna, 21; Groenler ve Rijks, 171.

**Avrupa Birliği'ne Üyelik Yolunda Türkiye'nin Uluslararası Ceza
Mahkemesini Kuran Roma Statüsüne Taraf Olmasının Yeri**

uygulamaları esas olsa da; uygulamada Birliğin OGDGP alanındaki mevzuatına büyük açıdan uyum sağlanmış olmasını yeterli görmesi de AB'nin bu alanda aday ülkelerin AB mevzuatına uyumuna esnek yaklaştığını gösterir niteliktedir. Nitekim aday ülkelerin AB'ye katılımından önce Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan AB Üyeliliğine Hazırlık Durumuna İlişkin Kapsamlı İzleme Raporları incelendiğinde Ortak Dış ve Güvenlik Müzakere faslı uyumunda yeterli ve genel uyuma vurgu yaptığı görülmektedir.³⁷

*Güney Kıbrıs Rum Yönetimi AB Üyeliliğine Hazırlık Durumuna
İlişkin Kapsamlı İzleme Raporu:*

*“Kıbrıs Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Müzakere Faslı'ndan
kaynaklanan gereklilikleri ve yükümlülüklerini temel olarak
yerine getirmiştir.”*

*Çek Cumhuriyeti AB Üyeliliğine Hazırlık Durumuna İlişkin
Kapsamlı İzleme Raporu:*

*“Çek Cumhuriyeti Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Müzakere
Faslı'ndan kaynaklanan gereklilikleri ve yükümlülüklerini temel
olarak yerine getirmiştir ve üyelikle birlikte siyasi diyaloga
katılması ve AB'nin tutumlarına, yaptırımlarına ve kısıtlayıcı
tedbirlerine katılım sağlanması beklenmektedir.”*

*Bulgaristan AB Üyeliliğine Hazırlık Durumuna İlişkin Kapsamlı
İzleme Raporu:*

*“Bulgaristan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Müzakere
Faslı'ndan kaynaklanan gereklilikleri ve yükümlülüklerini genel
anlamda yerine getirmiştir ve üyelikle birlikte müktesebatı
uygulayabilecek durumda olması beklenmektedir.”*

37 European Commission, “Bulgaria Comprehensive Monitoring Report,” COM (2005) 534 final, Brussels, 25 October 2005, 47; European Commission, “Comprehensive monitoring report on Cyprus's preparations for membership,” EC (2003) 1202 final, Brussels, 5 October 2003, 48; European Commission, “Comprehensive monitoring report on the Czech Republic's preparations for membership,” COM(2003) 675 final, Brussels, 5 October 2003, 50; European Commission, “Comprehensive monitoring report on Croatia's state of preparedness for EU membership,” SWD (2012) 338 final, Brussels, 10 October 2012, 48.

Hırvatistan AB Üyeliğine Hazırlık Durumuna İlişkin Kapsamlı İzleme Raporu:

“Hırvatistan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Müzakere Faslı’ndan kaynaklanan gereklilikleri ve yükümlülüklerini yerine getirmiştir ve üyelikle birlikte müktesebatı uygulayabilecek durumdadır.”

Her ne kadar AB’nin Roma Statüsü’ne taraf olunması hususuna uygulamada esnek yaklaştığı söylenebilecek olsa da; aşağıdaki tabloda görüleceği üzere tüm AB üye devletleri, Türkiye hariç tüm AB aday ülkeleri ve Kosova hariç AB potansiyel aday ülkeleri Roma Statüsü’ne taraftır. Roma Statüsü yürürlüğe girdikten sonra aday ülke ilan edilen ülkelerin Statü’ye taraf olma tarihlerine bakıldığında, Türkiye’nin hala taraf olmaması yine de dikkat çekicidir.

**Avrupa Birliği'ne Üyelik Yolunda Türkiye'nin Uluslararası Ceza
Mahkemesini Kuran Roma Statüsüne Taraf Olmasının Yeri**

**Tablo: AB, Aday ve Potansiyel Aday Ülkelerinin
Roma Statüsü'ne Taraf Olma Durumu**

	AB'ye Katılım Tarihi	Roma Statüsü'ne Taraf Olma Tarihi
Belçika	1957	2000
Hollanda	1957	2001
Fransa	1957	2000
Almanya	1957	2000
Lüksemburg	1957	2000
İtalya	1957	1999
Danimarka	1973	2001
İrlanda	1973	2002
Yunanistan	1981	2002
Portekiz	1986	2002
İspanya	1986	2000
Avusturya	1995	2000
Finlandiya	1995	2000
İsveç	1995	2001
Çek Cumhuriyeti	Aday: 1999 ³⁸ Katılım:2004	2009
Estonya	Aday: 1997 Katılım: 2004	2002
Macaristan	Aday: 1997 Katılım: 2004	2001
Letonya	Aday: 1997 Katılım: 2004	2002
Litvanya	Aday: 1997 Katılım: 2004	2003
Polonya	Aday: 1997 Katılım: 2004	2001
Slovakya	Aday: 1997 Katılım: 2004	2002
Slovenya	Aday: 1997 Katılım: 2004	2001
Güney Kıbrıs Rum Yönetimi	Aday: 1997 Katılım: 2004	2002
Malta	Aday: 1997 Katılım: 2004	2002
Bulgaristan	Aday: 1997 Katılım: 2007	2002
Romanya	Aday: 1997 Katılım: 2007	2002
Hırvatistan	Aday: 2004 Katılım: 2013	2001
Arnavutluk	2014 aday ülke	2003
Kuzey Makedonya	2005 aday ülke	2002
Karadağ	2010 aday ülke	2006
Sırbistan	2012 aday ülke	2001
Türkiye	1999 aday ülke	-
Bosna Hersek	2003 potansiyel aday	2002
Kosova	2005 Potansiyel aday	-

38 Birliğe Roma Statüsü yürürlüğe girdikten sonra aday olan ülkelerin adaylık ve katılım tarihleri ayrıca yazılmıştır.

Sıradaki Başlık'ta AB'ye katılım sürecinde Türkiye'nin Roma Statüsü'ne taraf olmasına AB'nin yaklaşımının daha ayrıntılı şekilde ele alınması suretiyle Türkiye'nin Statü'ye taraf olmamasının AB üyeliğine muhtemel etkisi incelenmeye çalışılacaktır.

Türkiye'nin Roma Statüsüne Taraf Olmama İhtimali: AB Üyeliğine Etkileri

Türkiye, 10-11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nde, aday ülke ilan edilmiştir.³⁹ Türkiye'nin Roma Statüsü'ne taraf olması hususuna ilk defa 2000 yılı İlerleme Raporu'nda,⁴⁰ insan hakları ve azınlıklar alanında üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği kapsamında yer verilmiştir. Bu yıldan itibaren bu hususa Türkiye'ye ilişkin tüm İlerleme Raporları'nda yer verildiği görülmektedir. Ancak 2004 yılı İlerleme Raporu'ndan başlayarak bu husus, Ortak Dış ve Güvenlik Politika Faslı'nda üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği kapsamında ele alınmıştır. Birliğin aday ülkelerin Roma Statüsü'ne taraf olması gereğine ilk defa 2003/444/OGDP sayılı Ortak Tutum Belgesi'nde yer verdiği düşünüldüğünde, Avrupa Komisyonu'nun yaklaşımındaki bu değişimin uygun olduğu değerlendirilmektedir.

Ayrıca, 16-17 Aralık 2004 tarihli Brüksel AB Zirvesi'nde Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlatılması kararını⁴¹ müteakip 3 Ekim 2005 tarihli Lüksemburg Hükümetlerarası Konferansı'nda AB Konseyi tarafından Türkiye için kabul edilen Müzakere Çerçeve Belgesi'nde örtülü olarak Türkiye'nin Roma Statüsü'ne taraf olması gereğine yer verilmiştir. Müzakere Çerçeve Belgesi aday ülke ile katılım müzakerelerinin esas ve usullerini belirlemektedir. Türkiye için kabul edilen Müzakere Çerçeve Belgesi'nde, Birliğin diğer aday ülkeler için kabul ettiği müzakere çerçeve belgelerinde yer verdiği ifadesine paralel şekilde; *“katılımın, AB müktesebatı kapsamında olan ortak dış ve güvenlik politikası çerçevesinde kabul edilen ortak eylemler, ortak*

39 European Council, “10-11 December 1999: Conclusions of The Presidency,” http://www.consiliumd.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/ACFA4CILThm (erişim tarihi: 10.10.2020), prg. 4.

40 Avrupa Komisyonu, “Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu,” https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf (erişim tarihi: 10.10.2020), sf. 4.

41 European Council, “16-17 December 2004: Conclusions of The Presidency,” http://www.consiliumd.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf (erişim tarihi: 10.10.2020).

Avrupa Birliği'ne Üyelik Yolunda Türkiye'nin Uluslararası Ceza Mahkemesini Kuran Roma Statüsüne Taraf Olmasının Yeri

tutumlar, deklarasyonlar, sonuç bildireleri ve diğer işlemlerin de kabulünü içerdiğine; katılım sürecinde Türkiye'nin uluslararası kuruluşlardaki tutumlarını (bu kuruluşlara ve düzenlemelere tüm AB üyesi devletlerin taraf olması ile ilgili olanlar da dahil), Birlik ve üye devletler tarafından kabul edilen politikalar ve tutumlar ile aşamalı olarak uyumlaştırması gerektiğine” yer verilmiştir.⁴²

Bununla birlikte, Genişleme Strateji Belgeleri'nde, Türkiye'ye ilişkin Katılım Ortaklığı Belgeleri'nde, Kopenhag siyasi kriterlerini yeterli düzeyde yerine getirdiği yönünde Komisyon'un 2004 tarihli “Türkiye'nin Katılım Konusunda Kaydettiği İlerleme Konusunda Avrupa Komisyonu Tavsiyesi”nde⁴³ bu hususa açıkça yer verilmemesi, Türkiye'nin Roma Statüsü'ne taraf olması konusunda katılım aşamasında esnek yaklaşabileceğini işaret etmektedir.

Türk Hükümeti, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulmasını her zaman desteklemiştir. Bununla birlikte, Roma Statüsü'nün hazırlık çalışmalarında Roma Statüsü'ne ilişkin olarak getirdiği bazı önerilerin kabul edilmemesi nedeniyle Statü'ye taraf olmamayı tercih etmiştir. Roma'da gerçekleştirilen 15 Haziran-17 Temmuz 1998 tarihli Birleşmiş Milletler Uluslararası Ceza Divanı Diplomatik Konferansı'nda Türk Heyeti Başkanı Mehmet Güney, Türkiye'nin Statü'ye taraf olmaya ilişkin çekinmelerini şu şekilde özetlemiştir:⁴⁴

“Türkiye, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulması fikrini her zaman desteklemiş olsa da, Statü'nün nihai hali beklentilerini karşılamamıştır. Genellikle insanlığa karşı suçların temelinde olan terörizm suçu, insanlığa karşı suçlar kapsamına alınmamıştır. Mahkeme'nin yargı yetkisi, devletlerin açık rızasının bulunması şartına veya opt-in/opt-out mekanizmasına imkan verecek şekilde düzenlenmemiştir. Statü'nün savaş suçlarına ilişkin 8. maddesinin 2(c) ve 2(d) hükümleri, yeterli değildir. Zira Mahkeme'nin yargı yetkisinin belirli bir politika kapsamında ve

42 Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, “Türkiye İçin Müzakere Çerçeve Belgesi ve İlgili Diğer Belgeler,” Ekim 2005, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCerçevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf (erişim tarihi: 10.10.2020).

43 European Commission, “Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: Recommendation of the European Commission on Turkey's progress towards accession,” COM(2004) 0656, 6 October 2004, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52004DC0656> (erişim tarihi: 10.10.2020).

44 United Nations, “United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court,” A/CONF.183/13, Official Records, Vol II, sf 124, https://legal.un.org/diplomaticconferences/1998_icc/ (erişim tarihi: 10.10.2020).

büyük kapsamlı benzer suçlarla sınırlı olmalıdır. Ayrıca Mahkeme'nin gelecekte de ülkelerin milli güvenlik veya teröre neden olan iç sorunlarıyla ilgili konularda yargı yetkisi olmamalıdır. Mahkeme savcısına proprio motu rolü verilmesi, savcının siyasi nitelikteki konularda soruşturma taleplerinde de maruz kalmasına neden olabilecektir. Statü'nün evrensel ve etkili olabilmesi için, özellikle devletlerin üzerinde uzlaşmayı sağlayamadığı hükümlere ilişkin olarak devletlere çekince koyma hakkı tanınmalıdır.”

Bunlara ek olarak, 31 Mayıs-11 Haziran 2010 tarihleri arasında Kampala'da düzenlenen Gözden Geçirme Konferansı'nda Türk Heyeti Başkanı İsmail Aramaz, saldırı suçuna ilişkin Hükümet'in çekincelerini dile getirmiştir.⁴⁵

Ayrıca literatürde 1915 Olayları'na yönelik Ermeni iddialarının ve Kıbrıs uyuşmazlığının Mahkeme'nin yargı yetkisi kapsamında soruşturma konusu olabilme ihtimalinin Türkiye'nin çekinceleri arasında yer aldığı ileri sürülmektedir.⁴⁶ Uluslararası Ceza Mahkemesi sadece Statü yürürlüğe girdikten sonra işlenen suçlara bakmakla yetkili olduğu için, 1915 Olayları, Mahkeme'nin zaman bakımından yetkisi kapsamında değildir. Bununla birlikte Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile ilgili uyuşmazlıkların Mahkeme'nin yargı yetkisi kapsamında gündeme getirilebilmesi endişesi devam etmektedir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Yunanistan'ın Statü'nün hazırlık görüşmeleri sırasında 1974 Kıbrıs Barış Harekati'nin Mahkeme'nin yargı yetkisi kapsamına alınmasına yönelik sunduğu öneriler Türkiye'nin endişelerinin dayanağını oluşturmaktadır.

Yine de 2003/444/OGDP sayılı Ortak Tutum Belgesi'nde Türkiye'nin de Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne taraf olmasının beklendiğine yer verilmesinin ardından Eski Başbakan dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'ndeki konuşmasında Türkiye'nin ulusal mevzuatında gerekli uyumlaştırma çalışmalarını

45 International Criminal Court, “Statement by Mr. Ismail Aramaz Head of the Turkish Delegation, ICC Review Conference: Kampala, 1 June 2010,” https://asp.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/RC2010/Statements/ICC-RC-gendeba-Turkey-ENG.pdf (erişim tarihi: 10.10.2020). Türkiye'nin Roma Statüsü hükümlerine ilişkin çekinceleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz Cem Şenol, “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Yargı Yetkisini Türkiye ile İlişkili Bir Durumda Kullanabilmesi,” *Ceza Hukuku Dergisi*, sayı: 12(35) (2017); Ali Emrah Bozbayındır, *Turkey and the International Criminal Court: A Substantive Criminal Law Analysis in the Context of the Principle of Complementarity* (Nomos Press, 2013); Hacı Sarıgüzel, “Uluslararası Ceza Mahkemesi International Criminal Court,” *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, sayı 3 (2013).

46 Bozbayındır, 33-34; Şenol, 12-13; Sarıgüzel, 261.

Avrupa Birliği'ne Üyelik Yolunda Türkiye'nin Uluslararası Ceza Mahkemesini Kuran Roma Statüsüne Taraf Olmasının Yeri

tamamlandıktan sonra Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne taraf olacağını açıklamıştır.⁴⁷ Bunun üzerine 2004 yılında Anayasa'nın "suç ve cezalara ilişkin esaslar" başlıklı 38. maddesine "*Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere vatandaşı, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye verilemez.*" fıkrası eklenmiştir.⁴⁸ Bu hükmün aynısı Türk Ceza Kanunu'nun 18. maddesine de eklenmiştir.⁴⁹ 2010 yılında gerçekleştirilen Kampala Konferansı'nda Türk Heyeti Başkanı İsmail Aramaz, Türkiye'nin Roma Statüsü'ne taraf olma amacına hala sadık olduğunu vurgulamıştır. Ancak Türkiye'nin Statü'ye hala taraf olmadığı ve taraf olmasına engel teşkil eden hukuki ve siyasi çekincelerinin hala mevcut olduğu düşünüldüğünde; Statü'ye taraf olmama ihtimali hala mevcuttur.

Bu bağlamda Türkiye'nin Roma Statüsü'ne taraf olmamayı tercih etmesi halinde, bu durumun Türkiye'nin AB üyeliğine engel teşkil edip etmeyeceğinin değerlendirilmesi açısından AB'nin bu fasıl kapsamında Türkiye'den temel beklentilerinin anlaşılması yol gösterici olacaktır. Nitekim, bir önceki Başlık'ta açıklandığı üzere AB, aday ülkelerin OGDP alanındaki mevzuat uyumuna uygulamada esnek yaklaşmakta ve bu mevzuata temel uyumu AB üyeliği için yeterli görmektedir.

Türkiye-AB katılım müzakerelerinde "Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları" başlıklı 31 No.lu Müzakere Faslı'nın açılış kriterleri resmi olarak Türkiye'ye hala bildirilmemiştir. Ayrıca 8 Aralık 2009 tarihli Genel İşler Konseyi toplantısında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi bu fasılda ilerleme kaydedilmesini tek taraflı olarak bloke ettiğini ve ilişkilerin normalleşmesi şartına bağladığını beyan etmiştir.⁵⁰ Avrupa Komisyonu Türkiye'ye ilişkin İlerleme Raporları incelendiğinde, AB'nin, Türkiye'nin AB üyeliğinin bölgede istikrarı ve AB'nin ağırlığını

47 Bozbayındır,36-37.

48 "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun," Kanun No. 5170, 22 Mayıs 2004, madde 5(3), <https://www.anayasa.gen.tr/5170sk.htm> (erişim tarihi: 10.10.2020).

49 Türk Ceza Kanunu'nun 18. maddesi, 23.4.2016 tarihli ve 6706 sayılı Adli İşbirliği Kanunu'nun 36. maddesiyle yürürlükten kaldırılmıştır, 6706 sayılı Kanun'un 11(1)(a) hükmünde Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere, iadesi talep edilen kişinin Türk vatandaşı olması halinde iade talebinin kabul edilemeyeceğine yer verilmiştir. Türkiye'nin Statü'ye uyum sağlaması için ulusal mevzuatında yapılması gereken değişiklikler hakkında bkz örneğin Uğur Bayılıoğlu, "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, sayı: 1 (2007).

50 Council of the European Union, "Council Conclusions on Enlargement/stabilisation and association process, 2984th General Affairs Council Meeting," 7-8 December 2009, Brussels, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/genaff/111830.pdf (erişim tarihi: 10.10.2020).

geliştirebileceğini esası çerçevesinde bu fasıla uyumunu değerlendirdiği,⁵¹ Türkiye'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne ilişkin tutumunun, Yunanistan ile arasında Ege Denizi alanındaki bazı anlaşmazlıkların bu fasıla uyum açısından temel sorun arz eden hususlar olduğu görülmektedir. Bu hususlara ek olarak AB'nin bu fasıla uyum konusunda özellikle vurguladığı konular arasında Roma Statüsü'ne taraf olunmasına bugüne kadar yer verilmediği görülmektedir.⁵²

Dolayısıyla Türkiye'nin “Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları” başlıklı müzakere faslında AB'nin özellikle uyum sağlanması gereğini vurguladığı konulardaki AB mevzuatına uyum sağlaması halinde Birliğe katılım anında Roma Statüsü'ne halen taraf olmaması durumuna esnek yaklaşması ve bu hususun Türkiye'nin AB üyeliğine engel teşkil etmemesi kuvvetle muhtemeldir.

Sonuç ve Değerlendirme

Türk Hükümeti, Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kurulma sürecinden günümüze desteklemektedir. Ancak, Mahkeme'nin yargı yetkisinin kapsamına ilişkin olarak Roma Statüsü'nün hazırlık çalışmalarında da dile getirdiği çekinceleri nedeniyle hala Statü'ye taraf olmamıştır. Bununla birlikte, 2003/444/OGDP sayılı Ortak Tutum Belgesi'nde AB Konseyi'nin, Türkiye'nin UCM'ye taraf olması beklentisine açıkça yer vermesini müteakip Türk hükümeti, Türkiye'nin ulusal mevzuatında gerekli uyumlaştırma çalışmalarını tamamladıktan sonra UCM'ye taraf olacağını açıklamıştır. Bunun üzerine ulusal mevzuatımızda çeşitli uyumlaştırma düzenlemeleri kabul edilmekle birlikte, Statü'ye taraf

51 European Commission, “Issues Arising From Turkey's Membership Perspective,” COM(2004)656 final, 6 October 2004, Brussels, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/issues_paper_en.pdf (erişim tarihi: 10.10.2020).

52 Örneğin 2019 yılı İlerleme Raporu'nda 31 No.lu fasıla ilişkin olarak özellikle aşağıdaki hususlar vurgulanmıştır:

“Türkiye, dış, güvenlik ve savunma politikası alanında kısmen hazırlıktır. Dış ve güvenlik politikası konusunda, bakanlar seviyesinde de olmak üzere, düzenli siyasi diyaloglar vasıtasıyla bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Terörizmle mücadele ve AB'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası konusunda, Türkiye ile AB arasındaki diyalog devam etmiştir. Türkiye, Rusya ve İran ile birlikte Suriye'ye ilişkin yürütülen Astana sürecine katılmış ve Soçi Muhtırası ile başka bir insani felakatin yaşanmasının önüne geçilmiştir. Türkiye, Suriyeli sığınmacılara büyük çapta insani yardımda bulunmaya devam etmiş ve İdlib'teki askeri varlığını sürdürmüştür. Türkiye, ayrıca Afganistan ve Rohingya dâhil olmak üzere, diğer bölgelerdeki sığınmacılara insani yardım ve kalkınma yardımı sağlamaya devam etmiştir.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

AB deklarasyonları ve ortak dış ve güvenlik politikasına ilişkin Konsey kararları ile uyumunu önemli ölçüde artırmak için kararlı adımlar atması gerekmektedir.”

Avrupa Birliği'ne Üyelik Yolunda Türkiye'nin Uluslararası Ceza Mahkemesini Kuran Roma Statüsüne Taraf Olmasının Yeri

olunmasına ilişkin çekinceler hala mevcudiyetini sürdürmektedir. Yine de bu çalışmada görüldüğü üzere, Türkiye'nin Statü'ye taraf olmamasının AB üyeliğine engel teşkil etmemesi kuvvetle muhtemeldir.

Birliğin dış eylemlerinde barışın korunması, çatışmaların önlenmesi ve uluslararası güvenliğin sağlanması hedefleri kapsamında AB, UCM'nin evrensel yargı yetkisini haiz olması için Roma Statüsü'ne taraf olunmasını istikrarlı şekilde desteklemektedir. Bu kapsamda Birliğin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası bünyesinde kabul ettiği AB Konseyi Kararlarıyla üye devletlerinin Roma Statüsü'ne taraf olunmasını destekleme yükümlülüğünü ve aday ülkelerin de bu kararlara uyması gerektiğini açıkça düzenlemiştir.

Nitekim aday ülkelerin Roma Statüsü'ne taraf olması beklentisine AB, Genişleme Politikası'nın temel enstrümanları arasında olan İlerleme Raporları'nda 'Ortak Dış ve Güvenlik Müzakere Faslı'na ilişkin üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği" kapsamında ele almaktadır. Ancak Çek Cumhuriyeti'nin UCM Statüsü'ne AB üyeliğinden 5 yıl sonra taraf olması ve buna rağmen Çek Cumhuriyeti'nin AB üyeliği öncesinde bunun Birliğe katılımına engel teşkil eden bir uyumsuzluk olarak değerlendirilmemesi ile aday ülkelerin OGDG alanındaki AB mevzuatına yeterli ve genel uyumunun Birliğe katılım için yeterli görülmesi beraber ele alındığında; AB'nin Roma Statüsü'ne taraf olunması hususuna uygulamada esnek yaklaştığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla aday ülkeler, AB'ye katılım sürecinde OGDG alanında Birliğin özellikle önem atfettiği hususlara uyum sağlamışsa, Roma Statüsü'ne taraf olunmaması AB üyeliğine engel teşkil etmeyebilecektir.

Türkiye-AB katılım sürecine ilişkin dokümanlar incelendiğinde sadece İlerleme Raporları'nda "Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları" başlıklı 31 No.lu Müzakere Faslı kapsamında Türkiye'nin Roma Statüsü'ne taraf olması gereğine yer verildiği tespit edilmiştir. Türkiye-AB katılım müzakerelerinde bu fasıl kapsamında özellikle Türkiye'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne ilişkin tutumunun ve Yunanistan ile arasında Ege Denizi alanındaki bazı anlaşmazlıkların temel sorun arz eden hususlar olduğu görülmektedir. Bu hususlara ek olarak AB'nin bu fasıla uyum açısından vurguladığı hususlar arasında Roma Statüsü'ne taraf olunmasına yer verilmemektedir.

Dolayısıyla Türkiye'nin "Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları" başlıklı müzakere faslında AB'nin özellikle uyum sağlanması gereğini

vurguladığı konulardaki AB mevzuatına uyum sağlaması halinde Birliğe katılım anında Roma Statüsü'ne halen taraf olmaması durumuna AB'nin esnek yaklaşması ve bu hususun Türkiye'nin AB üyeliğine engel teşkil etmemesi kuvvetle muhtemeldir.

Birliğe katılım sağladıktan sonra ise Türkiye Roma Statüsü'ne katılmama tercihinde ısrarcı olmaya devam ederse Türkiye aleyhine bu konuda yargı yoluna başvurulamayacaktır. Nitekim ABAD'ın OGDG'ye ilişkin olarak kabul edilen tasarruflar konusunda yargı yetkisi bulunmamaktadır. Üye devletlerin Roma Statüsü'ne taraf olunması konusundaki yükümlülüklerinin dayanağını da OGDG alanında kabul edilen kararlar oluşturmaktadır.

Bununla birlikte Statü'ye taraf olunmasa dahi bir devletin vatandaşlarının bazı hallerde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisine tabi olması mümkün olduğundan,⁵³ Türkiye Roma Statüsü'ne taraf olmasa bile ulusal mevzuatını ivedilikle Statü ile uyumlu hale getirmelidir.⁵⁴

53 Örneğin, Statü'de düzenlenen bir suçun Türk vatandaşı tarafından Statü'ye taraf olan bir devlette işlenmesi durumunda Mahkeme'nin bu kişiyi yargılayabilmesi muhtemeldir. Statü'ye taraf olunmasa dahi bir devletin vatandaşlarının UCM yargı yetkisine tabi olabileceği haller hakkında bkz örneğin Bayilloğlu, 96-108.

54 Şenol, 16.

Kaynakça

Ali Emrah Bozbayındır, *Turkey and the International Criminal Court: A Substantive Criminal Law Analysis in the Context of the Principle of Complementarity* (Nomos Press, 2013).

Antoniadis, Antonis, Bekou Olympia. "The European Union and the International Criminal Court : an awkward symbiosis in interesting times," *International Criminal Law Review*, sayı: 7 (4), (2007).

Avrupa Komisyonu, "Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu,"
https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf (erişim tarihi: 10.10.2020).

Avrupa Komisyonu, "Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu," Ankara, Ekim 2002,
https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf (erişim tarihi: 10.10.2020).

Bayıllıoğlu, Uğur. "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, sayı: 1 (2007).

Baykal, Sanem. "AB Hukukunun Temel İlkeleri Çerçevesinde AB'ye Katılım ve Türkiye'nin Müzakere Çerçeve Belgesinde Yer Alan Esaslar," *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, sayı: 12 (2013).

Council of the European Union, "Council Common Position of 11 June 2001 on the International Criminal Court (2001/443/CFSP),"
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:02001E0443-20030616> (erişim tarihi: 10.10.2020)

Council of the European Union, "Council Common Position of 20 June 2002 amending Common Position 2001/443/CFSP on the International Criminal Court (2002/474/CFSP)," <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32002E0474> (erişim tarihi: 10.10.2020).

Council of the European Union, "Council Common Position 2003/444/CFSP of 16 June 2003 on the International Criminal Court," <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32003E0444> (erişim tarihi: 10.10.2020).

Council of the European Union, “Council Conclusions on Enlargement/stabilisation and association process, 2984th General Affairs Council Meeting,” 7-8 December 2009, Brussels, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/genaff/111830.pdf (erişim tarihi: 10.10.2020).

Council of the European Union, “Council Decision 2011/168/CFSP of 21 March 2011 on the International Criminal Court and repealing Common Position 2003/444/CFSP,” <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32011D0168> (erişim tarihi: 10.10.2020).

Court of Justice of the European Union, *Segi and Others v. Council*, C-355/04 P, [2007] ECR I-1657.

Craig, Paul, Grainne de Burca. *EU Law: Texts, Cases, and Materials* (New York, Oxford University Press, 2011).

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, “Türkiye İçin Müzakere Çerçeve Belgesi ve İlgili Diğer Belgeler,” Ekim 2005, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/MuzakereCerçevesi/Muzakere_Cercevesi_2005.pdf (erişim tarihi: 10.10.2020).

European Commission, “European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations: Glossary,” https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary_en (erişim tarihi: 9.10.2020).

European Commission, “Comprehensive monitoring report on Cyprus’s preparations for membership,” EC (2003) 1202 final, Brussels, 5 October 2003.

European Commission, “Comprehensive monitoring report on the Czech Republic’s preparations for membership,” COM(2003) 675 final, Brussels, 5 October 2003.

European Commission, “Comprehensive Monitoring Report of the European Commission on the State of Preparedness for EU Membership of the Czech Republic, Estonia, Cyprus, Latvia, Lithuania, Hungary, Malta, Poland, Slovenia and Slovakia,” COM (2003)675 final, Brussels, 11 November 2003, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b0184a76->

**Avrupa Birliği'ne Üyelik Yolunda Türkiye'nin Uluslararası Ceza
Mahkemesini Kuran Roma Statüsüne Taraf Olmasının Yeri**

[a97e-4ec7-9c48-91644cfb956b/language-en](https://ec.europa.eu/neighborhood-enlargement/sites/near/files/a97e-4ec7-9c48-91644cfb956b/language-en) (erişim tarihi: 10.10.2020).

European Commission, "Issues Arising From Turkey's Membership Perspective," COM(2004)656 final, 6 October 2004, Brussels, https://ec.europa.eu/neighborhood-enlargement/sites/near/files/issues_paper_en.pdf (erişim tarihi: 10.10.2020).

European Commission, "Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: Recommendation of the European Commission on Turkey's progress towards accession," COM(2004) 0656, 6 October 2004, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52004DC0656> (erişim tarihi: 10.10.2020).

European Commission, "Bulgaria Comprehensive Monitoring Report," COM (2005) 534 final, Brussels, 25 October 2005.

European Commission, "Serbia and Montenegro 2005 Progress Report," SEC (2005) 1428 COM (2005) 561 final, Brüksel, 9 November 2005, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/cf1dff19-a22a-4c4f-a354-6feb9cc9d7e/language-en> (erişim tarihi: 10.10.2020).

European Commission, "Comprehensive monitoring report on Croatia's state of preparedness for EU membership," SWD (2012) 338 final, Brussels, 10 October 2012.

European Commission, "EU Enlargement Factsheet: Croatia in the EU", 2013, <http://ecilteuropa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/croatia/> (erişim tarihi: 9.10.2020).

European Council, "European Council in Copenhagen 21-22 June 1993: Conclusions of The Presidency," http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/72921.pdf (erişim tarihi: 10.10.2020).

European Council, "European Council in Copenhagen 15-16 December 1995: Conclusions of The Presidency," http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00400-CILTEN5.htm (erişim tarihi: 10.10.2020).

European Council, “10-11 December 1999: Conclusions of The Presidency,”

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/ACFA4CILThm (erişim tarihi: 10.10.2020).

European Parliament, “International Criminal Court: Achievements and challenges 20 years after the adoption of the Rome Statute,” Briefing, July 2018.

European Parliament, “Briefing No: 23 Legal Questions of Enlargement,” Luxembourg, 19 May 1998,

https://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/pdf/23a1_en.pdf (erişim tarihi: 10.10.2020).

General Secretariat of the European Council, “The European Union and the International Criminal Court,” (Brussels, May 2010),

<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c3f8f6f3-b507-4adf-8111-b8b6f2cf8bfd> (erişim tarihi: 9.10.2020).

Groenler, Martin, David Rijks. “The European Union and the International Criminal Court: The Politics of International Criminal Justice,” içinde *The European Union and International Organizations* (Routledge Press, 2009),167-187.

Hillion, Christophe. “Adaptation for autonomy? Candidates for EU membership and the CFSP,” *Global Affairs*, sayı: 3:3 (2007).

International Criminal Court, “Statement by Mr. Ismail Aramaz Head of the Turkish Delegation, ICC Review Conference: Kampala, 1 June 2010,”

https://asp.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/RC2010/Statements/ICC-RC-gendebe-Turkey-ENG.pdf (erişim tarihi: 10.10.2020).

International Criminal Court, “Review Conference of the Rome Statute,” 31 May-11 June 2010,

https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/reviewconference/Pages/review%20conference.aspx (erişim tarihi: 10.10.2020).

Miller, Vaughne. “The EU’s Acquis Communautaire,” *Library of House of Commons*, 26 April 2011.

**Avrupa Birliği'ne Üyelik Yolunda Türkiye'nin Uluslararası Ceza
Mahkemesini Kuran Roma Statüsüne Taraf Olmasının Yeri**

- Petrov, Roman. "The External Dimension of the Acquis Communautaire," *EUI Working Papers*, Paper No. 2007/02.
- Sarıgüzel, Hacı. "Uluslar Arası Ceza Mahkemesi International Criminal Court," *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, sayı 3 (2013).
- Sedelmeier, Ulrich. "Enlargement," içinde *Policy-Making in the European Union* (Oxford Press, 2010).
- Şenol, Cem. "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Yargı Yetkisini Türkiye ile İlişkili Bir Durumda Kullanabilmesi," *Ceza Hukuku Dergisi*, sayı: 12(35) (2017).
- "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun," Kanun No. 5170, 22 Mayıs 2004, <https://www.anayasa.gen.tr/5170sk.htm> (erişim tarihi: 10.10.2020).
- Wessel, R. A. (Ramses). "Legal Acts in EU Common Foreign and Security Policy: Combining Legal Bases and Questions of Legality," (2019).
- United Nations, "United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court," A/CONF.183/13, Official Records, Vol II, sf 124, https://legal.un.org/diplomaticconferences/1998_icc/ (erişim tarihi: 10.10.2020).
- UN General Assembly, "Rome Statute of the International Criminal Court," (last amended 2010), 17 July 1998, <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (erişim tarihi: 12.10.2020).
- Wouters, Jan, Basu Sudeshna. "The Creation of a Global Justice System: The European Union and the International Criminal Court," içinde *The Effectiveness of International Criminal Tribunals* (Antwerp: Intersentia Press, 2009).

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Received: 08.09.2020

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 21.09.2020

ISSN: 1306-9136

Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes and History Journal

Sayı: 21, Yıl: 2020, Sayfa: 81-110

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm/
Chicago, 17th A):

Avcı, Özkan, ve Caner Çakı. "Milan Nedić İktidarında Sırp Toplumunda Düşman İnşası Propagandasına Yönelik Bir İnceleme". *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes* 21, (2020): 81-110.

MILAN NEDIĆ İKTİDARINDA SIRP TOPLUMUNDA DÜŞMAN İNŞASI PROPAGANDASINA YÖNELİK BİR İNCELEME

Özkan AVCI

Öğr. Gör.

Bartın Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Halkla İlişkiler ve Tanıtım

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1524-1379>

Caner ÇAKI

Arş. Gör.

İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1523-4649>

Öz: Mihver Devletleri, 18 Nisan 1941 tarihinde Yugoslavya Krallığı'nı işgal ederek topraklarını kendi aralarında paylaşmıştır. Sırbistan'da ise Ulusal Kurtuluş Hükümeti adında Almanya'nın güdümünde bir devlet kurulmuş, Başbakanlığına da Sırp General Milan Nedić getirilmiştir. Nedić'in Başbakanlığa getirilmesinden sonra yapılan propaganda faaliyetleri ile Müttefik Devletleri ve Yahudiler, Sırbistan'ın ulusal düşmanları olarak inşa edilmeye başlanmıştır. Bu amaçla Nedić hükümeti döneminde Belgrad'ta 22 Ekim 1941-19 Ocak 1942 tarihleri arasında Büyük Masonluk Karşıtı Sergi (BMKS) düzenlenmiş ve bu sergide yer alan materyaller üzerinden hem Müttefik Devletlerine hem de Yahudilere yönelik nefret söylemine yönelinmiştir. Çalışmada Büyük Masonluk Karşıtı Sergi'de yer alan materyaller üzerinden Müttefik Devletleri'nin ve Yahudilerin ne şekilde Sırplar nezdinde düşman olarak

inşa edildiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışma kapsamında belirlenen görseller, göstergebilimsel açıdan analiz edilerek, düşman inşasında kullanılan söylemlerin ortaya konulmasına çalışılmıştır. Çalışma sonucunda, BMKS yoluyla Müttefik Devletlerin Yahudilerin denetimi altında olduğu ve Siyonizm adına hareket ettiği mesajının verildiği öne sürülmekte ve bu şekilde Yahudilerin Sırpların düşmanı olduğu algısının yerleştirilmesine çalışıldığı iddiasında bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Propaganda, Göstergebilim, Sırbistan, Antisemitizm, Nefret Söylemi*

AN EXAMINATION OF ENEMY CONSTRUCTION PROPAGANDA IN SERBIAN SOCIETY IN MILAN NEDIĆ'S REIGN

Abstract: *Axis Powers occupied Kingdom of Yugoslavia on April 18, 1941 and partitioned its territory among themselves. A state called as Government of National Salvation which was led by Germany in Serbia was founded and Serbian General Milan Nedić was appointed as prime minister. After Nedić became prime minister, Allied States and Jews began to be constructed as Serbia's national enemies with propaganda activities. For this purpose, the Grand Anti-Masonic Exhibition was held in Belgrade between 22 October 1941 and 19 January 1942 during the Nedić government and hate speech was developed against both Allied States and Jews through materials in the exhibition. In the study, it was aimed to reveal how Allied States and Jews were constructed as enemies in the eyes of Serbs through materials in the Grand Anti-Masonic Exhibition. For this purpose, visuals determined within the scope of the study were analyzed in terms of semiotics and it was tried to reveal discourses used in enemy construction. As a result of the study, it is asserted that through the exhibition the message was given that the Allied States are under the control of the Jews and working for the Zionism. The study, in this context, claims that the perception of Jews are the enemies of the Serbs was tried to be constructed in the society.*

Keywords: *Propaganda, Semiotics, Serbia, Antisemitism, Hate Speech*

Giriş

İkinci Dünya Savaşı başladığında Yugoslavya tarafsızlığını ilan ederek savaşın dışında kalmayı tercih etmiştir. Buna karşılık Almanya'nın baskıları sonucunda Yugoslavya, 25 Mart 1941 tarihinde Almanya, İtalya ve Japonya'nın oluşturduğu Üçlü Pakt'a katıldığını ilan etmiştir. Yugoslavya'nın pakta katılmasından iki gün sonra ülkede askeri bir darbe gerçekleşmiş ve devlet yönetiminde değişim yaşanmıştır. Bu aşamada Mihver Devletleri, darbeden sonra Yugoslavya'nın İngiltere'nin denetimine girmesini engellemek amacıyla 6 Nisan 1941 tarihinde Yugoslavya'yı işgale başlamıştır. Yugoslavya'nın işgal edilmesinden sonra ülke toprakları, Almanya, İtalya, Macaristan ve Bulgaristan devletleri arasında paylaşılmış, bunun yanında Ulusal Kurtuluş Hükümeti (UKH) adında Sırbistan'da Almanya'nın kontrolünde bir yönetim meydana getirilmiştir. Almanya'nın güdümü altında bulunan UKH'de Müttefik Devletleri'ne karşı destek bulmak ve Yahudilerin tasfiye edilmesinde sıkıntı yaşamamak için Müttefik Devletleri ve Yahudiler, Sırp'ların düşmanları olarak kamuoyuna sunulmuştur. Bu amaçla 22 Ekim 1941 tarihinde Belgrad'ta açılan Büyük Masonluk Karşıtı Sergi (BMKS) üzerinden de Yahudiler ve Müttefik Devletleri Sırp'ların ulusal düşmanları olarak lanse edilmiştir. Sergide kullanılan materyaller yoluyla Sırp kültüründe yeni düşman algılarının inşa edilmesi amaçlanmıştır. BKMS üzerinden Nazi Almanya'sında hakim olan *Nasyonal Sosyalizm** ideolojisinin antisemitist söylemlerin doğrudan Sırbistan'da da etkili olunmasına çalışılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Sırbistan'ı inceleyen alanda akademik çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda; Browning, Wehrmacht politikası ve Sırbistan'daki Yahudileri;¹ Shelach, İkinci Dünya Savaşı'nda Sırbistan'da kurulan ve Yahudilerin de bulunduğu Sajmište Kampı'nı;² Ristović, İkinci Dünya Savaşı sırasında Sırbistan'daki Yahudileri;³ Ramet, İkinci Dünya Savaşı'nda Sırbistan

* Nasyonal Sosyalizm (Nazizm), 1933-1945 yılları arasında Almanya'da iktidarda bulunan Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) tarafından benimsenen antisemitist, antikomünist, antikapitalist ve Alman milliyetçiliğini ön planda tutan siyasi bir ideolojidir.

1 R. Christopher Browning, "Wehrmacht Reprisal Policy and the Mass Murder of Jews in Serbia," *Militärgeschichtliche Zeitschrift*, no. 1 (1983): 31-47.

2 Menachem Shelach, "Sajmište-an Extermination Camp in Serbia," *Holocaust and Genocide Studies* 2, no. 2 (1987): 243-260.

3 Milan Ristović, *Jews in Serbia During World War Two: Between 'The Final Solution to the Jewish Question' and 'The Righteous Among Nations'* (Serbia. Righteous Among Nations, 2010), 260-285.

ve Sırları;⁴ Byford, Nazi işgali altındaki Sırbistan’da işbirlikçi yönetim ve Yahudilere muameleyi;⁵ Antic, Nazi işgali altındaki Sırbistan’da komünistleri;⁶ Aleksić, İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Yahudi mallarını;⁷ Albahari, 1888 yılından İkinci Dünya Savaşı’na kadar Sırbistan’daki Yahudi süreli yayınlarını;⁸ Prusin, Nazi Almanya’sı işgali altındaki Sırbistan’ı⁹ ele almıştır.

Sırbistan özelinde Yahudileri inceleyen alanda akademik çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalarda; Byford, Slobodan Milošević’den sonra Sırbistan’da antisemitik önyargının yayılmasını;¹⁰ MacDonald, Sırp milliyetçiliğinde Yahudilik ve Holokost’u;¹¹ Byford, Sırbistan ve Holokost’u;¹² Kovačević-Ristanović, Holokost sonrasında Sırbistan’da Yahudi kadınlarını;¹³ Čvorović ve Nikolić, Sırp Yahudilerini;¹⁴ Lynn ve Cvorovic, Sırbistan’da Aşkenazi ve Sefarad Yahudilerinin istihbaratını;¹⁵ Lakić ve Dajc, Holokost ve Sırbistan’daki Yahudi mallarına el konulmasını;¹⁶ Ristović, 19. ve 20. Yüzyıllarda Sırbistan’daki Yahudileri¹⁷ incelemiştir.

- 4 P. Sabrina Ramet, *Serbia and the Serbs in World War Two* (Germany: Springer, 2011).
- 5 Jovan Byford, “The Collaborationist Administration and the Treatment of the Jews in Nazi-Occupied Serbia,” in *Serbia and the Serbs in World War Two*, ed. Sabrina P. Ramet and Ola Lishaug (London: Palgrave Macmillan, 2011), 109-127.
- 6 Ana Antic, “Therapeutic Fascism: re-educating Communists in Nazi-occupied Serbia, 1942–44,” *History of psychiatry* 25, no. 1 (2014): 35-56.
- 7 Dragan Aleksić, “The Sale of Confiscated Jewish Immovable Property in Serbia During World War II for Financing War Damages to Germans,” *LIMESplus*, no. 2 (2015): 21-38.
- 8 Biljana Albahari, “A Review of Jewish Periodicals in Serbia from 1888 to World War II,” *Čitalište* 15, no. 28 (2016): 85-108.
- 9 Alexander Prusin, *Serbia Under the Swastika: A World War II Occupation* (The United States: University of Illinois Press, 2017).
- 10 Jovan Byford, “Christian Right-Wing Organisations and the Spreading of Anti-Semitic Prejudice in post-Milošević Serbia: The Case of the Dignity Patriotic Movement,” *East European Jewish Affairs* 32, no. 2 (2002): 43-60.
- 11 B. David MacDonald, “Globalizing the Holocaust: A Jewish “Useable Past” in Serbian Nationalism,” *PORTAL Journal of Multidisciplinary International Studies* 2, no. 2 (2005): 1-31.
- 12 Jovan Byford, “When I say “The Holocaust,” I mean “Jasenovac” Remembrance of the Holocaust in Contemporary Serbia,” *East European Jewish Affairs* 37, no. 1 (2007): 51-74.
- 13 Ružica Kovačević-Ristanović, “Lela Mevorah: A Professional Jewish Woman’s Contribution to the Practice of Medicine in Serbia in the Aftermath of the Holocaust,” *Serbian Studies: Journal of the North American Society for Serbian Studies* 25, no. 2 (2011): 199-211.
- 14 Jelena Čvorović ve Kosta Nikolić, “Differential Reproductive Success among the Serbian Jews,” *Mankind Quarterly* 55, no. 4 (2015): 297-324.
- 15 Richard Lynn ve Jelena Čvorović, “The Intelligence of Ashkenazi and Sephardi Jews in Serbia,” *Mankind Quarterly* 55, no. 4 (2015): 352-359.
- 16 Branko Lakić ve Haris Dajc, “The Holocaust and Restitution in Serbia: Confiscation of Jewish Property in Serbia,” *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review* 41, no. 3 (2018): 607-616.
- 17 Milan Ristović, “Jews in Serbia in the Nineteenth and Twentieth Centuries,” *Journal of Modern European History* 16, no. 1 (2018): 16-22.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Sırbistan'da gerçekleştirilen BMKS, savaştan sonra Nazi Almanya'sı ve işbirlikçileri tarafından gerçekleştirilen önemli uluslararası suçlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Nazi Almanya'sının kayıtsız şartsız teslim olması ve Avrupa kıtasında savaşın sonlanmasından sonra - *Japonya savaşı sürdürme kararı aldığı için savaş resmi olarak 2 Eylül 1945 tarihinde sonlanmaktadır* - hayatta kalan üst düzey Nazi Almanya'sı yetkilileri Nürnberg Mahkemeleri'nde* yargılanmışlardır. Mahkemede yargılanan isimler arasında Der Stürmer'in* kurucusu Julius Streicher de bulunmaktadır. Streicher, Der Stürmer'deki yayınlarda doğrudan Yahudilere yönelik nefret söylemi içeren ifadelere yer vermiştir. Gazetede yer alan antisemitist söylemlerde, Yahudiler korkutucu şekillerde sunulmuş, Almanya için tehdit oldukları ileri sürülmüş ve Alman halkı Yahudilere karşı mücadeleye çağırılmıştır. Der Stürmer'in antisemitist yayınları, Nazi Almanya'sındaki antisemitist söylemlerin simgelerinden birisi haline gelmiştir. Savaştan sonra Streicher, yargılanmış ve 1946 yılında insanlığa karşı suçlardan (crimes against humanity) asılarak idam edilmiştir. Streicher'in, Nazi Almanya'sının önde gelen bir takım lideri ile birlikte asılması, medyada yer verilen antisemitist propaganda söylemlerinin önemli bir insanlık suçu olduğuna yönelik algıyı meydana getirmektedir. Bu aşamada Nazi Almanya'sında Yahudilere yönelik işlenen insanlık dışı suçlarda, medyanın nefret söylemi inşasının sert bir şekilde cezalandırıldığı düşüncesi ön plana çıkabilmektedir. Benzer şekilde Sırbistan'da gerçekleştirilen BMKS'nin de önemli bir insanlık suçu olarak değerlendirilmesi söz konusu olabilmektedir. Belirli bir gruba yönelik nefret söylemine yer verilmesinin, bu grubun bulunduğu

* Asıl adı Nürnberg Uluslararası Askerî Ceza Mahkemesi (Nürnberger Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher) olan Nürnberg Mahkemeleri, Nürnberg duruşmaları (Almanca: Nürnberger Prozesse), İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Müttefik Devletleri tarafından uluslararası hukuk ve savaş hukuku uyarınca düzenlenen bir dizi askeri yargılamayı ifade etmektedir. Davalar, Yahudilere karşı insanlık suçlarını ve diğer savaş suçlarını planlayan, gerçekleştiren veya başka şekillerde işleyen Nazi Almanyası'nın siyasi, askeri, adli ve ekonomik liderliğinin önde gelen üyelerinin yargılanması sürecidir. Almanya'nın Nürnberg kentinde gerçekleştirilen davalar, kararları klasik ve çağdaş uluslararası hukuk arasında bir dönüm noktası oluşturmaktadır. 20 Kasım 1945 ile 1 Ekim 1946 tarihleri arasında gerçekleşen süreçte, Nazi Almanyası'nın önde gelen 24 siyasi ve askeri lideri yargılanmaktadır. Nürnberg Mahkemeleri'nin sonucunda Nazi Almanyası'ndaki liderlere idam ve çeşitli hapis cezaları verilmektedir. İdam cezası alanlar arasında Alman ordusunun Genelkurmay Başkanı Wilhelm Keitel, Luftwaffe (Nazi Almanya'sında Hava Kuvvetleri Komutanı) lideri Hermann Göring, Nazi Almanya'sı Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop gibi isimler bulunmaktadır.

* Der Stürmer, Nazi Almanya'sında Yahudi karşıtı söylemleri ön planda tutan haftalık yayınlanan bir gazetedir. Önde gelen Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) üyelerinden biri olan Julius Streicher tarafından kurulmuştur. 1923-1945 yılları arasında yayınlanan Der Stürmer, özellikle şiddetli anti-semitik konuları nedeniyle Nazi propagandasının önemli bir unsuru haline gelmiştir. NSDAP'nin resmî gazetesi olan *Völkischer Beobachter*'ın aksine Der Stürmer sık sık Yahudilerin anti-semitik karikatürlerine yer vermiştir. Gazetenin, "*Die Juden sind unser Unglück* (Yahudiler bizim şanssızlığımız)" şeklinde sloganı bulunmaktadır.

toplumdan dışlanmasına, izole edilmesine, hakaret, şiddet eylemine ve hatta *pogrom* 'a* maruz kalmasına yol açabildiği ileri sürülebilmektedir. Sergi kapsamında Yahudilere karşı yöneltilen suçlayıcı ve nefret söylemi içeren iddiaların kitlelerin Yahudilere yönelik algılarında ne gibi bir etki oluşturduğunu günümüzde ortaya çıkarmak oldukça güçtür. Buna karşılık İkinci Dünya Savaşı'nda önemli bir insanlık suçu olarak ifade edilebilen BKMS'de Yahudi karşıtı hangi söylemlere yer verildiğinin ortaya konulması mümkündür.

Çalışma kapsamında yapılan literatür taraması sonucunda Nedić hükümeti döneminde gerçekleştirilen Büyük Masonluk Karşıtı Sergi'nin Sırp kültüründe inşa ettiği düşman algılarını inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışma kapsamında Büyük Masonluk Karşıtı Sergisinde kullanılan materyaller üzerinden Sırp kültüründe Müttefik Devletleri ve Yahudilerin hangi söylemler üzerinden düşman olarak inşa edildiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu yolla Nedić hükümeti döneminde Sırbistan'da hakim olan söylemlere ışık tutulmasına ve Yahudilerin ve Müttefik Devletleri'nin Sırlara ne şekilde sunulduğunun açıklanmasına çalışılmıştır. Çalışma kapsamında Birleşik Devletler Holokost Anıt Müzesi'nden (United States Holocaust Memorial Museum) Büyük Masonluk Karşıtı Sergisine ait propaganda amaçlı olarak hazırlanan toplam 24 postere ulaşılmıştır. Ulaşılan 24 posterin birbirine benzer olmasından dolayı çalışmada 6 farklı konu ve içeriği yansıtan 6 propaganda posterini çalışmanın örneklemini olarak belirlenmiş ve belirlenen posterler göstergebilimsel analiz ışığında incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular üzerinden aşağıdaki sorulara yanıt aranması amaçlanmaktadır.

- Sergide Yahudiler ve Müttefik Devletleri ne şekilde temsil edilmektedir?
- Sergide Sırp kültüründe hangi unsurlar düşman olarak inşa edilmektedir?
- Sergide hangi nefret söylemlerine yer verilmektedir?

* Pogrom, özellikle Yahudileri hedef alan bir etnik veya dini grubun katledilmesini veya sınır dışı edilmesini hedefleyen şiddetli bir isyandır. Başlangıçta İngilizceye 19. ve 20. yüzyıllarda Rus İmparatorluğu'ndaki Yahudilere yönelik yapılan saldırıları tanımlamak için girmektedir. Yahudilere başka zamanlarda ve yerlerde yapılan benzer saldırılar da geçmişe dönük olarak pogrom ismiyle anılmaya başlanmaktadır. Bu kelime artık bazen Yahudi olmayan etnik veya dini gruplara karşı kamu tarafından onaylanmış saldırıları tanımlamak için de kullanılabilir.

- Sergide Siyonizm, Yahudiler ve Müttefik Devletleri bir arada nasıl sunulmaktadır?

Çalışmada elde edilen bulgular; İkinci Dünya Savaşı'nda Sırbistan'da hakim olan söylemleri ortaya çıkarması, Sırp kültüründe hangi söylemler üzerinden düşman inşasının yapıldığını açıklaması ve sergiler üzerinden bir toplumda nefret söyleminin ne şekilde oluşturulabileceğine ışık tutması gibi nedenlerden dolayı önem taşımaktadır.

Milan Nedić İktidarına Kadar Sırbistan'daki Yahudiler

Yahudiler, Sırbistan topraklarına Roma İmparatorluğu döneminde gelmiştir. Buna karşılık sınırlı sayıda belgenin olması nedeniyle Yahudilerin Sırbistan'a yerleşim süreci ve 10. yüzyıla kadar Sırbistan'da yaşadıkları konusunda kapsamlı bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Sırbistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarına dahil olduğu dönemde bölgede yaşayan Yahudilerin nüfusunda ciddi bir artış meydana gelmiştir. 15. yüzyılda İspanya'dan ve Portekiz'den Osmanlı İmparatorluğu'na sığınan Yahudilerin bir kısmının Sırbistan'a yerleştirilmesi, bu artışın altında yatan temel nedeni oluşturmaktadır. Dönemin Osmanlı padişahı II. Beyazıt, Yahudileri kabul etmektedir.¹⁸ 15. ve 16. yüzyılda Sırbistan'da Yahudilerin nüfusunun artışı, Türk kültürel yaşantısının etkisiyle de birleşince Sırbistan çok kültürlü bir ülke haline gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesinde bulundurduğu tüm halklara adaletle yaklaşması, huzur ve güven ortamını sağlaması Yahudilerin Sırbistan'da kalıcı olarak yerleşmesine yol açmaktadır. Diğer yandan Hıristiyanlara olduğu gibi Yahudilere de din özgürlüğünün tanınması, Yahudilerin gerek dinsel gerekse kültürel özelliklerini Sırbistan'da korumalarını sağlamakta ve zaman içerisinde ülkede pek çok Yahudi cemaatinin meydana gelmesine neden olmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda milliyetçi akımların güçlenmesiyle birlikte Sırbistan'da milliyetçi temelli isyan baş göstermekte, bu isyana Yahudiler de destek vermektedir. Sırbistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan özerklik ve ilerleyen süreçte bağımsızlık elde ettiği dönemlerde, Sırp yönetimleri Yahudilere yönelik farklı tutumlar sergilemektedir. Bu aşamada Sırp hükümeti kimi zaman Yahudilere

18 Rhoads Murphey, "Jewish Contributions to Ottoman Medicine (1450-1800)," in *Jews, Turks, Ottomans: A Shared History Fifteenth Through the Twentieth Century*, ed. Avigdor Levy (The United States of America: Syracuse University Press, 2002), 61.

belirli kısıtlamalar getirmekte, kimi zaman da getirilen bu kısıtlamaları kaldırmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nda sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte Sırbistan'ı da içine alan Yugoslavya Krallığı (1918-1941) kurulmaktadır. Yugoslavya Krallığı'nın kurulmasından sonra Sırbistan'da yaşayan Yahudiler ile Yugoslavya'yı oluşturan diğer bölgelerdeki Yahudi nüfusu tek bir ülke çatısı altında toplanmaktadır. Diğer yandan Almanya, Avusturya ve Çekoslovakya'dan binlerce Yahudi, Yugoslavya'ya gelmektedir.¹⁹ Bu süreçte Yahudiler krallık içerisinde önemli bir nüfusu meydana getirmektedir.

Sırbistan'daki antisemitist söylemler, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaktadır. Yugoslavya Krallığı döneminde ise antisemitist politikalara yer verilmemekte, ülkeyi oluşturan diğer etnik unsurlara tanınan eşitlikçi tutum Yahudilere karşı da uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu süreç Mihver Devletleri'nin Yugoslavya'yı işgaline kadar sürmektedir. Milan Nedić'in Başbakanlığı döneminde (1941-1944),²⁰ Yahudiler Sırp kültürü içerisinde düşman olarak nitelendirilmeye başlanmaktadır.

Milan Nedić İktidarında Yahudiler ve Sırp Kültüründe Düşman İnşası

27 Mart 1941 tarihinde Yugoslavya Krallığı'nda yaşanan askeri darbenin etkisiyle, Mihver Devletleri, 18 Nisan 1941 tarihinde Yugoslavya'yı işgal etmektedir. İşgal edilen toprakların bir kısmında *Bağımsız Hırvatistan Devleti* (Nezavisna Država Hrvatska) kurulmakta, bir kısmı da Müttefik Devletleri arasında paylaşılmaktadır. Bunun yanında stratejik açıdan önem atfedilen Sırbistan topraklarında *Sırbistan'daki Askeri Komuta Bölgesi* (Gebiet des Militärbefehlshabers in Serbien) adıyla askeri bir yönetim oluşturulmaktadır. Aynı zamanda Yugoslavya Krallığı'nda önemli görevlerde bulunan Sırp General Milan Nedić²¹ Başbakanlığında, Ulusal Kurtuluş Hükümeti (Влада народног спаса) adında ikinci bir yönetim daha meydana getirilmektedir. Nitekim

19 Milan Ristović, "Yugoslav Jews Fleeng the Holocaust, 1941–1945," in *Remembering for the Future*, ed. John K. Roth, Elisabeth Maxwell, Margot Levy, Wendy Whitworth (London: Palgrave Macmillan, 2001), 512.

20 Milan Ristović, "Rural 'anti-utopia' in the Ideology of Serbian Collaborationists in the Second World War," *European Review of History-Revue européenne d'histoire* 15, no. 2 (2008): 180.

21 P. Sabrina Ramet ve Sladjana Lazić, "The collaborationist regime of Milan Nedić," in *Serbia and the Serbs in World War Two*, ed. Sabrina P. Ramet, Ola Lishaug (London: Palgrave Macmillan, 2011), 18.

Almanya, Sırbistan'da önemli kaynaklar üzerinde kontrolü sürdürmek için askeri bir hükümete ihtiyaç duymaktadır. Tuna Nehri su yolu, Avrupa'yı Bulgaristan ve Yunanistan ile bağlayan demiryolu hattı ve Sırbistan'ın ürettiği demir dışı metaller Almanya için önem taşımaktadır. Diğer yandan Almanya, bölgede büyük miktarda Alman insan gücünü meşgul etmemek için yerel bir hükümet kurma gereksinimi de duymaktadır. Nedić'in yardımıyla Almanya Sırbistan'daki işgal sistemini güçlendirmek ve birliklerinin bu bölgedeki katılımını azaltmayı istemektedir.²² Bununla birlikte, Nedić hükümeti gerçek bir güce sahip olmayan, Almanya'nın aracı rolünü üstelenen yerel bir hükümet görevi görmektedir. Bağımsız Hırvatistan Devleti'nin aksine, işgal altındaki Sırbistan'daki Nedić hükümetine hiçbir zaman uluslararası hukukta statü verilmemektedir.

Nedić hükümeti doğrudan Almanya ile iş birliğine girmekte ve Yahudi karşıtı uygulamalara yönelmektedir. Bu dönemde Sırbistan'da Almanya'nın denetiminde olan diğer bölgelerde olduğu gibi toplama kampları meydana getirilmektedir. 30 Nisan 1941 tarihinde *Irksal Kökenlere İlişkin Yasal Karar** (Законска одредба о расној припадности) adıyla çıkarılan emirle Yahudiler, Sırp toplumundan izole edilmektedir. Zaman içerisinde ülkedeki Yahudiler denetim altına alınmakta ve *Yahudilerden arındırılan Sırbistan* (Serbien ist judenfrei) söylemi ön plana çıkarılmaktadır. Yahudilerin önemli bir bölümü Nedić hükümeti döneminde toplama kapsamlarına sürülmekte ve hayatını kaybetmektedir. İşgal altındaki Sırbistan'da Yahudiler, kayıt altına alınmakta ve hareket özgürlükleri kısıtlanmaktadır. Yahudilerin, Yahudi olduklarını göstermeleri için sarı kolluklar taşımaları emredilmekte, böylece diğer Sırp vatandaşlarından ayrılmaları kolay bir hale getirilmeye çalışılmaktadır. Diğer yandan Yahudiler, sokağa çıkma yasağına tabi olabilmekte, toplu taşıma araçlarını kullanmalarına sınırlamalar getirilmektedir. Yahudilerin, avukat, doktor, diş hekimi, veteriner hekim ve eczacı gibi meslekleri yapmaları ve sinemalara, tiyatrolara ve eğlence mekanlarına gitmeleri yasaklanmaktadır. Bu aşamada Sırbistan'da Yahudilerin mülkiyet hakkı gasp edilmekte²³

22 Marija Obradović ve Nada Novaković, "Milan Nedić's Quisling Regime and Forced Labor in Serbia from 1941 to 1944," *E-Journal of International and Comparative Labour Studies* 8, no. 3 (2019): 91.

* Benzer şekilde 30 Mayıs 1941 tarihiyle Alman askeri yönetimi tarafından da *Yahudilere ve Çingenelere İlişkin Yönetmelik* (Verordnung Betreffend Die Juden Und Zigeuner) uygulanmaktadır.

23 Sanja Petrović Todosijević, "Holocaust With (out) Bullets: The Public and Property of the Jewish People from Šabac and the Kladovo Transport 1941–1944," *AM Časopis za studije umetnosti i medija*, no. 13 (2017): 5.

mallarına el konulmakta, kamudan ve ekonomik yaşamdan uzaklaştırılmaktadır.

Sırbistan'da Yahudilere girilen bu ayrımcı politikaların temelinde, Sırp kültüründe Yahudilerin düşman olarak inşa edilmesi yatmaktadır. Nedić hükümetinin Sırbistan'a hakim olduğu 3 yılı aşkın zaman zarfında Yahudiler, Sırp toplumunun ulusal düşmanları olarak ilan edilmekte ve Yahudilerin Sırbistan'dan çıkarılmasını kolaylaştırmak için Yahudilere yönelik nefret söylemi kullanılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi işgali altındaki Avrupa genelinde Almanya, Masonik karşıtı eylemlerde bulunmaktadır.²⁴ Bu aşamada Sırbistan'da sürecin en bilinen örneklerinden biri Büyük Masonluk Karşıtı Sergi olmaktadır.

22 Ekim 1941-19 Ocak 1942 tarihleri arasında Belgrad'ta düzenlenen Büyük Masonluk Karşıtı Sergi (Антимасонска изложба), Nedić hükümeti döneminde gerçekleşen antisemitizmin en somut örneklerinden birisi haline gelmektedir. Sergi Almanya tarafından finanse edilmekte ve işbirlikçi lider Nedić'in desteğiyle *Yugoslav Ulusal Hareketi* (Jugoslavenski narodni pokret) üyeleri tarafından düzenlenmektedir. Sergi bünyesinde, tahmini olarak 200.000 broşür, dokuz farklı türden 108.000 kopya, 100.000 el ilanı, yirmi farklı afişin 60.000 kopyası ve 176 farklı propaganda filmi yer almaktadır. Anti-Masonik ismi taşımakla birlikte serginin temel amacı antisemitik fikirleri güçlendirmek ve Sırbistan'da Yahudilere yönelik nefret oluşturmaktır. Sergide yer alan materyallerde Yahudiler gerek Sırbistan gerekse insanlık için büyük bir tehdit olarak kitlelere sunulmaktadır. Yahudilerin dünya hakimiyeti gibi bir idealinin olduğu, Komünizm ideolojisini de bu ideallerine ulaşmak amacıyla aracı olarak kullandıkları iddia edilmektedir. Sergi kapsamında sözde Yahudilerin tüm kötülüklerin kaynağı olduğu belirtilmektedir. Yahudi-Komünist-Masonik komplonun olduğunu iddia eden sergi,²⁵ Yahudilerin hem Sırbistan'ı hem de dünya devletlerini tehdit ettiğini aktarmaktadır. Serginin toplamda 80.000 kişi tarafından ziyaret edildiği tahmin edilmektedir.

Sergi, Yahudilere yönelik nefret söylemine yönelerek, Yahudilerin Sırpların ulusal düşmanı olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda sergide Müttefik Devletleri, ABD, İngiltere ve Sovyetler

24 Ralf Melzer, "In the Eye of a Hurricane: German Freemasonry in the Weimar Republic and the Third Reich," *Totalitarian Movements and Political Religions* 4, no. 2 (2003): 113.

25 Jovan Byford, "The Collaborationist Administration and the Treatment of the Jews in Nazi-Occupied Serbia," in *Serbia and the Serbs in World War Two*, ed. Sabrina P. Ramet and Ola Linstead (London: Palgrave Macmillan, 2011), 117.

Birliği de sert şekilde eleştirilmekte ve Yahudiler ile iş birliği yapmakla suçlanmaktadır. Bu açıdan sergide Yahudiler ile birlikte Müttefik Devletleri'nin de Sırp kültüründe düşman olarak inşa edilmesine çalışılmaktadır. Yahudilerin ve Müttefik Devletleri'nin Sırp kültüründe düşman olarak ortaya çıkarılmasının Mihver Devletleri için pek çok avantajı bulunmaktadır. Bunlardan ilki Sırp'ların; Mihver Devletleri ile iş birliği yapmasını, Yahudilerin Sırp toplumundan izole edilmesine destek olmasını, gerektiğinde gizlenen Yahudileri ihbar etmesini sağlamaya çalışmaktır. İkinci olarak sergi üzerinden Mihver Devletleri'nin Müttefik Devletleri'ne karşı mücadelesini meşru kılmaktır. Üçüncü olarak da Sovyetler Birliği ve Komünizm ideolojisine yönelik nefret oluşturularak Sırp'ların, Mihver Devleti'ne karşı savaşan partizan birliklerine destek olmalarını önlemektir. Almanya, Sırp'ların kendisine karşı direnişe geçmesini önlemeye çalışmaktadır.²⁶ Bu süreçte Yahudiler ile birlikte Komünizm ideolojisinin de düşman olarak ön plana çıkarılmasıyla, direnişin azaltılması söz konusu olabilmektedir. Sırp kültüründe, Yahudilerin ve Müttefik Devletleri'nin düşman olarak inşası Sırbistan'da Alman işgalinin son bulması ve beraberinde Nedić hükümetinin yıkılmasına kadar sürmektedir.

Büyük Masonluk Karşıtı Sergi'ye Ait Posterlerin Göstergebilimsel Analizi

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan göstergebilim yöntemi kullanılarak, Büyük Masonluk Karşıtı Sergisine ait posterler analiz edilmiştir. Posterler ABD'li dilbilimci Charles William Morris'in göstergebilim kavramları ışığında incelenmiştir. Morris'in göstergebilim analizinde sözdizimsel, anlambilimsel ve edimbilimsel olarak üç boyut ön plana çıkmaktadır. Sözdizimsel boyut, göstergelerin belirli mesajları ortaya çıkarabilmek için ne şekilde dizimlendiğini ele almaktadır. Diğer bir deyişle söylemi oluşturan öğeler arasındaki ilişkiyi incelemektedir.²⁷ Anlambilimsel boyut, göstergeler üzerinden verilmek istenen mesajı, edimbilimsel boyut ise verilen mesaj yoluyla düşünce, tutum ve davranışlarda yaşanan değişimi ifade etmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde “Terazi”, “Denge”, “Komintern”, “Kukla”, “Yıldız” ve “Avrupa” başlıklı propaganda posterleri, göstergebilimsel

26 Menachem Shelach, “Sajmište—an Extermination Camp in Serbia,” *Holocaust and Genocide Studies* 2, no. 2 (1987): 243.

27 Mehmet Rifat, *Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü: Kavramlar, Yöntemler, Kuramcılar, Okullar* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), 210.

analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışma kapsamında belirlenen her bir poster ilk olarak sözdizimsel olarak analiz edilmiş ve görsel/yazılı kodların posterde ne şekilde bir araya getirildiği ele alınmıştır. Ardından anlambilimsel boyutta göstergelerin hangi anlamlar ifade ettiği açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak edimbilimsel boyutta posterlerde yer alan mesajlar üzerinden hangi çıkarımlara ulaşıldığı ortaya konulmuştur.

“Terazi” Propaganda Posterleri

“Terazi” Posterleri sözdizimsel boyutta analiz edildiğinde, posterde elinde küçük bir terazi olan, siyah bir elbise ve takke giyen, uzun, beyaz sakallı bir adamın olduğu görülmektedir. Adamın elinde bulunan terazinin bir köşesinde üzerinde ABD doları ve İngiliz sterlininin simgeleri olan paralar, diğer köşesinde ise sol göğsünde kırmızı bir yıldız olan ve Sovyetler Birliği lideri Joseph Stalin’e benzetilen bir erkek görseline yer verilmektedir. Posterde adamın teraziye baktığı ve terazinin dengede durduğu görülmektedir. Diğer yandan posterde *Kim en ağır olacak? Hiç kimse! Çünkü Yahudi ölçeği tutuyor! Anti-Masonik Sergi’yi ziyaret edin, kendiniz görün* (ко ће претегнути? / нико! јер јеврејин држи равнотежу... / посетите / антимасонску изложбу / на ћете се уверити) yazısı yer almaktadır.

Resim 1. “Terazi” Propaganda Posteri²⁸

Anlambilimsel açıdan incelendiğinde, posterde teraziyi tutan kişinin Yahudi olduğunun kitlelere aktarıldığı görülmektedir. Bu aşamada posterdeki kişinin Yahudi olduğunu belirtmek için uzun, beyaz sakal, siyah elbise ve siyah takke metonimilerinden yararlanılmaktadır. Diğer yandan posterde yer alan yazılı kodlar da kişinin Yahudi olduğunu açıklamaktadır. Terazinin bir köşesinde bulunan ABD doları ABD’yi, İngiliz sterlini ise İngiltere’yi simgelemekte, diğer köşesinde bulunan insan görseli ise Stalin’i temsil etmektedir. Posterde terazinin içerisinde yer alan kişinin sol göğsünde kırmızı bir yıldızın olması, diğer yandan kıyafet, bıyık ve saç metonimleri, kişinin Stalin olduğuna vurgu yapmaktadır. Stalin de posterde Sovyetler Birliği’ni simgelemektedir. Yahudi’nin ABD doları, İngiliz sterlini ve Stalin’den büyük gösterilmesi ve onları teraziye koyması ile Yahudilerin Müttefik Devletleri üzerinde kontrol kurduğu mesajı verilmektedir. Hem ABD ve İngiltere’nin hem de Sovyetler Birliği’nin kontrolünün Yahudilerin elinde olduğu

28 USHMM, “Terazi Konulu Propaganda Posteri,” accessed December 23, 2019.
<https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542383>.

belirtilerek, her iki tarafın da başarıya ulaşamayacağı mesajı verilmektedir. Bu aşamada Yahudiler, poster üzerinden egemenlik metaforu olarak kullanılmaktadır. Posterde ABD, İngiltere veya Sovyetler Birliği'nin dünya hakimiyetini elde etmesinin aslında Yahudilerin dünya egemenliğini ele geçirmek olduğu inşa edilmektedir.

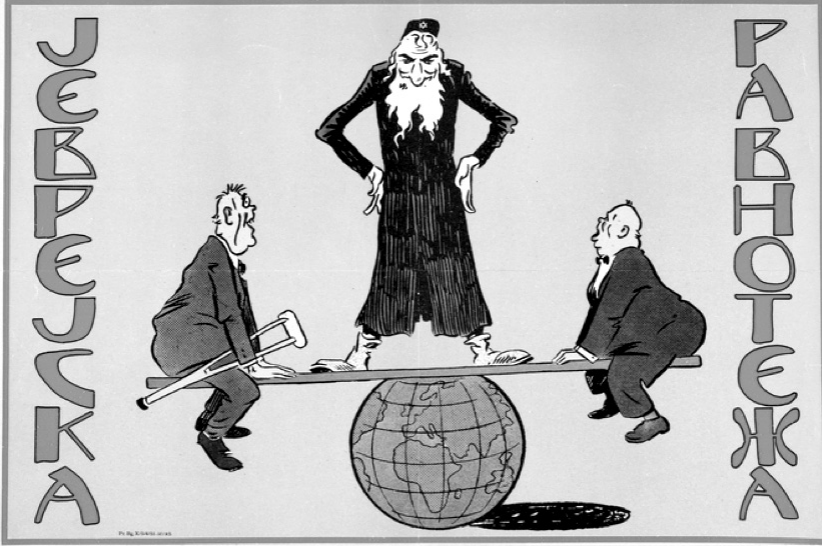
Yahudilerin finansal konularda uzmanlaşmış olmaları,²⁹ onların dünya ekonomisini ellerinde bulundurduğuna ve istedikleri gibi yönettiklerine yönelik antisemitist mitin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Edimbilimsel boyutta analiz edildiğinde de posterde Yahudilerin büyük bir ekonomik ve beraberinde siyasi güç oldukları iddia edilmektedir. Posterde Yahudilerin dünyayı ele geçireceğine yönelik antisemitist mit üzerinden Müttefik Devletleri'ne karşı nefret söylemi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Posterde Sırpların, Mihver Devletleri'ne karşı Müttefik Devletleri'ne destek vermeleri durumunda, savaşı kazanan tarafın Müttefik Devletleri değil Yahudilerin olacağı çıkarımı ortaya konulmaktadır. Bu yolla, Sırpların Müttefik Devletleri'ne verdikleri desteği önlemek, Mihver Devletleri'nin savaş çabalarına katkı sunmalarını sağlamak ve Yahudilere karşı girişilen tasfiye politikalarında Mihver Devletleri'ne destek vermelerini mümkün kılmak amaçlanmaktadır.

“Denge” Propaganda Posteri

“Denge” Posteri sözdizimsel açıdan incelendiğinde, posterde iki adamın dünya görselinin üzerinde tahterevalliye bindikleri görülmektedir. Tahterevalliye binen kişilerden biri ABD başkanı Franklin Delano Roosevelt, diğeri de İngiltere Başbakanı Winston Churchill'e benzetilmektedir. Tahterevallinin hemen ortasında da ellerini beline koymuş, siyah bir elbise içerisinde, başında siyah bir takke olan, uzun, beyaz sakallı bir adamın olduğu görülmektedir. Posterde *Yahudi Dengesi* (JEBPEJCKA / PABHOTEЖA) yazısı yer almaktadır.

29 Francesco D'Acunto, Marcel Prokopczuk ve Michael Weber, “Historical Antisemitism, Ethnic Specialization, and Financial Development,” *The Review of Economic Studies* 86, no. 3, (2019): 1170.

Milan Nedić İktidarında Sırp Toplumunda Düşman İnşası Propagandasına Yönelik Bir İnceleme

Resim 2. “Denge” Propaganda Posteri³⁰

Anlambilimsel boyutta analiz edildiğinde, posterde dünya görselinin üzerinde yer alan kişinin, uzun siyah elbise, siyah takke, bukleli saç, uzun, beyaz sakal metonimleri üzerinden Yahudi olduğu aktarılmaktadır. Ayrıca siyah takkede yer alan altıgen yıldız da adamın Yahudi olduğunu simgelemektedir. Tahterevallinin sol ve sağ tarafında resmedilen kişilerin ise görsel kodlar üzerinden Roosevelt ve Churchill olduğu mesajı verilmektedir. Özellikle posterin solunda yer alan kişinin elinde koltuk değneği metoniminin olması ile doğrudan Roosevelt’in bacağındaki engele vurgu yapılmaktadır. Posterde Roosevelt ABD’nin, Churchill de İngiltere’nin simgeleri olarak kullanılmaktadır. Yahudi’nin tahterevallinin ortasında olması da dünya egemenliğinin ABD veya İngiltere’den ziyade Yahudiler tarafından ele geçirilmeye çalışıldığı mesajını vermektedir. Bu süreçte ABD ve İngiltere’nin Yahudilerin kontrolünde olduğu onun çıkarlarına hizmet etmek için İkinci Dünya Savaşı’nda yer aldıkları algısı oluşturulmaktadır. Bu açıdan çalışma kapsamında incelenen ilk posterde olduğu gibi Yahudiler, egemenlik metaforu olarak posterde sunulmaktadır.

Antisemitizm, çeşitli kültürlerde yer alabilmektedir.³¹ Edimbilimsel açıdan incelendiğinde, posterde antisemitizmin Sırp kültürüne hakim

30 USHMM, “Denge Konulu Propaganda Posteri,” accessed January 10, 2020. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542646>.

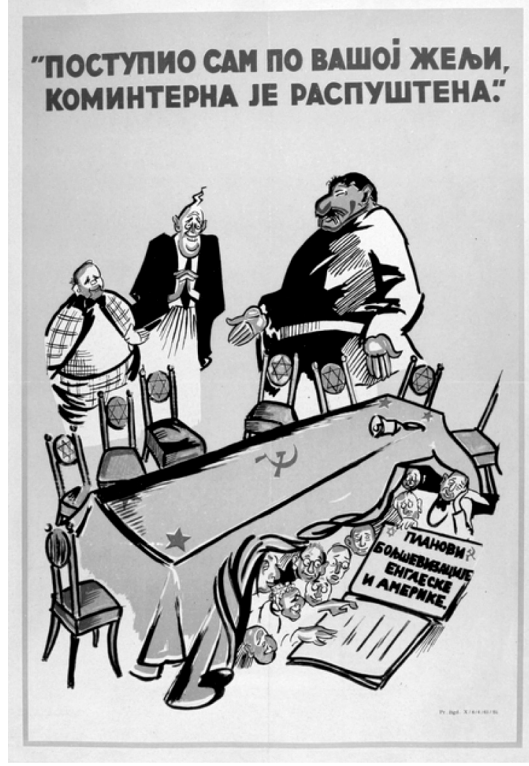
31 Shulamit Volkov, “Antisemitism as a Cultural Code: Reflections on the History and Historiography of Antisemitism in Imperial Germany,” in *European Political History 1870–1913*, ed. Thomas Mergel (The United Kingdom: Routledge, 2017), 243.

olması için çalışıldığı görülmektedir. Posterde İkinci Dünya Savaşı'nın temelinde Yahudilerin dünya egemenliğinin olduğu mesajının kitlelere verilmeye çalışıldığı ortaya çıkmaktadır. Savaş sırasında kullanılan Yahudilerin dünyayı ele geçirmeye çalıştığına yönelik mit, posterde doğrudan dünya görseli üzerinden kitlelere aktarılmaya çalışılmaktadır. Poster üzerinden Mihver Devletleri'nin savaşı kaybetmesi ve Müttefik Devletleri'nin galip gelmesi durumunda, Yahudilerin dünya egemenliği elde edebileceği mesajı verilmektedir. Bu açıdan Sırpların, Yahudilerin amaçlarına ulaşmasını engellemek için Müttefik Devletleri'ne karşı Mihver Devletleri'ne destek vermesi gerektiği aktarılmaktadır.

“Komintern” Propaganda Posteri

“Komintern” Posteri sözdizimsel boyutta analiz edildiğinde, posterde Stalin, Roosevelt ve Churchill'e benzetilen üç kişi arasında geçen bir diyaloga yer verilmektedir. Her üç kişinin de bir masanın başında etrafında ayakta durdukları yansıtılmaktadır. Masanın etrafındaki sandalyelerin üzerinde altıgen şeklinde yıldızların olduğu, masanın üzerinde de kırmızı yıldızların ve bir orak-çekiç görselinin olduğu görülmektedir. Diğer yandan masanın altında da on kişinin bulunduğu ve ellerinde üstünde altıgen yıldız ve orak-çekiç görselinin olduğu kağıtlar tuttukları yansıtılmaktadır. Posterde *İstediyin gibi yaptım, Komintern* görevden alındı* (ПОСТУПИО САМ ПО ВАШОЈ ЖЕЉЈИ КОМИНТЕРНА ЈЕ РАСПУШТЕНА) yazısı yer almaktadır. Posterdeki masanın altında bulunan kağıtların üzerinde de *Planlar Bolşevikleştirme İngiltere ve Amerika* (Планови Болшевизације Енглеске И Америке) yazısı bulunmaktadır.

* Komintern diğer adıyla Komünist Enternasyonal (Коммунистический интернационал), 1919 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarafından kurulan komünist bir örgüttür. Komintern, gerektiğinde silahlı kuvvetler kullanılarak Uluslararası Sovyetler Cumhuriyeti'nin kurulmasını savunan ve mücadele etme amacıyla olan bir yapılanmadır. ABD ve İngiltere, Komintern'i kendilerine tehdit olarak addetmiştir. Nitekim Komintern'in Batılı demokrasileri yıkarak yerine büyük bir sosyalist devlet kurmasından çekinilmiştir.

Resim 3. “Komintern” Propaganda Poster³²

Anlambilimsel açıdan incelendiğinde, posterde ayakta bulunan üç kişinin, görsel kodlar üzerinden sırasıyla Churchill, Roosevelt ve Stalin olarak resmedildiği görülmektedir. Stalin’in yanında bulunan masanın üzerindeki yıldız ve orak-çekiç görselleri Komünizm ideolojisini, masanın çevresinde yer alan sandalyedeki altıgen yıldızlar ise Yahudileri simgelemektedir. Masanın altında yer alan 10 kişinin ise Yahudi oldukları gerek görsel gerekse yazılı kodlar üzerinden ortaya konulmaktadır. Posterde bulunan *Komintern görevden alındı* sözünün Stalin tarafından Roosevelt ve Churchill’e söylenmesi, Stalin’in ABD ve İngiltere’nin müttefikliğini güçlendirmek amacıyla aldığı bir karar olarak aktarılmaktadır. Buna karşılık masanın altında Yahudilerin bulunması ve *Planlar Bolşevikleştirme İngiltere ve Amerika* sözlerine yer verilmesi ile Stalin’in Yahudilerin denetiminde Komintern’i görevden aldığı algısı oluşturulmaktadır. Bu yolla Sovyetler Birliği’nin,

32 USHMM, “Komintern Konulu Propaganda Poster,” accessed January 10, 2020. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542386>.

Yahudilerin denetiminde bir ülke olduğu ve ABD ve İngiltere ile müttefik olmasının temelinde Yahudilerin olduğu mesajı verilmeye çalışılmaktadır. Yahudilerin Komünizm ideolojisi ile iç içe olduğu şeklindeki mitin posterde ön plana çıkarılmaya çalışıldığı görülmektedir. Diğer yandan poster üzerinden Stalin'in, Roosevelt ve Churchill'i masaya oturtmasıyla, Sovyetler Birliği'nin ABD ve İngiltere'yi Komünizm ideolojisine çekmeye çalıştığı algısı da oluşturulmaktadır. Bu süreçte Yahudiler komplo metaforu olarak posterde sunulmaktadır.

Komünizm ideolojisi ile Yahudilerin iç içe olduğuna yönelik görüşün³³ posterde etkili bir şekilde ortaya konulduğu görülmektedir. Edimbilimsel boyutta analiz edildiğinde, posterde çalışma kapsamında incelenen ilk iki posterde olduğu gibi Yahudilerin Müttefik Devletleri üzerinde egemenlik kurduğu mesajının verildiği görülmektedir. Buna karşılık posterde Komünizm ideolojisine de vurgu yapılmakta ve Komünizm ideolojisinin Yahudiler tarafından yönlendirildiği algısı oluşturulmaktadır. Bu yolla poster üzerinden ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin Mihver Devletleri'ne karşı birlik olmasının temelinde Yahudilerin rol aldığı aktarılmakta, Müttefik Devletleri'nin savaşı kazanması durumunda Yahudilerin dünya egemenliğini elde edebileceğine yönelik mesaj Sırlara verilmeye çalışılmaktadır. Bu aşamada Sırların, Yahudilerin dünya egemenliğinin önüne geçebilmek için Mihver Devletleri'ne destek olmaları ve Müttefik Devletleri'ne karşı mücadele içerisine girmeleri amaçlanmaktadır.

“Kukla” Propaganda Posterleri

“Kukla” Posterleri sözdizimsel açıdan incelendiğinde, posterde boynunda altıgen yıldız görselinin bulunduğu bir adamın bir sahnede, Stalin ve Churchill'e benzetilen iki kuklayı oynattığı görülmektedir. Posterde kuklayı oynatan kişinin arkasında ışıldamakta olan kurukafa görseline, sahnedeki perdelerin üzerinde de Siyonizm'i ve Yahudileri temsil eden işaretlere yer verilmektedir. Posterde yer alan perdenin üstünde *Bir Yahudi elinde ip tutuyor* (ЈЕВРЕЈИН ДРЖИ / КОНЦЕ У РУЦИ) altında ise *KİM VE NASIL? - Anti-Masonik Sergi cevap verecek ...* (ЧИЈЕ И КАКО? – ОДГОВОРИ БЕ ВАМ / АНТИМАСОНСКА ИЗЛОЖБА...) yazısı yer almaktadır.

33 Joseph Goebbels, *Gerçek Yüziyle Komünizm ve Teori ve Pratikte Bolşevizm*, Çev. Zehra Köroğlu (İstanbul: Bilge Karınca Yayınları, 2016), 31.

Resim 4. “Kukla” Propaganda Poster³⁴

Anlambilimsel boyutta analiz edildiğinde, posterde kuklaları kullanan kişinin, üzerinde bulunan altıgen yıldızdan ve posterde bulunan yazılı koddan Yahudi olduğu mesajı verilmektedir. Posterdeki Yahudi tüm Yahudilerin metonimi olarak ön plana çıkarılmaktadır. Yahudi'nin arkasında bulunan kurukafa ölümü simgelemekte, bu yolla Yahudi de korku metaforu olarak kitlelere sunulmaktadır. Posterde bulunan perdelerde Yahudileri simgeleyen işaretlerin bulunması, sahnenin Yahudilerin kontrolünde olduğu mesajını vermektedir. Sahnede bulunan iki kukla, görsel kodlar üzerinden Stalin ve Churchill'e benzetilmekte ve iplerinin doğrudan Yahudi'nin ellerinde olduğu yansıtılmaktadır. Posterdeki Stalin görseli Sovyetler Birliği'ni, Churchill görseli de İngiltere'yi temsil etmektedir. Böylece Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin denetiminin Yahudilerin elinde olduğuna yönelik algı oluşturulmakta, bu algı üzerinden her iki devletin Mihver Devletleri ile savaşmasının temelinde Yahudilerin olduğu iddia edilmektedir.

34 USHMM, “Kukla Konulu Propaganda Poster,” accessed January 10, 2020. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542389>.

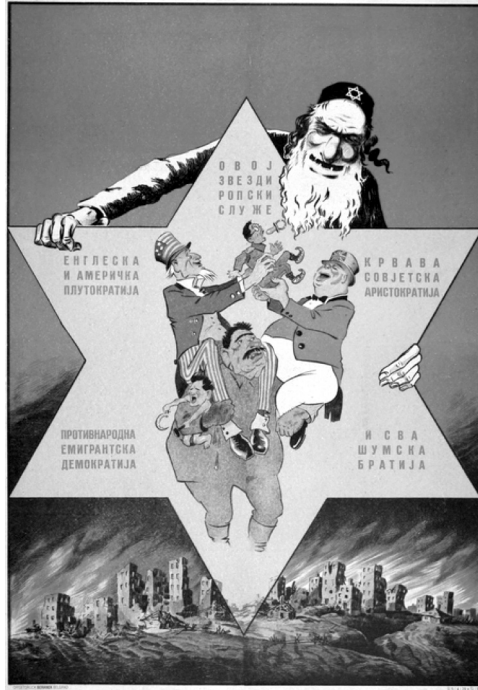
Antisemitist eylemlerde, Yahudiler sert şekilde eleştirilmekte ve kitlelerin Yahudilere karşı nefret duymasına çalışılmaktadır.³⁵ Benzer şekilde edimbilimsel açıdan incelendiğinde, Müttefik Devletleri'nin Yahudilerin kontrolünde hareket ettikleri, Yahudilerin amacının da dünya egemenliğini elde etmek olduğuna yönelik mesaj verilmekte, bu yolla posterde Yahudilerin savaşın sorumlusu olduğuna yönelik antisemitist mit ön plana çıkarılmaya çalışılmaktadır. Diğer yandan Sırpların savaşta çekilen acılardan Yahudileri sorumlu tutmaları amaçlanmaktadır. Müttefik Devletleri'nin yönetiminde bulunan kişilerin temsil ettikleri halklar adına karar almadıkları, buna karşılık doğrudan Yahudilerin denetiminde hareket ettikleri algısı inşa edilmektedir. Posterde Sırpların, Yahudilerin denetiminde olduğu iddia edilen Müttefik Devletleri'ne destek vermesinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

“Yıldız” Propaganda Posterleri

“Yıldız” Posterleri sözdizimsel boyutta analiz edildiğinde, posterde uzun, beyaz sakallı, saçında bukle olan, üzerinde altıgen yıldız bulunan siyah takkeli bir adamın büyük bir altıgen yıldızın arkasında bulunduğu görülmektedir. Posterin fonu kırmızı renkte sunulmakta ve altıgen yıldızın altında yıkılmış ve yanmakta olan evlerin bulunduğu yansıtılmaktadır. Posterde yer alan altıgen yıldızın içerisinde de Stalin'e benzetilen bir adam, silindir şapkalarının üzerinde ABD ve İngiltere bayrakları bulunan iki adam ve küçük boyutlarda sunulan iki erkek görseline yer verildiği görülmektedir. Posterde Stalin'e benzetilen adamın, diğer dört kişiyi taşıdığı yansıtılmaktadır. Posterde bulunan altıgen şeklindeki yıldızın kenarlarında *Bu yıldız kölelik şeklinde / İngiliz ve Amerikan plütokrasisi, / kanlı Sovyet aristokrasisi, / ormandan antinasyonel göçmen demokrasisi ve kardeşlik sunulmaktadır* (ОВОЈ ЗВЕЗДИ РОПСКИ СЛУЖЕ / ЕНГЛЕСКА И АМЕРИЧКА ПЛУТОКРАТИЈА / КРВАВА СОВЈЕТСКА АРИСТОКРАТИЈА / ПРОТИВНАРОДНА ЕМИГРАНТСКА ДЕМОКРАТИЈА / И СВА ШУМСКА БРАТИЈА) yazısı yer almaktadır.

35 Eric Rentschler, *The Ministry of Illusion: Nazi Cinema and its Afterlife* (Harvard University Press, 1996), 153.

Milan Nedić İktidarında Sırp Toplumunda Düşman İnşası Propagandasına Yönelik Bir İnceleme

Resim 5. “Yıldız” Propaganda Posteri³⁶

Anlambilimsel açıdan incelendiğinde, posterde uzun, beyaz sakal, bukleli saç, siyah takke ve takkenin üzerinde altıgen yıldız bulunan ve büyük altıgen yıldızın arkasında yer alan kişinin Yahudi olduğu mesajı verilmektedir. Posterde bulunan yıkılmış ve yanmakta olan ev görselleri, savaş sırasında yıkıma uğrayan yerleşim yerlerinin metonimi olarak ön plana çıkarılmaktadır. Altıgen yıldızın içerisinde bulunan üç büyük erkek görselinden görsel kodlar üzerinden Stalin’e benzetilen kişi Sovyetler Birliği’ni, ABD bayrağı taşıyan kişi ABD’yi ve İngiltere bayrağı taşıyan kişi de İngiltere’yi temsil etmektedir. Posterde yer alan iki küçük erkek görselinin de Müttefik Devletleri tarafından desteklenen işbirlikçiler olduğuna yönelik algı oluşturulmaktadır. Altıgen yıldızın içerisinde resmedilmelerinden dolayı Müttefik Devletleri’nin Yahudilerin denetiminde olduğuna yönelik mesaj verilmektedir. Posterde yer alan yazı kodlar üzerinden de Müttefik Devletleri’nin Yahudilerin çıkarlarını gerçekleştirmek için bir aracı haline geldiği iddia edilmektedir. Posterde yer alan yıkılmış ve yanmakta olan yerleşim yerlerinin de sorumlusu

36 USHMM, “Yıldız Konulu Propaganda Posteri,” accessed January 10, 2020. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542638>.

olarak Müttefik Devletleri ve dolayısıyla Yahudiler sunulmaktadır. Bu açıdan posterde Yahudiler tehlike metaforu olarak ön plana çıkarılmaktadır.

Edimbilimsel boyutta analiz edildiğinde, Yahudilerin denetiminde gösterilen Müttefik Devletleri, Sırplar için tehdit oluşturan devletler olarak sunulmaktadır. Sırpların, Müttefik Devletleri ile iş birliğine girmesi, Yahudiler ile iş birliğine girmesi anlamına geldiği şeklinde algı oluşturulmakta, bu nedenle Sırpların Müttefik Devletleri'ne destek vermesinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Savaşta yıkımdan dolayı Müttefik Devletleri ve Yahudiler sorumlu tutulmakta, böylece Sırpların hem Müttefik Devletleri'ne hem de Yahudilere karşı olumsuz bir algı beslemeleri hedeflenmektedir. Antisemitist söylemler kullanılarak kitleleri etkilemek³⁷ ve istenilen yönde hareket etmelerini sağlamak amaçlanmaktadır. Posterdeki temel amacın da Sırpların, Müttefik Devletleri ve Yahudilere yönelik olumsuz yönde etkilenmesi ve onlara karşı harekete geçmelerinin sağlanması olduğu ortaya çıkmaktadır.

“Avrupa” Propaganda Posteri

“Avrupa” Posteri sözdizimsel açıdan incelendiğinde, posterde Avrupa haritası üzerinde Stalin'e benzetilen bir erkek ile üzerinde İngiliz bayrağı bulunan bir erkek görselinin el sıkıştığı görülmektedir. Avrupa haritasında Sovyetler Birliği ve İngiltere dışındaki topraklar gri renkte, Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin toprakları ise turuncu renkte yansıtılmaktadır. Posterin merkezinde ise bukleli saçlı ve sakallı, başında siyah bir takke olan bir insan kafası resmedilmektedir. Posterinde üzerinde *Yahudi Komplosu* (JEBPEJCKA ЗАБЕРА) altında ise *Avrupa'ya karşı!* (ПРОТИВ ЕВРОПЕ!) yazıları yer almaktadır.

37 Jeffrey Herf, “The “Jewish war”: Goebbels and the Antisemitic Campaigns of the Nazi Propaganda Ministry,” *Holocaust and Genocide Studies* 19, no. 1 (2005): 58.

Resim 6. “Avrupa” Propaganda Posteri³⁸

Anlambilimsel boyutta analiz edildiğinde, posterde üzerinde İngiliz bayrağı bulunan ve haritada İngiltere'nin bulunduğu yerde yer alan erkek görseli İngiltere'yi, görsel kodlar üzerinden Stalin'e benzetilen ve haritada Sovyetler Birliği'nin toprakları üzerinde yer alan erkek görseli de Sovyetler Birliği'ni temsil etmektedir. Posterin üstünde yer alan bukleli saçlı ve sakallı, başında siyah bir takke bulunan erkek kafası ise Yahudileri simgelemektedir. Posterde, İkinci Dünya Savaşı sırasında Mihver Devletleri'nin denetiminde bulunan toprakların gri ile gösterilmesiyle bu toprakların dost ve güvenilir yerler olduğuna yönelik Sırlar nezdinde algı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Buna karşılık İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin topraklarının turuncu olarak sunulması ve Yahudi görselinin altında Sovyetler Birliği ve İngiltere'yi simgeleyen kişilerin el sıkışması ile Sovyetler Birliği ve İngiltere Sırlara düşman olarak sunulmaktadır. Posterde Sovyetler Birliği ve İngiltere arasında oluşan ittifakın Yahudiler tarafından gerçekleştiği ve yazılı kodlardan bu ittifakın temelini Avrupa'ya karşı komplo üzerine oluşturulduğu iddia edilmektedir. Diğer bir deyişle Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin

38 USHMM, “Avrupa Konulu Propaganda Posteri,” accessed March 12, 2020. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542644>.

ittifakının temelinde tehdit olarak sunulan Yahudilerin planlarının yattığı kitlelere aktarılmaktadır.

Antisemitizm, gruplar arası nefretin en eski ve en derin köklerinden birini oluşturmaktadır. Yahudilere karşı önyargı, sadakatsizlik şüpheleri ve diğer faktörleri birleştiren birçok yönü bulunmaktadır. Antisemitizm'in kalıcı bir toplumsal yanı olsa da değişmez olduğu anlamına gelmemektedir. Antisemitik inançlar zamanla değişebilmekte, önyargılı tutumların ve Yahudi karşıtı davranışların seviyesi azalabilmektedir.³⁹ Edimbilimsel açıdan incelendiğinde ise posterde antisemitizmin mümkün olduğunca Sırp kültüründe güçlenmesi için çalışıldığı görülmektedir. Posterde Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin Yahudilerin güdümünde hareket ettiği algısı üzerinden Sırlar nezdinde hem Yahudilere hem de Sovyetler Birliği ve İngiltere'ye karşı düşmanca bir tavrın oluşması amaçlanmaktadır. Oluşan düşmanca tavır üzerinden Sırların, Mihver Devletleri'nin Müttefik Devletleri'ne karşı mücadelesine destek vermeleri istenmektedir.

Sonuç

Çalışmada incelenen propaganda posterlerinde, doğrudan antisemitist söylemler üzerinden Yahudilere ve Müttefik Devletleri'ne karşı nefret söylemine yönelindiği görülmektedir. Nefret söylemi çerçevesinde Yahudilerin dünya ekonomisini ellerinde bulundurduğu, dünyayı ele geçirme planları olduğu ve kendi çıkarları için Müttefik Devletleri'ni kullandığı şeklinde Sırlara antisemitist mesajlar verilmektedir. Diğer yandan posterler üzerinden İkinci Dünya Savaşı'nın sorumluları olarak Yahudiler gösterilmekte ve savaş nedeniyle meydana gelen yıkım ve acıların Yahudiler nedeniyle olduğu iddia edilmektedir. Posterlerde Yahudilere yönelik inşa edilen nefret söyleminin doğrudan Müttefik Devletleri'ne yansıtılmasına çalışıldığı görülmektedir. Bu süreçte Müttefik Devletleri'nin Yahudilerin denetimi altında hareket ettiklerine ve Yahudilerin çıkarlarına hizmet etmek için savaştıklarına yönelik algı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Posterlerde Yahudiler, altıgen yıldız simgesi ile sunulurken, diğer yandan siyah elbise, siyah, bukleli saçlar, uzun ve beyaz sakal metonimileri üzerinden de temsil edilmektedir. Posterdeki görsel kodlar üzerinden

39 W. Tom Smith ve Benjamin Schapiro, "Antisemitism in Contemporary America," in *American Jewish Year Book 2018*, ed. Arnold Dashefsky, Ira M. Sheskin (Germany: Springer, 2019), 113.

genel olarak Yahudiler, tehlikeli ve korkutucu olarak Sırlara yansıtılmaktadır. Müttefik Devletleri ise genel olarak devlet liderleri üzerinden temsil edilmekte ve mizahi öğeler üzerinden kitlelere aktarılmaktadır. Posterlerde, Yahudiler ve Müttefik Devletleri iç içe sunulmakta ve Müttefik Devletleri tarafından gerçekleştirilen eylemlerin Yahudiler tarafından planlandığı iddia edilmektedir. Bu süreçte sözde ABD ve İngiltere'nin ekonomilerinin Yahudilerin kontrolünde olduğu aktarılmakta ve her iki devletin yönetiminin de bağımsız karar almaktan uzak olduğu ve Yahudilerin çıkarlarına hizmet ettiği vurgulanmaktadır. Benzer şekilde Sovyetler Birliği'ne hakim olan Komünizm ideolojisinin Yahudilerin çıkarlarına hizmet ettiğine yönelik algı oluşturulmakta, bu yolla Sırp kültüründe hem Müttefik Devletleri hem de Komünizm ideolojisi düşman olgusu olarak ön plana çıkarılmaktadır.

Nedić hükümeti, Almanya'nın işgali altında kurulan ve Alman askeri yönetiminin denetiminde bulunan bir örgütlenmeyi meydana getirmektedir. Bu süreçte sergide var olan söylemlerin doğrudan Mihver Devletleri'nin çıkarlarına hizmet etmesi beklenmektedir. Özellikle posterlerde var olan antisemitist söylemler doğrudan Almanya'da iktidarda bulunan Nazilerin antisemitist söylemleri ile benzeşmektedir. Bu açıdan Nedić hükümetinin; Mihver Devletleri ile ilişkilerini sıcak tutmak amacıyla sergiye destek verdiği söylenebilmektedir. Genel olarak sergideki posterler ele alındığında ise serginin doğrudan Mihver Devletleri'nin çıkarlarına hizmet ettiği görülmektedir. Posterlerde antisemitist söylemlere yer verilerek, Sırbistan'da Sırp halkından destek alınarak Yahudilerin izolasyonunun kolaylaştırılması amaçlanmaktadır. Yahudilerin savaşın sorumlusu oldukları ve Müttefik Devletleri'nin Yahudilerin çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri iddia edilerek, Sırların nezdinde Yugoslavya'nın Mihver Devletleri tarafından işgal edilmesinin ve İkinci Dünya Savaşı'nda Müttefik Devletleri'ne karşı mücadele edilmesinin meşrulaştırılmasına çalışılmaktadır. Diğer yandan Komünizm ideolojisi ile Yahudilerin iç içe sunulması ile Sırbistan'da Komünizm ideolojisinin etkili olmasını engellemeye ve Sırların Sovyetler Birliği'nin desteğindeki Mihver Devletleri'ne karşı savaşan partizan birliklere katılmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Sergide incelenen posterler özelinde Mihver Devletleri'ne yer verilmemesi dikkat çeken bir ayrıntıyı oluşturmaktadır. Posterlerde Almanya, İtalya ve diğer Mihver Devletleri'nin Yahudiler ve Müttefik Devletleri ile mücadele ederken sunulmaması ile nefret söylemine yönelerek Yahudileri ve Müttefik Devletleri'ni düşman olarak Sırp kültüründe inşa etmenin posterlerdeki temel amaç olduğu ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgular, İkinci Dünya Savaşı sırasında Nedić hükümetinde Büyük Masonluk Karşıtı Sergi üzerinden inşa edilen düşman algılarını ortaya çıkarması bakımından önem taşımaktadır. Buna karşılıklı çalışmanın yalnızca 6 propaganda içerikli poster üzerinden incelenmesi ve incelenen posterlerden elde edilen bulgular yoluyla genellemelerin yapılması çalışmanın temel sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu açıdan -ulaşılabilirdiği taktirde- gelecek çalışmaların sergide kullanılan farklı materyaller üzerinden Sırp kültüründe düşman inşasını, mevcut çalışmada elde edilen bulgular ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi, konunun daha kapsamlı olarak ele alınmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Albahari, Biljana. "A Review of Jewish Periodicals in Serbia from 1888 to World War II." *Čitalište* 15, no. 28 (2016): 85-108.
- Aleksić, Dragan. "The Sale of Confiscated Jewish Immovable Property in Serbia During World War II for Financing War Damages to Germans," *LIMESplus*, no. 2 (2015): 21-38.
- Antic, Ana. "Therapeutic Fascism: re-educating Communists in Nazi-occupied Serbia, 1942–44." *History of psychiatry* 25, no. 1 (2014): 35-56.
- Browning, R. Christopher. "Wehrmacht Reprisal Policy and the Mass Murder of Jews in Serbia." *Militaergeschichtliche Zeitschrift*, no. 1 (1983): 31-47.
- Byford, Jovan. "Christian Right-Wing Organisations and the Spreading of Anti-Semitic Prejudice in post-Milošević Serbia: The Case of the Dignity Patriotic Movement." *East European Jewish Affairs* 32, no. 2 (2002): 43-60.
- Byford, Jovan. "When I say "The Holocaust," I mean "Jasenovac" Remembrance of the Holocaust in Contemporary Serbia." *East European Jewish Affairs* 37, no. 1 (2007): 51-74.
- Byford, Jovan. "The Collaborationist Administration and the Treatment of the Jews in Nazi-Occupied Serbia" in *Serbia and the Serbs in World War Two*, edited by Sabrina P. Ramet and Ola Listhaug, 109-127. London: Palgrave Macmillan, 2011.
- Čvorović, Jelena and Nikolić, Kosta. "Differential Reproductive Success among the Serbian Jews," *Mankind Quarterly* 55, no. 4 (2015): 297-324.
- D'Acunto, Francesco, Prokopczuk, Marcel and Weber, Michael. "Historical Antisemitism, Ethnic Specialization, and Financial Development." *The Review of Economic Studies* 86, no. 3, (2019): 1170-1206.
- Goebbels, Joseph. *Gerçek Yüzüyle Komünizm ve Teori ve Pratikte Bolşevizm*, Çev. Zehra Köroğlu. İstanbul: Bilge Karınca Yayınları, 2016.

- Herf, Jeffrey. "The 'Jewish war': Goebbels and the Antisemitic Campaigns of the Nazi Propaganda Ministry." *Holocaust and Genocide Studies* 19, no. 1 (2005): 51-80
- Kovačević-Ristanović, Ružica. "Lela Mevorah: A Professional Jewish Woman's Contribution to the Practice of Medicine in Serbia in the Aftermath of the Holocaust." *Serbian Studies: Journal of the North American Society for Serbian Studies* 25, no. 2 (2011): 199-211.
- Lacic, Branko and Dajc, Haris. "The Holocaust and Restitution in Serbia: Confiscation of Jewish Property in Serbia." *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review* 41, no. 3 (2018): 607-616.
- Lynn, Richard and Cvorovic, Jelena. "The Intelligence of Ashkenazi and Sephardi Jews in Serbia." *Mankind Quarterly* 55, no. 4 (2015): 352-359.
- MacDonald, B. David. "Globalizing the Holocaust: A Jewish "Useable Past" in Serbian Nationalism." *PORTAL Journal of Multidisciplinary International Studies* 2, no. 2 (2005): 1-31.
- Melzer, Ralf. "In the Eye of a Hurricane: German Freemasonry in the Weimar Republic and the Third Reich." *Totalitarian Movements and Political Religions* 4, no. 2 (2003): 113-132.
- Murphey, Rhoads. "Jewish Contributions to Ottoman Medicine (1450-1800)." *In Jews, Turks, Ottomans: A Shared History Fifteenth Through the Twentieth Century* edited by Avigdor Levy, 61-74. The United States of America: Syracuse University Press, 2002.
- Obradović, Marija and Novaković, Nada. "Milan Nedic's Quisling Regime and Forced Labor in Serbia from 1941 to 1944." *E-Journal of International and Comparative Labour Studies* 8, no. 3 (2019): 91.
- Prusin, Alexander. *Serbia Under the Swastika: A World War II Occupation*. The United States: University of Illinois Press, 2017.
- Ramet, P. Sabrina. *Serbia and the Serbs in World War Two*. Germany: Springer, 2011.

- Ramet, P. Sabrina and Lazić, Sladjana. "The collaborationist regime of Milan Nedić." *In Serbia and the Serbs in World War Two* edited by Sabrina P. Ramet, Ola Listhaug, 17-43. London: Palgrave Macmillan, 2011.
- Rentschler, Eric. *The Ministry of Illusion: Nazi Cinema and its Afterlife*, Harvard University Press, 1996.
- Rifat, Mehmet. *Açıklamalı Göstergibilim Sözlüğü: Kavramlar, Yöntemler, Kuramcılar, Okullar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Ristović, Milan. "Yugoslav Jews Fleeing the Holocaust, 1941–1945." *In Remembering for the Future* edited by John K. Roth, Elisabeth Maxwell, Margot Levy, Wendy Whitworth, 512-526. London: Palgrave Macmillan, 2001.
- Ristović, Milan. "Rural 'anti-utopia' in the Ideology of Serbian Collaborationists in the Second World War." *European Review of History—Revue européenne d'histoire* 15, no. 2 (2008): 179-192.
- Ristović, Milan. *Jews in Serbia During World War Two: Between 'The Final Solution to the Jewish Question' and 'The Righteous Among Nations'*, 260-285. Serbia. Righteous Among Nations, 2010.
- Ristović, Milan. "Jews in Serbia in the Nineteenth and Twentieth Centuries." *Journal of Modern European History* 16, no. 1 (2018): 16-22.
- Shelach, Menachem. "Sajmište-an Extermination Camp in Serbia." *Holocaust and Genocide Studies* 2, no. 2 (1987): 243-260.
- Smith, W. Tom and Schapiro, Benjamin. "Antisemitism in Contemporary America." *In American Jewish Year Book 2018* edited by Arnold Dashefsky, Ira M. Sheskin, 113-161. Germany: Springer, 2019.
- Todosijević, Sanja Petrović. "Holocaust With (out) Bullets: The Public and Property of the Jewish People from Šabac and the Kladovo Transport 1941–1944." *AM Časopis za studije umetnosti i medija*, no. 13 (2017): 5-15.

- USHMM. “Terazi Konulu Propaganda Posterı.” Accessed December 23, 2019. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542383>.
- USHMM. “Denge Konulu Propaganda Posterı.” Accessed January 10, 2020. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542646>.
- USHMM. “Komintern Konulu Propaganda Posterı.” Accessed January 10, 2020. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542386>.
- USHMM. “Kukla Konulu Propaganda Posterı.” Accessed January 10, 2020. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542389>.
- USHMM. “Yıldız Konulu Propaganda Posterı.” Accessed January 10, 2020. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542638>.
- USHMM. “Avrupa Konulu Propaganda Posterı.” Accessed March 12, 2020. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn542644>.
- Volkov, Shulamit. “Antisemitism as a Cultural Code: Reflections on the History and Historiography of Antisemitism in Imperial Germany.” *In European Political History 1870–1913* edited by Thomas Mergel, 243-264. The United Kingdom: Routledge, 2017.

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Received: 01.11.2020

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 15.11.2020

ISSN: 1306-9136

Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes and History Journal

Sayı: 21, Yıl: 2020, Sayfa: 111-138

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Saygın, Arda Umut. "Suç, Cezalandırma ve Hapishanelerde Bir Disiplin Aracı Olarak Kullanılan İletişim Olgusu". *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes 21*, (2020): 111-138.

SUÇ, CEZALANDIRMA VE HAPİSHANELERDE BİR DİSİPLİN ARACI OLARAK KULLANILAN İLETİŞİM OLGUSU

Arda Umut SAYGIN

Dr.

Hacı Bayram Veli Üniversitesi Araştırma Görevlisi
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5103-4636>

111

Öz: İletişim yalnızca toplumsal yaşamın temelini oluşturması bakımından değil, öznenin benliğini ortaya koyması ve kendisine sosyal bir varlık olduğunu hatırlatması bakımından da oldukça önemli bir kavramdır. İletişim insanlar için öylesine önemli bir olgudur ki bugün cezalandırmanın gücü için en büyük ceza insanları kapatmak onları iletişim olanaklarından yoksun bırakmak şeklinde gerçekleşmektedir. Bu çalışma da iletişim kavramını disiplin kuramı bağlamında ele almakta ve iletişim olgusunun hapishanelerde disiplin aracı olarak kullanıldığını göstermeyi amaçlamaktadır. Bu betimleyici makalede, hapishanedeki disiplin uygulamalarında, yani mahkûmları denetleme ve onların davranışlarına müdahale etme biçimlerinde iletişimin rolü tartışmaya açılmaktadır. Çalışmanın amacı; hapishanelerde cezalandırma ve ödüllendirmelerin mahkûmların iletişim olanaklarının azaltılması ve artırılması ile yapıyor olduğunu hukuki metinler üzerinden göstermek ve halihazırda özgürlük yitimine uğrayan mahkûmların kapatıldıkları

hapishanelerde de kısıtlı iletişim olanaklarının disiplin uygulamalarına tabi olduğunu ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: *Disiplin, Hapishane, İletişim, Hukuk*

CRIME, PUNISHMENT AND THE CASE OF COMMUNICATION AS A DISCIPLINARY TOOL IN PRISONS

Abstract: *Communication is a very important concept not only because it constitutes the basis of social life, but also because it reveals the self of the subject and reminds oneself human is a social being. Communication is such an important phenomenon for people that today the greatest punishment for the power of punishment is closing people down and depriving them of communication facilities. This study deals with the concept of communication in the context of disciplinary theory and aims to show that communication is used as a disciplinary tool in prisons. This descriptive article discusses the role of communication in disciplinary practices in prison, that is, the way inmates monitor and interfere with their behavior. Purpose of the study is to show through legal texts that punishment and rewarding in prisons are done by decreasing and increasing the communication opportunities of prisoners and to reveal that the limited communication facilities in prisons where prisoners who are currently deprived of their liberty are also subject to disciplinary practices.*

Key Words: *Prison, Communication, Discipline, Law.*

Giriş¹

Kapatma yoluyla cezalandırmanın² mekânsal durağı olan hapishaneler ve hapishanelerin içerisinde kapatılan mahkûmlar toplumsal bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. 2018 yılındaki rakamlara bakıldığında Avrupa Birliği ülkelerinde her yüz bin kişi başına düşen toplam mahkûm sayısı 111 olarak gözükmektedir.³ Türkiye İstatistik Kurumu'nun yayımladığı son verilere göre ise 2019 yılının başında hapishanelerde kapatılan kişi sayısı 264 bin 842 olmakla birlikte bu sayı bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 14 artmıştır.⁴ Her yüz bin kişi başına düşen mahkûm sayısı ise Temmuz 2020 tarihinde 335 olarak belirlenmiştir.⁵ Tüm bu sayılar, mahkûm yakınları da dikkate alındığında kapatılma pratiğinin toplumun göz ardı edilemeyecek bir grubunun gündelik hayatının bir parçası olduğu anlamına gelmektedir. Öyle ki, mahkûm yakınları da yasalarca düzenlenmiş olan mahkûmların iletişime dair haklarından ve onların mevcut iletişim olanaklarından etkilenmektedirler.

İnsan olma vasıflarını sürdürmeleri nedeniyle mahkûmlar özgür yaşamlarında olduğu gibi hak öznesi olmaya da devam ederler.⁶ Hapishanede bulunan mahkûmların dış dünyayla haberleşme pratikleri içerisinde telefon kullanma hakları, ziyaretçi kabul etme hakları, mektup alıp gönderme hakları ve açık cezaevlerinde kalanlar için her üç ayda bir kullanabildikleri izin hakları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, mahkûmların kitle iletişim araçlarına erişimlerine yönelik hakları da bulunmaktadır.

Literatürde bu konu, yani mahkûmların hapishanedeki hakları üzerine çeşitli çalışmalar⁷ ile birlikte özel olarak onların iletişim haklarını ve

1 Bu çalışma Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde 30.07.2020 tarihinde tamamlanan "Mahkûmların medya kullanımı ve hapishanelerdeki iletişim pratikleri" başlıklı ve 634923 no'lu doktora tezindeki bazı başlıkların gözden geçirilmesi ve eklemeler yapılmasıyla türetilmiştir.

2 Ahmed Othmani, *Hapishaneden Çıkış: Dünyadaki Cezaevi Sistemlerinde Reform Mücadelesi*, Çev. I. Ergüden, (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2003), 60.

3 "Prison Statistics," Eurostat, 2018, erişim Eylül 10, 2020, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Prison_statistics.

4 "Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri," TÜİK, 2018, erişim Eylül 10, 2020, <https://tuikweb.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=30597>.

5 "Turkey," World Prison Brief, 2020, erişim Eylül 10, 2020, <https://www.prisonstudies.org/country/turkey>.

6 İbrahim Özden Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku* (Ankara: İmge, 2002), 17.

7 Pınar Dikmen, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesi bağlamında mahpusların sağlık hakkı" (Yüksek L. Tezi. İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2014); Süleyman Yelekin, "Ceza mahkûmiyetinin seçme ve seçilme hakkına etkisi" (Yüksek L. Tezi, On dokuz Mayıs Üniversitesi, 2016); Burcu Konakçı, "Yaşam Hakkı Tartışmaları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Cezaevinde Yaşam ve Sağlık Hakkı İlişkisi" (Yüksek L. Tezi. Galatasaray Üniversitesi, 2016.; Mustafa Günebakan, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında umut hakkı" (Yüksek L. Tezi. Gaziantep Üniversitesi, 2018).

karşılaştıkları ihlalleri Anayasa Mahkemesi ve AİHM'e yapılan başvurular üzerinden inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır.⁸ Bu çalışmada ise mahkûmların hukuki metinlerde belirtilen haklarının beraberinde “makbul mahkûm” olmayı dayatan bir disiplin ağının içerisine yerleştirilmiş olduğu ve mahkûmların iletişime dair haklarının disiplin olgusuyla eklemlendiği gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu sebeple çalışmada, mahkûmların hem dış dünya ile haberleşme haklarının hem de hapishane içerisinde vuku bulan medya kullanımları ve diğer iletişim olanaklarının disipliner ilişkilerin merkezinde olduğu iletişimin hapishanelerde bir ödüllendirme ve cezalandırma aracı olarak kullanıldığı gösterilerek vurgulanmaktadır.

Hapishanenin Doğuşuna Giden Süreç

Suç ve ceza, hapishanelerin ortaya çıkmasından önce de var olan olgulardır ve bu olgular toplumların sosyo-ekonomik ve kültürel koşullarına göre sürekli olarak değişikliğe uğramıştır. Uygarlık süreci içerisinde suçların niteliğindeki dönüşümler toplumlarda yaşanan çeşitli gelişmelerle, söz gelimi yaşam seviyesindeki yükselmeye, nüfus artışının getirdiği mülkiyet meseleleriyle ve ortaya çıkan güvenlik ihtiyacı gibi etmenlerle açıklanmaktadır.⁹ Benzer şekilde, Norbert Elias'ın “Uygarlık Süreci” yapıtında çeşitli dünyevi davranışlarının tarihsel dönüşümünü anlatarak temellendirdiği uygarlık kuramında suça yönelik davranışlardan da söz edilir. Elias'a göre, devletlerin oluşmasıyla ve şiddet tekeline ellerine almasıyla beraber insanlardaki öz-denetim farkındalığının artması tıpkı görgü kurallarında olduğu gibi toplumdaki şiddet uygulamalarını da dönüştürmüştür. Böylece, gaddarlık ve şiddet içeren eylemler uygarlık süreci içerisinde yavaş yavaş arka plana itilerek nicelik olarak azalma göstermiştir.¹⁰ Nitekim, Foucault da uygarlık süreci içerisinde fiziksel saldırılarda ve kanlı suçlarda azalmalar gözlemlendiğinden ve mülkiyete karşı suçların şiddet suçlarının yerini aldığından söz eder.¹¹ Bu nedenle suç, dinamik ve sürekli değişkenlik

8 Burak Güngör, “Hükümlülerin Haberleşme Hürriyetine Anayasa Mahkemesinin Yaklaşımı,” *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Sayı.12, (2018): 511-535. DOI: 10.18771/mdergi.497017.; Çiğdem Sever, “Hapishane İdarelerinin Yetkileri ve Hapsedilen Haklarının Sınırı,” *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı.122, (2016): 141-192.; Bülent Altınsoy, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Mahkûmların Özel Hayatı,” *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı.115, (2014): 37-60.

9 Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. M. A. Kılıçbay (Ankara: İmge, 2017), 128-129.

10 Norbert Elias, *Uygarlık Süreci – I*, Çev. E. Ateşman (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 305-317.

11 Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 128-129.

gösteren bir olgudur. Bu, önceden var olmayan kimi eylemlerin zaman içerisinde suç eylemi olarak nitelendirilebileceği anlamına da gelir. Söz gelimi, trafiğin ortaya çıkmasıyla trafik suçları ya da teknolojinin ortaya çıkmasıyla bilişim suçları gibi suçlar oluşmuştur. Dolayısıyla, hangi davranışın suç teşkil ettiğini hangisinin etmediğini belirleyen ölçütler her zaman toplumu düzenleyen kurallar olmuştur. Bu kurallar ülkelere göre din, ahlak ve hukuk kuralları şeklinde değişkenlik gösterebilir.

Cezaya neden olan eylem olan suç, Giddens'in tarafından "yasayı çiğneyen uyumsuz davranış"¹²; Nietzsche tarafından "kurulu düzene isyan" şeklinde tanımlanmaktadır.¹³ Cesare Beccaria ise, modern ceza hukukunun temel eserlerinden kabul edilen "Suçlar ve Cezalar Hakkında" eserinde yurttaşların hayatını, güvenliğini ve mallarını tehdit eden ve kamusal refah için yasalarda belirlenen kurallara aykırı eylemleri suç olarak niteler.¹⁴ Bu bakımdan, suçun yalnızca mağduru etkilemeyen, aynı zamanda toplumun huzurunu da kaçıran bir olgu olduğu söylenebilir. Bu nedenle suçluyu cezalandırmak ve toplumda var olan suçun önüne geçmek için tarih boyunca çeşitli politikalar oluşturulmuştur.

Imbert'e göre, cezalandırmanın kökeninde kişisel intikam yatmaktadır ve şahsi olarak öç alma eylemi insanları denetleyen ve cezalandıran erkin ortaya çıkışına kadar geçerli cezalandırma biçimi olmuştur. Cezalandırma erkinin ortaya çıkmasıyla iki kişinin arasındaki meseleye bir üçüncü taraf dahil olmuş ve cezalandırma eylemini devralmıştır. Bu devralış başlarda pek insani olmamış ve suçlular yine bedene yönelik fiziksel cezalarla ya da doğrudan ölümle cezalandırılmıştır. Bu ağır cezalandırma biçimleri yalnızca ilkel kabilelerin olduğu dönemde değil, devletlerin ortaya çıktığı ve hukuk kurallarının oluşturulduğu dönemde de sürmüştür.¹⁵ Barnes ve Teeters'in ifadeleriyle söyleyecek olursak aslında olan şey yalnızca "öç alma ilkesinin özelden kamuya" aktarılması olmuştur.¹⁶ Feodal dönemde de derebeylerinin tek iktidar konumunda olmaları nedeniyle benzer cezalandırma eylemleri sürmüştür. Hatta, Göze'nin vurguladığı üzere, her derebeyinin kendi

12 Anthony Giddens, *Sosyoloji*. Çev. C. Güzel (Ankara: Ayraç Yayınevi, 2005), 203.

13 Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. Çev. I. Ergüden, F. Keskin ve O. Akınhay (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005), 173.

14 Cesare Beccaria, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, Çev. S. Selçuk (Ankara: İmge, 2004).

15 Jean Imbert, *Ölüm Cezası*. Çev. B. Kayıhan (İstanbul: İletişim, 1989), 9.

16 Harry Elmer Barnes ve Negley Teeters, "İlkel Cezalar ve Fiziksel Cezanın Başlıca Türleri," Çev. D. Aydın, D., *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı.4, (2011): 168.

hükümlerinin olması nedeniyle feodal dönemde adaletten değil adaletlerden söz edilebilir.¹⁷ Uygarlık tarihi içerisinde ticaretin artmasıyla birlikte kefarete ve para cezaları gibi görece yumuşak cezalandırmaların olduğu görülse de, cezalandırmaların bedene yönelik olması ve kamusal alanda teşhir edilerek yapılması uzun seneler boyunca sürmüş ve bu cezalandırma biçiminde tüm topluma gözdağı verilmesi hedeflenmiştir. Bu sert cezalandırmalar özellikle Monarşilerin ortaya çıkmasıyla daha da artmış ve kralın varlığı, onun görünürlüğü suçlunun şiddetli cezalandırılmasının görünürlüğüyle vurgulanmıştır. Bunun ardında o dönemde suçun aynı zamanda krala hakaret hatta sembolik olarak kralı öldürmek anlamına gelmesi yatmaktadır. Cezalandırma da bu sebeple şiddetli ve diğerlerine ders vermeye yönelik olarak törensel bir şekilde yapılmış ve sürekli olarak aşırılığa kaçılmıştır.¹⁸

Sert ve bedene yönelik cezalandırmaların toplumun üzerinde kontrol sağlamaya yetmediği ve bu cezalandırma biçiminin verimsiz olduğu, toplumda var olan şiddeti ve suçluluğu artırdığının anlaşılması cezalandırma biçimindeki değişimin ateşleyicisi olmuştur. Bunun yanı sıra, artan ticaret ve ortaya çıkan kapitalist sistemle birlikte öncelikli hal alan burjuva sınıfının korunması gereken çıkarları, cezalandırmanın da biçimini değiştirmeye başlamıştır. Artık tüm toplumu gözetim altına alan ve gözetleyen bir bakışın içselleştirildiği, dolayısıyla daha verimli işleyen bir cezalandırmanın gerekli olduğunun anlaşıldığı dönem hapishaneler ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁹ Bu sebeple hapishaneler, iktidarın bireyler üzerinde işleyebilmesi için artık bedene yönelik şiddetin işe yaramadığının anlaşıldığı ve fiziksel cezalandırma yerine kapatma ve disiplinle işleyen bir cezalandırma sisteminin işe yarayacağını düşünüldüğü bir dönemde palazlanmaya başlamıştır.²⁰ Bir diğer deyişle, herkesin sürekli gözetlendiği, kendi kimliğine sıkıca bağlandığı bir iktidar sistemi kurulmasıyla birlikte²¹ hapishane de modern toplumun disiplin tekniklerinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.²²

Foucault, bu noktada çok net bir iktidar dönüşümünden söz etmektedir. Bu dönüşüm hukuksal/monarşik iktidardan disipliner iktidara geçiş

17 Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler* (İstanbul: Beta Yayınları, 1995), 67.

18 Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, 173.

19 Michel Foucault, *İktidarın Gözü*. Çev. I. Ergüden (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), 94-95.

20 Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, 132.

21 Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, 183.

22 Michel Foucault, *Büyük Kapatılma*. Çev. I. Ergüden ve F. Keskin (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), 17.

şeklinde vuku bulmaktadır. Monarşinin yapılandığı iktidar sisteminden, kitlesel yerine bireysel denetime odaklanan ve her bir bireyin denetlendiği disiplinler iktidara geçilmesini gerekli kılan şey temel olarak sanayileşme ve kapitalizmin gelişimi olmuştur. Uygarlık tarihindeki bu önemli gelişmeler artık yeryüzü nimetleriyle ve zenginlikle ilgilenen hukuksal iktidar yerine, ekonomiyi merkeze alan ve bunun için de disiplin yoluyla bedenlerin yaptıklarıyla ilgilenmek zorunda olan yeni bir iktidar anlayışı ortaya çıkarmıştır.²³ Böylece sadece beden üzerinde değil, bedenin içinde de işleyen bir iktidar biçimi ortaya çıkmıştır.²⁴ Foucault'ya göre, özellikle kapitalizmin ortaya çıkıp gelişmesiyle birlikte bireylerin tavırlarını, tutumlarını, yeteneklerini gözetleyip denetleyecek prosedürler ve tekniklerin gelişmesi hedeflenmiştir.²⁵ Daha açık bir ifadeyle, varlığı üretimin devamlılığına bağlı olan kapitalizm üretimde payı olan insan bedenini araçsallaştırmak ve daha verimli hale getirmek için eski disiplinler teknikler yerine sistemin ihtiyaç duyduğu disiplini kendiliklerinden benimseyip uygulayan insanlara ihtiyaç duyuyordu. Bu da, Foucault'nun "disipliner iktidar" adını verdiği, insanları ekonomik olarak verimli kılan ve siyasal olarak uysallaştıran bir iktidar sisteminin ortaya çıkmasını sağladı. Bu dönemde okul, fabrika, ordu ve yeni yeni ortaya çıkan disiplin kurumlarında yeni disiplin düzenlemeleri yapılmış ve böylece disiplin gündelik hayata yayılarak disiplinler toplumu ortaya çıkarmıştır: "Bedene işlemlerinin özenli denetimine izin veren, onun güçlerinin sürekli olarak tabi kılınmasını sağlayan ve onlara bir itaatkârlık-yarar oranını dayatan" bu yöntemlere 'disipliner' adı verilmektedir ve disiplin yine Foucault'nun ifadesiyle "bedenin iktidarını çözmektedir."²⁶

Disipliner toplumun önemli kurumlarından biri de hapishanelerdir. Her ne kadar hapishaneler önceki cezalandırma tekniklerine kıyasla bir ilerleme olarak gözükse de, modern toplumdaki cezalandırıcı iktidarın kendini en açık biçimde gösterdiği mekânlardır. Bu kendini gösterme hali mahkûmların gündelik hayatlarındaki her anında vuku bulmaktadır. Mahkûmlar kapatılarak, kötü beslenerek, sıcak suya erişemeyerek ve en az bunlar kadar önemli olan dışarı ile olan iletişimlerini seyrek olarak gerçekleştirerek cezalarını çekmektedirler. Elias Cannetti, bir organ olan ağzı hapishane prototipi olarak betimler. Ona göre ağza ve hapishaneye giren her ne ise kaybolur, oralarda hiçbir şey gelişemez, içeriye girenin

23 Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, 113-115.

24 Judith Butler, *İktidarın Psikik Yaşamı*. Çev. F. Tütüncü (İstanbul: Ayrıntı yayınları, 2005), 87.

25 Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, 235-236

26 Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 208-211

hareket alanı ve zamanı kısıtlıdır ve artık hiç umut yoktur. Dahası, mahkûmlar için geride bıraktıkları özgürlükleri “sıkılmış dişlerin arasındaki açıklıktır” ve bu açıklığı temsil eden şey artık hücre duvarından başkası değildir.²⁷ Tüm bu betimlemelerin merkezinde yer alan şey ise hiç dinmeyen ve sürekli işleyen disiplin teknikleridir. Bu sebeple, mahkûmların tavırlarını düzeltmeleri, çalışma alışkanlığı kazanmaları ve dış dünyaya uyum sağlamaları için gerekli olan tüm eğitici süreçleri misyon edinen hapishaneler diğer disiplinler kurumlardan çok daha fazla disiplin içerirler.

Foucault, 1840 yılında inşa edilen Mettray hapishanesinden yola çıkarak hapishane sistemini betimler. Hapishane personelini “tutum teknisyenleri, hal ve gidiş mühendisleri, bireysellik ortopedistleri”²⁸ şeklinde isimlendiren Foucault, personelin hapishanelerde itaatkâr ve yetenekli bedenler imal ettiğini belirtir. Gerçekten de hapishanelerde uyanma ve uyuma zamanları ile bu iki zaman arasında kalan tüm faaliyetler planlı bir şekilde ve disiplin altında sürmektedir. Bireylerin bedenleri üzerinden itaatkâr ve yararlı kılmak üzere oluşturulan aletler bütünü²⁹ olan hapishanelerin alametifarikası bu yüzden disiplin teknikleridir.

Disipliner İktidar

İnsanın şekillendirilmeye, terbiye edilmeye ve itaatkar kılınmaya çalışılması çok eskilere dayanmaktadır. Ancak bunun pozitif bilimler ışığında sistematik olarak yapılması görece daha yeni tarihlere tekabül etmekte ve özellikle disiplinler iktidarın doğuşuyla ilişkilendirilmektedir. Disipliner iktidarla birlikte okullarda, işyerlerinde, hastanelerde ve hapishanelerde bireylerin denetlenmesine ve davranışlarına müdahale edilmesine yönelik anlayış yerleşmeye başlamıştır. Bu, kısaca disiplindir ve Foucault’ya göre disiplin iktidarın mümkün işleyiş biçimlerinden birisidir. Bireylerin tavır ve tutumlarını etkileyen teknikler vasıtasıyla yani disiplinle amaçlanan şey iktidarın bireyselleştirici teknolojisinin oluşturulmasıdır.³⁰ Bireysel öznellik oluşturmanın dışında disiplin, bireylerin yalnızca bedenlerine değil; doğum ve ölümleri ile bunların

27 Elias Cannetti, *Kitle ve İktidar*. Çev. G. Aygen, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006), 211-212.

28 Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 427.

29 Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 335.

30 Michel Foucault, *Özne ve İktidar*. Çev. I. Ergüden ve O. Akinhay, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005), 149-227.

arasında kalan tüm kayıtlarla ve bireylerin biyolojik özellikleriyle de ilgilenmektedir.

Disipliner iktidarın temel olarak dört işlevi bulunmaktadır. Bu işlevler; dışlama, kapatma, gözetleme ve normalleştirme. Bu işlevler sayesinde toplumdaki anormaller normallerin dışında tutularak ya tımarhane ve hapishane gibi disiplinler kurumlarına kapatılırlar ya da kapatılmasalar bile sürekli gözetlenerek anormallikleri kontrol altında tutulur. Böylece anormallerin normal hale getirilmesi disiplinle mümkün olur.³¹

Foucault, disiplinin dağıtılmasında dört unsurun gerekli olduğunu düşünür.³² Bu unsurlar, çitleme, çerçeveleme, işlevsel yerleşimler ve mertbe farkındalığıdır. Çitleme, disiplinin uygulanacağı okullar, fabrikalar, kışlalar ve hapishaneler gibi mekânlara işaret eder. Bu mekânlarda hegemonik ilişkiler kurabilmek ve kalabalıkların kitleselliğini kırıp bireyselliği oluşturabilmek için çerçeveleme unsuruna da ihtiyaç bulunmaktadır. Kişilerin sayılması, ayrıştırılması, numaralandırılması gibi bürokratik işlemlerin yönetmeliğe uygun olarak gerçekleştirilmesi ise disiplinin işlevsel olarak yerleştirilmesi anlamına gelir. Disiplin mekânlarında disiplin uygulayanlarla disipline maruz kalanlar arasında hiyerarşik bir yapının oluşturulması için personele de ihtiyaç vardır ve bu iki grup arasındaki mertbe farklılığı disiplinin mekâna dağıtılmasına olanak sağlar.

Disiplinin uygulandığı mekânlarda üstlenmesi gereken bir işlev de faaliyetlerin denetimidir. Bu denetimin temelinde “zamansal denetim” bulunmaktadır. Özneler zamana dair oluşturulan tüm belirlenimleri öğrenir, kanıksar ve ona uygun davranış biçimleri geliştirirler. Söz gelimi, öğrenciler teneffüs; işçiler paydos; mahkûmlar sayım ya da telefon haklarını kullanma zamanlarını bilirler ve bu zamanları genişletemeyeceklerinin de farkındadırlar. Bu zamansal denetim onları disipline eden önemli bir faktördür. Bir diğer faktör ise “eylemin zamansal yoğunlaşması”dır. Disiplin mekânlarında özneler bedenlerini zamansal emirlere göre ayarlamaya başlarlar ve kitlesel olarak uygulanması beklenen eylemleri disiplin içerisinde uygulamayı öğrenirler. Askeriyede yemeğe aynı anda başlamaları ya da mahkûmların ziyaretçileri ile görüşmeye düzenli bir biçimde gitmeleri buna örnek oluşturur. “Beden-nesne eklemleşmesi” ise kullanılan nesne ile bedenin

31 Veli Urhan, “Michel Foucault’da Disiplinci Düzenleyici İktidar Ayrımı,” *Doğu Batı*, Sayı. 69, (2014): 231.

32 Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 215-224.

disipline edilmesine vurgu yapar. Bu, disiplinler iktidarın nesneye sızması ve nesne ile beden arasındaki ilişkiye müdahil olması anlamına gelmektedir. Böylece bir işçinin kullandığı aletle; askerin ateşlediği silahla ya da mahkûmun yazdığı mektupla olan ilişkisine disiplin sızmış ve nihayetinde sağlanmış olur. “Beden ile jestin korelasyon içine sokulması” ile ise öznelerin eylemlerinin içeriden denetlenmesi, kendilerine verilen emrin ya da beklentilerin içselleştirilmesi ve dolayısıyla disiplinler iktidarın bedene sızması sağlanmaktadır.³³

Disiplin mekânlarının başarılı olması için bazı gerekli şartlar da bulunmaktadır. Bunların başında öznelerin sürekli denetim altında tutulmasına atıf yapan “hiyerarşik gözetim” gelmektedir. Daimi disiplin için mekânsal düzenlemenin optimum şekilde yapılması gerekmektedir. Bu, disiplinin tavırlara sızması ve disiplinler iktidarın etkilerinin benimsenmesi anlamına gelir. Disiplini mimari açıdan biçimlendiren ise Bentham’ın geliştirdiği bir hapisane modeli olan Panopticon’dur. Foucault, Panopticon’un eğitimcilerin, fabrikatörlerin ve doktorların aradığı bir iktidar teknolojisi olduğunu düşünür.³⁴ Bu düşüncesinin ardında ise Panopticon’un “aynı anda hem gözetime hem de gözlem altında tutmaya, hem güvenliğe hem de bilgiye, hem bireyselleştirmeye hem toplumsallaştırmaya, hem soyutlamaya hem de şeffaflığa” işaret etmesi yatmaktadır.³⁵ Panopticon’un karakteristik özelliği sürekli bir görülebilirlik hali yaratmak ve böylece iktidarın otomatik işleyişini sağlamaktır.³⁶ Bu yüzden Panopticon disiplin mekânlarında tam anlamıyla bir tabi olma durumu yaratır. Bu yaratım, öğrencide sessiz olma, işçide çalışma, mahkûmda uslu durma, hastada tedaviye uyumlu olma konusunda içsel bir disiplin oluşturur.

Bireyin imal edilmesinde kullanılan disiplinde “normalleştirici yaptırım” adı verilen cezalandırma evreni de bulunmaktadır. Bu, öznelerin her an ceza alabilmelerinin olası olduğunun kendilerine sürekli hatırlatılması anlamına gelmektedir. “Alt ceza” sistemi ile öncelikli kural ihlalleri dışında kalan basit eylemlerin de cezalandırılması ile disiplinler kurumlardaki özneler ruhen disipline edilirler. Bununla birlikte, disiplinler kurumlarda cezalar yalnızca kurallara uymama neticesinde değil, personelin gözlemlemesi neticesinde hata yaptığı düşünülen kişilerin eylemlerine de verilir. Buradaki amaç ilerideki disiplinsiz

33 Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 226-235.

34 Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, 86-87.

35 Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 361.

36 Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 295.

davranışların önüne geçmek ve disiplini topyekûn tesis etmektir. Neticede cezalandırmadaki asıl amaç ıslah etmektir. Yapılan hataların cezalandırılmasıyla başta hatayı yapanın olmak üzere herkesin cezanın varlığına alıştırılması amaçlanır. Disipliner kurumlardaki cezalar ise halihazırda bulunan kıt kaynaklardan dolayı daha ağır biçimde hissedilebilir.³⁷ Cezalandırmadaki bir diğer önemli unsur ise yaptırımı olduğu kadar ödüllendirmeyi de dikkate alıyor olmasıdır. Hata yapanlar ya da kurallara uymayanlar cezalandırılırken iyi hal gösterenler ödüllendirilmektedir. Bu da örnek teşkil etmeye olanak tanıyarak kişilerin birbirlerini kıyaslamaları üzerinden disiplin tesis edilmesi anlamına gelmektedir. Nitekim, Goffman'a göre de, disiplinler kurumlarda kişiler zaman zaman verilen bu ödülleri elde etmeye odaklanır, hatta bunu takıntı haline bile getirirler.³⁸ Disiplin sistemlerinde ölçme değerlendirme yaparak disiplinler iktidarın varlığını hatırlatan sınavlar da bulunmaktadır. Tüm bunlar Foucault'ya göre disiplin uygulayarak normalleştirme hedefine ulaşmak anlamına gelmektedir.³⁹ Bununla birlikte, disiplin yalnızca normalleştirme hedefinde değildir; disiplin bireylerin yararlarını artırmanın da peşindedir. Söz gelimi, fabrikalardaki disiplin sistemi yalnızca işçilerin sorunsuz bir şekilde çalışması için oluşturulmaz; işçilerden beklenen aynı zamanda verimli çalışmalarıdır. Ya da, askeri disiplinde tek amaç emirlere itaati sağlamak değildir; askerlerin daha iyi ateş etmeleri de hedeflenir. Hapishanelerde ise mahkûmların yalnızca kurallara uyup makbul mahkûm olmaları beklenmez; sosyal etkinliklere iştirak etmeleri ve günlerini çalışarak geçirip çalışma ahlakını benimsemeleri ve topluma yararlı kimseler olarak dönmeleri de hedeflenir. Foucault, disiplin mekanizmalarının yayıldığı da düşünür. Bu, disiplinin kurumlardan taşarak bireylerle sınırlı kalmadığı, onların yakınlarını da disiplin altına aldığı anlamına gelir.⁴⁰ Söz gelimi, hapishanelerde mahkûm yakınları da hapishane disiplininden mustariptirler ve onlar da tıpkı mahkûmlar gibi disiplin uygulamalarının bir parçası haline gelirler.

Disipliner ve hegemonik ilişkilerin merkezinde bulunsalar da mahkûmlar insan olmalarından kaynaklı bir takım vazgeçilmez haklara hapishanelerde sahip olmaya devam etmektedirler. Mahkûmların iletişime dair hakları ise sözü edilen normalleştirme ve bireyselleştirme sürecinde önemli bir role sahiptir.

37 Erving Goffman, *Tumarhaneler*. Çev. E. Arıcan, (Ankara: Heretik, 2016), 57-62.

38 Erving Goffman, *Tumarhaneler*, 60.

39 Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 272-274.

40 Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 308-316.

Mahkûmların İletişime Yönelik Hakları

İletişim hakkı, iletişime dair mevcut hakları kapsayan bir şemsiye hak olarak düşünülebilir. Bu şemsiyenin altında medyaya erişim hakkı, ifade özgürlüğü, bilgiye erişim hakkı, haberleşme hakkı gibi çeşitli haklar bulunmaktadır.⁴¹ Birdsall da bilgilendirmek ve bilgilendirilmenin en temel iki insani hak olduğundan söz eder ve bu iki eylemin insanın kendini gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu iletişimin özünü oluşturduğunu belirtir.⁴² Dolayısıyla iletişim, ulusal ve uluslararası hukukta temel insan hakkı olarak tanınan ve kapsamının geliştirilmesi için mücadele edilen bir alandır ve mahkûmlar bu haklarını kullanmaktan muaf değildirler.

Hapishanede bulunan mahkûmların haklarına yönelik üç önemli uluslararası belge bulunmaktadır. Mahkûmlara hapishanelerde nasıl muamele edileceğine yönelik referans alınan bu uluslararası belgeler 1955 yılında ilan edilen ve Nelson Mandela Kuralları olarak da bilinen “Mahpuslara Muameleye Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kurallar”⁴³; 1998 yılında kabul edilen “Herhangi bir Biçimde Tutulan veya Hapsedilen Kişilerin Korunması İçin Prensipler Bütünü”⁴⁴ ve 2006 tarihli “Avrupa Cezaevi Kuralları”dır.⁴⁵ Bu belgeler mahkûmların hapishane hayatlarındaki hemen her alana yönelik kurallar içermektedirler. Bu alanlardan biri de mahkûmlar için hayati öneme sahip olan iletişimdir.

Nelson Mandela Kurallarınının 58. maddesi⁴⁶ mahkûmların dış dünya ile ilişkilerini içerir ve yakın çevreyle iletişim kurma hakkını vurgular. Buna

41 “The Right to Communicate,” ARTICLE 19 Global Campaign for Free Expression, 2003, erişim Ağustos, 16, 2020, <https://www.article19.org/data/files/pdfs/publications/right-to-communicate.pdf>.

42 William Birdsall, “Constructing A Right To Communicate: The UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples,” *Global Media Journal* 7 (2008): 1-2.

43 “Mahpuslara Muameleye Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları (Nelson Mandela Kuralları),” Türkiye İnsan Hakları Vakfı, 2019, erişim Ağustos, 11, 2020, <https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/nelson-mandela-kurallari-mahpuslara-muameleye-dair-birlesmis-mill-etler-asgari-standart-kurallari-turkce.pdf>.

44 “Herhangi bir Biçimde Tutulan veya Hapsedilen Kişilerin Korunması İçin Prensipler Bütünü,” erişim Ağustos, 11, 2020, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/255-265.pdf>.

45 “Avrupa Cezaevi Kuralları”, erişim Ağustos, 11, 2020, <https://hukukbook.com/avrupa-cezaevi-kurallari/>.

46 1. Mahpuslara, aileleri ve arkadaşları ile gerekli denetim altında, düzenli aralıklarla aşağıdaki şekilde iletişim kurmalarına izin verilir: (a) Karşılıklı yazışarak, mümkün olduğu durumlarda telekomünikasyon, elektronik, dijital ve diğer araçları kullanarak ve (b) Ziyaret kabul etmesiyle.

göre, hapishaneler mahkûmların periyodik aralıklarla “aileleri ve yakın arkadaşları ile haberleşmelerine ve ziyaret edilmelerine” olanak tanınmalıdır. Benzer şekilde aynı metnin 106. maddesi⁴⁷ de hapishane idarelerine mahkûmlar ve aileleri arasındaki sağlıklı iletişim konusunda sorumluluk yükler. Nelson Mandela Kurallarının 63. maddesi⁴⁸ ise mahkûmların kitle iletişim araçlarına erişimlerine yöneliktir ve mahkûmların bilgilenme haklarına vurgu yapar. Nelson Mandela Kurallarının 64. maddesi⁴⁹ mahkûmların kütüphanelerden yararlanma haklarına dair kuralı açıklarken; 177. madde⁵⁰ ise mahkûmların ücretlerini ödedikleri takdirde kitap ve diğer süreli yayınlardan yararlanma haklarını düzenler.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 1988 yılında kabul ettiği bir diğer önemli belge olan “Herhangi bir Biçimde Tutulan veya Hapsedilen Kişilerin Korunması İçin Prensipler Bütünü”nün 19. maddesi⁵¹ de mahkûmların dış dünya ile iletişim kurma haklarına yöneliktir. Madde, makul sınırlamaların olabileceğini kabul etmekle birlikte mahkûmların yakın çevreleriyle iletişim kurmalarına ve dış dünyadan kopmamalarına yönelik imkânların sağlanması gerektiğini belirtmektedir. Aynı metnin 20. maddesi⁵² ziyaretçi kabul etme haklarını daha sık kullanabilmeleri için mahkûmların ailelerinin ikamet ettiği yere makul uzaklıktaki bir hapishanede kapatılması gerektiğini söylemektedir. 28. maddede⁵³ ise mahkûmların kültürel materyallere yani kitle iletişim araçlarına erişim hakkına sahip oldukları belirtilmiştir.

47 “Mahpus ile ailesi arasındaki ilişkilerin, her ikisinin de yararına olacak şekilde sürdürülmesine ve iyileştirilmesine özel dikkat gösterilir.”

48 Mahpuslar, hapishane idaresince kontrol edilmiş veya izin verilmiş gazeteleri, süreli yayınları veya özel kurumsal yayınları okumak, kablosuz yayınları dinlemek, ders ya da benzeri araçları kullanmak yoluyla, önemli haberler konusunda düzenli olarak bilgilendirilir.

49 Her hapishanenin tüm mahpus kategorilerinin kullanımı için, hem eğlendirici ve dinlendirici hem de eğitsel kitaplarla yeterince donatılan bir kütüphanesi bulunur ve mahpuslar kütüphaneyi tam olarak kullanmaya teşvik edilir.

50 Adaletin gereklerine, kurumun güvenliğine ve düzenine uygun olmak koşuluyla, bedelini kendisinin ya da üçüncü bir kişinin ödemesi halinde, tutukluların kitap, gazete, yazılı materyaller ve diğer boş zaman araçlarını edinmesine izin verilir.

51 “Tutulan veya hapsedilen bir kimseye kanunda veya kanuna dayanan bir düzenlemede belirtilen makul şartlara ve sınırlamalara tabi olarak, özellikle aile üyeleri tarafından ziyaret edilebilme ve onlarla haberleşme gibi, dış dünya ile iletişim kurabilmesi için kendisine yeterli imkân verilir.”

52 “Tutulan veya hapsedilen kimse talep ettiği zaman eğer mümkünse genellikle ikamet ettiği yere makul uzaklıktaki bir tutukevinde veya hapishanede tutulur.”

53 “Tutulan veya hapsedilen bir kimse, mevcut kamu kaynaklarının imkân verdiği ölçüde ve tutma yerinde veya hapishanede güvenliği ve kamu düzenini sağlamak için gerekli makul sınırlara tabi olarak, makul miktarda işitsel, kültürel ve basın ürünü ve aracını elde etme hakkına sahiptir.”

Bölgesel bir örgüt olan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin de "Avrupa Cezaevi Kuralları" olarak bilinen ve hapishanelerdeki birçok alanda mahkûmlara uygulanacak treatmentları içeren tavsiye kararları bulunmaktadır. Bu kararların Birleşmiş Milletler'in belirlediği prensiplerden farkı tavsiye yerine üye ülkelere bağlayıcılık içermesidir. Bir diğer deyişle, bu örgüte üye devletlerin hapishanelerinde uygulanan treatmentlar bu örgütün komitelerince de izlenir ve aynı zamanda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvurularda bu kurallar referans olarak alınır. Bu kararların 24. bölümünde yer verilen "dış dünya ile ilişki" başlıklı 12 maddelik kurallar listesi hapishanedeki mahkûmların iletişim olanaklarına odaklanır.

Kural 24'ün birinci maddesi⁵⁴ mahkûmların haberleşme araçlarından yararlanmalarının ve yakınlarıyla temas edebilmelerinin asgari düzeyde olması gerektiğini belirtmektedir. Bu hayati ihtiyacın ardında ise mahkûmların dışarıdaki hayatlarından tamamen kopmaması ve hapishane hayatının psikolojik zorluklarını en alt seviyede tutmaları amaçlanmaktadır. Aynı kuralın ikinci maddesi⁵⁵ güvenlik önlemleri neticesinde olsa bile mahkûmların iletişimin olanaklarının asgari düzeyde sağlanması gerekliliğini vurgulamaktadır. Üçüncü madde,⁵⁶ ulusal hukukun mahkûmların yakınlarıyla olmasa da kurum ve kuruluşlarla sürekli iletişim halinde olmasının sağlanmasını hedeflerken; dördüncü madde⁵⁷ gerçekleştirilen ziyaretlerin mahkûm yakınları için de önemli olduğunu vurgulamaktadır. Beşinci madde⁵⁸ ise hapishane personelinin mahkûmların iletişim olanaklarındaki kolaylaştırıcı rolünün altını çizmektedir. Altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu maddeler ise hapishanedeki mahkûmların yaralanma, nakil, ölüm gibi gelişmeleriyle birlikte dışarıdaki yakınlarının başına gelen sağlık sorunları veya ölümleri hakkındaki bilgilerin karşılıklı olarak

54 Mahpusların mümkün olabilen sıklıkta mektup, telefon veya diğer iletişim vasıtalarıyla aileleriyle, başka kişilerle ve dışarıdaki kuruluşların temsilcileriyle haberleşmelerine ve bu kişilerin mahpusları ziyaret etmelerine izin verilmelidir.

55 Devam etmekte olan bir ceza soruşturması, emniyet, güvenlik ve düzeninin muhafaza edilmesi, suç işlenmesinin önlenmesi ve suç mağdurunun korunması için gerekli görülmesi halinde, haberleşme ve ziyaretlere kısıtlamalar konabilir ve izlenebilir. Ancak adli bir merci tarafından konulan özel kısıtlamalar da dahil olmak üzere, bu tür kısıtlamalar yine de kabul edilebilir asgari bir iletişime izin verilmelidir.

56 Ulusal hukuk, mahpuslarla iletişim kurması kısıtlanamayacak olan ulusal ve uluslararası kuruluşları belirlemelidir.

57 Ziyaretler için yapılan düzenlemeler, mahpuslara aile ilişkilerini mümkün olduğunca normal bir düzeyde sürdürmelerine ve geliştirmelerine izin verecek bir tarzda olmalıdır.

58 Cezaevi yetkilileri, dış dünyayla yeterli bir iletişim sürdürmelerinde mahpuslara yardım etmelidirler ve bunun için onlara uygun destek ve yardım sağlamalıdır.

paylaşılmasının önemini vurgulamaktadır. Onuncu madde,⁵⁹ mahkûmların kitle iletişim araçlarına erişimlerinin ve “toplum hayatındaki gelişmelerden düzenli olarak bilgi edinmelerinin” önemine değinmektedir. Benzer şekilde on ikinci madde⁶⁰ de güvenliği tehdit eden gelişmeler olmadıkça mahkûmların medyaya haberleşmelerinin sağlanmasını işaret etmektedir. Mahkûmların iletişim olanaklarına yönelik bir diğer karar ise Kural 99’da sıralanmıştır. Bu kuraldaki maddeler henüz hüküm giymemiş yani hukuki terimle söylersek tutuklu olarak hapishanede bulunan kişilerin iletişim olanaklarını içermektedir. Kural 52’nin dördüncü maddesi⁶¹ mahkûmların hapishane personeliyle olan iletişimlerinin her an olanaklı kılınmasını vurgularken; Kural 87’nin ilk maddesi⁶² tüm düzenlemelerin “en iyi iletişimi teşvik etmek” amaçlı olması gerektiğini belirtmektedir.

Uluslararası hukuki metinler mahkûmların haklarını kurallar, tavsiyeler ve standartlar ile işaret ederken, ulusal hukuki metinler yani kanunlar, tüzükler ve yönetmelikler o devletteki mahkûmların haklarını yasal olarak ortaya koymaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nde mahkûmların haklarını düzenleyen üç temel hukuki metin vardır. Bunlardan en önemlisi Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olmakla birlikte bu metinde mahkûmlara atıf yapan maddeler yalnızca onların oy kullanamamaları ve zorla çalıştırılmamalarına yöneliktir. Mahkûmların hapishanelerdeki haklarına ve hayatlarına yönelik geriye kalan tüm düzenlemeler ise başta “5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun” (CGTİK)⁶³ ve “Ceza ve İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük⁶⁴”te belirtilmiştir. Bu iki temel hukuki metnin yanı sıra çok sayıda alana yönelik düzenlemeleri

59 Belirli bir dava kapsamında, adli bir merci tarafından, belirli bir süre için konulan özel bir yasaklanma olmadıkça mahpusların gazete, dergi ve diğer yayınları okumalarına ve bunlara abone olmalarına, radyo ve televizyon yayınlarından yararlanmalarına ve böylece toplum hayatındaki gelişmelerden düzenli olarak bilgi edinmelerine izin verilmelidir.

60 Emniyet ve güvenliğin muhafazası, kamu yararı bulunması ya da mağdurların, diğer mahpusların veya personelin bütünlüğünün korunması gibi zorunlu nedenlerle yasaklanmadıkça mahpusların medya ile haberleşmesine izin verilmelidir.

61 Tüm mahpusların gece de dahil olmak üzere günün her saatinde personel ile iletişim kurması mümkün olmalıdır.

62 Düzenlemeler, yönetim, diğer personel, mahpuslar ve dış kuruluşlar arasında mümkün olabilecek en iyi iletişimi teşvik etmek için konulmalıdır.

63 “5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun,” erişim Ağustos, 19, 2020, <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5275.html>.

64 “Ceza ve İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük,” erişim Ağustos, 19, 2020, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.5.200610218.pdf>.

içeren çeşitli hukuki metinler⁶⁵ de bulunmaktadır. Uluslararası metinlerde mahkûmların iletişim haklarına yönelik olarak belirtilen “asgari düzey”, “makul şart”, “mümkün olabilen” gibi ifadeler ulusal hukuki metinlerde netleştirilmiş ve kanun haline getirilmiştir.

Hapishanelerde mahkûmların “sürelili veya süresiz yayınlardan yararlanma” hakları CGTİK’in 62. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre mahkûmlar “mahkemelerce yasaklanmamış olması” ve “Basın İlân Kurumu aracılığıyla resmî ilan ve reklam yayınlama hakkı bulunması” koşuluyla tüm sürelili ve süresiz yayınları bedelini ödeyerek edinebilirler. Bu maddenin üçüncü fıkrası⁶⁶ ise disiplin bozucu yayınların istisna olduğunu belirtmektedir. Öncesinde bu fıkra yalnızca kurum güvenliğine vurgu yaparken “disiplin” ve “düzen” kelimeleri 14.04.2020 tarihinde yürürlüğe giren, “Af Yasası” olarak da bilinen ve bazı kanun değişikliklerini içeren yasada eklenmiştir.

CGTİK’in 67. maddesi mahkûmların “radyo ve televizyon yayınlarından yararlanma” haklarını düzenler. Buna göre, mahkûmlar merkezi yayın sistemi bulunan hapishanelerde bu sisteme bağlı olarak; bulunmayan hapishanelerde bağımsız anten kullanarak radyo ve televizyon izleme hakkına sahiptirler. Bununla birlikte, bu maddede “yararlı olmayan yayınların izlenmesini engelleyecek önlemler alınmak suretiyle” notu da düşülerek radyo ve televizyonun disiplinden muaf olmadığının altı çizilmiştir.

CGTİK’in 66. maddesi mahkûmların telefon kullanma ve dışarıyla haberleşme haklarını düzenlemektedir. Bu maddede açık hapishanede kalan mahkûmların ücretli telefonları kullanabileceği belirtilmişken; kapalı hapishanede kalan mahkûmların tüzükte belirtilen esaslara göre telefon haklarından yararlanabilecekleri ve yapacakları görüşmelerin hapishane idaresi tarafından kayıt altına alınıp dinleneceği belirtilmiştir. Kanunun da atıf yaptığı üzere “Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük” mahkûmların telefonla haberleşme haklarını daha detaylı düzenlemektedir. Buna göre, kapalı hapishanede kalan mahkûmlar belgelendirmeleri koşuluyla eşleri

65 “Ceza İnfaz Kurumlarında Bulundurulabilecek Eşya ve Maddeler Hakkında Yönetmelik”, “Hükümlü Ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik”, “Hükümlü ve Tutukluların Ödüllendirilmesi Hakkında Yönetmelik”, “Hükümlü ve Tutuklulara Yakınlarının Ötümü veya Hastalığı Nedeniyle Verilebilecek Mazeret İzinlerine Dair Yönetmelik” ve “Ceza İnfaz Kurumları ile Tevkifevlerinin Yönetimine ve Cezaların İnfazına Dair Tüzük”.

66 “(3) Kurum disiplinini, düzenini veya güvenliğini bozan ya da tehlikeye düşüren, hükümlülerin iyileştirilmesi amacına ulaşmayı zorlaştıran yahut müstehcen haber, yazı, fotoğraf ve yorumları kapsayan hiçbir yayını hükümlüye verilmez.”

ve üçüncü dereceye kadar akrabalarıyla telefon görüşmesi yapabilirler. Açık hapishanede kalanlar için ise böyle bir kısıtlama yoktur. Madde, telefon görüşmelerinin yalnızca hapishane kantininden satın alınacak kartla yapılacağını da belirtmektedir. İlgili madde esas olarak kapalı hapishanede bulunan mahkûmların hapishane idaresinin belirlediği zaman diliminde yalnızca bir telefon numarasını arayabileceklerini ve bunun da en fazla on dakika sürebileceğini belirtmektedir. Açık hapishanedeki mahkûmlar için ise süre ve aranacak numara sınırlaması bulunmamakta, telefonda yararlanma haklarını koğuş kapılarının açılma ve kapanma saatleri arasında kullanabilmektedirler.

CGTİK'in 68. maddesi mahkûmların bedelini ödemeleri şartıyla mektup, faks ve telgraf alıp gönderme haklarına sahip olduklarını belirtmektedir. Bu haberleşme araçları okuma komisyonlarınca denetlenmekle birlikte resmi makamlara gönderilenler denetimden muaftır. Bununla birlikte, kurumun güvenliğini ve disiplinini tehlikeye düşürebilecek her türlü içeriğe komisyon tarafından el konulabileceği maddede açıkça belirtilmiştir. Tüzükte ise haberleşme araçlarına yönelik disiplin uygulamalarına detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Buna göre, mahkûmlarca yazılan mektuplar zarfları kapatılmadan idareye teslim edilmekte ve sakınca görülmeyen metinler “görüldü” kaşesinin vurulmasıyla ilgili adrese postalanmaktadır. Metnin tamamı sakıncalı bulunmuşsa mahkûma iade edilmezken; sakıncalı bulunan yalnızca çeşitli cümle ve ifadeler ise üzerleri çizilerek mahkûma yeniden iade edilir.

CGTİK'in 83. maddesi mahkûmların ziyaret edilme haklarını düzenlemektedir. Buna göre mahkûmlar tıpkı telefon haklarında olduğu gibi belgelendirmeleri koşuluyla “en fazla üç kişi tarafından, yarım saatten az ve bir saatten fazla olmamak üzere” ziyaretçi kabul edebilmektedirler. Bu kabullerin açık ve kapalı olmak üzere iki şekilde yapılacağını belirten kanun maddesini detayları ise “Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik”te belirtilmiştir. Buna göre, açık görüş ziyaretçilerle mahkûmlar arasındaki fiziksel temas izin verirken; kapalı görüşte her türlü maddi temas engellenmiştir. Kapalı hapishanelerde ayın üç haftası kapalı ve bir haftası açık görüş olurken; açık hapishanelerde görüşlerin tamamı açık görüş şeklinde düzenlenmiştir.

CGTİK'in 93. maddesi mahkûmların yararlanabilecekleri mazeret izni, özel izin ve iş arama izinlerini düzenlemektedir. Mazeret izni ölüm ve ağır hastalık gibi durumlarda verilirken; iş arama izni tahliyesine bir ay

kalan mahkûmlara verilmektedir. Özel izin ise, diğer izinler gibi koşullara bağlı olmaksızın açık hapisanede kalan ya da oraya geçmeye hak kazanan kapalı hapisanede kalan mahkûmlara her üç ayda bir periyodik olarak yedi güne kadar verilmektedir.

“Ceza İnfaz Kurumlarının Tahsisi, Nakil İşlemleri ve Diğer Hükümler Hakkında” başlıklı genelgenin üçüncü bölümü ise mahkûmların diğer mahkûmlarla olan iletişim olanaklarına yer vermektedir. Bu madde, mahkûmların farklı koşullarda bulunan mahkûmlarla bir araya gelme haklarını ve birlikte ortak etkinliklere katılma haklarını düzenlemektedir. Buna göre, mahkûmlar “kendileri için hazırlanmış iyileştirme programları çerçevesinde eğitim, spor, meslek kazandırma ve çalışma ile diğer sosyal ve kültürel faaliyetlere” katılma ve sosyalleşme olanağı bulabilmektedirler.

İletişimin Disiplini

Disiplin altına alma isteği ya doğrudan güç kullanarak ya da rıza imal edilerek gerçekleştirilebilir. Her iki durumda da disiplin, disiplinin uygulanacağı kişilere yönelik mahrum bırakma tehdidini içerir.⁶⁷ Hapishanelerde ise bu tehdit en başta mahkûmların iletişim olanaklarından mahrum bırakılmasıyla işlemektedir.

Erving Goffman’ın ortaya attığı ve “toplumun genelinden oldukça uzun bir süre için koparılmış ve benzer bir durumda olan çok sayıda bireyin, kurum tarafından kuşatılmış ve resmi surette düzenlenmiş bir yaşam döngüsü sürdürdüğü bir ikamet ve çalışma yeri olarak”⁶⁸ tanımladığı total kurum kavramsallaştırmasında hapishane gibi kurumları “kişileri değiştirmeye yönelik seralar” olarak ifade eder.⁶⁹ Kişileri değiştirmeye yönelik prosedürler mutlak derecede disiplini içerir. Disiplin hapishanelerde üç temel insani davranış olan uyuma, çalışma ve eğlenme ya da vakit geçirme eylemlerinde bile hissedilir. Bu sayede dışarıda şekillendirilen kişilikler ya da benlikler karşılaşılan disiplin uygulamalarıyla yavaş yavaş değişmeye ve yararlı hale gelmeye başlar.

Türkiye Cumhuriyeti’ndeki hapishanelerde iletişimin bir disiplin aracı olarak kullanıldığı hukuki metinlerin ilgili bölümlerinden

67 Steven Lukes, “İktidar ve Otorite,” *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* içinde, Yay. Haz. M. Tunçay, Çev. S. Tekay (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2014), 685-687.

68 Erving Goffman, *Timarhaneler*, 11.

69 Erving Goffman, *Timarhaneler*, 23-24.

anlaşılmaktadır. CGTİK'in sekizinci bölümü "Disiplin Cezaları ve Tedbirleri, Ödüllendirme" başlığı altında hapishanelerdeki disiplin uygulamalarını içermektedir. Bu bölümün 38. maddesinde belirtilen disiplin cezaları en hafiften en ağıra doğru sıralanmıştır. Buna göre, hapishanelerde mahkûmlara öngörülen cezalar "kınama" "bazı etkinliklere katılmaktan alıkoyma", "ücret karşılığı çalışılan işten yoksun bırakma", "haberleşme veya iletişim araçlarından yoksun bırakma veya kısıtlama", "ziyaretçi kabulünden yoksun bırakma", "hücreye koyma" şeklinde uygulanmaktadır. Kınama dışında kalan tüm cezalandırmaların dolaylı ya da doğrudan olarak mahkûmların iletişim olanaklarına yönelik olarak düzenlendiği açıktır. "Bazı etkinliklere katılmaktan alıkoyma" cezası mahkûmların "eğitim, spor, meslek kazandırma ve çalışma ile diğer sosyal ve kültürel faaliyetlere" katılmalarına engel olup onların var olan iletişim yoksunluklarını derinleştirirken; "ücret karşılığı çalışılan işten yoksun bırakma" cezası da mahkûmların hem maddi kazanç elde etmesinin hem de koşullarından çıkarak diğer mahkûmlarla birlikte zaman geçirmelerinin önüne geçmektedir. Kanunda belirtilen diğer üç ceza ise doğrudan mahkûmların iletişim olanaklarına yönelik olup iletişimi disiplinin bir aracı haline getirmektedir.

Yasaklar kendilerini çeşitli iktidar alanlarında gösterirler⁷⁰ ve hapishanelerde yasaklar ekseriyetle iletişim alanında olmaktadır. "Haberleşme veya iletişim araçlarından yoksun bırakma veya kısıtlama" cezası temel olarak mahkûmların "bir aydan üç aya kadar mektup, faks ve telgraf almak ve yollamaktan, televizyon izlemekten, radyo dinlemekten, telefon etmekten ve diğer iletişim araçlarından yararlanmaktan tamamen veya kısmen yoksun bırakılması"nı içermektedir (Md. 42). Bir başka deyişle, onların kitle iletişim araçları kullanmalarını ve dış dünyayla haberleşme araçları vasıtasıyla temas kurmaları bu cezayı almamalarına bağlı olmaktadır. Bununla birlikte, maddede mahkûmlara gelen mektup, faks ve telgrafların kendisine disiplin cezasının infazının ardından verileceği de belirtilmektedir. Bu cezayı gerektiren eylemler ise aynı maddenin ikinci fıkrasında⁷¹ sıralanmıştır.

70 Michel Foucault, *Michel Foucault Ders Özetleri 1970-1982*. Çev. S. Hilav (İstanbul: YKY Yayınları, 1993), 9-12.

71 (2) Bu cezayı gerektiren eylemler şunlardır:

- a) Protesto amacıyla idarece verilen yemeği topluca almama eylemine katılmak.
- b) Kurum işyurdu yönetim kurulunca uygun görülen işte çalışmamak.
- c) Herhangi bir şeyi protesto amacıyla veya idareye karşı toplu olarak sessiz direnişte bulunmak.
- d) Odalarda, eklentilerinde ve diğer alanlarda ilaç ve gıda maddesi stoku yapmak.
- e) Gereksiz olarak marş söylemek veya slogan atmak.

CGTİK'in 43. maddesi çeşitli eylemler⁷² yüzünden mahkûmların bir aydan üç aya kadar ziyaretçi görüşüne çıkamayacağını belirtmektedir. Mahkûmların bir süre ziyaretçi kabul etmelerini engelleyen bu ceza mahkûmların aileleri ve yakın çevreleriyle aracısız iletişim kurmalarının önüne geçtiği için iletişimin araçsallaştırılması bakımından önemli bir disiplin uygulaması olarak gözükmektedir.

Kanunda belirtilen cezaların en ağırı olan mahkûmların hücreye koyulmasına yönelik ceza “bir günden on güne kadar” ve “on bir günden yirmi güne kadar” verilmesi şeklinde düzenlenmiştir. Bir günden on güne kadar olan hücre cezaları firar etmek, kasten yaralamak, isyan çıkarmak gibi eylemleri barındırırken; diğeri kasten yangın çıkarmak ve adam öldürmek gibi daha ağır suçları içermektedir. Bu ceza kanunda mahkûmların “gece ve gündüzlü bir hücrede tek başına tutulması ve her türlü temastan yoksun bırakılması” şeklinde tanımlanmıştır. Söz konusu cezayı alanların tamamen yalıtıldıkları, aracı ve aracısız her türlü iletişim pratiğinden tecrit edilip yalnızca iç iletişimlerine olanak tanındığı göz önüne alındığında ruhsal, fiziksel ve sosyal sağlıkları bakımından diğer cezalara kıyasla daha fazla olumsuz etkileri olduğu tahmin edilmektedir.⁷³

Disiplin uygulamanın önemli unsurlarından biri de ödüllendirmedir. Goffman, hapisane gibi total kurumlarda kapatılan kişilerin ruhen ve bedenen itaatleri yani disipline olmaları karşılığında ödül ve ayrıcalıklar kazandığını söyler. Bu ödül ve ayrıcalıklar ise ekseriyetle önceki hayatlarında kolayca ulaşabildikleri ve verili kabul ettikleri şeyler arasından seçilir. Özgür yaşamları esnasında değerinin farkına bile

72 (2) Ziyaretçi kabulünden yoksun bırakma cezasını gerektiren eylemler şunlardır:

- a) Sayım yapılmasına karşı çıkmak.
- b) Aramaya karşı çıkmak.
- c) Sevke, nakle veya bunlarla ilgili olarak alınacak tedbirlere karşı çıkmak.
- d) Kurumda korku, kaygı veya panik yaratabilecek biçimde söz söylemek veya davranışta bulunmak.
- e) Hükümlülerin haberleşmelerini, ziyaretçileriyle görüşmelerini, iyileştirme ve eğitim programları çerçevesinde eğitim ve spor, meslek kazandırma ve işyurdu çalışmalarını ile diğer sosyal ve kültürel faaliyetlere katılmalarını, kurum hekimince muayene ve tedavi edilmelerini, avukat tayin etmelerini, mahkemelere veya Cumhuriyet Başsavcılıklarına gitmelerini, kurum görevlileri ile görüşmelerini, salıverilenlerin kurum dışına çıkmalarını her ne suretle olursa olsun engellemek, hükümlü ve tutukluları bu fiillere teşvik etmek, bu yolda talimat vermek, mevzuatın hükümlü ve tutuklulara tanıdığı sair her türlü görüşme ve temas olanaklarını engellemek.
- f) Kumar ve benzeri oyunlar oynamak veya oynatmak

73 Sharon Shalev, *A Sourcebook on Solitary Confinement*. (London: Mannheim Centre for Criminology, 2008),

varmadıkları bu şeyler total kurumların disipliner ortamında oldukça önemli bir hal alır.⁷⁴

Hapishanelerdeki ödüllendirmeye dair maddelere daha önce de sözü edilen tüzükte ve özellikle bunun için çıkarılmış olan “Hükümlü ve Tutukluların Ödüllendirilmesi Hakkında Yönetmelik”te yer verilmektedir. Hapishanelerde ödüllendirme yapılmasındaki temel amaç mahkûmların “yeniden sosyalleşmesini sağlamak suretiyle insan haklarına saygılı, hukukî ve toplumsal kurallara bağlı bireyler olmalarının” (Md. 5, a fıkrası) sağlanmasıdır. Bununla birlikte, mahkûmların makbul olmalarını sağlayan tutum ve davranışlarının kaybolması halinde ödüllendirmenin geri alınacağı da yönetmelikte belirtilmiştir (g fıkrası).

Kanunda ödüllendirilecek tutum ve davranışlar da belirtilmektedir. Buna göre, diğer mahkûmlara iyi örnek teşkil etmek; sosyal, kültürel veya sportif faaliyetler gibi iyileştirme faaliyetlerine katılarak gelişim göstermek; iş, eğitim ve öğretim faaliyetlerine istikrarlı bir şekilde katılmak; kuruma ait eşyaların kullanımında titiz davranmak; kurum iç hizmetlerine gönüllü katılmak ve istekli çalışmak; bağımlılıklardan kurtulmak için gerekli çabayı göstermek ve disiplini bozucu davranışlarda bulunmamak ödüllendirme için hapishane idarelerinin beklediği davranışlar olarak belirtilmektedir (Md. 8). Bu, temel olarak uyumsuz benliğin dönüştürülmesini hedefleyen, önce makbul mahkûm, sonra ise makbul vatandaş yaratmaya çalışan bir disiplin uygulaması olarak gözükmektedir.

Kanunda mahkûmlara verilmesi vaat edilen ödüllerin sayısı on bir olarak gözükmektedir. Bu ödüllerden iletişimle doğrudan ilgili olmayan dört tanesi ise mahkûmların hapishane içerisinde haftalık harcama limitlerinin yarı oranında artırılması; mahkûmlara çeşitli hediyeler verilmesi; makbul mahkûm olduğunu göstermek adına takdir belgesi takdim edilmesi ve salıverildikten sonra iş bulmalarını kolaylaştıran tavsiye mektubu verilmesi şeklinde sıralanmaktadır.

İletişimle ilgili ödüllerin başında ise mahkûmlara “kurum personelinin yakın nezareti olmaksızın eşleri ile mahrem görüşme” gelmektedir. Bu ödül alan mahkûmlar eşleriyle birlikte hapishanelerin bu ziyaret için ayrılan bir odasında üç saatten yirmi dört saate kadar vakit geçirebilmektedirler. Eş görüşmesi ödülü “en erken ayda bir, en geç üç

⁷⁴ Erving Goffman, *Tımarhaneler*, 58-61.

ayda bir” şeklinde verilmektedir (Md. 13). Bu ödülün önemi eşlerin yüz yüze iletişim kurmaları esnasında etrafında üçüncü kişilerin olmaması ve kendilerine özel alan sağlanmasından kaynaklanmaktadır. Hatta mahkûmlar özel odalarına gitmeden önce kantinden alışveriş yapabilirler ve ayrıca iaşeleri kendilerine kumanya olarak görüşme öncesinde verilir (Md. 16). Yine benzer şartlar⁷⁵ çocuk mahkûmların aile üyeleriyle görüşmeleri için de belirlenmiştir.

Bir diğer ödül olan haftalık açık veya kapalı ziyaret süresinin uzatılması ödülü ise mahkûmların kısıtlı görüş zamanlarını uzatmaya yönelik verilen bir ödüldür (Md. 19). Haftada bir kere “yarım saatten az ve bir saatten fazla olmamak üzere” şeklinde gerçekleştirilen ziyaretlerin süresinin ilgili kurul tarafından uzatılması mahkûmların aileleriyle kurdukları yüz yüze iletişimin de çoğalması anlamına gelmektedir. Ziyaretle ilgili vaat edilen bir diğer ödül ise mahkûmların kapalı ziyaret yerine açık ziyaret yapmalarına yöneliktir (Md. 20). Bu ödülü kazanan mahkûmlar aileleriyle camekanın arkasından telefon vasıtasıyla görüşmek yerine karşılıklı oturabildikleri ve birbirlerine temas edebildikleri şartlarda görüşme imkânı bulabilmektedirler. Ziyaretle ilgili bir diğer ödül ise “üst üste kullanılamayan ziyaret sürelerinin toplu olarak kullanılması” ödülüdür. Bu ödül daha çok ailesinin bulunduğu şehirden uzakta hapsedilmiş mahkûmlar için değerlidir. Mekânsal uzaklıktan dolayı gerçekleşmeyen haftalık ziyaretler böylece birleştirilmekte ve toplu olarak kullanılmaktadır. Bu ödülün en fazla üç haftalık ziyaret süresi için geçerli olduğu yine yönetmelikte belirtilmiştir (Md. 21).

İletişimi merkeze alan bir diğer ödüllendirme ise mahkûmların “haftalık telefonla görüşme sayısı veya süresini” arttırmaya yöneliktir. Bu ödül mahkûmların haftalık telefonla görüşme süresini veya sayısını iki katına kadar arttırmayı öngörmektedir (Md. 22). Bu da, kapalı haphanelerde kalan mahkûmlar için haftada bir olan telefon kullanma haklarını ikiye; en fazla on dakika ile sınırlandırılmış olan sürelerini ise yirmi dakikaya çıkarmaktadır.

“Sosyal, kültürel veya sportif etkinliklerden öncelikli ve daha uzun süreli yararlanma” ödülü ise mahkûmların koşullarından çıkmalarına, sosyalleşmelerine, her zaman gördükleri kişilerin dışında kalan kişilerle de görüşmelerine olanak sağlamaktadır. Bu ödül mahkûmların etkinliklerden en fazla iki katına kadar yararlanmalarını öngörmektedir

⁷⁵ Çocuk mahkûmlar için bu süre “en geç iki ayda bir kez olmak üzere” şeklinde belirlenmiştir.

(Md. 23). “Ceza İnfaz Kurumlarının Tahsisi, Nakil İşlemleri ve Diğer Hükümler Hakkında” başlıklı genelgesinin üçüncü bölümünde yer alan “ortak etkinlikler” bölümünün 13. maddesinde, mahkûmların diğer koşullarda bulunan mahkûmlarla on kişiyi aşmayacak şekilde en fazla on saatliğine bir araya gelmelerinin mümkün olduğunu belirtmektedir. Sohbet hakkı olarak da bilinen bu toplanmaların iki katına çıkarılması yine mahkûmların yüz yüze iletişim pratiklerini farklı kişilerle gerçekleştirmesine olanak sağladığı için önemlidir.

“Tek kişilik odada televizyon bulundurma” ise Goffman’ın hapishane öncesindeki hayatta kolayca erişilebilen bir eyleme yönelik ödüllendirme olarak gözükmektedir. Bu ödül, ortak alanlarda bulunan televizyonların dışında, mahkûmlara kantinden satın almak şartıyla odalarında televizyon bulundurmalarına olanak tanımaktadır (Md. 25). Ortak alanlarda kalabalık bir grupla gürültülü bir ortamda ve kumandaya sahip olamamanın verdiği pasif izleyicilik yerine tek başına aktif bir izleme eylemi mahkûmlar için oldukça önemli olabilmektedir.

Sonuç

Uygarlık süreci boyunca ekonomik ve toplumsal şartların etkisiyle dönüşen cezalandırma pratiği ve nihayet disiplin mekanizmalarıyla işleyen iktidar yapısının bir ürünü olan hapishanelerde mahkûmlar özel alandan mahrum kalarak, kalabalığın yarattığı gürültüye maruz kalarak, yakın çevrelerinden uzak olarak ve onlarla sınırlı bir biçimde haberleşerek halihazırda müthiş bir iletişim yoksunluğu içerisinde bulunmaktadır. Buna ek olarak, hapishanelerde mahkûmlara verilmesi öngörülen cezalarda, cezalandırmanın ağırlığının daha fazla hissedilmesi için hapishanede kıt kaynak olarak bulunan iletişim merkeze yerleştirilmektedir. Bu durum, disiplinin hapishanelerde tesis edilebilmesi için bilinçli bir tercih olarak gözükmektedir. Benzer şekilde, mahkûmların ödüllendirilmesinin yine onların kısıtlanmış gündelik hayatlarında oldukça önemli olan iletişim olanaklarını artırmaya yönelik olması da disipliner bir uygulama olarak gözükmektedir. Söz konusu ödüllerin elde edilmesi için mahkûmların ıslah olup iyi hâle evrildiklerine dair raporların gerekli olması mahkûmların sürekli denetim altında olmasını gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte, mukayeseli okuma yapıldığında Türkiye Cumhuriyeti’ndeki hapishanelerde mahkûmların iletişim haklarına dair düzenlemelerin uluslararası hukuki belgelerdeki prensipleri asgari ölçüde karşıladığı söylenebilir. İletişimin hapishanelerde bir disiplin aracı olarak

kullanılması ve iletişim olanaklarının mahkûmlara asgari düzeyde kullandırılması, ıslah hedefi bulunan hapisanelerin başarısı ya da başarısızlığı konusundaki tartışmalarda dikkate alınmalıdır. Bu sebeple, hapisanelerin suçluluk oranını düşürmediği, mükerrer suçluluk yarattığı ve suçlu imal ettiğine yönelik düşüncesinden hareketle hapisaneyi bir başarısızlık projesi olarak ilan eden Foucault'nun teorisinde⁷⁶ iletişimin rolünü göz ardı etmemek gerekmektedir. Tartışmaya açık olmayan konu ise uzun yıllar boyunca beden cezalandırılmasından ruhun ve zihnin terbiye edilmesine evrilen cezalandırma pratiğinin merkezinde yer alan disiplin teknolojisinin temel aracının iletişim olduğudur.

76 Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 384-390.

Kaynakça

- “Avrupa Cezaevi Kuralları,” Erişim Ağustos, 11, 2020,
<https://hukukbook.com/avrupa-cezaevi-kurallari/>.
- Barnes, Harry Elmer ve Teeters, Negley. “İlkel Cezalar ve Fiziksel Cezanın Başlıca Türleri,” Çev. D. Aydın, D., *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı.4, (2011): 168.
- Beccaria, Cesare. *Suçlar ve Cezalar Hakkında*. Çev. S. Selçuk, Ankara: İmge, 2004.
- Birdsall, William. “Constructing A Right To Communicate: The UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples,” *Global Media Journal* 7 (2008).
- Butler, Judith. *İktidarın Psikik Yaşamı*. Çev. F. Tütüncü, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.
- Cannetti, Elias. *Kitle ve İktidar*. Çev. G. Aygen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.
- “Ceza İnfaz Kurumlarında Bulundurulabilecek Eşya ve Maddeler Hakkında Yönetmelik” Erişim Eylül 10, 2020.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=8344&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>.
- “Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri.” TUİK, 2018. Erişim Eylül 10, 2020.
<https://tuikweb.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=30597>.
- “Ceza İnfaz Kurumları ile Tevkifevlerinin Yönetimine ve Cezaların İnfazına Dair Tüzük,” Erişim Eylül 10, 2020.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060406-1.htm>.
- “Ceza ve İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük,” Erişim Ağustos 19, 2020,
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.5.200610218.pdf>.
- “The Right to Communicate,” ARTICLE 19 Global Campaign for Free Expression, 2003, Erişim Ağustos, 16, 2020.
<https://www.article19.org/data/files/pdfs/publications/right-to-communicate.pdf>.

Dikmen, Pınar. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 3. maddesi bağlamında mahpusların sağlık hakkı.” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2014.

Norbert Elias, *Uygarlık Süreci – I.* Çev. E. Ateşman, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Foucault, Michel. *Michel Foucault Ders Özetleri 1970-1982.* Çev. S. Hilay, İstanbul: YKY Yayınları, 1993.

Foucault, Michel. *Entelektüelin Siyasi İşlevi.* Çev. I. Ergüden, F. Keskin ve O. Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.

Foucault, Michel. *Özne ve İktidar.* Çev. I. Ergüden ve O. Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.

Foucault, Michel. *İktidarın Gözü.* Çev. I. Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.

Foucault, Michel. *Büyük Kapatılma.* Çev. I. Ergüden ve F. Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.

Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu.* Çev. M. A. Kılıçbay, Ankara: İmge, 2017.

Giddens, Anthony. *Sosyoloji.* Çev. C. Güzel, Ankara: Ayraç Yayınevi, 2005.

Goffman, Erving. *Timarhaneler.* Çev. E. Arıcan, Ankara: Heretik, 2016.

Göze, Ayferi. *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler.* İstanbul: Beta Yayınları, 1995.

Günebakan, Mustafa. “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında umut hakkı.” Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, 2018

Güngör, Burak. “Hükümlülerin Haberleşme Hürriyetine Anayasa Mahkemesinin Yaklaşımı.” *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Sayı.12, (2018): 511-535. DOI: 10.18771/mdergi.497017.

“Herhangi bir Biçimde Tutulan veya Hapsedilen Kişilerin Korunması İçin Prensipler Bütünü,” erişim Ağustos, 11, 2020.
<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/255-265.pdf>.

“Hükümlü ve Tutukluların Ödüllendirilmesi Hakkında Yönetmelik”,
Erişim Ağustos 20, 2020.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=17249&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>.

“Hükümlü ve Tutuklulara Yakınlarının Ölümü veya Hastalığı Nedeniyle Verilebilecek Mazeret İzinlerine Dair Yönetmelik,” Erişim Ağustos 20, 2020.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18525&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>.

“Hükümlü Ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik,”
Erişim Eylül 2,

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=8345&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>.

Imbert, Jean. *Ölüm Cezası*. Çev. B. Kayıhan, İstanbul: İletişim, 1989.

Konakçı, Burcu. “Yaşam Hakkı Tartışmaları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Cezaevinde Yaşam ve Sağlık Hakkı İlişkisi.” Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, İstanbul, 2016.

Lukes, Steven. “İktidar ve Otorite,” içinde *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Yay. Haz. M. Tunçay, Çev. S. Tekay, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2014.

Mahpuslara Muameleye Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları (Nelson Mandela Kuralları), Ankara: Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları, 2019.

<https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/nelson-mandela-kurallari-mahpuslara-muameleye-dair-birlesmis-milletler-asgari-standart-kurallari-turkce.pdf>.

Othmani, Ahmed. *Hapishaneden Çıkış: Dünyadaki Cezaevi Sistemlerinde Reform Mücadelesi*. Çev. I. Ergüden, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2003.

“Prison Statistics.” Eurostat, 2018. Erişim Eylül 10, 2020.

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Prison_statistics.

Sever, Çiğdem. “Hapishane İdarelerinin Yetkileri ve Hapsedilen Haklarının Sınırı.” *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı.122, (2016): 141-192.

“Turkey.” World Prison Brief, 2020. Erişim Eylül 10, 2020.
<https://www.prisonstudies.org/country/turkey>.

Urhan, Veli. “Michel Foucault’da Disiplinci Düzenleyici İktidar Ayrımı,” *Doğu Batı*, Sayı. 69, (2014): 229-237.

Yelekin, Süleyman. “Ceza mahkûmiyetinin seçme ve seçilme hakkına etkisi.” Yüksek Lisans Tezi, On dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 2016.

5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, Erişim Ağustos 19, 2020.
<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5275.html>.

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Received: 24.09.2020

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 01.11.2020

ISSN: 1306-9136

Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes and History Journal

Sayı: 21, Yıl: 2020, Sayfa: 139-168

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Acicbe, Ceyda. "An Evaluation Regarding The Role Of France In Rwanda In The Light Of Recent Developments." *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 21, (2020): 139-168.

AN EVALUATION REGARDING THE ROLE OF FRANCE IN RWANDA IN THE LIGHT OF RECENT DEVELOPMENTS*

Ceyda ACİCBE

Analyst

Center for Eurasian Studies (AVİM)

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2525-0658>

139

Abstract: *The shooting down of the airplane carrying Rwandan President Juvénal Habyarimana on 6 April 1994 triggered decades-long conflict between Tutsi and Hutu, and more than 800,000 Rwandans were killed by Hutu extremists in Rwanda during 100 days of horrible violence. This incident led to the questioning of the role of states, western-based international institutions, and organizations in Rwanda.*

* This is an extended, revised, and translated version of expository writing in Turkish that was originally published in three parts on the official website of the Center for Eurasian Studies (AVİM). For the original Turkish writings, please see: Ceyda Acicbe, "Fransa'nın Ruanda Soykırımındaki Rolü, Birinci Kısım: Ruanda'da Ne Oldu?," Center for Eurasian Studies (AVİM), Analysis No: 2020/29, August 24, 2020, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/FRANSA-NIN-RUANDA-SOYKIRIMINDAKI-ROLU-BIRINCI-KISIM-RUANDA-DA-NE-OLDU>; "Fransa'nın Ruanda Soykırımındaki Rolü, İkinci Kısım: Birleşmiş Milletler'in ve Katolik Kilisesi'nin Ruanda Soykırımına Etkisi," Center for Eurasian Studies (AVİM), Analysis No: 2020/30, August 27, 2020, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/FRANSA-NIN-RUANDA-SOYKIRIMINDAKI-ROLU-İKİNCİ-KISIM-BİRLEŞMİŞ-MİLLETLER-IN-VE-KATOLİK-KİLİSESI-NIN-RUANDA-SOYKIRIMINA-ETKİSİ>; "Fransa'nın Ruanda Soykırımındaki Rolü, Üçüncü Kısım: Özur Dileme Sırası Fransa'nın Mı?," Center for Eurasian Studies (AVİM), Analysis No: 2020/31, September 9, 2020, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/FRANSA-NIN-RUANDA-SOYKIRIMINDAKI-ROLU-ÜCUNCU-KISIM-OZUR-DILEME-SIRASI-FRANSA-NIN-MI>.

The actors in question have faced various criticisms and accusations regarding their role in Rwanda. One of the states at the center of criticisms is France. This study aims to review the reasons behind these accusations and criticisms, as well as present an evaluation regarding the role of France in Rwanda in the light of recent developments in the media.

Keywords: *Rwandan Genocide of 1994, the United Nations, the Catholic Church, France*

SON GELİŞMELER IŞIĞINDA FRANSA'NIN RUANDA'DAKİ ROLÜNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

Öz: *Ruanda Devlet Başkanı Juvénal Habyarimana'yı taşıyan uçağın 6 Nisan 1994'te vurularak düşürülmesi Tutsi ve Hutular arasında on yıllardır süren çatışmayı tetikledi ve 100 gün içerisinde 800.000'den fazla Ruandalı korkunç derecedeki şiddet olayları sonucunda aşırı uç Hutular tarafından öldürüldü. Bu olay bazı devletlerin, batı merkezli kurum ve kuruluşların Ruanda'daki rolünün sorgulanmasına yol açtı. Söz konusu aktörler, Ruanda'daki rollerine ilişkin olarak çeşitli eleştiri ve suçlamalarla karşı karşıya kaldılar. Eleştirilerin merkezinde yer alan devletlerden biri de Fransa'dır. Bu makale, bu suçlama ve eleştirilerin arkasında yatan sebepleri gözden geçirmenin yanı sıra, medyada yer alan son gelişmeler ışığında Fransa'nın Ruanda'daki rolüne ilişkin bir değerlendirme sunmayı hedeflemektedir.*

Anahtar Kelimeler: *1994 Ruanda Soykırımı, Birleşmiş Milletler, Katolik Kilisesi, Fransa*

Introduction

The Rwandan genocide, which refers to the mass murder of the Rwandans after the plane carrying the Rwandan President Juvénal Habyarimana was shot down on 6 April, 1994, is one of the most brutal crimes against humanity that has taken its place in the darkest pages of history. In 1994, Habyarimana's still-shrouded assassination sparked decades of conflict between Tutsi and Hutu, and more than 800,000 Tutsi, Twa and moderate Hutu were killed by extremists during more than 100 days of horrific violence in Rwanda.¹ What remains of the Rwandan genocide is the indescribable suffering of the Rwandan people, as well as the continuing debates regarding the role of Western states in Rwanda at the time of the genocide. Not only western states but also prestigious international organizations and institutions centered in the west have been at the very core of the debates. For their role in Rwanda before and during the genocide, prominent elements of the western world have been encountered serious accusations and criticisms. Certainly, the crystal-clear fact about the Rwandan genocide is that its planners and perpetrators were Rwandans, who were likewise victims of the genocide. A more irreversible fact about Rwanda is that its history with its former colonial powers. Under the indirect rule of the two colonial powers, respectively Germany from 1894 to 1918, and then Belgium from 1918 to 1962, Rwanda witnessed intense structural changes. Through the conflict in Rwanda, the Belgian role did not fade away, and also, France, the other bilateral donor, and the leading outside force in most of francophone Africa played a predominant role in Rwanda. Due to their role in Rwanda, especially France and Belgium have been at the center of the allegations and criticism so far. Other than that, one of the world's most prominent international organization, the UN, and the world's one of the oldest and largest institution, the Catholic Church have been accused and criticized for their role in Rwanda.

Akin to these discussions regarding the activities of the western states and western-based organizations in Rwanda during the genocide, almost every year since 1994, a number of claims regarding these agencies are brought to the attention of the international community. Considering the latest developments on the Rwandan genocide, what is patently apparent

1 Generally, the total number of victims in Rwanda estimated 500,000 to 1,000,000. According to unofficial figures, it is assumed that nearly 1,000,000 people were killed, and twice as many people were forced to migrate (See Ebru Çoban Öztürk, "Uzlaşma Süreçleri ve Uluslararası Mahkemenin Sonlandırılması Üzerine Bir Değerlendirme," *Uluslararası İlişkiler* 12, no. 48 (2016): 39).

is that a part of the aforementioned discussions is derived from the role of France in Rwanda from 1990 to 1994. On 12 June 2020, accusations directed to France of having played a role in the Rwandan genocide came to the forefront once again as a researcher in France was given permission to access the archives on the 1994 Rwandan genocide of the then President Francois Mitterrand.

It is not a primary intention of this article to rewrite the history of the Rwandan genocide or reveal the perpetrators of the crime. What is certain about the genocide is that its perpetrators, those who killed more than 800,000 Tutsi, Twa, and moderate Hutu between April and June in 1994, were Rwandans. Yet, a brief historical background of the Rwandan genocide is worthy to recall the circumstances of Rwanda before and at the time of mass killings. Secondly, the allegations and criticisms against the western states, western-based international institutions, and organizations that have been at the center of the discussions on the grounds of their role in Rwanda, especially early in the first decade of 1990s, will be presented. In subheadings under the second part, the activities of the UN and the Catholic Church right after the genocide will be detailed. Finally, the reasons behind the allegations and criticisms directed to France regarding its role in Rwanda will be examined, and an evaluation considering the role of France in Rwanda will be presented in light of the recent developments.

What Happened in Rwanda?

Focusing solely on the political, economic, and social crises that Rwanda had been through at that time would not be sufficient to explain the process leading up to the Rwandan genocide of 1994 and its aftermath. To evaluate what happened exactly in Rwanda, it is necessary to look at both internal and external factors. In addition to that, reviewing all the factors that paved the way for the genocide in Rwanda as they are detached from one another will result in a miscalculation to see the dynamics behind the genocide. As Catherine Newbury puts it, the role of these internal or external factors was not discrete ones; on the contrary, in creating the conditions for the genocide each factor operated in a climate created in Rwanda.² Thus, it is necessary to evaluate all the factors which paved the way for the genocide in Rwanda.

2 Catherine Newbury, "Background to Genocide: Rwanda," *A Journal of Opinion* 23, no. 2 (1995): 12.

Before the pre-colonial rule of Germany and Belgium in Rwanda, it is possible to argue that the Hutus had a population superiority until the 11th century. However, the demographic feature of the population of Rwanda had changed between the 11th and the 15th century when the Tutsi began to migrate to Rwanda massively from the north, and Tutsi started to comprise the majority of the population. In her study written in 1995, Newbury states that the Rwandan society divided into three groups, Hutu (85% of the population), Tutsi (about 14%), and Twa (less than 1%). In addition to this, she claims that these groups were neither racial nor ethnic groups in the conventional sense. Instead, Newbury mentions that the terms and the categories which the Rwandans describe themselves have changed over time depending on the role of state and contexts of power.³ Another point to be emphasized about pre-colonial time is that Rwandan was ruled under the kingdom of Rwanda until monarchy abolition in 1961.

In the period from the end of the 19th century to the early 20th century, Rwanda became a colony first to the Germany and Germans colonized Rwanda along with the present-day land of Burundi and the west of Tanzania. After the First World War, the two territories located in the western part of German East Africa, i.e. Rwanda and Burundi, were attached to Belgium administration under the mandate of the League of Nations. Having maintained a similar approach to the German colonial administration, Belgium ruled Rwanda indirectly through kings called *Mwami*. Nevertheless, unlike the German administration, Belgians led to serious structural changes that affected the economy, politics, and social life in Rwanda.⁴

The introduction of identity cards with an indication of the ethnic origins of Rwandan citizens was an implementation made under the Belgian colonial administration. The introduction of these identity cards was one of the prominent factors that deepened the ethnic separation between Hutu and Tutsi.⁵ The policies favoring the Tutsi followed by the colonial administration enabled them to hold high-level administrative positions and thus to retain political power. On the other hand, most of the Hutu

3 Newbury, "Background to Genocide," 12.

4 Öncel Sencerman, "Batılı Koloniyel Güçlerin 1994 Ruanda Soykırımına Etkisi," *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, no. 18 (2013): 40.

5 In his study, Sencerman mentions that in the census carried by the Belgian colonial administration in 1933, the height, nose, and eye shapes of Rwandans were measured, and their identity cards were distributed as a result of these measurements (See for e.g., Sencerman, "Batılı Koloniyel Güçlerin," 41-42).

were subjected to forced production and forced labor.⁶ The colonial administration, which implemented the “Tutsification” policy, also found support from the church, which was in favor of the Tutsi. After all, regarding the pre-colonial period in Rwanda what is overwhelmingly asserted is that several policies embarked by the Belgian colonial administration enhanced and intensified ethnic belonging among Hutu and Tutsi and politicized these ethnic identities.⁷

The transition of the territories of Rwanda from the League of Nations mandate to the UN Trust Territory after the Second World War correspond with the period of the democratic winds of change started to blow in Rwanda as in all Africa. In this period, in which the effects of the decolonization process were deeply felt, the Belgian colonial administration changed its attitude and replaced the minority Tutsi, a formerly favored group of people, with the Hutu. Following this, Hutu started to revolt against the Tutsi, who had formerly administered on behalf of the colonists. In response to having started to seize political power the Hutus strengthened over time, the Tutsi domination in the Rwandan government gradually weakened with the “social revolution” of 1959.⁸ Although it is possible to describe the “social revolution” as a revival in the political arena under the influence of the democratization movement in the country, the revival paved way for the emergence of violence and massacres of Tutsi. The violence caused the deaths of tens of thousands of Rwandans within a few years, and tens of thousands, mostly Tutsi, had to flee into exile and seek refuge in neighboring countries.

The aforementioned events led to the abolition of the monarchy in Rwanda, and Rwanda gained independence on 1 July 1962. In the period of the First Republic of 1962-1973, the Hutu started to dominate the administrative positions in the government. During these years, the political sphere dominated by a single party continued to be formed within the framework of ethnic lines, as well as the problems between

6 Newbury, “Background to Genocide,” 12.

7 Filip Reyntjens, “Rwanda: Genocide and Beyond,” *Journal of Refugee Studies* 9, no. 3 (1996): 243.

8 Newbury and Newbury describe this process started in 1959 and ended up in 1961 as a period of a political struggle against the Tutsi delegates in the central court and the pressure of a “dual colonialism” caused by the Belgian colonial power (For more detail, see Catharine Newbury and David Newbury, “A Catholic Mass in Kigali: Contested Views of the Genocide and Ethnicity in Rwanda,” *Canadian Journal of African Studies/ Revue Canadienne des Études Africaines* 33, no. 2/3 (1999): 296.

the Tutsi and Hutus maintained to be shaped in the context of the government in power. Also, the government was criticized for not being harsh enough against the Tutsi in the very same period. On the other hand, acts of violence against the Hutu in neighboring country Burundi were reflected in Rwanda, and hence the Tutsi presence in Rwanda, which was already under threat, was further endangered. Following the outbursts began in this period, the attacks on the Tutsi in 1964 resulted in the deaths of innocent civilians, whose numbers were assumed to be between 10 thousand and 14 thousand.⁹ The turmoil in Rwanda came to an end on 5 July 1973, with the coup led by the then Minister of Defense Juvénal Habyarimana.

Habyarimana established the political party called the National Republican Movement for Democracy and Development (French: Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement, MRND) and the party was the only legal political party that ruled the country for a long time. Considering the policies implemented by the Habyarimana administration on ethnic conflict, compared to the previous period, it is difficult to assert that the new regime had a positive impact on Rwandans. The policies contributed to the ethnic discrimination towards the Tutsi continued in this period as well. To illustrate, the right to education of the Tutsi in public schools and their position in administrative affairs were gradually limited through a system of ethnic quotas. Another difference that emerged compared to the previous period is that with the continuation of regionalism and the support from the army and the Habyarimana regime from the north, the balance of power in the country shifted from south to north. The partial ‘stability’ that paved the way for economic growth is also a point worthy of recalling the differences of this period.¹⁰ Although economic success was achieved in the first two decades of the Habyarimana regime, it is possible to argue that in the 1990s, regional polarization in the political sphere, social polarization between rich and poor, and increasing of marginalization among urban poor and the rural dwellers.¹¹

The events resulted in the refugee crisis in the early 1960s lead to militarize the exiled Tutsi in neighboring countries and led them to form the Rwandan Patriotic Front (RPF, French: Front Patriotique Rwandais, FPR) with the aim of returning to Rwanda. However, this Tutsi-led

9 Newbury and Newbury, “A Catholic Mass in Kigali,” 298.

10 Sencerman, “Batılı Koloniyel Güçlerin,” 48.

11 Newbury, “Background to Genocide,” 15.

formation motivated to return to Rwanda failed to fulfill its main purpose, because the demand for return was rejected by the Habyarimana regime. In response to that, the RPF contributed to Yoweri Museveni's victory in Uganda, and Rwandans started to have a share in the ruling political power of Museveni. Starting from 1990, the RPF began to invade Rwanda from Uganda. This period came to an end in 1993 is also a period in which the multi-party system was introduced in Rwanda. Yet, these newly emerged political parties in Rwanda caused the multiplication of hatred against the Tutsi. Claiming the Tutsi were affiliated with the RPF, many of them arrested during this period. Moreover, approximately two thousand Tutsi were killed as a result of the repressive policies of the Habyarimana regime towards Tutsi in domestic politics.¹²

On 4 August 1993, the Arusha Peace Agreement was signed between the MNRD and the RPF. As a result of the negotiations between the two parties the sharing of power was realized with the RPF most likely thanks to pressure on the Habyarimana regime from both inside and the international community. Yet, the articles included in the agreement did not help to reduce the conflicts between the parties, rather it caused the conflicts to deepen. The news that the agreement granted some privileges to the Tutsi appeared on the radio, as well as in print media. On the other hand, the murder of Melchior Ndadaye, the then Prime Minister of neighboring country Burundi, affected the situation in Rwanda negatively and overshadowed the negotiation between Hutu and Tutsi. Furthermore, the regime of Habyarimana was also criticized domestically because it was too dependent on military aid coming from France, and hence this escalated the unrest in Rwanda.¹³

The increasing tension between Hutu and Tutsi in the country was outburst when the airplane carrying Rwandan President Juvénal Habyarimana was shot down on 6 April 1994; on the very same day, the horrible violence and brutal massacres took place in the country. On 7 April, forces affiliated to Habyarimana killed Prime Minister Agathe Uwilingiyimana of Hutu origin, whom they found her moderate against the Tutsi. During 100 days of horrible violence, more than 800,000 Tutsi, Twa, and moderate Hutu were killed by Hutu extremists. The violence subsided when the RPF led by Paul Kagame began to take over some parts of Rwanda.

¹² Sencerman, "Batılı Koloniyel Güçlerin," 15.

¹³ Newbury, "Background to Genocide," 16.

An Evaluation Regarding the Role of France in Rwanda in the Light of Recent Developments

As it is argued at the beginning of the introduction of the study, both internal and external factors were affected in the creation of the conditions leading to the genocide in Rwanda. Among the internal factors that operated the process leading to genocide are the ethnic policies implemented under the Belgian colonial administration and the politicization of them in the context of the government in power. The economic conditions and the Rwandan politics were not enough to ensure peace in Rwanda. The reflection of the return movement initiated by the Tutsi refugees in Uganda, who had to leave the country because of the violence in the 1960s, is one of the external factors that caused the inhumane brutality in Rwanda.

Reducing the only cause of the genocide in Rwanda to ethnicity or seeing the events in Rwanda solely as an interethnic conflict -as is claimed in the western media at that time- will cause the reality of Rwanda to be overlooked. As it will be discussed in the following part, this reductionist attitude of the west constitutes the source of the criticism directed against the western-based international institutions and organizations, especially the United Nations and the Catholic Church, regarding the Rwandan genocide. In the light of these criticism directed to international organizations and institutions, the role of the United Nations and the Catholic Church in Rwanda will be examined in the next part.

The Role of the United Nations and the Catholic Church in Rwanda

With regard to the Rwandan genocide, the allegations directed against international organizations and institutions because of their role in Rwanda is still a highly debated issue beyond the country. While the missionary activities of the Catholic Church in Rwanda go back to the end of the 19th century, the colonial period, the active involvement of the UN in Rwanda started in 1946. Considering the activities of these prominent actors of the western world in Rwanda throughout the years, it would not be misguided to argue that both the UN and the Catholic Church are likely to impact Rwanda both in positive and negative ways.

The most prominent reason for the accusations and criticism directed to the UN and the Catholic Church is their inability to respond effectively to the brutal violence in Rwanda during and after the genocide. Considering the economic, political, and social crisis in Rwanda at that time, it would not be a consistent approach to refer to these institutions

of western origin as the sole responsibility of what happened. As a matter of fact, the contribution of the International Criminal Tribunal for Rwanda, established in 1994 by the United Nations Security Council in Resolution 955, in order to judge those people who are responsible for the Rwandan genocide and other serious violations of international law in Rwanda, or Rwandans in neighboring countries, cannot be denied. However, at the same time, this also does not mean that the UN and the Catholic Church did not fail to prevent the violence in Rwanda during and after the genocide. Hence, the reasons behind these accusations and criticism directed against those prominent actors of the international community since 1994 will be reviewed.

The United Nations in Rwanda

The activities of the UN in Rwanda started in 1946 when the territories of Rwanda were relinquished from the League of Nations to the UN after the First World War. The next critical step of the UN was taken in 1992 when the country was going through the democratization process and the disagreements between the opposition party and the government began to be discussed on political grounds. The Arusha Peace Agreement, named after the city, where the agreement concluded, was signed on 4 August 1993 between the ruling party MNRD and the RPF. On the ground of the agreement, it was decided to establish a provisionary government to ensure peace between the parties. In order to establish this government and assure peace in Rwanda, the UN Security Council formed the UN Assistance Mission for Rwanda (UNAMIR) on 5 October 1993 and decided to deploy the peacekeepers in Rwanda. However, UNAMIR with weak authority and minimum capacity came to Rwanda with a delay of two months.¹⁴

In her study called “The Security Council in the Face of Genocide,” Melvern asserts that after the signing of the Arusha Peace Agreement “the Belgian government was extremely well informed [of the developments], with information from its embassy in Kigali and from a small intelligence cell attached to the para-commando unit in UNAMIR”. In addition, she claims that “in a series of intelligence reports from these units, the plans of the extremists were revealed; (...)

¹⁴ Linda Melvern, “The Security Council in the Face of Genocide,” *Jornal of International Criminal Justice*, no. 3 (2005): 848; Öncel Sencerman, “Batılı Kolonyel Güçlerin 1994 Ruanda Soykırımına Etkisi,” *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, no. 18 (2013): 40.

the militia was killing with impunity and was helped by government departments.” Most importantly, she asserts that “the weapons for the extremists were coming from France”. In line with this information, Melvern asserts that the Belgian government, aware of the insufficient capacity of the UN peacekeeping force, instructed the Belgian ambassador in New York to initiate lobbying activities in the United States to increase the peacekeepers in Rwanda. However, for financial reasons, the United States and the United Kingdom opposed this idea. Another point Melvern highlights regarding the conversations between the representatives of states is that the Belgian Foreign Minister Willy Claes sent a message to the UN Security General Boutros Boutros-Gali and having written in the message that “unless the peacekeepers had taken firmer action, they might have soon not been able to act at all”.¹⁵ Despite all efforts to reinforce the peacekeeping force in Rwanda, demands did not yield any results.

Following the airplane carrying Rwandan President Juvénal Habyarimana was shot down on 6 April 1994, the massacres in the country rapidly turned into genocide. The UN peacekeepers failed to intervene in the violence in Rwanda. On April 8, 10 Belgian UN soldiers who were assigned to protect Agathe Uwilingiyimana were killed.¹⁶ Subsequently, as Newbury puts it, “western governments sent in troops only to save whites, they withdrew”.¹⁷ As the Westerners started to leave the country one by one, the factors that radical groups could feel pressure on disappeared, and these groups implemented their plans for massacre more recklessly and fearlessly. As a matter of fact, just in the first week of genocide, approximately ten thousand Rwandans were killed right in front of UN troops.

In his speech, he said that “the UN is still ashamed over its failure to prevent the 1994 genocide in Rwanda.” In the 20th anniversary of the genocide in 2014, the 8th Secretary-General of the United Nations Ban Ki-moon addressed thousands of people in the capital of Rwanda,

15 Melvern, “The Security Council,” 850.

16 In Melvern’s study, where she presents sections from her interviews with peacekeeping commander General Dallaire, she mentions that she was told that “it was a direct result of the failure to provide his mission with intelligence data” regarding the deaths of 10 peacekeepers (See for e.g., Melvern, “The Security Council,” 851).

17 What is more important, she claims in her study that “the UN all but pulled out, leaving behind a derisory force of about 450 soldiers (down from 2500, and in the face of the Secretary-General’s request for increasing the numbers to 5500)” (See for e.g., Newbury, “Background to Genocide,” 16).

Kigali. Moreover, “UN personnel in Rwanda during the genocide showed ‘remarkable bravery’ (...) But we could have done much more. We should have done much more. In Rwanda, troops were withdrawn when they were most needed” he told the crowd.¹⁸ The then Secretary-General of the UN’s speech is important since it is an expression that reveals the failure of the UN to intervene in the violence in Rwanda.

It would not be a very realistic attitude to expect the most prominent elements of the international community or other non-governmental organizations to prevent violence in Rwanda. As a matter of fact, it is worth remembering that the UN Peacekeeping Force in Rwanda operated with limited resources, as well as limited rules of engagement. The UN Secretariat acts in accordance with the directions coming from the Security Council. In addition to that, the five permanent members hold power over UN resolutions, which directly affect the decision-making process of the Council. Hence, giving all responsibility for the violence in Rwanda to the UN Secretariat with a limited mandate, was perhaps one of the first mistakes initially made.

As much as the UN’s role before and during the genocide, its role in the post-genocide period is also important. For instance, resolution 955 (1994) adopted by the United Nations Security Council which refers to the establishment of “an international tribunal for the sole purpose of prosecuting persons responsible for genocide and other serious violations of international law committed in the territory of Rwanda and Rwandese citizens responsible for genocide and other such violations committed in neighboring States (...)”, was a great contribution for the international peace and security.¹⁹ The tribunal has indicted 96 individuals whom it considered responsible for violations in Rwanda since it opened in 1995, although the number of cases for Rwanda at the ICTR has remained below the expected.²⁰ After the last trial judgment that the ICTR delivered in 2012, the Mechanism for International Criminal Tribunals started to be responsible for the residual functions of the ICTR. As in the case of the local courts established after the

18 “Rwanda genocide: UN ashamed, says Ban Ki-moon,” *BBC News*, April 7, 2014, <https://www.bbc.com/news/world-africa-26917419>.

19 U.N. Security Council, Security Council resolution 955 (1994) [on establishment of an International Tribunal for Rwanda and adoption of the Statute of the Tribunal], <https://digitallibrary.un.org/record/198038> (accessed on Oct. 27, 2020).

20 Öztürk states that it is because of the insufficient evidence and the difficulty of collecting evidence; she also highlights that the number of people who need to be prosecuted is still high (Öztürk, “Uzlaşma Süreçleri,” 43).

genocide, the tribunal was criticized for its slow-paced job.²¹ Although the UN failed to intervene in the violence, the contributions of the ICTR in ensuring social peace in Rwanda should not be ignored.²² In the following part, the ICTR and the trials concluded by the tribunal regarding the Rwandan genocide will be explained in detail.

The International Criminal Tribunal for Rwanda

The United Nations Assistance Mission for Rwanda (UNAMIR) established in 1993 was meant to end the civil war in Rwanda by ensuring peace environment under the Arusha Peace Agreement signed between the Rwandan government and the Rwandan Patriotic Front. Nevertheless, the UN is failed to resolve the disputes and end the war in Rwanda. Fortunately, the UN Security Council, acting under Chapter VII of the UN Charter, took a step and established an ad hoc International Tribunal for Rwanda (ICTR) on 8 November 1994 through its resolution 955. It is likely to argue that the decision to establish such a tribunal was because of the precedential effect of the International Criminal Tribunal for the Yugoslavia (ICTY) formed in 1993. The proceedings concluded within the ICTR are undoubtedly considered important in ensuring international peace and security, developing international humanitarian law, promoting national reconciliation in Rwanda, and many other respects. Having the authority of applying existing international humanitarian law applicable to non-international armed conflict enabled the tribunal to had jurisdiction for three types of international crime, which were the genocide, crimes against humanity, Article 3 Common to the Geneva Conventions, and Additional Protocol II. Simply, the production of a credible international criminal justice system and an essential jurisprudence gave the tribunal a pioneering role.

Regarding the effectiveness of the ICTR, the success and failures of the tribunal has received great attention in the literature. Some argue that the tribunal was ineffective, whereas to some the tribunal did its best. In

21 In her study Öztürk mentions that the Hutu, who were released by the ICTR due to lack of evidence, although their involvement in acts of genocide was known, caused great reactions among Tutsi victims and their relatives (See for e.g., “Uzlaşma Süreçleri,” 48).

22 For instance, the perpetrator of the “the killing of 2,000 Tutsi refugees as a result of the destruction of a church with bulldozers” a Catholic priest Athanase Seromba was tried by the ICTR and he sentenced to life imprisonment (Ali Murat Taştekin, “Catholic Church in Rwanda Apologizes for Role in Genocide,” Center for Eurasian Studies (AVİM), December 5, 2016, <https://avim.org.tr/en/Yorum/CATHOLIC-CHURCH-IN-RWANDA-APOLOGIZES-FOR-ROLE-IN-GENOCIDE>).

a post-conflict environment, the first indictments of the ICTR covered acts of genocide, and by 1996 there were approximately sixty thousand genocide suspects in Rwandese prisons. Regarding the early phase of the ICTR's activities, Akhavan asserts that "of a total of three hundred judges and lawyers in appellate courts and five hundred in provincial court prior to April 1994, only forty magistrates survived and remained in Rwanda" and there were "ongoing efforts on the part of international agencies and nongovernmental organizations to provide Rwandese lawyers, magistrates, and judges with intensive training for the prosecution of genocide cases". However, "the international community was extremely short-sighted in creating tribunals with such a small number of judges and chambers".²³ In addition to these, the limited resources of the ICTR did not enable all the genocide suspects to be prosecuted as well.²⁴ To some, if the international community could have provided more funds to the tribunal, it could have greatly eliminated some of the administrative problems inherent in the tribunal. Although the genuine effect of the tribunal is the subject matter of another paper, it is important to point out that the similar criticisms are also directed to the ICTR.

To look at the ICTR from a different point of view, the ICTR was the first tribunal to deal with the crime of genocide directly. Additionally, the case of former Rwandan mayor Jean-Paul Akayesu was the first person a trial conducted by the ICTR for the crime of genocide, and Akayesu himself was the first person who tried by an international tribunal. He found guilty and was convicted of various acts of genocide, as well as crimes against humanity. However, before taking any decision about Akayesu, the trial chamber had to define all social categories (ethnic, racial, social or a national group), defined in the Genocide Convention. The chamber's inquiry provided to add a "stable and permanent group, whose membership is largely determined by birth" to the four existing social categories of the Genocide Convention. By doing so, the ICTR became the first tribunal that interpreted the definition of genocide since the Geneva Convention of 1948. Furthermore, the trial of Akayesu represented "the first time in history that an international tribunal conceptualized sexual violence (including rape) as an act of genocide".

23 Lilian A. Barria and Steven D. Roper, "How Effective are International Criminal Tribunals? An Analysis of the ICTY and the ICTR," *The International Journal of Human Rights* 9, no. 3 (September 2005): 364.

24 Payam Akhavan, "The International Criminal Tribunal for Rwanda: The Politics and Pragmatics of Punishment," *The American Journal of International Law* 90, no. 3 (July 1996): 509.

As Magnarella puts it, with this trial “the ICTR created a number of important jurisprudential concepts and reasoning paths that it and other tribunals will likely apply in future genocide cases”.²⁵ Apparently, the success of the ICTY and the ICTR contributed to the creation of the International Criminal Court (ICC).

On 22 December 2010, Resolution 1966 was adopted by the United Nations under Chapter VII. By the resolution, the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals (IRMCT) was established, and the Mechanism took over the responsibility for the ICTR’s remaining functions. It bears emphasizing that the IRMCT is “a subsidiary organ of the Security Council, not the institutional continuation of the Tribunals”.²⁶ Currently, there are many ongoing cases under the mandate of the IRMCT.²⁷

The Catholic Church in Rwanda

As mentioned previously, it is unlikely to argue that Rwandan society was sharply divided by ethnic lines before the colonial period. The distinction between Hutu and Tutsi does neither fit into categories of a national, ethnic, racial, or religious group. The Tutsi, who share a common language and culture with the Hutu, also belong to the same religious groups and the national group.²⁸ In the colonial period, however, the social stratification was crystalized on ethnic basis. According to Van Hoyweghen, “because of Belgian limitations on access to political office, the new class that rose after the breakdown of the feudal economy split up along ethnic lines”.²⁹ The introduction of

25 Paul J. Magnarella, “Recent Developments in the International Law of Genocide: An Anthropological Perspective on the International Criminal Tribunal for Rwanda,” in *Annihilating Difference: The Anthropology of Genocide*, ed. Alexander Laban Hinton (University of California Press, 2002), 312.

26 Brigitte Benoit Landale and Huw Llewellyn, “The International Residual Mechanism for Criminal Tribunals: The Beginning of the End for the ICTY and ICTR,” *International Organization Law Review* 8, (2011): 364.

27 For more information, please visit the official website of the IRMCT:
<https://www.irmct.org/en/cases>.

28 Magnarella, “Recent Developments in the International Law of Genocide,” 317.

29 Saskia Van Hoyweghen, “The Disintegration of the Catholic Church of Rwanda: A Study of the Fragmentation of Political and Religious Authority,” *African Affairs* 95, no. 380 (1996): 381,
https://www.jstor.org/stable/pdf/723573.pdf?casa_token=-RhBVRu3eXMAAAAAA:gFZjWxOl3ngdXYQ64HG7AkvQialSI3M2JKDkoaSKGr38Ma_YM2Kao53H7CqZD7CC3kO_WXmepVMT3n_xE1uA7fC8_sBGDKL-5Dt_swVJn42uPtAM3w.

identity cards helped to divide and sharpen ethnic identities. As a result of a census conducted by the Belgian colonial administration in 1933, Hutu and Tutsi were classified based on their ethnic origin, and the aforementioned identity cards with an indication of the ethnic origins were distributed to the citizens of Rwanda. Moreover, as Magnarella quotes from Vassall-Adams, the colonial administration “decided to classify any individual [that is, male farmer] with fewer than ten cows as a Hutu”.³⁰

Before the political climate had not changed yet in favor of the Hutu cause, the Catholic Church in Rwanda was regarding the Tutsi minority as the noble rulers, whereas the Hutus belonged to an ‘inferior’ group. The Church was playing a role as “the generator and stabilizer of class structures”. Regarding the role of both the Catholic Church and the Belgian colonial administration in Rwanda, it is likely to argue that the interests of these agencies were overlapping because they were both desiring to have a part in political power. They had an enormous role in creating a prestigious class derived from the Tutsi. To Mamdani, “the racialization of the Tutsi was the creation of a joint enterprise between the colonial state and the Catholic Church”. In his study called “When victims become killers: Colonialism, nativism, and the genocide in Rwanda”, he precisely explains that how missionaries made use of the Hamitic hypothesis and turned it into an ideology to classify the society on an ethnic basis. Mamdani unfolds that missionaries were “‘the first ethnologists’ of colonial Rwanda,” in the example of Father Leon Classe, who argues that “the Tutsi were already in 1902 ‘superb humans’ combining both Aryan and Semitic”.³¹ As a result of these ideologies, the Tutsi were appointed to administrative and political positions, as well as they began to be Christianized and supported as the Catholic candidates in Rwanda politics. What is readily apparent that from the beginning of the 20th century, the arrival of Germans and then Belgian colonists supported by the church accelerated the ethnic division in Rwanda. In brief, as Taylor puts it,

“It was not until Tutsi and Hutu ethnic identities had become substantialized under colonialism, and then privileges were awarded by the colonial rulers on the basis of these identities, that an entire group of people could be thought of as a source of

30 Guy Vassall-Adams, *Rwanda* (Oxford: Oxfam, 1994), quoted in Magnarella, “Recent Developments in the International Law of Genocide,” 321.

31 Mahmood Mamdani, *When victims become killers: Colonialism, nativism, and the genocide in Rwanda* (Princeton University Press, 2020), 87-88.

An Evaluation Regarding the Role of France in Rwanda in the Light of Recent Developments

obstruction to the polity as a whole. Tutsi could be easily assimilated to the category of ‘invader’ because of their alliance with German, then Belgian, outsiders and the colonialist’s reliance on Hamitic theories. When Belgians quickly shifted their allegiance to Hutu in the late 1950s, supporting the Hutu Revolution, Tutsi were left to fend for themselves while retaining their substantialized identity.”³²

As it is argued by Taylor, following the Second World War, the Belgian colonial administration and the church changed their attitude towards the Hutus. The revolution of 1959-1961, which led to a change in the structure of state power in Rwanda, was a turning point for most of the Hutu. Thanks to the revolution, the Hutu power in the political sphere gradually increased. In parallel to that, unfortunately, the revolution resulted in the increase of violence against the Tutsi in the form of the small-scale massacres. Consequently, many of the Tutsi had to leave the country and they became refugees in neighboring countries. The Tutsi refugees aiming to repossess the power in Rwanda politics attacked Rwanda occasionally. Yet again, the internal Tutsi in Rwanda were affected heavily from these attacks, and disastrously many Tutsi were murdered between 1961-64.

In the period before the genocide, the Belgian colonial administration introduced ethnic-based practices in Rwanda with the support received from the church, and these prompted the ethnic division among Hutu and Tutsi to deepen. However, the Catholic Church, which has been active in Rwanda for a long time, remained silent and unresponsive quite a long time to the violence and ethnic hatred raised in the country.³³ Yet in 2016 the Catholic Church in Rwanda apologized for all the wrongs the church committed.

32 Christopher C. Taylor, “The Cultural Face of Terror in the Rwandan Genocide of 1994,” in *Annihilating Difference: The Anthropology of Genocide*, ed. Alexander Laban Hinton (University of California Press, 2002), 170.

33 The killing of Michael Courtney is interesting to follow the unresponsiveness of the church towards the violence in and around Rwanda. An Irish prelate of the Catholic Church Michael Courtney, had been the Apostolic Nuncio of the Holy See in Burundi since 2000, died in an assassination on 29 December 2003. He greatly contributed to the signing of the peace agreement between the Burundian government and the opposition Hutu group in 2003. Regards to the killing of him, no further developments have not been accomplished, the identity of the killers of him has not been revealed yet as well. It is also unlikely to argue that the extremely sensitive case of Michael Courtney has received the necessary attention from the international community.

The Catholic Church's Apology

The reason why the Catholic Church has been accused and criticized is mostly related to its inability to respond effectively to violence in Rwanda. Yet, as is known, some members of the church accused of assisting in the massacres and others of being actively involved in the 1994 genocide. Some of the members of the Catholic clergy have been indicted and convicted for crimes against humanity and genocide.

On 20 November 2016, an apology issued by the Catholic Church of Rwanda for their role in the genocide. A part of the apology, which apparently made for some of the members of the church, is as follows:

“We apologise for all the wrongs the Church committed. We apologise on behalf of all Christians for all forms of wrongs we committed. We regret that Church members violated (their) oath of allegiance to God’s commandments (...)”³⁴

Even though the church sent no body to do harm, we, the Catholic clerics in particular, apologise, again, for some of the church members, clerics, people who dedicated themselves to serve God and Christians in general who played a role in the 1994 Genocide against the Tutsi (...)

We apologise for all hate sins and divisions that were created in our country to the level that we hated our compatriots based on ethnicity. We ask for forgiveness that very often we did not show that we are just one family and people turned to their colleagues to kill, looted their properties and dehumanised them.”³⁵

Although the Rwandan government welcomed the move, the apology probably did not satisfy the government. The government referred to the statement as an example of “(...) how far the Catholic Church still remains from a full and honest reckoning with its moral and legal responsibilities.” Apparently, it was emphasized by the government that apologizing as an institution would be more appropriate than apologizing

34 “Catholic Church in Rwanda apologises for role in 1994 genocide,” *Vatican Radio*, November 22, 2016, http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2016/11/22/catholic_church_in_rwanda_apologises_for_role_in_genocide/en-1273928.

35 Jean d’Amour Mbonyinshuti, “Catholic Church apologises for role in 1994 Genocide,” *The New Times*, November 21, 2016, <https://www.newtimes.co.rw/section/read/205558>.

for the role of some of the church's members. Previously, the Holy See had been accused of being in denial of the role of members of the Catholic Church in the Rwandan genocide.

On 20 March 2017, on which Pope Francis and the President of Rwanda Paul Kagame came together at the Apostolic Palace in Vatican City, the spiritual leader of the Roman Catholic Church apologized for the role of the Catholic Church in the Rwandan genocide of 1994. Following that, in an official statement from the Rwandan government, it is emphasized that Pope Francis's apology was positively received and said it was "a positive step forward in the relationships between Rwanda and the Holy See, based on a frank and shared understanding of Rwanda's history and the imperative to combat genocide ideology".³⁶

In conclusion, the discussions regarding the role of these prominent world actors in Rwanda have been a matter that heatedly debated both in academic literature and international media. Similarly, France continues to be at the center of discussions for its role in Rwanda. In the light of the recent developments regarding the genocide of 1994, the role of France in Rwanda, particularly between 1990-1994, will be examined in the following part.

The Role of France in Rwanda

For its role in Rwanda in 1994 and 1995, many accusations and criticisms have been also directed towards France. One of the reasons for criticism, including the ones that against then French President François Mitterrand, is the close relations that France established with the Rwandan government. Clearly, the matter contains certain points in itself that require more rigorous research. The recent developments regarding the Rwandan genocide obviously are crucial in terms of eliminating the question marks. Before moving on to these developments, the reasons for accusations leveled against France will be explicitly investigated.

In her writing, Linda Melvern mentions a report of Rwanda's commission of inquiry that includes the testimony of 638 witnesses, including survivors and perpetrators of genocide. As she puts it, the report suggests that some French politicians, diplomats, and military

36 Ali Murat Taştekin, "Pope Finally Apologizes for Church's Role in the Rwandan Genocide," *Center for European Studies (AVİM)*, March 23, 2020, <https://avim.org.tr/en/Yorum/POPE-FINALLY-APOLOGIZES-FOR-CHURCH-S-ROLE-IN-THE-RWANDAN-GENOCIDE>.

leaders were complicit in genocide. What is more, in the report it is asserted that “the French authorities knowingly aided and abetted what happened by training Hutu militia and devising strategy for Rwanda’s armed forces. Furthermore, “training and funding was also given to Rwandan intelligence services on how to establish a database” is also noted in the report.³⁷

In his study titled “Batılı Koloniyel Güçlerin 1994 Soykırımına Etkisi” (Eng. The Effect of the Western Colonial Powers on the Rwandan Genocide of 1994). Sencerman mentions that in the post-Cold War era, France has acted with the desire to create a Francophone area on the African continent. In the 1970s, to ensure the security of their country, it was expected from Rwanda, the Democratic Republic of Congo (Zaire), and Burundi, remain loyal to France in return for the support they would have received. The allegiance of these countries to France has given the opportunity to act against other world powers in Africa. In other words, France made use of the opportunity and was able to prevent the advance of Anglo-Saxons in Africa. Moreover, Sencerman asserts that according to the bilateral agreement between France and Rwanda on military-technical assistance in 1974, 4 million francs worth of weapons and military equipment were sent from France to Rwanda every year. In his study, it is also underlined that the deployment of French soldiers in Rwanda to establish and train the Rwandan national police force was achieved with this agreement in the military field.³⁸

As a result of this bilateral agreement between France and Rwanda, France three times intervened in Rwanda through the operations Noroit, Amaryllis, and Turquoise. According to McNulty, these operations “do not present ‘a very positive balance sheet’, as French official discourse still maintains” and also “their legacy has instead been a prolongation of the Rwandan civil war from 1990 to 1993”. Operation Noroit resulted in “French troops were deployed in the capital Kigali initially to evacuate French citizens but remained for three years”. The second and the third operations, Amaryllis and Turquoise, was for the evacuation of French and other European citizens after Habyarimana’s assassination. For the last intervention, Operation Turquoise, McNulty argues that it

37 Linda Melvern, “France and genocide: the murky truth,” *The Times*, August 8, 2008, https://web.archive.org/web/20110604230457/http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/columnists/guest_contributors/article4481353.ece.4.

38 Sencerman, “Batılı Koloniyel Güçlerin,” 59-60.

An Evaluation Regarding the Role of France in Rwanda in the Light of Recent Developments

“acted as a smokescreen for earlier French military involvement; the creation of vast refugee camps in eastern Zaire under the command of the ex-FAR and militias serves as a bridgehead for attempts to destabilize and reinvade post-war Rwanda, and created a safe haven for the genocidists beyond the reach of the war crimes and genocide trials in Kigali and Arusha.”³⁹

Like McNulty, Huliaras claims that Operation Turquoise, “which (is) not only sheltered Hutus from the RPF forces, but also allowed Hutu soldiers and militia members to escape Zaire with their weapons”.⁴⁰

The accusations and criticisms directed to France regarding its role in Rwanda in 1994 and 1995 stem from the relations in economic, political, and military fields that France maintained with the Rwandan government before and after the genocide. Nevertheless, unarguably the more rigorous investigations and academic research are needed regarding the subject matter. As can be followed in the next part, recent developments in France, like permission given to a historian to access the archives of the then President Mitterrand period, are crucial in uncovering the truths about the genocide, including France’s role in Rwanda.

159

Recent Developments Regarding the Role of France in Rwanda in 1994 and 1995

The statement made by French President Emmanuel Macron last year brought to the agenda the debates on the role of France in Rwanda in 1994 and 1995 once more. On 5 April 2019, Macron announced that a commission of historians would be established to investigate the Rwandan genocide and that the archives belonging to President François Mitterrand, which supposed to remain secret until 2021, would be made available to historians.⁴¹ Moreover, Macron pledged to increase the

39 Mel McNulty, “France’s role in Rwanda and external military intervention: A double discrediting,” *International Peacekeeping* 4, no.3 (1997): 26, 32, 40.

40 Asteris C. Huliaras, “The ‘anglosaxon conspiracy’: French perceptions of the Great Lakes crisis,” *The Journal of Modern African Studies* 36, no. 4 (1998): 594.

41 In 2015, the then President François Hollande made a similar statement regarding the access to the archives on the Rwandan genocide. Yet, as most of the aforementioned archives are stuck with the ‘confidentiality’ barrier, no results have been obtained from the studies of researchers working on the subjects (See, Arzu Çakır, Bkz. Arzu Çakır, “Fransa Ruanda Soykırımındaki Rolünü Araştırıyor,” *Amerika’nın Sesi*, April 7, 2019, <https://www.amerikanin sesi.com/a/fransa-ruanda-soyk%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1ndaki-rolunu-arast%C4%B1r%C4%B1yor/4865629.html>).

possibilities of the police and judicial forces to prosecute and punish the genocide suspects who had a role in the Rwandan genocide and later fled to France.⁴²

In the past, one of the breaking points of the debate on the role of France in Rwanda in 1994 and 1995 is based on the statement of the then French President Nicolas Sarkozy during his visit to Kigali in 2010. He precisely expressed that France, and the international community were inadequate to intervene in the violence in the Rwandan genocide of 1994. According to the Guardian, with this statement, Sarkozy “acknowledged that Paris had made serious mistakes over the 1944 Rwandan genocide” and the then-president emphasized that “the international community, including France, had suffered from ‘a kind of blindness’ in its response to the bloodshed, which killed more than 800,000 people”.⁴³ As is known, the diplomatic relations between Paris and Kigali were cut from 2006 to 2009 upon a French judge issued arrest warrants for nine high-ranking allies of Kagame alleged on suspicion of their involvement in the assassination of Habyarimana’s assassination in 1994.⁴⁴ On the other hand, Rwanda accused France of training and supplying weapons to the radical Hutu responsible for the deaths of thousands of people in the genocide.⁴⁵ In this context, Sarkozy’s visit to Kigali in 2010 was a visit aimed at ending the tension between the two states.

42 Rahmi Gunduz, “Fransa, Ruanda’daki soykırımın araştırılması için tarihçilerden oluşan bir komisyon kuruyor,” *Euronews*, April 5, 2019, <https://tr.euronews.com/2019/04/05/fransa-ruandadaki-soykirim-arastirilmesi-icin-bir-komisyon-kuruyor-ruandada-ne-oldu>.

43 Lizzy Davies, “Rwanda genocide: France was at fault, Sarkozy admits,” *The Guardian*, February 25, 2010, <https://www.theguardian.com/world/2010/feb/25/sarkozy-rwanda-genocide-kagame>.

44 Ali Murat Taştekin states that “the original probe by France was initiated in 1998 following a complaint from the families of the French crew members who died when the plane was shot down”. Since the assassination of Habyarimana, the debates regarding the perpetrators of the incident continue today. Taştekin also mentions that “the Rwandan government states that the attack was carried out by Hutu extremists who tried prevent the then Rwandan president Habyarimana from signing a peace agreement with the RPF, the Tutsi rebel group that was led by current President Kagame and fought with the Hutu dominated government of President Habyarimana and government-aligned Hutu militias during the Rwandan Civil War between 1990 and 1994. Yet, there is also an opposing view that was put forth by Hutu militias that claims that the assassination was carried out by the RPF on the orders of Kagame” (See, Ali Murat Taştekin, “France is Accused of Diverting Attention From its Role in the Genocide Committed in Rwanda,” *Center for Eurasian Studies (AVİM)*, December 12, 2016, <https://avim.org.tr/en/Yorum/France-Is-Accused-Of-Diverting-Attention-From-Its-Role-In-The-Genocide-Committed-In-Rwanda-1>).

45 “Sarkozy: Bazı hatalar yaptık,” *BBC Turkey*, February 25, 2010, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/02/100225_rwanda.

Another development regarding the Rwandan genocide was that in October 2016, France reopened the investigation into the assassination of the former Rwandan president. In relation to the assassination, the investigation including the then Defense Minister of Rwanda James Kabarebe and nine people reopened by France. Upon this, Rwanda launched an inquiry into the possible role of 20 French military and other officials in the Rwandan genocide of 1994. A month before, “Rwanda’s Commission for the Fight against the Genocide (CNLG) released a list of 22 former and serving French army officials that Kigali claims have played a role in the 1994 genocide against Tutsi”.⁴⁶ Similarly, in two reports published in Rwanda in 2008 and 2010, it was claimed that military, material, and diplomatic assistance was provided to the Habyarimana government by France between 1990 and 1994.⁴⁷

The aforementioned investigation launched by France into the assassination of Habyarimana was dropped in 2018 due to a lack of evidence. The decision of the Court of Appeal of Paris was not welcomed by the victim’s relatives because they were those originally forced France to initiate the probe in 1998. Although they applied to the court to reopen the investigation, the application was not accepted by the court. In return for the court’s rejection, the Rwandan government stated that the decision of the court was “a complete parody”.⁴⁸

Yet another reason for the tension between Rwanda and France is the long clear silence around Paris about bringing suspects of genocide to justice. The silence was broken in 2014, when Pascal Simbikangwa, a former presidential guard officer, found guilty of “complicity in genocide and complicity in crimes against humanity” and sentenced to 25 years in prison. In 2016, two former mayors, Octavien Ngenzi and Tito Barahira, found guilty of genocide and crimes against humanity and they were sentenced to life imprisonment.⁴⁹ Recently, an another important development in the trial and punishment of genocide criminals has taken place in France. Félicien Kabuga, one of the most wanted

46 Taştekin, “France is Accused.”

47 “Ruanda’da 20 Fransız yetkiliye soykırım suçlaması,” *Euronews*, October 30, 2016, <https://tr.euronews.com/2016/11/30/ruanda-da-20-fransiz-yetkiliye-soykirim-suclamasi>.

48 “Ruanda Soykırımı’nı tetikleyen suikastla ilgili soruşturmanın yeniden açılması talebine Fransız yargısından ret,” *Sputnik Türkiye*, July 3, 2020, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/202007031042382642-ruanda-soykirimini-tetikleyen-suikastla-iligili-sorusturmanin-yeniden-acilmasi-talebine-fransiz/>.

49 “French court allows Access to Rwandan genocide archives,” *Aljazeera*, June 12, 2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/06/french-court-access-rwandan-genocide-archives-200612181820909.html>.

suspects of the 1996 genocide, has been arrested near Paris. It was announced that he will be tried first by the Paris Court of Appeal and then at an international court.⁵⁰ One of the Kabuga's lawyers, Laurent Bayon "said in a statement to the court that Kabuga wished to be tried in France, citing health reasons".⁵¹ However, on June 3, the French court in Paris decided to hand Kabuga to the UN's International Residual Mechanism for Criminal Tribunals.⁵²

In parallel with all these advancements in relation to the Rwandan genocide, France's highest administrative court allowed access to classified files on the country's role in Rwanda in 1994. The court permitted François Graner, a French academic, to have access to archives of former French President François Mitterrand. The decision comes after a five-year legal battle of François Graner. In fact, he appealed to the European Court of Human Rights but was rejected because the court found that he had to exhaust all domestic remedies before bringing a complaint.⁵³ In response to Graner's request for access to the archives of the 1990-1995 period, the ECtHR announced that the decision of the Council of State should be awaited first.⁵⁴ While awaiting, a news by Euronews included Graner's claims as follows:

"What we have been able to establish from the documents we have is the complicity of the French government. That is to say, knowledge of the cause, knowledge of what happened, active support, which had an effect on the crime. It doesn't mean genocidal intent. Simply, we saw an intention to keep Rwanda under French influence at all costs, and at all costs, that meant by supporting those carrying out the genocide."⁵⁵

50 "Ruanda soykırımının sorumlularından Felicien Kabuga, Fransa'da yakalandı," *Sputnik*, May 16, 2020, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/202005161042055574-ruanda-soykiriminin-sorumlularindan-felicien-kabuga-fransada-yakalandi/>.

51 Ivan R. Mugisha and Moses K. Gahigi, "Felicien Kabuga's lawyers fight extradition," *The East African*, May 26, 2020, <https://www.theeastafrican.co.ke/tea/news/east-africa/felicien-kabuga-s-lawyers-fight-extradition-1442076>.

52 Yusuf Özcan, "Ruanda soykırımı sorumlularından Kabuga, BM nezdinde açılan mahkemeye teslim edilecek," *Anadolu Agency*, June 3, 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ruanda-soykirimi-sorumlularindan-kabuga-bm-nezdinde-acilan-mahkemeye-teslim-edilecek/1863823>.

53 Molly Quell, "Paris Court Orders Transfer of Rwanda Genocide Suspect to UN Tribunal," *Courthouse News Service*, June 3, 2020, <https://www.courthousenews.com/paris-court-orders-transfer-of-rwanda-genocide-suspect-to-un-tribunal/>.

54 Gülsüm Alan, "AİHM, Fransız araştırmacının Ruanda soykırımıyla ilgili arşivlere erişim talebini geri çevirdi," *Euronews*, May 8, 2020, <https://tr.euronews.com/2020/05/28/aihm-ruanda-soyk-r-m-n-arast-ran-bir-frans-z-n-arsivlere-ulas-m-talebini-geri-cevirdi>.

55 Mark Armstrong, "Rwanda genocide.: French court ruling could shed light on France's role," *Euronews*, June 7, 2020, <https://www.euronews.com/2020/06/07/rwanda-genocide-french-court-ruling-could-shed-light-on-france-s-role>.

On 12 June 2020, the State Council “ruled on Friday the documents would allow researcher and author Francois Graner ‘to shed light on a debate that is a matter of public interest’”. Additionally, the State Council said, “protection of state secrets must be balanced against the interests of informing the public about historic events”. Graner’s lawyer stated that “This is a victory for the law, but also for history,” and express his wish for the use of state archives by other researchers, which will illuminate the role of France in Rwanda in 1994 and 1995.⁵⁶

Conclusion

The airplane carrying Rwandan President Juvénal Habyarimana was shot down on 6 April 1994 sparked the ongoing conflict between Tutsi and Hutu for decades, and more than 800,000 Tutsi, Twa, and moderate Hutu were killed by Hutu extremists in Rwanda during 100 days of horrible violence. Approximately 2 million people had to take shelter in neighboring countries.

In the part of “What Happened in Rwanda,” the process leading up to the 1994 Rwanda genocide was discussed. Secondly, the role of the United Nations and the Catholic Church in Rwanda, and finally the role of France was held in this study. The starting point of this writing derives from recent development, the permission to the access of France’s highest administrative court to classified files on the country’s role in Rwanda in 1994. To come to that, it was necessary to mention why the accusations and criticisms have been directed against one of the world’s prominent international organizations, the UN, and another international actor, the Catholic Church, regarding their role in Rwanda. Also, the reasons why these western-based agencies remained silent during the genocide were elaborated. Subsequently, in the light of recent developments, the reason why France has faced similar allegations in relation to its relations with the Rwandan government, especially in 1994 and 1995, was detailed.

All in all, what is indisputable about the Rwandan genocide is that between April and June 1994, the Tutsi and moderate Hutu in Rwanda were brutally killed by the local militia and the Rwandan army forces. Unfortunately, the UN and the Catholic Church could not intervene in the violence and they, including France, could not take an objective

⁵⁶ “French court allows Access.”

attitude towards the events in Rwanda. Instead, the long silence was leftover. This led the UN, the Catholic Church, France, and many other actors in Rwanda to have been remained at the center of criticism for a long time. The allegations and criticisms with respect to the role of France in Rwanda in 1994 and 1995 mostly stem from the close ties between France and the Rwandan government established long before the genocide. The failure of France on its operations in Rwanda seems like another source that constitutes discussions and brings them to the attention of the international community almost every year.

Last but not least, the then UN Secretary of General Ban Ki-moon stated that the UN was ashamed because it could not stop the violence, could not do anything in 2014. In 2016, the Catholic Church in Rwanda apologized for all the mistakes committed by the church members involved in the genocide. In 2017, Pope Francis, the spiritual leader of the Catholic Church expressed the deep sorrow of himself, the Papacy, and the Church for the genocide against the Tutsi. In 2019, the French President Macron decided to establish a commission of historians to investigate the allegations against France's role in Rwanda in 1994 and 1995, and subsequently, the French court decided to open state archives that could shed light on the truths behind the allegations. Does not all these recall the question of will it be France's turn to apologize?

Bibliography

- Akhavan, Payam. "The International Criminal Tribunal for Rwanda: The Politics and Pragmatics of Punishment." *The American Journal of International Law* 90, no. 3 (July 1996): 501-510.
- Armstrong, Mark. "Rwanda genocide.: French court ruling could shed light on France's role." *Euronews*, June 7, 2020.
<https://www.euronews.com/2020/06/07/rwanda-genocide-french-court-ruling-could-shed-light-on-france-s-role>.
- Barria, Lilian A. and Steven D. Roper. "How Effective are International Criminal Tribunals? An Analysis of the ICTY and the ICTR." *The International Journal of Human Rights* 9, no. 3 (September 2005): 349-368.
- Çakır, Arzu. "Fransa Ruanda Soykırımındaki Rolünü Araştırıyor." *Amerika'nın Sesi*, April 7, 2019.
<https://www.amerikaninsesi.com/a/fransa-ruanda-soyk%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1ndaki-rolunu-arast%C4%B1r%C4%B1yor/4865629.html>.
- "Catholic Church in Rwanda apologises for role in 1994 genocide." *CCadio*, November 22, 2016.
http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2016/11/22/catholic_church_in_rwanda_apologises_for_role_in_genocide/en-1273928.
- Çoban Öztürk, Ebru. "Uzlaşma Süreçleri ve Uluslararası Mahkemenin Sonlandırılması Üzerine Bir Değerlendirme." *Uluslararası İlişkiler* 12, no. 48 (2016): 37-53.
- Davies, Lizzy. "Rwanda genocide: France was at fault, Sarkozy admits." *The Guardian*, February 25, 2010.
<https://www.theguardian.com/world/2010/feb/25/sarkozy-rwanda-genocide-kagame>.
- "French court allows Access to Rwandan genocide archives." *Aljazeera*, June 12, 2020. <https://www.aljazeera.com/news/2020/06/french-court-access-rwanda-genocide-archives-200612181820909.html>.
- Gunduz, Rahmi. "Fransa, Ruanda'daki soykırımın araştırılması için tarihçilerden oluşan bir komisyon kuruyor." *Euronews*, April 5, 2019.

<https://tr.euronews.com/2019/04/05/fransa-ruandadaki-soykirimin-arastirilmesi-icin-bir-komisyon-kuruyor-ruandada-ne-oldu>.

Huliaras, Asteris C. "The 'anglosaxon conspiracy': French perceptions of the Great Lakes crisis." *The Journal of Modern African Studies* 36, no. 4 (1998): 593-609.

Landale, Brigitte Benoit and Huw Llewellyn. "The International Residual Mechanism for Criminal Tribunals: The Beginning of the End for the ICTY and ICTR." *International Organization Law Review* 8, (2011): 349-364.

Magnarella, Paul J. "Recent Developments in the International Law of Genocide: An Anthropological Perspective on the International Criminal Tribunal for Rwanda." In *Annihilating Difference: The Anthropology of Genocide*, edited by Alexander Laban Hinton, 310-322. University of California Press, 2002.

Mamdani, Mahmood. *When victims become killers: Colonialism, nativism, and the genocide in Rwanda*. Princeton University Press, 2020.

Mbonyinshuti, Jean d'Amour. "Catholic Church apologises for role in 1994 Genocide." *The New Times*, November 21, 2016.
<https://www.newtimes.co.rw/section/read/205558>.

McNulty, Mel. "France's role in Rwanda and external military intervention: A double discrediting." *International Peacekeeping* 4, no. 3, (Autumn 2007): 24-44.

Melvorn, Linda. "The Security Council in the Face of Genocide." *Journal of International Criminal Justice*, no. 3 (2005): 847-860.

Melvorn, Linda. "France and genocide: the murky truth." *The Times*, August 8, 2008.
https://web.archive.org/web/20110604230457/http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/columnists/guest_contributors/article4481353.ece.

Mugisha, Ivan R. and Gahigi, Moses K. "Felicien Kabuga's lawyers fight extradition." *The East African*, May 26, 2020.
<https://www.theeastafrican.co.ke/tea/news/east-africa/felicien-kabuga-s-lawyers-fight-extradition-1442076>.

- Newbury, Catherine. "Background to Genocide: Rwanda." *A Journal of Opinion* 23, no. 2 (1995): 12-17.
- Newbury, Catherine, and Newbury, David. "A Catholic Mass in Kigali: Contested Views of the Genocide and Ethnicity in Rwanda." *Canadian Journal of African Studies/ La Revue Canadienne des Études Africaines* 33, no. 2/3 (1999): 292-328.
- Özcan, Yusuf. "Ruanda soykırımı sorumlularından Kabuga, BM nezdinde açılan mahkemeye teslim edilecek." *Anadolu Agency*, June 3, 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ruanda-soykirimi-sorumlularindan-kabuga-bm-nezdinde-acilan-mahkemeye-teslim-edilecek/1863823>.
- Quell, Molly. "Paris Court Orders Transfer of Rwanda Genocide Suspect to UN Tribunal." *Courthouse News Service*, June 3, 2020. <https://www.courthousenews.com/paris-court-orders-transfer-of-rwanda-genocide-suspect-to-un-tribunal/>.
- Reyntjens, Filip. "Rwanda: Genocide and Beyond." *Journal of Refugee Studies* 9, no. 3 (1996): 240-251.
- "Ruanda Soykırımı'nı tetikleyen suikastla ilgili soruşturmanın yeniden açılması talebine Fransız yargısından ret." *Sputnik Türkiye*, July 3, 2020. <https://tr.sputniknews.com/avrupa/202007031042382642-ruanda-soykirimini-tetikleyen-suikastla-iligili-sorusturmanin-yeniden-acilmasi-talebine-fransiz/>.
- "Ruanda soykırımının sorumlularından Felicien Kabuga, Fransa'da yakalandı." *Sputnik Türkiye*, May 16, 2020. <https://tr.sputniknews.com/avrupa/202005161042055574-ruanda-soykiriminin-sorumlularindan-felicien-kabuga-fransada-yakalandi/>.
- "Ruanda'da 20 Fransız yetkiliye soykırım suçlaması." *Euronews*, November 20, 2016. <https://tr.euronews.com/2016/11/30/ruanda-da-20-fransiz-yetkiliye-soykirim-suclamasi>.
- "Rwanda genocide: UN ashamed, says Ban Ki-moon." *BBC News*, April 7, 2014. <https://www.bbc.com/news/world-africa-26917419>.
- "Sarkozy: Bazı hatalar yaptık." *BBC News*, February 25, 2010. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/02/100225_rwanda.

Sencerman, Öncel. “Batılı Koloniyel Güçlerin 1994 Ruanda Soykırımına Etkisi.” *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, no. 18 (2013): 35-75.

Taştekin, Ali Murat. “Catholic Church in Rwanda Apologizes for Role in Genocide.” *Center for Eurasian Studies (AVİM)*, December 5, 2016. <https://avim.org.tr/en/Yorum/CATHOLIC-CHURCH-IN-RWANDA-APOLOGIZES-FOR-ROLE-IN-GENOCIDE>.

Taştekin, Ali Murat. “France is Accused of Diverting Attention From its Role in the Genocide Committed in Rwanda.” *Center for Eurasian Studies (AVİM)*, December 12, 2016. <https://avim.org.tr/en/Yorum/FRANCE-IS-ACCUSED-OF-DIVERTING-ATTENTION-FROM-ITS-ROLE-IN-THE-GENOCIDE-COMMITTED-IN-RWANDA-1>.

Taştekin, Ali Murat. “Pope Finally Apologizes for Church’s Role in the Rwandan Genocide.” Center for European Studies (AVİM), March 23, 2017. <https://avim.org.tr/en/Yorum/POPE-FINALLY-APOLOGIZES-FOR-CHURCH-S-ROLE-IN-THE-RWANDAN-GENOCIDE>.

Taylor, Christopher C. “The Cultural Face of Terror in the Rwandan Genocide of 1994.” In *Annihilating Difference: The Anthropology of Genocide*, edited by Alexander Laban Hinton, 137-178. University of California Press, 2002.

U.N. Security Council. Security Council resolution 955 (1994) [on establishment of an International Tribunal for Rwanda and adoption of the Statute of the Tribunal]. <https://digitallibrary.un.org/record/198038>. (accessed on Oct. 27, 2020).

Van Hoyweghen, Saskia. “The Disintegration of the Catholic Church of Rwanda: A Study of the Fragmentation of Political and Religious Authority.” *African Affairs* 95, no. 380 (1996): 379-401.

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Received: 01.11.2020

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 16.11.2020

ISSN: 1306-9136

Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes and History Journal

Sayı: 21, Yıl: 2020, Sayfa: 169-189

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Güngör, Gülperi. "İbn Haldun'un Siyaset Teorisi Bağlamında Mançu Devleti'nin Çinlileşmesi". *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 21, (2020): 169-189.

İBN HALDUN'UN SİYASET TEORİSİ BAĞLAMINDA MANÇU DEVLETİ'NİN ÇİNLİLEŞMESİ

Gülperi GÜNGÖR

Doktora Öğrencisi

Ankara Üniversitesi

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1118-9905>

169

Öz: *Bu makale Mançuların Çin üzerinde hakimiyet kurması ardından, Mançu Devleti'nin Çinlileşmesi'ni ve kurumlarının dönüşümünü İbn Haldun'un asabiyyet kavramı ve döngüsel tarih perspektifi çerçevesinde ele almaktadır. Konu ile ilgili çeşitli tartışmalarda, İbn Haldun'un teorisindeki kavramların eksik ve yanlış çözümlendiği görülmektedir. Bu yüzden öncelikle İbn Haldun'un siyaset teorisindeki kavramları ve döngüsel tarih yaklaşımını ele alacağız. Mançuların kimliğini ve Sekiz Sancak kurumunu İbn Haldun'un asabiyyet kavramı çerçevesinde açıklayacağız ve ardından İbn Haldun'un teorisi ve döngüsel tarih yaklaşımı açısından Mançu Devleti'nin Çinlileşmesini ele alacağız.*

Anahtar Kelimeler: *İbn Haldun, Mançu Devleti, Çinlileşme*

THE SINICIZATION OF THE QING EMPIRE IN THE CONTEXT OF IBN KHALDUN'S POLITICAL THEORY

Abstract: *This article discusses the sinicization of the Qing State and the transformation of Qing institutions within the framework of Ibn*

Khaldun's concept of asabiyyah and the approach of cyclical history. In various discussions on this subject, it is seen that the concepts in Ibn Khaldun's theory have been analyzed incompletely and misunderstood. Accordingly, we will firstly address the concepts in Ibn Khaldun's political theory and the approach of cyclical history. We will explain the Manchu identity and the Eight Banners within the framework of Ibn Khaldun's concept of asabiyyah, and then we will discuss the sinicization of the Qing State in the context of Ibn Khaldun's theory and approach of cyclical history.

Keywords: *Ibn Khaldun, Qing Empire, Sinicization*

1. Giriş

Çevrenin insanlar ve topluluklar arasındaki ilişkileri şekillendirmedeki rolü, insan ve doğa arasındaki etkileşim birçok sosyolog ve araştırmacı gibi tarihçilerin de ilgisini çekmiştir. “Coğrafya kaderdir” sözü ile tanınan, histiyografi, sosyoloji ve iktisatın öncülerinden kabul edilen 14. yüzyıl düşünürü İbn Haldun da toplumların ve devletlerin gelişmelerinde buldukları coğrafyanın ve üretim ilişkilerinin etkilerini incelemiş, göçebe ve yerleşik hayat tarzına sahip topluluklar arası ilişkiler siyaset teorisinin temelini oluşturmuştur.

Göçebe ve yerleşik toplumlar arasındaki ilişkiler sürekli bir dinamik oluşturmuştur. Owen Lattimore tarih boyunca bozkır göçebe devletlerin Çin merkezileştirilmiş rejimlerini “bir gölge gibi takip ettiğini”¹ yazmaktadır. Çin sınırlarına düzenlenen baskınlara karşı oluşturulan Çin Seddi'nin önemli bir kısmı Ming İmparatorluğu tarafından inşa edilmiştir. Ancak Çin Seddi kuzeydeki akınlara engel olamamıştır. Mançular 1644'te imparatorluğun başkenti Pekin'i almış ve Ming İmparatorluğu yıkılmıştır. Mançu İmparatorları ikinci kuşaktan sonra, yerleşik Çin kültürüne adapte olmaya başlamış, devletin kurumları da bu doğrultuda değişime uğramıştır. Mançu İmparatorluğu'nun zirve dönemi sayılan 18. yüzyıl sonlarında, imparator Qianlong artık Mançu İmparatorluğu'nu, Ming İmparatorluğu'nun devamı gibi görmeye başlamıştır.

Çin'in kuzeyinde bir orman halkı olarak tanınan Mançular'ın Ming İmparatorluğu üzerinde hakimiyet kurmayı nasıl başardıkları, fethin ardından Mançu Devleti'nin merkezi, bürokratik bir devlete dönüşmesi sürecinde Çin kurumlarını adapte etmeleri ve devlete yeni meşruiyet kaynakları yaratmaları çeşitli tartışmaların konusu olmuştur. Çin fatihlerini absorbe mi ediyor sorusunu dile getiren araştırmacılar, çalışmalarında İbn Haldun'a atıf yaparken İbn Haldun'un göçebelerin ahlaki meziyetlerini, sert, dayanıklı özelliklerini ele aldığını belirtmekte ve bunun göçebe toplumların askeri başarılarının sebebi olduğunu vurgulamaktadırlar. Ancak İbn Haldun'un teorisinin bu önermeleri içermesi ile beraber, aslen ekonomik bir nedenselliğe dayandığı ihmal edilmektedir.

İbn Haldun'un teorisinin eksik ele alınmasında bu teorideki göçebelik, uygarlık, asabiyet kavramlarının yanlış anlaşılması etkilidir. Asabiyet

1 Owen Lattimore, *Pivot of Asia: Sinkiang and the Inner Asian Frontiers of China and Russia* (Boston: Little, Brown, 1950), s. 11.

kavramının sadece grup bilinci ve duygusu olarak çevrilmesi sebebiyle Mançu Devleti'nin Çinleşme süreci İbn Haldun teorisi açısından eksik analiz edilmektedir. Bu makalede öncelikle döngüsel tarih perspektifleri hakkında bazı tartışmalara değineceğiz ve bu tartışmalarda İbn Haldun'un teorisinin nasıl ele alındığını göreceğiz. Daha sonra İbn Haldun'un siyaset teorisindeki temel kavramları ve döngüsel tarih anlayışını açıklayacağız. Bir sonraki bölümde ise Mançular'ın kimliğini ve sekiz sancak kurumunu İbn Haldun'un asabiyyet kavramı çerçevesinde açıklayacağız ve son olarak İbn Haldun'un teorisindeki kavramlar ve döngüsel tarih anlayışı açısından Mançu Devleti'nin Çinleşmesi'ni ele alacağız.

2. Teorik Çerçeve ve Kavramlar

2.1. Döngüsel Tarih Perspektifleri Hakkında Bazı Tartışmalar

Peter Perdue Orta Avrasya'da imparatorlukların yükselişi ve düşüşünün MÖ 1045 den bu yana tartışıldığını, bu noktada göçebelerin öneminin bu teorilerde çeşitli şekillerde yer aldığını anlatmaktadır.² Çin hanedan döngüsü teorisinde göçebeler direkt neden olarak gösterilmese de Çin'i birleştiren hükümdarın yeni devleti kurması ile Cennetin Mandası'nı kazandığı ifade edilmektedir. Buna göre yolsuzluğun artması, kıtlık ve halkın isyanı cennetin görevinin yitirdiği anlamına gelmektedir. Bunun sonucunda yabancı birliklerin istilası gerçekleşir. Tekrar yeni bir devlet kurulması kurucunun yeniden cennetin mandasını alması ile olur.

Perdue imparatorlukların yükselişi ve düşüşü ile ilgili döngüsel perspektifleri dışsalcılar ve içselciler olmak üzere iki eksende sınıflandırmaktadır. Dışsalcı düşünürler bu konuda dış ilişkilerin etkisini vurgularken bozkır kaynaklarının kıtlığı sebebi ile göçebelerin müreffeh yerleşik uygarlıklara baskınlar yaptığını ya da imparatorluklar ile ticari ilişkiler geliştirdiklerini, bu yollar ile merkezleşme yoluna gittiklerini ifade etmektedirler. Perdue Owen Lattimore, Thomas Barfield ve A. M. Khazanov 'u bu görüşte olan sınıfa dahil etmektedir.³ İçselciler ise göçebe konfederasyonların kendi içlerindeki dinamiklere odaklanmaktadır. Bu dinamikler psikolojik, ekonomik veya ekolojik olabilir. Ellsworth Huntington göçebe istilalarını iklim değişikliğinin

2 Peter C. Perdue, *China Marches West. The Qing Conquest of Central Eurasia*, (Cambridge (Mass.), London: Harvard University Press, 2005), s. 532.

3 a.g.e, s. 532.

neden olduğu otlak alanlarının kıtlığının doğrudan bir sonucu olarak açıklamaktadır. Tarihteki Çinli yetkililer tarafından sıklıkla ifade edilen argümanlarda da tüm göçebelerin sert ve hırslı oldukları iddia edilmektedir.⁴

Bununla birlikte, Perdue, döngüsel perspektif yaklaşımına sahip olan İbn-i Haldun'un asabiyyet kavramının imparatorlukların yükselişini ve düşüşünü, sosyo-psikolojik nedenlere indirgediğini söylemektedir. Asabiyyet kavramını "topluluk dayanışması" olarak tanımlayan Perdue, göçebe topluluklarda savaşçıların ve yöneticilerin kendilerini ahlaki bir amaca adamalarını sağlayan bir dayanışma duygusuna sahip olduklarını ve bunun askeri başarılarına etkisinin olduğunu İbn Haldun'un teorisinden sonuç olarak çıkarmaktadır.⁵

Perdue ve Nicolo Di Cosmo'nun ifade ettiği üzere ihtiyaç sahibi göçebe yaklaşımı gerçekçi bir yaklaşım değildir. Göçebeler yerleşik toplumların tüm kaynaklarına sahip olmasa da, orman ürünleri veya kürk ticareti yaptıkları ayrıca otlatma ile tarımsal ekimi bir arada yaptıkları gözlemlenmiştir.⁶

Ancak İbn Haldun'un asabiyyet kavramının sadece topluluk dayanışması olarak çevrilmesi, teorisinin eksik ve yanlış kavranmasından ötürü gelmektedir. Mark C. Elliot gibi bazı yazarlar da asabiyyet kavramını grup duygusu olarak çevirmektedir ve bu kavramın "diğer etnik gruplardan farklılık duygusu geliştirme"yi içerdiğini belirtmektedirler.⁷ Biz ise bu makalede öncelikle İbn Haldun'un siyaset teorisini ele alarak, göçebe-yerleşiklik ilişkisi içerisindeki ve asabiyyet kavramındaki ekonomik temelleri işaret edeceğiz. Böylece kavramın ve İbn Haldun'un teorisinin salt sosyo-psikolojik temelleri olmadığını göstereceğiz. Daha sonra Mançu Devleti'nin Çinileşmesi'ni (sinicization) İbn Haldun teorisi ve asabiyyet kavramı çerçevesinde ele alarak, bu teorideki argümanların tarihsel süreçteki izlerini takip edeceğiz.

4 a.g.e, s. 532.

5 a.g.e, s. 533.

6 a.g.e, s. 533.

7 Mark C. Elliott, *The Manchu Way : The Eight Banners and Ethnic Identity in Late Imperial China* (Stanford : Stanford University Press, 2001), s. 10.

2.2. İbn Haldun ve Siyaset Teorisi

14.yy tarihçisi ve düşünürü İbn Haldun modern tarih yazımının (histiyografi), sosyolojinin ve iktisatın öncülerinden kabul edilmektedir. İncelemelerinde gözlemci metod izlemiş, bugün kullandığımız “diyalektik” terimine tekabül edecek biçimde sebep-sonuç ilişkileri ile tarihi süreçte gelişen olayları ele almış,⁸ bunu yaparken çeşitli belgelerden, yazıtlardan ve ‘nümizmatik’ dahil olmak üzere bir çok bulgu ve verilerden yararlanmışır.⁹ İbn Haldun’un Mukaddime adlı eserini İngiliz tarihçi Tonybee “insanoğlunun tüm çağ ve yerlerde yaratmış olduğu en büyük yapıt” olarak nitelendirilmiştir.¹⁰

İnsani içtimanın (insanların toplum içinde birlikte yaşamalarının) zaruri olduğunu belirten İbn Haldun,¹¹ tarihin, insanların yeryüzünü nasıl mamur hale getirdiklerini ve kurulan devletlerin sınırlarının, hakimiyet alanlarının nasıl genişlediğini ele aldığını ifade eder.¹² Bu noktada İbn Haldun devletlerin ve toplumların gelişmelerinin ekonomik ilişkilere dayalı olduğunu belirtmektedir.¹³ Bu gelişim ve dönüşüm sürecinde göçebelik ve yerleşiklik iki önemli temel sosyo-ekonomik yapılarıdır.

İbn Haldun’a göre göçebelik ve yerleşiklik üretim tarzına dayalı yapılarıdır. Ancak dikkat etmemiz gerek husus “bedavet” ve “hadaret” olarak ifade edilen, göçebelik ve yerleşiklik olarak çevrilen bu terimler, Mukaddime’de oldukça kapsamlı sosyo-ekonomik yapıları tanımlamaktadır. Bu noktada bu kavramların Mukaddime’deki anlamlarını açıklamamız gerekmektedir.

“Toplumların ahvâlinde görülen farklılık, onların geçim yollarının farklı oluşundan ileri gelmektedir.”¹⁴ İbn Haldun’a göre göçebeler hayvan beslemenin yanında, çiftçilik ile de uğraşırlar.¹⁵ “Hadarîlik (Uygarlık) hallerinin göçebelik ve köy hayatından doğmuş ve uygarlığın temellerinin göçebelik olduğu görülmektedir. Bununla beraber göçebelik ve köy hayatı türlüce olduğu gibi, hadarîlerin, uygarlık hallerinin

8 Ümit Hassan, *İbn Haldun, Metodu ve Siyaset Teorisi*, (Ankara: Doğu Batı, 2010), s. 124.

9 a.g.e, s. 125.

10 Barbara Stowasser, “İbn Haldun’un Tarih Felsefesi: Devletlerin ve Uygarlıkların Yükselişi ve Çöküşü”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, no. 39 (1984), s. 174.

11 İbn Haldun, *Mukaddime*, Çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh, 2020), s. 213.

12 a.g.e, s. 158.

13 Hassan (2010), s. 138.

14 a.g.e., s. 149.

15 a.g.e., s. 149.

arasında da farklar vardır.”¹⁶ Hadariliğe (uygarlığa) geçiş süreci her zaman içsel bir evrimsel süreç ile gerçekleşmez, daha çok farklı toplumların birbirleri ile temasa geçmeleri ile dönüşüm gerçekleşir.¹⁷

Bedavette (göçebelik) temel üretim tarzının hayvancılık olduğu görülmektedir, ancak sadece bununla sınırlı olmak zorunda değildir. Göçebelik çoban toplulukların yanında tarım topluluklarını da içerebilir.¹⁸ Gelişim süreci keskin bir şekilde gerçekleşmediği için farklı üretim tarzlarını bir arada barındırabilir, ancak sosyo-ekonomik ve yönetsel yapıda geçmiş özelliklerin hala sürdürüldüğü gözlemlenmektedir. Ümit Hassan, İbn Haldun'un bedavet kavramının farklı üretim tarzlarını içerdiği bu noktada, sosyolojide bu kavramın “yukarı barbarlık” terimine tekabül ettiğini ifade etmektedir. Sosyolojide terim olarak barbarlığın, Yunancada “yabancı” anlamına gelen “barbaros” kelimesiyle ilgisi olmadığı ya da acımasız, ilkel gibi özellikle “batılı” “uygarlar”ın hoşlarına gitmeyen uluslar için kullandıkları kelime olan “barbar” dan da ayrı tutulması gerektiğini belirtmektedir.¹⁹

Hadari (uygar) toplumda tarımsal üretim önemli bir ekonomik yapı olmakla birlikte uygarlığı göçebe toplumdan ayıran temel özelliği bu üretim değildir. İşbölümünün gelişmesi ile sosyal, sınıfsal tabakalaşma uygarlığın önemli bir özelliğidir.²⁰ Uygarlıkta zanaatlerin geliştiği, temel ihtiyaçlar dışında lüks tüketimin de var olduğu belirtilmektedir.

Yine Ümit Hassan'ın belirttiği üzere, kandaşlık kavramının İbn Haldun'un göçebelik kavramı ile örtüştüğü görülmektedir. Yerleşik uygarlığa doğru evrilen örgütlenmede kandaşlık ilksel bir durumdur. Khan (kan, kaan, kağan, hakan, han...) terimi hem yöneticiyi hem de yönetim örgütünü ve topluluk bağına ifade etmektedir. Hassan'a göre kandaşlık sadece Türklere özgü bir hayat tarzını/yönetimi ifade etmemektedir.²¹ Latincece gens, Grekçede genos gan kökünden gelmektedir ve ortak bir atadan gelen bir grup insan için kullanılmaktadır.²² Ancak aynı kan birliğinden olmayan kişilerin de

16 a.g.e., s. 150.

17 a.g.e., s. 151.

18 a.g.e., s. 160.

19 a.g.e., s. 178.

20 a.g.e., s. 182.

21 Ümit Hassan, *Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler* (Ankara: Doğu Batı, 2011), s. 184.

22 Hassan (2010), s. 176.

“kan” a kabulü gerçekleşebilir. Savaş esirlerinin kabileye kabul edilmesi ile olabileceği gibi, federasyon ve konfederasyon oluşumu ile de kandaş üyeliğe kabul mümkündür.²³

İbn Haldun’a göre göçebe-kandaş toplumun temel özelliği “asabiyyet” sahibi olmalarıdır. İbn Haldun’un asabiyyet kavramı yukarıda bahsettiğimiz üzere literatürde çoğu zaman topluluğun sahip olduğu dayanışma duygusu olarak tanımlanmaktadır. Ancak salt bu bağlamda ele almak eksiklikler içermektedir, bu kavram sosyal dayanışmayı içermek ile birlikte daha geniş bir anlama sahiptir. Aseb, asb Arapçada vücuttaki sınırlar ya da bir topluluğun eşrafı anlamına gelmektedir. Asabe ise bir kimsenin babası tarafından olan akrabalarıdır.²⁴ Asabiyyet ise kan bağlılığı varmışçasına işleyen bir birlik duygusu, kolektif aksiyondur.²⁵ Asabiyyet, kandaş toplum özellikleri ve bunları bütünleştiren birlikte hareket tarzıdır.²⁶ Bu yüzden salt bir duyguyu değil, bir hareket tarzını da içermektedir.²⁷

İbn Haldun’a göre asabiyyet “nesep(soy) birliğinden veya o manadaki bir şeyden hâsil olur.”²⁸ Kişi hısım ve akrabalarının başına gelebilecek felaketlere engel olmak ister, savunmak için harekete geçer. Ancak nesep(soy) asabiyyeti dışında, sebep asabiyyeti de olabilir. Kan bağı varmışçasına ortak bir bağlılık durumunda bu harekete geçmenin, asabiyyetin niteliği değişmez.²⁹

İbn Haldun göçebe- kandaş topluma ve sahip oldukları asabiyyete olumlu özellikler atfetmektedir. Göçebelik yerleşik - uygar hayattan önce gelir. Göçebe kandaş toplumun zaruri ihtiyaçları ve güvenlikleri için yardımlaşarak örgütlenmeleri, oluşturdukları yasalar şehir ve kasabalardaki refah ve rahatla ilgili olan adet ve ananelerden önce gelmektedir.³⁰ Kandaş toplum için de refah ve bolluk bir gayedir, şehirleşen toplumların hala kandaş özellikler sergilemeleri, asabiyyet sahibi olmaları da mümkündür. Ancak zamanla refahın getirdiği adetler bu asabiyyetin, kolektif dayanışmanın çözümlenmesine sebebiyet verebilir.

23 a.g.e., s. 180.

24 İbn Haldun, *Mukaddime*, Cilt 1, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh, 2011), s. 94.

25 Hassan (2010), s. 180.

26 a.g.e., s. 146.

27 a.g.e., s. 195.

28 İbn Haldun (2020), s. 334.

29 Hassan (2010), s. 199.

30 İbn Haldun (2020), s. 326.

Bu açıdan İbn Haldun göçebelerin uygarlara göre daha fazla fazilete sahip olduklarını, kendilerini kuşatan surların, mütahkem mevkiilerinin olmadığı için daha cesur ve yiğit olduklarını, hareket halinde olduklarından kuvvetli, silah kullanmada becerikli olduklarını ifade eder. Hareket halindeki tabiatlarından dolayı fazla mal mülk biriktirmedikleri ve bu yüzden paylaşımçı olduklarından bahseder.³¹ Göçebelerin içerideki anlaşmazlıkları yaşlı, bilge kişiler tarafından çözüme ulaştırılır. İçeride demokratik, eşitlikçi bir yapı varken, dışarıya karşı savaşkan özelliklerini ortaya koyarlar.

İbn Haldun, devletin kuruluşunda yerleşik hayat özellikleri tamamıyla benimsense bile bu asabiyyet özelliğinin başlangıçta bırakılmadığını ifade eder. Devlet kurabilecek güçte bir asabiyyet bozulmamış, yozlaşmamış bir özellik gösterir.³² Asabiyyetin mülke ve yerleşik hayata yöneldiğini ifade İbn Haldun'un hükmetmeyi ya da yerleşik hayatı kötülediği anlamını çıkaramayız. Ancak lüks tüketime geçişin ve eşitsizliğin sadece yerleşik hayatta mümkün olabileceğinden bahseder ve zamanla yozlaşma sonucu asabiyyetin kaybı gerçekleşir.

Bu açıdan düşünür devletlerin bazı aşamalardan geçtiğini ifade eder. İbn Haldun'un döngüsel tarih felsefesinin temelini bu görüşü oluşturur. Bu aşamalar: galibiyet dönemi, istibdat ve infirad dönemi, sükunet ve rahatlık safhası, kanaat ve barış safhası, israf safhasıdır. Birinci aşama asabiyyetin en güçlü olduğu dönemdir, ikinci aşamada mutlakiyet aşamasına geçilir,³³ bu aşamada hükümdar hakimiyet için yakınlarına karşı mücadele vermektedir.³⁴ Üçüncü dönem, hükümdarın iktidarının yerleşmiş olduğu³⁵ geniş şehirlerin, büyük binaların inşa edildiği, sanat eserlerinin yaratıldığı bir dönemdir. Adet ve alışkanlıkların da değişmeye başladığı bir dönemdir.³⁶ Kanaat ve barış safhası kendinden önce gelenlerin taklit edildiği bir dönemdir.³⁷ Son aşama ise israfın arttığı, yiğitlik ve atılganlığın kalmadığı, hükümdarın etrafında dalkavukların toplandığı ve şatafatın arttığı, hükümdarın halk ile arasına sınır koyduğu bir aşamadır.³⁸ Bu durum yönetime bağlılığı azaltır. Böylece devlet,

31 a.g.e., s. 330.

32 Hassan (2010), s. 236.

33 a.g.e., s. 272.

34 İbn Haldun (2020), s. 400.

35 Hassan (2010), s. 272.

36 a.g.e., s. 273.

37 İbn Haldun (2020), s. 401.

38 İbn Haldun (2020), s. 402.

asabiyyet sahibi bir başka topluluk tarafından fethine karşı zayıf hale gelmiş olur.

Biz de İbn Haldun'un asabiyyet kavramı ve döngüsel tarih perspektifi açısından Mançuların Çin'i fethini açıklayacağız. Bu noktada asabiyyetin sadece sosyal dayanışma duygusu olarak addedilmemesi gerektiğini, Mançular'ın Çin'i fethindeki ekonomik temellere vurgu yaparak anlatacağız. Mançu Devleti'nin Çinlileşmesi'ni Sekiz Sancak örgütünün sahip olduğu asabiyyet özelliklerini ve bu özelliklerin dönüşümünü İbn Haldun'un teorisi bağlamında ele alacağız.

3. Mançu Kimliği ve Mançu İmparatorluğu'nun Çinlileşmesi

Günümüzde Çin'in Kuzeydoğusunda Mançurya'da yaşayan Mançular Ural-Altay topluluğundan bir Tunguz halkıdır. "Tunguz" Doğu Moğolistan'da ve Mançurya'nın bir bölümünde faaliyet gösteren bir halk için Çince bir kelime olan Tung-hu (Doğu Göçebeleri) kelimesinden türetilmiştir.³⁹ Mançuların kökeni Tunguzlar'ın en bilinen topluluklarından olan Curçen'lerden gelmektedir.

178

1115-1234 yılları arasında Jin handanlığını kurmuş olan Curçenler bugünkü Çin'in kuzeyinde hüküm sürmüşlerdir. Curçenler'in tarihi kayıtlarda ata binmekte, okla avlanmakta usta oldukları, efendiler ve yönetilenlerin aynı sofrada yemek yedikleri, (Çinlilerin buna çok şaşırdukları),⁴⁰ at yetiştirdikleri, toprağı sabanla sürdükleri bilinmektedir.⁴¹ Memuriyet unvanlarında 10000, 1000, 100 hanelik birimler Türklerin onlu sistemine benzemektedir. Ölü arkasından kurban kesme (yoğ), ölü gömme adetleri de Türklerinkiler ile benzerlikler taşımaktadır. Adam öldüren ve hırsızlık yapanlar ile ilgili yasalarında ağır hükümler bulunmaktadır. Kazanılan ganimetin hepsi hükümdara/ beye ait değildir.⁴²

Moğol hakimiyeti ve Moğol liderliğindeki Yuan Hanedanlığı'ndan sonra 1368'den itibaren Ming hanedanı Çin'de hüküm sürmüştür. Ming Hanedanlığı döneminde Curçenler'in yaşadıkları topraklarının adı Nurgan'dır.

39 Pei Huang, "New Light on The Origins of the Manchus." *Harvard Journal of Asiatic Studies* 50, no. 1 (1990), s. 242.

40 Kürşat Yıldırım, "Tunguz Halkı Üzerine Araştırmalar II: Curçenler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 233 (Nisan 2018), s. 25.

41 a.g.e., s. 23.

42 a.g.e., s. 25.

Mançular/Curçenler avcılık ve balıkçılık yanında az da olsa tarımsal üretim ile de uğraşmışlardır. Koreliler ve Çinliler'e jinseng kökü başta olmak üzere orman ürünleri ve kürk satarak ticari ilişkiler gerçekleştirmişlerdir.⁴³ Yukarıda kavramsal çerçevede İbn Haldun'un kandaş- göçebe toplum kavramında göçebelerin tarım ile de uğraşabileceği belirtilmişti. Bu yüzden Mançuların hayvancılığın, avcılığın, balıkçılığın yanında tarım ile de uğraştıkları, bu yüzden göçebe olarak bilinmesinin yanlış olduğu argümanına karşı, Mançuların devletin kuruluş everesinde göçebe-kandaş toplum olduklarını savunmakta bir beis görmüyoruz.

Curçen hanı Nurhaçi 1538'de Ming İmparatorluğu'na karşı bir kampanya başlatmış, Curçen boylarını birleştirmiş – aşağıda daha ayrıntılı anlatacağımız - Sekiz Sancak adında bir sistem kurmuştur. Liadong'u ele geçiren Nurhaçi'den sonra, oğlu Hong Taiji 1635'de halkına Mançu adını vermiştir. Mançu isminin alınması nedeni olarak, daha önce Ming İmparatorluğu altında yaşayan Curçenler'in olduğu, yeni bir isimle Curçen'in olumsuz çağrışımlarını bertaraf etmek olduğu söylenmektedir.⁴⁴ Hung Taiji kendisini kurduğu Ch'ing İmparatorluğu'nun hükümdarı ilan etmiştir. (Mançu dilindeki büyük berrak anlamındaki day-çing kelimesinin Çince transkripsiyonudur ve Mançu İmparatorluğu'nu yöneten hanedan Ch'ing hanedanı olarak adlandırılmıştır.)⁴⁵

Ming İmparatorluğunun Mançular tarafından fethinin ardından Mançu İmparatorluğu'nun merkezi bürokratik bir devlete dönüştüğü görülmüştür. Mançu liderleri sadece iki nesilde başarılı bir şekilde sınır boyları konfederasyonu kurmuş ve bunu güçlendirmiş, daha sonra da kurdukları devlet 1912'ye kadar hüküm sürecektir güçlü bir imparatorluğa dönüşmüştür. Çin tarihinin önemli bir evresinde, yaklaşık üç yüzyıl boyunca Mançu İmparatorluğu hüküm sürmüş, Çin'in şimdiki sınırlarına ulaşmasını sağlayan bu imparatorluk olmuştur.

Mançu boylarını bir araya getiren Han Nurhaçi'nin (1616-26) hükümdarlığı altındaki halkla ilişkisinin, Mançu imparatoru Hung Taiji'ye (1627-35, 1636-43) olan bağlılık kavramlarından farklı olduğu görülmektedir. On sekizinci yüzyılda, özellikle imparator Qianlong

43 Perdue (2005), s. 117.

44 Mark C. Elliott "Ethnicity in the Qing Eight Banners", in Pamela Kyle Crossley, Helen F. Siu, Donald S. Sutton (eds.), *Empire at the Margins: Culture, Ethnicity, and Frontier in Early Modern China* (Berkeley: University of California Press, 2006) s. 38.

45 Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995), s. 287.

(1736-95) döneminde ise, hükümdar ile yönetilen arasındaki ideolojik ilişki başka bir dönüşümü tamamlamıştır.⁴⁶ Pamela Crossley’ e göre bu sadece imparatorluk oluşun yeni karmaşıklıklar kazandırmasından dolayı değil, fetih motorunun yavaşlaması, elitlerin telkinleri ile yeni bir kimlik ve endoktrinasyon kazanılması ile olmuştur.⁴⁷

Sinolog Eberhard, “gentry” olarak adlandırdığı Çin’deki elit, seçkin tabakanın başlarda Mançuları barbar yabancı olarak görüp onları beğenmedikleri ancak iyi şartlar altında Mançular ile işbirliği yoluna gittiklerini belirtmektedir.⁴⁸ Mançular ülkedeki isyanları bastırıp, istikrar sağlamış, Çinli akademi mensupları Pekin’e akın etmişti.⁴⁹ İmparator Kangxi (1661-1722), hükümdarlığını yerleşik Çin değerleriyle uyumlu hale getirerek yeniden inşa etmişti. Eberhard, Mançular’ın Çinli seçkin tabakanın tesiri altına girmeye başladıklarını ve asimile olmaya başladıklarını, imparator Kangxi’nin dillerini unutan Mançular için Mançu dilini öğreten öğretmenler tayin ettiğini belirtmektedir. Ancak daha sonra, imparatorlar bile artık Mançu dilini anlamayacaklardır.⁵⁰

On sekizinci yüzyılda Mançu İmparatorluğu hakimiyetinin zirvesine ulaşmış, İmparatorluk Çin ve Mançurya’nın yanı sıra, Moğolistan, Doğu Türkistan ve Tibet’i kapsayacak kadar genişlemiştir. Ayrıca vergi- haraç sistemi ile birçok ülkenin üzerinde üstünlük kurulmuştur. Bu dönemde imparatorluk en Çinlileşmiş, “Konfüçyüsçü” imparator Qianlong tarafından yönetilmiştir.⁵¹ Öyle ki, Qianlong döneminde Doğu Türkistan’da Mançu İmparatorluğu hakimiyeti kurulduğunda, imparator Qianlong bu bölgedeki şehirlerin Han, Tang ve diğer Çinli hanedanlar tarafından hangi Çince isimle tanındıklarının araştırılmasını ve bu şehirlerin haritalarda Çince isimleri ile yer almasını emretmiştir.⁵² Qianlong’un bu girişimi devletin meşruiyet kaynağının zaman içinde nasıl değiştiğini ortaya koymaktadır. Qianlong zamanında zirvesini yaşayan imparatorluk daha sonra gerileme sürecine girmiş, Avrupa, ABD ve Japonya’nın yayılmacılığına karşı savunmasız hale gelmiştir.⁵³

46 Pamela Kyle Crossley, *A Translucent Mirror: History and Identity in Qing Imperial Ideology* (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1999), s. 2.

47 Crossley (1999), s. 2.

48 Eberhard (1995), s. 300.

49 a.g.e., s. 301.

50 a.g.e., s. 306.

51 Crossley (1999), s. 3.

52 James A. Millward, “Coming onto the Map: ‘Western Regions’ Geography and Cartographic Nomenclature in the Making of Chinese Empire in Xinjiang,” *Late Imperial China*, no. 20 (1999), s. 77.

53 Crossley (1999), s. 3.

Aşağıda, Mançuların kimliği, devletin kuruluşu, genişlemesi ve Çinileşmesi'ne (sinicization) ilişkin bazı tartışmaları İbn Haldun'un asabiyyet kavramı açısından inceleyeceğiz ve Mançu Devleti'nin Çinileşmesi'ni İbn Haldun'un teorisi perspektifinden inceleyeceğiz.

İlk olarak Çinliler Mançular'dan sayıca üstün olmalarına rağmen, Mançular'ın Çin'i nasıl fethetmeyi başardıkları meselesini ele alacak olursak, çeşitli nedenler arasında Mançuların asabiyyetinin gücünün başta geldiğini savunabiliriz. Mançuların dayanıklı, savaştan doğaları bilinmekteydi. Ayrıca Mançuların diğer göçebe-kandaş topluluklara göre jeopolitik avantajları vardı. Örneğin Oyrat Moğolları doğuda diğer Moğollar, batıda Ruslar ve Kazaklar ve güneyde Tibet ile karşı karşıya idiler, Mançular ise tek bir düşmana, güneydeki Ming İmparatorluğu'na odaklanmışlardı. Tek bir cepheye karşı mücadele etmek, Mançu liderlerine net bir odak sağlamıştı.⁵⁴

Çin seddi, yabancı ve düşmanca bulunan bozkırları yerleşik bölgeden ayırma hedefi ile inşa edilmişti. Ancak Çin seddi - Perdue'nin Lattimore'dan aktardığı yoruma göre - göçebelere dışarıda tutmak için değil, Çinlileri içeride tutmak için inşa edilmiştir. Bu göçebe kabilelerin toprakları ile yerleşiklerin yaşadığı topraklar arasında bir kültürel sınır oluşturma girişimiydi. Ancak tarih bu çabanın başarısız olduğunu göstermiştir.⁵⁵

“Çinliler'i içeride tutma girişimi”nin kültürel sınır oluşturma yanında, Çinliler'in rakip Han'ın birliklerine katılmasını engelleme işlevi de bulunmaktadır. Çünkü Mançular'ın savaştan kabiliyetleri ve topluluk içi dayanışma güçleri onların asabiyyetinin özelliklerini oluştururken, sadece bu üstünlükleri değil Çin'deki iç ekonomik-siyasi durum da başarılarına katkıda bulunmuştur. İbn Haldun'un teorisini ele alırken imparatorluğun başka bir asabiyyet tarafından yıkılmasına sebep olan, devletin son evredeki çöküş nedenlerinden bahsetmiştik. Bu noktada Ming yetkililerinin yolsuzluğunun yarattığı servet eşitsizliği ve artan vergilerin imparatorluktaki dayanışma bağlarını çözdüğü görülmüştür. Bu durum Mançular'ın Çinli halkın sempatisini kazanmasını ve ilk olarak Liaodong'taki Çinlileri kendi saflarına çekmelerini sağlamıştır. Han Nurhaçi'nin yoksulları besleyeceğine söz verdiği, Ming askerleri sınırlarda fakir çiftçileri ordunun öncü

54 Perdue (2005), s. 117.

55 a.g.e., s. 42.

birliklerine alırken, bu askerlerin orduyu terk ederek Mançular'a katıldıkları aktarılmaktadır.⁵⁶

Bir Ming askerinin sınır sakinlerinin konuşmalarından aktardığı şu sözler, İbn Haldun'un teorisindeki devletteki asabiyyetin çözülmesi hususunu, göçebelere ve yeni kurulan devlette ise bunun aksinin olduğunu göstermektedir:

“Curçenler'in bizi öldüreceğinden korkardık. Ama Curçenler yaşamamız için evler inşa ediyorlar; bizi desteklemek için kıyafet ve yiyecek sağlıyorlar; yıllık hasattan sadece bir çuval darı ve birkaç balya saman alıyorlar ve bizi rahatsız edecek başka bir vergi almıyorlar. Ayrıca daha önce yakalanan mahkumlar arasında bize bakacak akrabalarımız ve arkadaşlarımız var. Açlıktan ölmek ve boş mideli hayaletler olmak ya da kılıçla ölmek ve başsız hayaletler olmak yerine, Curçenler'e katılmayı tercih ederiz. Bu şekilde hayatlarımızı kurtarabiliriz.”⁵⁷

Nurhaçi'nin Liaodong'dan göç edenleri ya da Mançu topraklarına götürülenleri kendi davasına çekme yeteneği ile Nurhaçi'nin güçleri katlanarak artmıştır.⁵⁸

Mançu Kimliği ve asabiyyetinden bahsettiğimizde ele almamız gereken en önemli konulardan biri Sekiz Sancak kurumudur. Ordu olarak işlev gören Sekiz Sancak ayrıca Mançular'ın devlet idaresinin esasını teşkil etmiştir. Sekiz Sancak altında Curçen boylarının birleşmesi ve farklı etnik grupların Mançular'a katılımı sağlanmıştır.

Nurhaçi ve ordusu, kuzeydoğunun rakip boylarını yenerek, onları orduda her biri üç yüz kişilik birlikler (niru) olarak birleştirmiştir.⁵⁹ 1599'da yenilgiye uğratılan Hada kabileleri, sancaklara katılan ilk topluluklardan biri olmuş ve sancak sistemi 1601'de tam olarak oluşmaya başlamıştır.⁶⁰ Mançuların yendikleri veya müttefik oldukları Moğol kabilelerin de katıldığı sancaklar, yeni dayanışma bağları kurmuştur. Nurhaçi her bir sancağa yönetici atamıştır ve bu yöneticilerin sancaklarında komutanlarını seçme hakları bulunmaktadır.⁶¹ Moğollar, sınırda

56 Crossley (1999), s. 60.

57 a.g.e.,s. 60.

58 a.g.e., s. 88.

59 Perdue (2005), s. 110.

60 a.g.e. s. 110.

61 a.g.e. s. 111.

yaşayan Çinliler, hatta az sayıda Koreliler ve Ruslar sancaklara katılmışlardır.⁶²

Mançular Sekiz Sancak ile 1644'te Ming İmparatorluğu'nun başkenti Pekin'i alarak, Çin'i fethetmiştir. Takip eden kırk yıl boyunca Sekiz Sancak Mançular'ın merkezde ve güney Çin üzerindeki kontrolünü sağlamıştır.⁶³

Mançu Devleti'nin ilk dönemlerinde sekiz sancağa katılan Çinliler, Çin seddi dışında yaşayanlardı, Mançular onlara Nikanlar diyordu.⁶⁴ Aslında sancaklardaki ayırım etnik temelli olmaktan ziyade, kültürel ve coğrafi idi. Mançu soylarından olanlar, Mançu geçim kaynaklarına katılanlar ve Mançu dili konuşanlar sancaklardaki Mançular idi. Diğer yandan batıda, kasabalarda veya çiftçi köylerinde yaşayanlar, esas olarak Çince konuşanlar Mançu, Çinli ya da Koreli kökenli olsa da Nikan olarak adlandırılıyorlardı.⁶⁵

Sekiz sancağa katılan gruplar Nurhaçi ve Hung Taiji döneminde devletin temeli olmuştur. Sekiz Sancak'ta oluşturulan dayanışma bağları, İbn Haldun'un sebep asabiyyeti kavramına tekabül etmektedir. Bu dayanışma bağları kan bağı varmışçasına ortak bir bağlılık durumu oluşturmuştur.

Mançu İmparatorluğunun ilk döneminde, Mançu yönetimi Çinli sancaktarlar ile Çinli siviller arasında bir ayırım yapmıştır.⁶⁶ Ming İmparatorluğu'nun eski tebaası, kökenlerine bakılmaksızın, Han Çinlileri olarak kategorize edilmiştir. Ancak imparator Qianlong zamanında Çinli sancaklar yeniden sınıflandırılmış ve İmparator Çinli sancaktarların Çinli siviller ile aynı kültüre sahip oldukları ve aynı kökene sahip olduklarının görülmesi gerektiğini söylemiştir.⁶⁷ Nurhaçi ve Hung Taiji'nin sınıflandırmasının değişimi ile Çinli sancaktarlar için tek bir Çinli kimliği efsanesi yaratılması devletin Çinli karakterinin oluşturulması için yeni bir söylemin kabul edilmesi ihtiyacından doğmuştur.

62 Elliott (2001), s. 14.

63 Crossley (1999), s. 2.

64 a.g.e., s. 56.

65 a.g.e., s. 89-90.

66 Grant Hayter-Menzies, *Imperial Masquerade: The Legend of Princess Der Ling* (Hong Kong University Press, 2008), s. 6.

67 Crossley (1999), s. 55-56.

Devletin bu yeni kimliğini ortaya koyarak, imparatorluğa sadakatin erdemini vurgulayan Qianlong, “Hanedanı İçin Şehit Olanlar ve Halislik için Kendilerini Feda Edenlerin Kaydı” (Record of Those Martyred for Their Dynasty and Sacrificed for Purity) isimli kitapta Mançulara karşı savaşan Ming İmparatorluğu’nun askerlerini övmektedir ve Ming’den ayrılanları hain olarak damgalamaktadır.⁶⁸ Bununla artık merkezileşen Mançu İmparatorluğu’nun hükümdarının, devleti Ming İmparatorluğu’nun devamı olarak addettiğini söyleyebiliriz.

Fetihten sonra yıllar içinde sancaktarlar arasında hızla bir kültürel değişim meydana gelmiştir. Birçoğu askeri eğitimden uzaklaşmıştır. Çince’yi anadil olarak konuşmaya başlamışlardır. Çince isimler kullananlar olmaya başlamıştır. Yasanın karşı gelmesine rağmen yerli sivil nüfus ile evlenenler olmuştur. Bazıları da Çince eğitim almış ve sivil görevlere geçmişlerdir.⁶⁹

Sekiz Sancak daha sonra bir tür kalıtsal askeri kast haline gelmiştir ve sancakların Nurhaçi dönemindeki niteliklerinin ne derece değiştiği 19. yüzyılda Mançurya’da bulunan İskoç misyoneri John Ross’un yazılarında açıkça görülmektedir: “*Asker olma iddiaları silah becerilerinden çok soylarına dayanıyor ve maaşları onlara babalarının hüneri yüzünden veriliyor. Askerlik nitelikleri, her yıl birkaç nadir durumda pratik yaptıkları aylıklık, ata binme, yay ve ok kullanmalarından ibarettir.*”⁷⁰

Mançular’ın Çinleşmesi meselesini ele alırken elbette Çin dilinin benimsenmesi konusunu ele almalıyız: Nurhaçi’nin Mançu, Moğol ve Çince dillerinde akıcı danışmanları olmuştur. Danışmanların Mançular’a katılan Çinli kökenlilerden de olabileceği düşünülmektedir. Ancak Çinleşme’de bu dönemki danışmanların bir rolü olmamıştı. Han’ın merkezi gücünü güçlendirmek için hizmet etmişlerdir.⁷¹ Çok az Çince bilen Nurhaçi örgütü daha karmaşık hale geldikçe hem müttefikleri hem de düşmanları ile iletişim kurmak için bu danışmanlardan yararlanmıştı.⁷²

68 a.g.e., s. 291.

69 a.g.e., s. 121.

70 John Ross, *The Manchus, Or The Reigning Dynasty of China: Their Rise and Progress* (London: Elliot Stock, 1891), s. 683.

71 Perdue (2005), s. 11.

72 Crossley (1999), s. 100.

1634'te ise Mançu seçkinlerinin bazı üyeleri Çince unvanların benimsenmesi konusundaki endişeleri ile Han Hong Taiji'ye şu uyarıda bulunmuşlardır: “*Cennet'in görevini kabul eden ve bir girişim kuranlardan (Çin'i yöneten bir hanedan kuran) hiçbiri kendi dilini terk etmedi ve onun yerine başka bir ulusun dilini kullanmaya yönelmedi. Kendi dilini bırakıp başka bir ulusun dilini benimseyen hiçbir millet zenginleşmedi.*”⁷³ Hong Taiji de aynı şekilde yakın danışmanlarına endişelerini anlatmıştı: “*Korktuğum şey şudur: sonraki nesillerin çocukları ve torunları Eski Yolu terk edecek, atıcılığı ve ata binmeyi ihmal edecek ve Çin Yoluna girecek!*”⁷⁴

Mançu seçkinleri ve lideri Curçen atalarının ve diğer İç Asya hanedanlarının yaşadıklarından ders çıkararak bu endişelerini dile getiriyordu. Asya'da göçebe- yerleşiklik ilişkisinde asabiyyetin çözülmesi sonucu asimilasyon bilinen bir döngü idi. Dile getirilen bu endişeler bize Orhun Abideleri'nde, Bilge Kağan Yazıtı'ndaki öğütleri hatırlatmaktadır ve burada asabiyyetin kaybedilmesi hususunda ekonomik sebepler de vurgulanmaktadır: “*Türk beyler Türk adını bıraktı... Çin kağanına ilini, töresini alı vermiş... Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış.*”

Mark C. Elliot, “Çin Yolu”nun benimsenmesinin Mançular'ın teslimiyetiyle eşleştirilmesini, Mançu liderliğinin Çinliler'in çoğunluğuyla bir farklılık duygusu geliştirmenin önemli olduğunu fark etmelerinden ötürü olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu meseleyi sadece etnik farklılık ve farklılık duygusu üzerinden ele almak eksik bir yaklaşım olarak görünmektedir. Nitekim yazar da İbn Haldun'a atıfta bulunmuştur. Ancak asabiyyet kavramını grup duygusu olarak tanımlayan yazar bir grubun kendi bilincinin diğer gruplara hükmetme kabiliyeti ile yakından bağlantılı olduğunu İbn Haldun'un ifade ettiğini vurgulamaktadır.⁷⁵

Asabiyyet kavramının grup duygusu ve farkındalığını içermekle birlikte daha kapsamlı olduğundan, kolektif aksiyonerlik niteliği taşıdığından ve ekonomik bir yapıya dayandığından bahsetmiştik. Pekin'deki Mançu yönetici seçkinlerinin ve imparatorun giderek artan bir şekilde Çin kültürünü benimsediği dönemde, imparator ve yöneticiler

73 Elliott (2001), s. 9.

74 a.g.e. s. 9.

75 a.g.e., s. 10.

Mançurya'daki Mançu topluluklarının ve çeşitli kabilelerin geleneksel yaşam tarzını muhafaza etmelerini sağlamıştır ve bölgeye göçü engellemişlerdir. Bundaki amaç sınır bölgelerinde bu grupların askeri güç haznesi olarak işlev görmesidir.⁷⁶ İbn Haldun bu şekilde asabiyyetin sınır bölgelerinde muhafaza edilmesinin yapısal yönünden bahsetmiştir: Buradaki askerlerin “nimetler içerisinde olan, padişahın çevresinde yetişmiş askerlerden... savaşa karşı daha cüretli, sıkıntı ve zorluklara karşı daha sabırlı” olduğunu ifade etmiştir. Dışarıdan asabiyyet sağlanması konusunda Memlûk Devleti’ni örnek veren İbn Haldun, devletin sınırlarda asabiyyeti muhafaza ederek, devlete ömür uzatma aşısı sağladığını ifade etmiştir.⁷⁷

4. Sonuç

Bu makalede Mançu Devleti’nin Çinlileşmesi’ni (sinicization) İbn Haldun teorisi ve asabiyyet kavramı bağlamında ele almış bulunmaktayız. Öncelikle Mançuların Çin’i fethindeki başarısının sebebinin iki yönlü olduğunu gördük. Bu başarıda bir yönün Mançuların içeride eşitlikçi, dışarıya karşı savaşkan olmaları, göçebe özellikleri nedeniyle kolektif aksiyonerlikleri, avlanma yetenekleri, sekiz sancak kurumunda oluşturdukları dayanışma bağları, yani Mançular’ın sahip oldukları “asabiyyet” özelliğinden kaynaklandığını belirttik. Diğer bir taraftan, Ming İmparatorluğu’nda servet eşitsizliği, artan vergiler gibi ekonomik koşullar ve sonucunda asabiyyetin çözülmesi sebebi ile halkın İmparatorluğa bağlılığının azaldığını, Ming İmparatorluğu’nun İbn Haldun’un teorisinde ele aldığı üzere yönetime bağlılığın azaldığı, devletin geçirdiği beşinci ve son aşamada olduğunu ve devletin asabiyyet sahibi bir başka topluluk tarafından fethine karşı zayıf hale gelmiş olduğunu gördük.

İbn Haldun’un teorisinde, bedavet (göçebelik) kavramında üretim şeklinin sadece hayvancılık olmadığını, sosyo-ekonomik gelişmenin aşamalı gerçekleşmesinden ötürü tarım yapan toplulukların da göçebe özellikler taşıyabileceğinden bahsettik. Bu noktada Mançular’ın devletin kurucu aşamasında avcılık, balıkçılık, hayvancılığın yanında, tarımın, orman ürünleri ve kürk ticaretinin geçim kaynakları arasında olmasının İbn Haldun teorisi açısından asabiyyet sahibi göçebe topluluk olarak tanımlanmasına engel olmayacağını belirttik.

76 Robert H. G. Lee, *The Manchurian Frontier in Ch(ing) History* (Cambridge: Harvard University Press, 1970), s. 183.

77 Hassan (2010), s. 289.

Mançu Devleti'nin kuruluşunda devletin esasını teşkil eden Sekiz Sancak kurumunda Çinliler'in de yer aldığını ancak bunun Mançular'ın Çinileşmelerine etkisi olmadığını, aksine bu kurumun yeni dayanışma bağları oluşturduğunu, bir "sebebe asabiyyeti" olduğunu, bunun kan bağı varmışçasına dayanışmayı ifade ettiğini belirttik. Sekiz Sancak kurumunun yozlaşmasının ancak Mançu İmparatorluğu'nun genişlemesi, hükümdarın Çinli elitler etkisinde kalması ve Mançu Devleti'nin yeni meşruiyet kaynakları yaratması neticesinde olduğunu vurguladık. Mançu İmparatoru'nun eski Ming İmparatorluğu'nun devamı gibi hareket etmeye başladığını ve askerlerin Mançu dilini konuşmayı bıraktıklarını devletin kuruluşundaki asabiyyetin çözülmeye başladığını, bunun Mançu Devleti'nin Çinileşmesi yolunu getirdiğini gördük.

Asabiyyet kavramının literatürde topluluk dayanışması, grup duygusu olarak çevrilmesinin İbn Haldun'un teorisinin yanlış ve eksik anlaşılmasına sebebiyet verdiğini, Mançu Devleti'nin Çinileşmesi hususunda İbn Haldun'a atıf yapıldığı gözlemlense de bunun sadece bir gruba aidiyet duygusu olarak ele alındığını ifade ettik. Modern öncesi göçebelik-yerleşiklik ilişkilerini ele aldığımız bu makalede İbn Haldun'un teorisindeki kavramları açıklayıp, Mançu Devleti'nin Çinileşmesi'nin sosyo-ekonomik temellerini ortaya koymuş bulunuyoruz. Modern dönemde İbn Haldun'un teorisi bağlamında devletlerin yükselişi ve düşüşünde bir döngünün olup olamayacağı ya da Ümit Hassan'ın işaret ettiği modern dönemde asabiyyetin sivil toplum aracılığı ile gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceğinin⁷⁸ ise başka araştırmaların konuları olabileceğini belirtmek isteriz.

78 Hassan (2010), s. 303-304.

Kaynakça

Crossley, Pamela Kyle. *A Translucent Mirror: History and Identity in Qing Imperial Ideology*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1999.

Eberhard, Wolfram. *Çin Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.

Elliot, Mark C. "Ethnicity in the Qing Eight Banners", in Crossley, Pamela Kyle; Siu, Helen F.; Sutton, Donald S. (eds.). *Empire at the Margins: Culture, Ethnicity, and Frontier in Early Modern China*. Berkeley: University of California Press, 2006.

Elliott, Mark C. *The Manchu Way : The Eight Banners and Ethnic Identity in Late Imperial China*. Stanford: Stanford University Press, 2001.

Hassan, Ümit. *Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler*. Ankara: Doğu Batı, 2011.

Hassan, Ümit. *İbn Haldun, Metodu ve Siyaset Teorisi*. Ankara: Doğu Batı, 2010.

Hayter-Menzies, Grant. *Imperial Masquerade: The Legend of Princess Der Ling*. Hong Kong University Press, 2008.

Huang, Pei, "New Light on The Origins of The Manchus." *Harvard Journal of Asiatic Studies* 50. no. 1 (1990): 239-82.

İbn Haldun. *Mukaddime*, Cilt 1. Hazırlayan: Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh, 2011.

İbn Haldun. *Mukaddime*. Çeviren: Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh, 2020.

Lattimore, Owen. *Pivot of Asia: Sinkiang and the Inner Asian Frontiers of China and Russia*. Boston: Little, Brown, 1950.

Lee, Robert H. G. *The Manchurian Frontier in Chinese History*. Cambridge: Harvard University Press, 1970.

Millward, James A. "Coming onto the Map: 'Western Regions' Geography and Cartographic Nomenclature in the Making of

İbn Haldun'un Siyaset Teorisi Bağlamında Mançu Devleti'nin Çinleşmesi

Chinese Empire in Xinjiang,” *Late Imperial China*, no. 20 (1999): 61-98.

Perdue, Peter C. *China Marches West. The Qing Conquest of Central Eurasia*. Cambridge (Mass.), London: Harvard University Press, 2005.

Ross, John. *The Manchus, Or The Reigning Dynasty of China: Their Rise and Progress*. London: Elliot Stock, 1891.

Stowasser, Barbara. “İbn Haldun'un Tarih Felsefesi: Devletlerin ve Uygarlıkların Yükselişi ve Çöküşü”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. no. 39 (1984): 173-181.

Yıldırım, Kürşat, “Tunguz Halkı Üzerine Araştırmalar II: Curçenler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 233 (Nisan 2018): 11-26.

Rapor / Report

Yayın Geliş Tarihi / Received: 16.10.2020

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 25.10.2020

ISSN: 1306-9136

Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes and History Journal
Sayı: 21, Yıl: 2020, Sayfa: 191-213

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Zeytinoğlu, Ömer. "Bir İnsanlık Trajedisi: Kuzey Amerika Kızılderililerinin Trajik Öyküsü".
Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History 21, (2020): 191-213.

BİR İNSANLIK TRAJEDİSİ: KUZEY AMERİKA KIZILDERİLİLERİNİN TRAJİK ÖYKÜSÜ

Ömer ZEYTİNOĞLU

E. Büyükelçi

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8050-10374>

Öz: Rapor, Kızılderililerin tarih boyunca maruz kaldıkları fiziki, zihni, duygusal ve ruhsal şiddeti ele alan bir ön çalışmadır. Bu bağlamda tarihi planda tanımsal bir inceleme yapılmaktadır. Kızılderililerin karşılaştıkları zorlukların, bu konudaki literatürün bir kısmı tarafından neden ve nasıl soykırım olarak nitelenmekte olduğu incelenmektedir. Ayrıca, konunun, neden soykırım meselesinden ayrı bir bağlamda değerlendirilmesi gerektiği hususu da ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Amerika Kızılderileri, Manevi ve Duygusal Şiddet

A HUMAN TRAGEDY: THE TRAGIC STORY OF THE NORTH AMERICAN INDIANS

Abstract: The report is a preliminary study of the physical, mental, emotional and spiritual violence Indians have been subjected to throughout history. In this context, a descriptive examination of the topic has been made in the historical plan. The report examines why and how the difficulties faced by the Indians are described as genocide by certain literature on this topic. In addition, the issue of why the topic should be evaluated in a context separate from the genocide is also discussed.

Keywords: North America Indians, Moral and Emotional Violence

İ.BÖLÜM

GİRİŞ

Kristof Kolomb'un 1492'de Amerika kıtasını keşfi, Avrupalıların önünde ümit verici ufuklar açarken, bunun tam aksi yönünde, "Yeni Dünya" ismiyle adlandırılan bu coğrafyada yaşayan yerli halkı oluşturan Kızılderililer için bir felaketler ve yok oluş döneminin başlangıcını simgelemektedir. Asırlar boyunca bu kıtada sükunet içinde yaşamaya alışmış yerlilerin hayatı altüst olmuş, hiç beklemedikleri şekilde "beyaz ırktan" olan insanların zulmüne maruz kalmışlardır.

TERİMLER

Bu araştırmada, Kuzey ve Güney Amerika kıtasında yaşayan yerli halkı nitelendirmek için "Kızılderili" sözcüğü kullanılmıştır. Bu husus bazı kabilelerin mensuplarının vücutlarını "bixa orellana" tohumlarıyla kızılımsı bir renge boyamalarından kaynaklanmaktadır- İngilizce: Red skin. Belli başlı yabancı dillerde terk edilmiş olmakla beraber dilimize yerleşmiş olduğu için bu çalışmada kullanılmak üzere bu sözcük tercih edilmiştir. Yerli halkın "Indian" olarak nitelendirilmesi ise, Kristof Kolomb'un Hindistan'a varmak üzere çıktığı deniz yolculuğunda Amerika'ya ayak basınca, burasını Hindistan sanarak yerli halkı "Indian-Hintli" olarak adlandırmasından ileri gelmektedir. Günümüzde, Kızılderililer sözkonusu olduğunda İngilizce literatürde, önce "American Indians", daha sonraları "Native Americans" sözcüklerinin kullanıldığı görülmektedir.

KEŞİFTEN ÖNCE KIZILDERİLİLERİN DURUMU

Yapılan araştırmaların gösterdiği üzere, Kızılderililerin, bundan 10-15 bin yıl önce Asya kıtasından Bering boğazını geçerek Amerika'ya geldikleri kabul edilmektedir. Bering Boğazının o dönemde sularla kaplı olmaması göçü kolaylaştırmıştır. Asyalıların genetik özelliklerine sahip farklı kültür ve fizik yapısındaki bu insanlar, zamanla Amerika kıtasında yaşayan halkları, yani Kızılderilileri oluşturacaktır. Bu çalışma, bugünkü ABD ve Kanada'yı kapsayan topraklarda yerleşmiş Kızılderililerin durumu ile sınırlı tutulmuştur.

Avrupalılar kıtaya ilk ayak bastıklarında karşılarında, orada asırlardan beri yaşayan kabileleri buldular. Kızılderililerin nüfusu konusunda

değişik tahminler ileri sürülmüştür. Günümüzde ABD Makamları tarafından resmen kabul edilen kabile sayısı 573'tür. Keşif yıllarında da aynı sayıda veya biraz farklı sayıda kabile bulunduğu kabul edilebilir. Ancak keşif öncesi döneme ait hiçbir belge ve kanıt mevcut olmadığı için yerli nüfusunu sağlıklı biçimde tespit etmek mümkün olamamaktadır.

Son olarak, 2019 yılı Şubat ayında "Quarterly Science Reviews" isimli dergide yayınlanan bir yazıda Keşif öncesi Kızılderili nüfusunun 60,5 milyon olarak tespit edilmiş olduğu belirtilmiştir.¹ Bu rakam da, her ne kadar tartışmaya açık olsa da, 19. yüzyıl sonuna gelindiğinde kesin olan, Kızılderili nüfusunun 270.000'ne inmiş olduğu gerçektir.

Keşif sırasında, Kızılderililerin kültürleri ve gelişmişlik derecesinin cıvalı taş devri düzeyinde olduğu belirtilmektedir. Kültürleri sözlü geleneğe dayanmakta, masalların ve rüyaların anlatılmasına büyük bir değer verilmekteydi. Kitap ve yazı yoktu. Basit bir dil konuşuyorlardı.

Kuzey Amerika'daki Kızılderili toplumu, her bakımdan sıkı sıkıya toprağa bağlıydı. Toprağa ve doğa koşullarına bağlılık dinsel inançlarının ayrılmaz bir parçasıydı. Kızılderili inanç dünyasında Tanrı, cennet, cehennem gibi kavramlar bulunmuyordu. Onlara göre, dünyaya bir "Kuvvet" hakimdi. Bu kuvvet bütün canlı varlıklarda kendini gösterir, iyi kullanılırsa, bu kuvvet iyilik doğurur, kötü kullanılırsa, kötülük doğururdu. İyi yaşayabilmek için insanların bu kuvvete erişmeleri, ona yaranmaları gerekirdi.

Değişik dil, gelenek ve ritüellere sahip Kızılderililerin inançları konusunda bir genelleme yapmak gerekirse, bazı ortak unsurların bulunduğunu söylemek mümkündür:

- Doğayı ve doğadaki varlıkları kutsal semboller olarak görmek;

¹ **Keşif öncesi Kızılderili nüfusu:** Bu araştırma yer küre sıcaklığının 1600'lü yıllardan başlayarak 0.15 C azalmasının sebebinin araştırılmaya başlanması üzerine yapılmıştır. Aşağı bölümde de izah edileceği üzere, bu sıcaklık düşüşünün 1600'lü yıllardan başlayarak Kızılderili nüfusunda rekor sayıda meydana gelen azalmadan kaynaklandığı iddia edilmektedir. Nüfusun azalması üzerine tarım alanları boş kalmış işlenmemiştir. Bu durum karbon dioksitin havaya karışmasını engel olmuş, toprakta kalmasına yol açmış, bu da yer küre sıcaklığını düşmesine yol açmıştır. Önce boş kalan tarım arazisinin yüzölçümü tespit edilmiş, daha sonra bir kişinin yaşayabilmesi için gerekli toprak alanı belirlenmiş, Kuzey ve Güney Amerika kıtası 119 bölgeye ayrılmış ve her bölgenin nüfusu buna göre gerçeğe en yakın şekilde belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuçta 60,5 milyon rakamına ulaşılmıştır.

- Belirli bir kutsal kitap yerine mitolojik hikâyelerin kabilenin kutsal kişileri tarafından aktarılması;
- Şaman veya şifacı denilen ve ruhlar dünyası ile ilişki kuran seçilmiş kişilerin varlığı.

AVRUPALI GÖÇMENLERİN KIZILDERLİLERLE KARŞILAŞMASI

Başlangıçta Kızılderililer Avrupalı göçmenlere kucak açmış, yiyecek, içecek vermiş, yerleşmelerine yardım etmiştir. Göçmenler de Kızılderilileri yardım sever ve dostane ilişkiler kurulabilecek kişiler olarak görmüş, muhatap olarak kabul etmiş, ticari ilişkiler geliştirmişler, öte yandan Kızılderilileri uygar Hristiyanlar olarak asimile etmeyi hep zihinlerinde tutmuşlardır.

İlk sürekli koloni 1607’de, İngilizler tarafından kıtanın doğusunda Virginia bölgesinde Jamestown’da kurulmuştur.² Bu koloninin yaşadıklarına, Kızılderililer ile göçmenler arasındaki ilişkilerin, genel çerçevede ilerde ne yönde gelişeceği konusunda bir fikir vermesi bakımından, ilginç bir örnek olay olduğu için yer verilmektedir.

Bu bölgede yaşayan Powhatan kabilesi Avrupalı göçmenlerin ihtiyaçlarının, özellikle yiyecek ihtiyacının, karşılanmasında yardımcı olmuştur. Göçmenler tütün tarımı yapmakta, her yıl yeni tarım alanlarına ihtiyaç duymakta ve kabilenin arazisi üzerinde genişlemektedir. 1619’da koloni verimli bir işletme haline gelmiştir. Ancak göçmenlerin doymak bilmeyen toprak talepleri Kızılderilileri rahatsız etmeye başlamıştır. Duyulan bu rahatsızlığı Şef Pocahontas, Koloni yöneticisi John Smith’e özetle, aşağıdaki ifadelerle belirtmiştir: “*Neden topraklarımızı zorla elimizden almak istiyorsunuz? Neden bizi imha etmeye çalışıyorsunuz? Biz sizin yiyecek ihtiyaçlarınızı karşılamadık mı? Şiddet kullanarak ne elde edebilirsiniz. Elimizde silah yok, sizde bir düşman toprağımı işgal etmek ister gibi değil de, elinizde kılıç ve silah olmadan dostane bir şekilde gelerseniz anlaşmamız mümkün olabilir*”.

1622 yılında hiç beklenmedik şekilde, Kızılderililer, göçmenlerin yerleşkesini ve tütün plantasyonlarını basarak, 347 koloni mensubunu katletmiştir. Bunu fırsat bilen göçmenler karşı harekete geçmiş, sonunda

2 Jeffrey Ostler, “Genocide and American Indian History”, *Oxford Research Encyclopedia*, Mart 2015, <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199329175.013.3>.

Kızılderililerin topraklarından feragat ettiklerine ve bölge valisine vergi vereceklerine dair bir anlaşma imzalanmıştır. Böylece sorun şiddet kullanılarak çözüme kavuşturulmuştur.

KIZILDERİLİ SAVAŞLARI VE ABD UYGULAMALARI

Bu minval üzere gelişen sürtüşmeler kolonyal dönemde büyüyerek yaygınlaşmış ve 1776'da Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığını kazanmasını izleyen yıllarda, "Indians Wars - Kızılderili savaşları" olarak adlandırılan ve 19. yüzyılın sonuna kadar sürecektir çatışma dönemine girilmiştir. Bunların temelinde, Jeffrey Ostler'in³ belirttiği üzere, Jamestown olayında görüldüğü gibi, istisnasız olarak toprakların Kızılderililerin elinden alınması ve kontrolü yatmaktadır. Bunun sonucu olarak, Kızılderililer sürekli olarak topraklarını kaybetmiştir. Diğer taraftan bu gelişmeye paralel olarak çok sayıda silahlı çatışma ve katliam meydana gelmiştir. Amerikan kuvvetlerine karşı, bazı durumlarda üstünlük sağlamış olsalar bile, Kızılderililer güç kaybetmeye devam etmiştir.⁴

SALGIN HASTALIKLAR

1600'lerden başlayarak Kızılderili nüfusunun hızla ve büyük miktarlarda azalmasına sebep olan çarpıcı bir gelişme meydana gelmiştir. Avrupalı göçmenler vasıtasıyla Amerika'ya giren, yerli halkın bağışıklık sistemine yabancı, çiçek, kızamık, enflüanza gibi hastalıklar Kızılderililerin kitleler halinde ölümüne sebep olmuştur. Yapılan araştırma ve tahminlere göre, Keşif öncesi yerli nüfusun 55 milyon olarak verilen yüzde doksanı hayatını kaybetmiştir. Bu olay "Bakir Topraklar Salgını-Virgin Soil Epidemics" olarak literatüre geçmiştir. Avrupalı yerleşimcilerle yapılan sayısız savaşlar ve çatışmalardan daha çok, salgın hastalıkların doğrudan doğruya ölümlere neden olduğu kabul edilmektedir.

Bu, o zamanki dünya nüfusunun yüzde onuna tekabül etmektedir. "The Great Dying" olarak adlandırılan bu dönemde kaydedilen ölüm oranı, İkinci Dünya Savaşı'nda hayatını kaybeden 80 milyondan sonra, ikinci sırada yer almaktadır.

3 Ostler.

4 Ostler.

Yardım amacıyla yerli halka dağıtılan çiçek hastalığı bulaştırılmış battaniyelerin ölümlere neden olduğunu fark eden Avrupalıların bundan yararlanma yoluna gittikleri görülmüştür. 1763 yılında meydana gelen Pontiac ayaklanması sırasında, İngiliz komutan Jeffrey Amherst'in, Allengheny Vadisinde Kızılderililer karşısında zor durumda kalan bir askeri birliğin komutanına gönderdiği talimatta, çiçek hastalığı virüsü bulaştırılmış battaniye uygulaması dahil, her türlü önlemin alınmasını istemiştir. Ancak verilen talimatın yerine getirilip getirilmediğine ilişkin herhangi bir bilgi bulunamamıştır. İyimser bir yaklaşımla, virüsü battaniye uygulamasının kısıtlı bir çerçevede kaldığı anlaşılmaktadır.

1800'lü yılların sonuna gelindiğinde Kızılderili nüfusu 270.000'ne inmiştir.

KIZILDERİLİ TOPRAKLARINA EL KONULMASI (Kızılderili Tehcir Yasası- 1830 Indian Removal Act)

ABD'nin Kızılderililere yönelik politikasının tam olarak anlaşılabilmesi için, bu politikanın, ülkenin topraklarının genişletilmesi temeline dayandığını bilmek gerekir. Bu olgu- Amerikalıların cumhuriyetçi siyaset felsefesinin merkezinde olan- özgürlüğün özel mülkiyetin yaygın bir şekilde yerleşmesine bağlı olduğu önermesinden ortaya çıkmıştır.⁵

Thomas Jefferson'un⁶ "Özgürlük İmparatorluğu" olarak tanımladığını inşa etmek, Kızılderililerin topraklarının elde edilmesini zorunlu kılıyordu. Bu nasıl çözümlenecekti? Politika yapıcılar, Kızılderililerin uygar toplum olma, uygarlığın nimetlerinden yararlanma karşılığında, özgür iradeleri ile topraklarını terk ettiklerini hüküm altına alan anlaşmaları imzalayacaklarını öngören ideal bir senaryo tasavvur ettiler. Bu gerçekleşmez de Kızılderililer topraklarını terk etmeyi reddederse ne olacaktı? Bu noktada, ABD'li politika yapıcılar tutarlı bir şekilde Kızılderililerin savaşa maruz kalacağını, bunun Avrupalı hukuk teorisyenlerinin kabul ettiği uygar uluslar arasında görülen sınırlı bir savaş değil, bir imha savaşı olacağını vurguladılar.

1820'lerden itibaren, Avrupa kökenli Amerikalılar, ülkenin batı bölgelerine, Mississippi'nin doğusundaki topraklara yerleşmek için

5 Ostler.

6 ABD 3. Başkanı. Kızılderililerin asil bir ırk olduğuna, fizik ve zihinsel yetenek bakımından beyaz adamlarla eşit olduğuna, doğal ahlaki değerlere ve muhakeme kabiliyetine sahip olduklarına inanmadığını, ancak kültürel gelişmişlik ve teknolojik açılardan geri olduklarını söylemiştir.

Kızılderili kabilelerinin üzerine yoğun baskı uygulamaya başlamıştır. Olayların bu şekilde gelişmesine bir anlamda meşruiyet kazandırmak amacıyla bir yasa çıkarılmıştır.

Kızılderili Tehcir Yasası (Indian Removal Act), 28 Mayıs 1830 tarihinde ABD Başkanı Andrew Jackson tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiştir.

Yasa, Mississippi nehrinin doğusunda yaşayan Kızılderililerin yurtlarından çıkarılarak başka bölgelerde (Kansas ve Oklahoma) iskan edilmesini öngörmektedir. Kızılderililerin geleneksel yaşam alanlarından çıkarılması, böylece yasa ile resmi bir nitelik kazanmıştır.

Yasa, topraklardan çıkarılma işleminin Kızılderililerle yapılacak anlaşmalara dayandırılmasını öngörmekteydi. Hükümet yapılmış olan anlaşmalara uygun davranmamış, çoğu zaman zora başvurmuştur.

Amerikan Devletinin kurmak istediği düzenin koşullarını kabul eden ve giderek yeni sisteme uyum sağlamakta olan ve beş uygar kabile olarak anılan güneydoğudaki Choctaws (*Çoktav*) Creeks (*Krik*), Cherokee (*Çeroki*), Chickasows (*Çikasov*) ve Seminole kabileleri doğup büyüdüğü yerleri, ekili tarlalarını bırakıp, tanımadıkları yaklaşık 8000 km uzaklıktaki bir bölgeye gitmeyi kabul etmediler. Bunların çoğunun kendilerine ait evleri, yerel temsili yönetimleri, çiftçilik dışında meslekleri vardı. 1830’larda, yaklaşık yüz bin Kızılderili askeri güç kullanılarak batıya göçe zorlanmıştır. Bu zoraki göç, çok yıpratıcı ve yıkıcı sonuçların meydana gelmesine yol açmış, büyük acılara ve ölümlere sebebiyet vermiştir. Ölümler, hastalık, açlık, barınaksızlıktan meydana gelmiş, 14.000 kişi hayatını kaybetmiştir.⁷

Federal Hükümet, kabileleri göçe mecbur etmek için tehdit etmiş, zor kullanmıştır. Göç etmek istemeyenlerin federal koruma altında çıkarılacağı bildirilmiştir. Bu uygulama, Kızılderililerin göçmenlerin saldırıları ve topraklarının ellerinden alınması olasılığı karşısında, daha savunmasız kalacakları anlamına gelmektedir. Hükümet görevlileri, göç etmek istemeyenlere karşı kuvvet kullanılacağını da her vesileyle belirtmişler, her şeye rağmen göç etmeyi kabul etmeyen kabilelerle silahlı çatışmaya girmiş ve çok acımasız davranmışlardır.

Son zamanlarda, bilim adamlarının Gözyaşı Yolu (Trail of Tears) olarak tarihe geçen bu zorunlu göçü “etnik temizlik” olarak tanımlamak

⁷ Ostler, “Genocide and American Indian History”.

eğiliminde oldukları gözlemlenmektedir. Bu terim, yaşananları nitelikle için uygun düşmektedir.

Diğer taraftan, akla gelen soru: “*Acaba zoraki göç soykırım olarak tanımlanabilir mi?*” olmaktadır. Buna iki şıklı yanıt verilebilir:

- Amerikan makamlarında öldürme niyeti bulunmadığı ve göçü yok olmaya bir seçenek olarak ortaya koyduğudur. Ölümler, kötü hava şartlarından, beklenmedik salgınlardan ileri gelmiş olabilir. Meydana gelen ölümler, göçün soykırım olarak tanımlanması için yeterli değildir.
- Göçün öldürme, soykırım niyetiyle yapılmadığı, ancak bunu çağrıştırdığı (genocidal), özellikle Hükümet yetkililerinin binlerce insanın zor kullanılarak göç ettirilmesinin ölümlere sebebiyet vereceğini öngörmeleri için geçerli sebeplere sahip olduğu noktasından hareketle göç “sınırlı bir soykırım” olarak tanımlanabilir.⁸

Bu aşamada ilk defa “sınırlı soykırım” terimi karşımıza çıkmaktadır. Bundan ne anlaşılması gerektiğinin açıklanmasına ihtiyaç olduğu açıktır. Salt “soykırım” kavramını kullanmamak için yan yollara gidildiği düşünülmektedir.

“Reservation - Kızılderili rezervasyonu” veya kısaca “Reservation - Rezervasyon” denilen, kısıtlayıcı yasal yerleşim bölgeleri oluşturulmuştur. Kızılderililer, doğup büyüdükları toprakları terk etmek ve anavatanlarından çok daha küçük bu bölgelere yerleşmek zorunda bırakılmıştır.

ABD makamlarının topraklarını genişletme arzusu her dönemde güçlü bir şekilde tezahür etmiştir. ABD Başkanı Franklin Pierce, 1854 yılında yazdığı bir mektupta Kızılderililerden toprak talebinde bulunmuş, bu isteği kabul edilecek olursa Kızılderililere rahatlıkla yaşayabilecekleri bir bölgenin ayrılacağını bildirmiştir. Topraklarının büyük bir bölümü zaten “beyazlar” tarafından zorla ellerinden alınmış olan Duwamish Kızılderililerinin Reisi Seattle, bir mektupla Başkan’a cevap vermiştir. Seattle mektubunda, doğanın Kızılderililerin hayatındaki yere vurgu yapmakta, ABD makamlarının toprak taleplerinin kendileri açısından yarattığı sorunlara değinmektedir.⁹

⁸ Ostler.

⁹ Julia Anne Allain, “Duwamish Historyin Duwamish Voices: Weaving Our Family Stories Since Colonization” (Doctor Of Philosophy, Victoria, University of Victoria, 2020), https://dspace.library.uvic.ca/bitstream/handle/1828/5790/Allain_Julia_PhD_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

KÜLTÜR KATLIAMI- ETNOCIDE

Şiddet ve salgın hastalıklar yoluyla Kızılderili toplumun kökleri yok edilirken, diğer taraftan Kızılderili çocukların asimile edilmesi için harekete geçilmiştir. Bu amaçla 19. yüzyılda Kanada ve ABD’de, Hıristiyan misyonerler tarafından yönetilen, adeta askeri disiplinin uygulandığı, yüz kadar okul açılmıştır. Bunlardan en tanınmış 1849’da Pensilvanya’da faaliyete geçen “Carlisle Indian School” dur. Okulun sloganı “*Kill the indian save the man*” (Kızılderiliyi öldür insanı kurtar) olarak belirtilmiştir.

Ailelerinden koparılarak alınan çocuklara, bu okullarda, ana dil başta olmak üzere geleneksel kültürlerinin, başka bir ifadeyle kimliklerinin unutturulmasına yönelik bir eğitim istemi uygulanmıştır. Bu bağlamda çocukların, yerli isimleri değiştirilmiş, Hıristiyan isimler verilmiş, giyim kuşamlarının, saç kesimlerinin Avrupa – Amerikan yaşam tarzına uygun hale getirilmesi hedeflenmiştir. Yüz elli bin çocuğa eğitim verilen okullar 1973’te kapanmıştır. Bu gelişmeler Kültür Katliamı- Etnocide olarak da anılmaktadır.¹⁰⁻¹¹

YİYECEK KAYNAKLARININ YOK EDİLMESİ

Kızılderililerin yaşantısını zorlaştırmak, zayıflatmak ve toplum hayatından silmek üzere değişik yollara başvurulmuştur. Bunlardan en ilginç olanı bizonların yok edilmesidir. Bizonlar Kızılderililerin günlük yaşantısında önemli bir yere sahip olup temel besin maddesidir. Ayrıca derisinden ve yününden yararlanmakta, yağını da yakıt olarak kullanmaktadırlar. 1600 yıllarında doğada elli milyon bizonun bulunduğu tahmin edilmektedir. 1875 yılında ABD Başkanı Grant, Kongrede bizonların koruma altına alınmasına ilişkin bir yasa teklifini veto etmiştir. General Philip Sheridan ise, Kızılderilileri temel gıda maddesinden mahrum etmek üzere bizonları kitleler halinde avlanarak yok edilmesini Kongre de yapılan görüşmeler sırasında teklif etmiştir. 19. yüzyılın sonuna varıldığında bizon nesli neredeyse tükenme aşamasına gelmiştir. Bizonlar ayrıca demir yolu inşaatlarında çalışan işçilerin yiyecek ihtiyacını karşılamak üzere de avlanmıştır.¹²

10 Ostler, “Genocide and American Indian History”.

11 Jeffrey Ostler, Genocide and American Indians History.

12 Ostler, “Genocide and American Indian History”.

KISIRLAŞTIRMA

1960 – 1970’li yıllarda Sağlık Servis’lerinde görevli doktorlar tarafından Kızılderililere kısırlaştırmalar yapıldığı görülmektedir. Çoğu zaman kısırlaştırmalar kişilerin bilgisi dışında veya yanlış yönlendirme sonucu gerçekleştirilmiştir. Bu işlemin on bir yaşındaki kız çocuklarına kadar indiği de olmuştur. 1973 – 76 döneminde dört Kızılderili Sağlık Servisinde toplam 3400 kadın kısırlaştırılmıştır. 1977 yılında Kızılderili Dayanışma Merkezi ile işbirliği yapılarak Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan bir raporda, Kızılderili kadınların, % 19’unun çocuk sahibi olacak yaşta olmak üzere, % 24’ünün kısırlaştırıldığı belirtilmiştir.¹³

KATLIAMLARA ÖRNEK İKİ OLAY

Zihinlerde bıraktığı izler dolayısıyla, daha sonraki dönemde hatırlanmaya devam olunan iki örnek olay olarak, “Yaralı Diz (Wounded Knee) Katliamı” ve “Kaliforniya Katliamı” konusunda aşağıdaki bölümde bilgi verilmektedir.

YARALI DİZ KATLIAMI

Siyu kabilesi, savaş kabiliyetini muhafaza eden ender kabilelerden biridir. Siyu’ların üstünlük sağladığı, 1868’de yapılan savaş sonrasında akdedilen anlaşmayla Siyu’ların geniş topraklar üzerindeki mevcudiyetini sürdürmesi kabul edilmiştir. Ancak anlaşma hükümlerinin Amerikalılar tarafından ihlal edilmesi üzerine çatışmalar tekrar başlamıştır. “Black Hills War” sırasında Siyular, “Little Big Horn” muharebesinde Amerikan kuvvetlerine ağır bir darbe indirmiştir. Arada başka gelişmeler olur. 1890 geldiğinde Amerikan Yönetimi, Güney Dakota’da bulunan Siyu’ların yaşadığı geniş rezervi dağıtmaya karar verir.

Açlık ve uğradıkları kötü muamelenin etkisiyle Siyu’lar, “Hayalet Dansı” yapmaya başlarlar. Kızılderili inancına göre, bu dans yapılırsa bir kurtarıcı gelecek ve karşı karşıya bulunulan sorunlar çözülecektir. Amerikan Hükümeti, bunun bir savaş tehdidi olmasından ve bir isyan hareketine dönüşmesinden endişelidir. Bunun üzerine, 500 mevcutlu 7. Süvari Alayı bölgeye gönderilir. Süvari alayının, dans eden

13 Ostler.

Kızılderilileri tutuklamak için harekete geçmesi üzerine çıkan çatışmada, 25 süvari ve aralarında 62 kadın ve çocukların bulunduğu 153 kişi hayatını kaybeder.

Hayatta kalanlardan biri olan Gelincik Louise, katliamı şu sözleriyle anlatır: *“Kaçmaya çalıştık. Ama yaban sığırı gibi bir vurdular bizi. Beyazların içinde de iyi insanlar bulunduğunu biliyorum, ama kadınları ve çocukları da vurduklarına bakılırsa askerler çok kötü insanlar olmalı. Kızılderili askerler beyaz çocuklara asla böyle yapmazlardı.”*

Katliamı yaşayan şaman Kara Geyik, katliamı şu sözleriyle özetler: *“O zaman kaç kişinin öldüğünü anlayamamıştım. Şimdi kocamışlığımın şu yüksek tepesinden gerilere baktığımda, yerde birbirleri üzerinde yığılı duran boğazlanmış kadınları ve çocukları, hâlâ o genç gözlerimle görebiliyorum. Ve orada, o çamurun içinde bir şeyin daha öldüğünü ve o kar fırtınasına gömüldüğünü görebiliyorum. Evet, bir halkın düşleri öldü orada...”*

Süvari Alayı komutanı Albay Forsyth, katliamdan sorumlu tutularak görevden alınmış, yargılandığı Askerî Araştırma Mahkemesi, taktik hatasından dolayı kendisini eleştirmiş, ancak yine de sanığı aklamıştır.

“Yaralı Diz”, zihinlerde yer etmiş, en çok bilinen, son büyük çatışma olarak tanımlanmaktadır. Süvari alayı bakımından daha soğukkanlı bir yaklaşım benimsenmesi halinde önlenebilecek olan bu olay, bir kan gölüne dönüşmüştür. Askerlerin yaklaşımı, bir hareketin soykırım sayılabilmesi için, bir etnik grubu yok etmek kastıyla şiddet kullanılması koşullarına uymaktadır.

1973 yılında “Amerika Kızılderili Hareketi – American Indian Movement” mensubu 200 kadar eylemcinin “Yaralı Diz” beldesini işgal etmesi, Kızılderililerin haklarının ihlal edildiği olgusunu kamuoyunun gündemine getirmiştir. Eylemciler, Kızılderililerle yapılmış anlaşmaların uygulanması ve ülke çapında Kızılderililere yapılan kötü muamelelerin önüne geçmek için önlem alınmasını talep etmiştir. 73 gün süren eylem, güvenlik güçlerinin yaptığı baskı sonucu varılan zorlama bir mutabakat ile sona ermiştir. Aynı yıllarda “Yaralı Diz Katliamı”na karşı protesto sesleri yükselmiş, kitaplar yazılmış, müzik eserleri bestelenmiştir.

Dikkati çeken bir husus ise, ünlü oyuncu Marlon Brando’nun 1973’te Baba (The Godfather) filmindeki rolüyle en iyi erkek oyuncu dalında verilen Oskar ödülünü, “Yaralı Diz Katliamı” sebebiyle almayı

reddetmesi olmuştur. 27 Mart 1973'teki ödül törenine Brando'yu temsilen Sacheen Littlefeather adlı Kızılderili bir kadın katılmış ve aktörün ödülü reddettiğini duyurmuştur. Littlefeather, Marlon Brando'nun tören sırasında yapmayı düşündüğü konuşmayı zaman darlığı nedeniyle okuyamayacağını, metnini basına iletceğini belirtmiştir. Konuşma metninin bir bölümünün çevirisi dipnotta sunulmuştur.¹⁴⁻¹⁵ Konuşma metninde, Kızılderili sorununun can alıcı yanlarının açıklıkla vurgulandığı görülmektedir.

KALİFORNİYA KATLİAMI

Avrupalı göçmenlerin Kaliforniya'ya yerleşmeye başlamasıyla Kızılderili nüfusunun çarpıcı bir şekilde azalması, Amerikan tarihinin hiçbir yerinde ve döneminde görülmemiştir. 1848 yılında Kaliforniya'da altın yataklarının bulunması çok sayıda Avrupalı göçmeni bu bölgeye çekmiştir. Bu gelişme yerli halkın yaşantısını altüst etmiş, şiddete maruz kalmalarına sebep olmuştur.

UCLA Üniversitesi öğretim görevlisi Profesör Benjamin Madley'in 2017 yılında yayınlanan "An American Genocide – The United State and the California Indian Catastrophe 1846-1873 - Bir Amerikan

- 14 Sacheen Littlefeather, "Academy Awards Acceptance Speech Database", Information site, Academy Awards Acceptance Speech Database, 27 Mart 1973, <http://aaspeechesdb.oscars.org/link/045-1/>.
- 15 Marlon Brando'yu temsilen Ödül Törenine katılan Kızılderili kökenli Littlefeather, zaman darlığı sebebiyle tamamını okuyamadığı konuşmanın metnini basına dağıtmıştır. Marlon Brando'nun basına dağıtılan konuşma metninin bir bölümün çevirisi: "200 yıl boyunca toprağı, ailesi, ve özgür olma hakkı için savaşan Yerli halka şöyle dedik: "İndir silahını arkadaş gel birlikte oturalım. İndirirsen eğer silahını arkadaş senle barıştan söz ederiz, senin hayrına anlaşırız birlikte." Silahlarını indirdiklerinde onları katlettik biz. Onlara yalan söyledik. Onları topraklarından koparmak için kandırdık. Onları açlığa mahkûm ettik ki antlaşma dediğimiz ama hiçbir zamanda andımıza sadık kalmadığımız o hileli anlaşmaları zorla imzalasınlar. Onları, yalnızca yaşamın anımsayacağı kadar uzun bir süredir yaşam vermiş bu kitada dilencilere döndürdük. Ve tarihi istediği kadar çarpıtılmış dahi olsa nasıl yorumlarsanız yorumlayın: Biz doğru yapmadık. Ne adil davrandık ne de dürüst. Onlara karşı ne haklarını iade etmek zorundaydık ne de anlaşmalarımıza sadık kalmak, çünkü gücümüzün üstünlüğü bize diğerlerinin haklarına saldırma, mallarını gasp etme, yalnızca yaşamlarını ve özgürlüklerini savunmaya çalışırken onların yaşamlarını ellerinden alma hakkını sağlıyordu ki onların erdemleri suçla dönüşürken bizim ahlâksızlıklarımız erdem oluyordu. Fakat öyle bir şey var ki bu sapkınlığın ulaşamayacağı, o da tarihin büyük hükmü. Emin olun ki tarih bizi yargılayacaktır. Ama umurumuzda mı? O nasıl bir ahlâki şizofrenidir ki tüm dünyanın iştmesi için ulusumuzun en tepesindeki sesle ciğerlerimiz patlayana kadar bizim taahhütlerimizi tuttuğumuzu haykırırız da tarihin tüm sayfaları, Amerikan Yerlilerinin yaşamındaki son 100 yıl boyunca geçirdikleri tüm o aç, susuz günler ve geceler bu sesin dediklerinin tam zıttını söyler..." Marlon Brando, "THE GODFATHER": That Unfinished Oscar Speech", *New York Times*, 30 Mart 1973, blm. Best Picture, <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/packages/html/movies/bestpictures/godfather-ar3.html>.

Soykırımı: ABD ve Kaliforniya Kızılderili Felaketi 1846-1873” isimli kitabında, sayıları 150.000 olan Kaliforniya’da yaşayan Kızılderili nüfusunun anılan dönem sonunda 30.000’e düştüğü, Eyaletin ve Federal Hükümetin bu iş için 1.700.000 Dolar harcama yaptığı arşiv belgelerine dayanılarak anlatılmaktadır.

Kaliforniya Valisi Gavin Newsom, 2019 yılında bu konuda bir açıklama yaparak, o dönem yaşananların soykırım olduğunu belirtmiştir.

Bu örneklerden birincisine, sonuncu büyük katliam olduğu ve soykırımı çağrıştıran (genocidal) uygulamaların daha belirgin görüldüğü için; ikincisine ise, katliamın zamana yayılarak şiddetin taammüden uygulandığını göstermesi açısından yer verilmiştir.

GÜNÜMÜZDE KIZILDERİLİLER

Günümüzde ABD’de yaşayan Kızılderililerin nüfusu, 5 – 6 milyon olarak verilmektedir. Bunun %73’ü “rezervasyon”ların dışında yaşamaktadır. Kızılderililerle ilgili konular, 1824 yılında kurulmuş olan Kızılderili İşleri Bürosu (Bureau of Indian Affairs) tarafından yürütülmektedir. Kurulun kabul ettiği kabile sayısı 573’dir. “Rezervasyon” sayısı ise, 326’dır. Bazı kabilelerin “rezervasyonu” yoktur. Bazı kabilelerin birden fazla “rezervasyonu” vardır. “Rezervasyon”ların kurulduğu dönemde bunlara yarı bağımsız millet statüsü verilmiştir. Günümüzde Kızılderililer, genel olarak ülkenin güney batısında, Kaliforniya, Arizona, Oklahoma da yaşamaktadır. New York, en kalabalık Kızılderili nüfusuna sahiptir. Zihinsel sağlık sorunları, evsizlik, tutukluluk, alkol ve uyuşturucu kullanımına bağlı suçlar yaygındır. Federal yasalar uyarınca “rezervasyon”larda alkol satışı yasaktır, ancak “Rezervasyon Bölge Konseylerinin” izin vermesi halinde bu mümkündür. Ölüm oranı, diğer vatandaşlara göre %5 daha yüksektir. En önemli sorun eğitim sorunudur. Burs bulma zorluğu ve kaliteli öğretmen eksikliği başlıca sorunlardır.

1924’te çıkarılan “The Indian Citizenship Act” ile Kızılderililere vatandaşlık verilmiş, oy hakkı tanınmıştır.

12 Ekim 1492 tarihi Kızılderililer için trajik bir gündür ve o günü “Kolombo Günü” olarak kutlamak, soykırım, kölelik, tecavüz ve yağma mirasını kutlamak demektir.

Benzer şekilde “Şükran Günü” kutlamaları, ABD Kızılderililerine karşı yapılan soykırımın kutlaması olarak görülmektedir.

II. BÖLÜM

KIZILDERİLİLER VE SOYKIRIM

Avrupalı göçmenlerle Kızılderililerin karşılaşması, insanlık tarihinin en çarpıcı ve sonraki gelişmeleriyle en dramatik bir dönemini temsil etmektedir. Amerika kıtasının 1492’de keşfedilmesinden günümüze kadar geçen zaman zarfında, Kızılderililerin yaşadıklarının ne şekilde izah edileceği, bugün de tartışma konusudur. Günümüzde Amerikan toplumu, Kızılderililerden bahsedildiğine, geniş kamuoyu ölçeğinde, ilgisiz kalmayı, yaşananların unutulmasını ister bir refleks içinde görülmektedir.

Konu, 1492’den sonra Kızılderili nüfusunun yoğun bir şekilde hızla azalması karşısında Avrupalılar ile Avrupalı Amerikalıların Kızılderilileri hedef alan eylemlerinin ve uyguladıkları politikaların, soykırım olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı sorunudur. Yerli halkın 1492’de, en gerçekçi tahminlere göre, 60 milyon olan nüfusu 19. Yüzyıl sonunda 270.000’e düşmüştür.

204

Kuzey Amerika’nın yerli halkı olan Kızılderililer söz konusu olduğunda, soykırım terimi, 1970’lerin ortalarına kadar hiç kullanılmamıştır. 1969’da Alcatraz Adasının, 1973’te Yaralı Diz beldesinin işgali gibi hareketlere gelinceye kadar Eylemciler, Kızılderililerin başına gelenleri katliamlar, uygulanmayan anlaşmalar, ırk ayrımı gibi kavramlar üzerinden Amerikan kamuoyuna anlatmaya çalışmışlardır. Bu esnada soykırım terimi nadiren kullanılmıştır.¹⁶

Soykırımın erken bir kullanımı, egemenlik ve uygulanmayan anlaşmalar temalarına ek olarak, Birinci Uluslararası Kızılderililer Antlaşması Konseyi toplantısında kabul edilen 1974 tarihli “Sürekli Bağımsızlık Bildirgesi”nde yer almıştır.¹⁷

Çok geçmeden, birkaç akademisyen bu terimi kullanmaya başlamıştır. Bunlardan Jack Norton 1979’da yayımlanan “When Our World Cried: Genocide in Northwestern California-Dünyamızın Ağladığı Gün: Kuzeybatı Kaliforniya’daki Soykırım” adını taşıyan kitabında, bazı kabilelerin “nihai çözümde insan ve kültür olarak imha edildiği” temasını işlemiştir.

¹⁶ Ostler, “Genocide and American Indian History”.

¹⁷ Ostler.

Amerika'nın Kristof Kolomb tarafından keşfinin 500. Yıldönümü olan 1992 yılında, Kızılderililer konusu yoğun biçimde gündeme gelmiştir:

David E. Stannard'ın "American Holocaust: The Conquest of the New World – Amerikan Holokostu: Yeni Dünyanın Fethi"¹⁸ ve Ward Churchill'in "A Little Matter of Genocide: Holocaust and Denials in the Americas 1492 to Present – Küçük bir sorun olarak soykırımın 1492'den bu yana bunun inkarı"¹⁹ isimli iki kitap büyük ilgi uyandırmıştır.

Stannard, vardığı sonucu bir cümleyle şu şekilde tanımlamıştır: "Kızılderililerin kökünün kazınması, nereden bakılırsa bakılsın, dünya tarihinin kaydettiği en kapsamlı soykırımdır." Kitapların isimlerinden de anlaşıldığı üzere, yazarlar Kızılderililerin soykırımını Holokost ile eş değerde görmekte, bu görüşe katılmayanları inkârcılıkla itham edecek kadar ileriye gitmektedirler.

Keşfin 500.yıldönümü üzerinden geçen son 30 yıla varan dönemde, Kızılderililere ilişkin Amerikan tarihi yazımında soykırım kavramının, dar ve pek önem verilmeyen mütevazı bir yer işgal ettiği görülmektedir. Kızılderililer konusunda Amerikan-Kızılderili Tarihi araştırmaları kapsamında, akademik çevrelere hakim olan görüşe işaret etmek gerekirse, 25 bölümden oluşan ve her biri tanınmış bilim adamı tarafından yazılmış, bu alanda otorite kabul edilen, "Blackwell Companion to American Indian History" isimli eserde, soykırım adı altında bir bölüme yer verilmemiş, ayrıca 487 madde içeren kitabın kaynakçasında Stannard ve Churchill'in kitaplarına atıfta bulunulmamıştır. Bunun bir ihmal veya unutma sonucu olmadığı, bilinçli bir davranış olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, Stannard ve Ward'ın görüşlerinin kırılğan olduğu iddiasına dayandırılmaktadır.²⁰

Amerikan tarihi incelemelerinde, soykırım konusunun göreceli olarak az yer almasının, diğer bazı acil konulara öncelik verilmesinden ve yerli halkın erken bir tarih yazımına konu edilmesi halinde, sadece kaybeden ve mağduriyete uğrayan taraf olarak niteleneceği endişesinden ileri gelmiş olabileceği belirtilmektedir. Kızılderili kökenli yazarlar, bir uyarıda bulunarak Kızılderili tarihinin soykırım üzerinden yazımının, bu halkı kaybolmaya yüz tutmuş ve itibarsızlaştırılmış bir toplum olarak

18 David E. Stannard, *American Holocaust: The Conquest of the New World*, 2nd bs (New York: Oxford University Press, 1993).

19 Ward Churchill, *A Little Matter of Genocide: Holocaust and Denial in the Americas 1492 to the Present* (San Francisco: City Lights Publishers, 2001).

20 Ostler, "Genocide and American Indian History".

gösterebilecek zararlı ideolojileri güçlendirici etki yapmasından duydukları endişeyi dile getirmektedirler.

Bununla birlikte, bazı işaretler Kızılderili tarihiyle ilgilenen akademisyenlerin soykırımı ilişkin konulara artan bir ilgiyle yaklaştıklarını göstermektedir. İçinde soykırım terimi geçen çalışmaların sayısı artmaktadır.

Görüldüğü gibi, Kızılderililer bağlamında soykırım tartışmaları yavaş da olsa bir hareketlenme içine girmiş bulunmaktadır. Bunun yeterli olmadığı görülmektedir. Bu itibarla, Amerikan yönetimi ile Kızılderililer arasında yaşanmış silahlı çatışmalar ve katliamların, soykırım olup olmadığı, Birleşmiş Milletler'in 1948 de kabul ettiği "Soykırımın Yasaklanması ve Cezalandırılması Sözleşmesi"nde yer alan kriterler çerçevesinde bir değerlendirilmesinin yapılabileceği akla gelmektedir. Bu yaklaşım, Amerika'nın tarihiyle yüzleşmesine imkan sağlayacak olması bakımından önemli bulunmaktadır. Böyle bir çalışma yapılmasının ne gibi bir sonuçlar verebileceği aşağıdaki bölümde incelenmektedir.

Söz konusu Sözleşme'nin konuya ilişkin 2. maddesi aşağıda belirtilmiştir.

MADDE: 2

Bu Sözleşme bakımından ulusal, etnik, ırksal, dinsel ve benzer bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak kastıyla işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi biri, soykırım suçunu oluşturur.

- a) Gruba mensup olanların öldürülmesi;
- b) Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi;
- c) Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığının ortadan kaldırılacağı hesaplanarak yaşam şartlarının kasten değiştirilmesi;
- d) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler alınması;
- e) Gruba mensup çocukların zorla bir başka gruba nakledilmesi.

Bu maddeye göre, bir eylemin soykırım sayılabilmesi için en yalın ifadeyle "Bir grubu ortadan kaldırmak kastıyla şiddete başvurmak" olarak

tanımlanabilir. Kızılderililerle yapılan savaşlar ve katliamlar nedeniyle şiddet unsurunun gerçekleştiği söylenebilir. Aşağıdaki bölümde yer verilen Amerikalı yöneticilerin beyanlarının, kasıt unsurunun da yerine geldiğine ilişkin ifadeler olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Buna benzer ifadeleri çoğaltmak mümkündür.

- Göçmenlere saldıran Iraquois kabilesinin cezalandırılması için Başkan Georges Washington, 1779 yılında Kızılderililere ait yerleşkelerin tümünün imha edilmesini ve dağıtılması talimatını vermiştir.
- 1800'lerin başında topraklarını terk etmeyi reddeden Detroit yakınlarındaki bir kabileye ilişkin yaptığı açıklamada Başkan Jefferson, “Eğer baltayı herhangi bir kabileye karşı kaldırmak zorunda kalırsak, o kabile yok edilene veya Mississippi'nin ötesine sürülene kadar onu asla bırakmayacağız. Bazılarımızı öldürebilirler, ancak biz tümünü yok edeceğiz” demiştir.
- Kızılderililere ön yargılı yaklaşan ve yaşamı boyunca onları düşman olarak gören General Philip Sheridan, 1851'de “*En iyi Kızılderili ölü Kızılderilidir*” ifadesini kullanmıştır.
- ABD 26. Başkanı (1901-1909) Theodor Roosevelt, 1886 da New York'ta yaptığı bir konuşmada “*Ben en iyi Kızılderili ölü Kızılderilidir diyecek kadar ileriye gitmek istemiyorum, ama gerçekten onda dokuz böyledir*” demiştir.
- “Yaralı Diz (Wounded knee) Katliamı”ndan üç gün sonra, gazeteci ve yazar L. Frank Blum, 3 Ocak 1890 tarihinde Aberdeen Saturday Pioneer gazetesinde şunları yazmıştır: “Öncüler daha önce güvenliğimizin tek yolunun yerlilerin tamamen yok edilmesine bağlı olduğunu ilan etmişlerdi. Asırlardır onlara karşı hata edip durmaktansa, medeniyetimizi korumak adına daha büyük bir hata yapıp, bu evcilleşmeyen ve evcilleştirilemeyen yaratıkları dünya üzerinden tek bir iz kalmamacasına yok etseydik daha iyi yapardık. Biz sıradan insanlar ve beceriksiz komutanların emri altındaki askerler için gelecek güvenliğimiz bunda yatmaktadır. Aksi takdirde gelecekte de geçmişte olduğu gibi Kızılderililerle tümüyle sıkıntı yaşayacağımızı bekleyebiliriz.”

- Albay John Chivigton, “Sand Creek Katliamı”nı²¹ gerçekleştiren komutanın ifadeleri ise şöyledir: “Kızılderililere sempati duyanlar kahrolsun. Buraya Kızılderili öldürmeye geldim. Bunları Allah’ın izniyle öldürmek için her yolun doğru ve şerefli görev olduğuna inanıyorum.”

Bu tespitler Sözleşmenin aradığı şiddet ve kasıt unsurlarının yerine geldiği gibi bir sonuca götürmektedir.

Bununla birlikte, “kasıt” olup olmadığının belirlenmesinin bazen hem uluslararası yargı alanında hem de tarih yazımında, özellikle devlet aktörleriyle sınırlı olduğu düşünülürse, soykırımının tanınmasında kısıtlayıcı bir etkisi olmaktadır. Sözleşme, 1948’den önce meydana geldiği varsayılan soykırımlara uygulanmamaktadır. Bu nedenle yapılacak bir değerlendirme, hukuki bir sonuç doğurmayacaktır. ABD, Sözleşmeyi 1986 yılında onaylamıştır.

Bilindiği gibi, “soykırım” teriminin yaratıcısı Polonyalı hukukçu Raphael Lemkin’dir(1900 – 1959).

208

Lemkin’in küresel bir soykırım tarihi konusunda, tamamlanmamış bir el yazması araştırması vefatından sonra evrakları arasında bulunmuştur. 1940’ların sonu 1950’lerin başında kaleme aldığı anlaşılan bu el yazması notta, Lemkin’in Amerika’daki İspanyol sömürgecilik hareketinden “İspanyol sömürge soykırımı” olarak bahsettiği görülmüştür. Lemkin, Kuzey Amerika Kızılderilileri ile ilgili olarak hazırlık yaptığı, yerli halkın topraklarını terk etmeleri konusunda Amerikan hükümetleriyle yaptıkları anlaşmalar, Kaliforniya’da altına hücum olayı, “Plains Wars” olarak anılan silahlı çatışmalarla ilgili belge topladığı gözlemlenmiştir. Ancak Kuzey Amerika Kızılderilileri konusunda bir araştırma yapmadan vefat etmiştir.

İspanyol sömürgecilerin fiillerini soykırım olarak niteleyen Lemkin’in, Kuzey Amerika Kızılderilileri konusunda da benzer bir sonuca varması olasılığının bulunduğu değerlendirilmektedir.

21 **Sand Creek Katliamı** Amerika Birleşik Devletleri’nde Kızılderili Savaşları sırasında 29 Kasım 1864 tarihinde 700 erkekten oluşan Colorado Territory milis gücü tarafından dost oldukları Şayenler ile Arapahoların güneydoğudaki kampına yaptıkları vahşi katliam. Katliamda tahminen 163 Kızılderili öldürülmüş ya da yaralanmıştır ve bunların yaklaşık üçte ikisi kadın ve çocuktur.

III. BÖLÜM

KIZILDERİLİLERİN YAŞADIKLARINA SOYKIRIM DENİLEBİLİR Mİ?

Şimdi de Kızılderililerin soykırımı maruz kalmadığını iddia edenlerin görüşlerine kulak verelim. Bu görüşte olanların genel olarak konuya yaklaşımları, Gunter Lewy'nin de²² belirttiği gibi, "Kızılderililerin korkunç bir şekilde acı çektikleri tartışılmaz. Ancak çektikleri acının bir "soykırım" olduğu, ya da soykırım anlamına gelip gelmediği ayrı bir konudur." şeklinde olduğu gözlemlenmektedir. Bu yaklaşımın gerekçesini izah açısından aşağıdaki görüşler ileri sürülmektedir.

Soykırım Sözleşmesi'nin, 9 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından onaylanmasıyla soykırım teknik bir unsur olarak Uluslararası Ceza Hukuku'na girmiş ve Sözleşmenin getirdiği soykırım tanımı genel kabul görmüştür. İncelemekte olduğumuz olayların, bu tanım uyarınca soykırım olup olmadığına bakılabilir.²³

Sözleşmenin 2. maddesine göre, "Ulusal, etnik, ırksal veya dini bir grubu tamamen veya kısmen yok etme" kastıyla işlenen eylemler soykırım suçunu oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Avrupalı göçmenlerin yerlilere virüs bulaştırmak gibi bir niyetleri olmadığı için, Kızılderililerin salgın hastalıklardan hayatını kaybetmeleri soykırım olarak nitelenemez.²⁴

Benzer şekilde, Washita savaşında²⁵ olduğu gibi, savaşmayanların ölümüne yol açan askeri çatışmalar, soykırım eylemleri olarak görülemez, çünkü muharip olmayanların hedef alınması gibi bir durum yoktur ve askerlerin, tanıtımda yer aldığı gibi, belirli bir grup olarak Kızılderilileri yok etmek amacı olmamıştır. Buna karşılık Kaliforniya'da hem failerin hem de destekçilerinin Kızılderilileri etnik bir varlık olarak yok etme arzusunu açıkça kabul ettikleri bazı katliamların, soykırımı çağrıştırdığı (genocidal) söylenebilir.²⁶

22 Guenter Lewy, "Were American Indians the Victims of Genocide?", *Commentary Magazine*, Eylül 2004, blm. History, <https://www.commentarymagazine.com/articles/guenter-lewy/were-american-indians-the-victims-of-genocide/>.

23 Lewy.

24 Lewy.

25 **Washita Katliamı:** George Custler'in kumandını olduğu 600 mevcutlu ABD ordusuna mensup birliğin Cheyen kabilesine 27 Kasım 1868 tarihinde düzenlediği saldırı sonucu meydana gelen katliamda aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu kabile mensubu öldürülmüş, birçok kişi de rehin alınmıştır.

26 Lewy, "Were American Indians the Victims of Genocide?"

Geçmişteki olaylara bugünün standartlarını uygulamak, hukuki ve ahlaki açıdan başka soruları da beraberinde getirmektedir. Yerleşmiş hukuk anlayışı, yasaların geriye dönük olarak uygulanamayacağına amirdir. Diğer taraftan, meydana geldiği dönemde geçerli değer yargıları üzerine bina edilmiş silahlı çatışmaların yönetilme tarzını mahkum etmek açısından ihtiyatlı olmak gerekir.²⁷

O halde asıl görev, içinde bulunulan koşulların göz önüne alınması ve bunun sağladığı imkanların ve buna bağlı seçeneklerin belirlenmesidir. Mevcut koşullarda ve günün ahlaki anlayışı bağlamında, mahkum etmek istediğimiz kişilerin başka türlü bir hareket tarzı benimsemeleri mümkün olur muydu sorusunu sormak gerekir. Bu yola gidilebilirse, hayatta kalmak için savaşan New England kolonistlerine, salt toprak ve altın uğruna kendilerini tatmin etmek için, Kaliforniya’da Kızılderilileri kadın, erkek, çocuk demeden katleden madencilere ve gönüllü milislere daha hoşgörülü bir şekilde bakılabilir.²⁸

Son olarak, bazı olaylar, soykırımı çağırırsa (genocidal) bile, kesinlikle tüm toplumu itham etmek için yeterli değildir. Suç kişiseldir ve haklı olarak Soykırım Sözleşmesi yalnızca “kişilerin” suçlanabileceğini belirtmekte, muhtemelen Hükümetlere karşı suç duyurusunda bulunulamayacağını vurgulamayı amaçlamaktadır.²⁹

Bu bağlamda Sand Creek gibi bir katliam, yerel topluma bir gönüllü milis tarafından gerçekleştirilmiş olup, resmi ABD politikasının tezahürü değildir. ABD Ordusu’nun hiçbir birimi benzer bir vahşete karışmamıştır. Robert Utley³⁰ eylemlerin çoğunda “*Ordu, kasıtlı olarak değil, tesadüfen ve kazara savaşmayanları vurdu*” sonucuna varıyor.³¹ Daha geniş topluma gelince, “beyaz” bazı unsurlar, özellikle Batı’da, zaman zaman yerli halkın imhasını savunsalar bile, hiçbir ABD hükümet yetkilisi bunu ciddiye almamıştır. Soykırım hiçbir zaman ABD Hükümetlerinin politikası veya politikasının sonucu olmamıştır.³²

Soykırımından bahsedilemeyeceğini iddia edenler aşağıdaki hususlara da değinmekte; Avrupa’dan Amerika’ya göçün geriye çevrilemez

27 Lewy.

28 Lewy.

29 Lewy.

30 Robert Marshall Utley (1929), Yazar ve tarihçi. Amerika’nın Batı’sının tarihi üzerine 16 kitap yazmıştır. Kitaplarında ABD Ordusunun Batı’da yerli kabilelerle giriştiği çatışmaları ele almıştır.

31 Lewy, “Were American Indians the Victims of Genocide?”

32 Lewy.

niteliğine dikkat çekmektedir. “Beyazlar” ve Amerika’nın yerli nüfusu arasındaki şiddetli çarpışma yaşanmış olaylar bu iddiaları desteklememektedir.

Soykırımından bahsedilemeyeceğini iddia edenler aşağıdaki hususlara da değinmektedir. “Beyazlar” ile Amerika’nın yerli nüfusu arasındaki şiddetli çatışma muhtemelen kaçınılmazdı. 1600 ile 1850 yılları arasında, Avrupa’dan Amerika’ya büyük göç dalgaları gerçekleşti; Yeni Dünya’ya gelen milyonların çoğu, yavaş yavaş batıya Amerika’nın uçsuz bucaksız görünen alanlarına yöneldi. ABD hükümeti, istese bile batıya doğru hareketi engelleyemezdi.

Sonunda, Amerika Yerlilerinin üzücü kaderi, bir suçu değil, kültürlerin ve değerlerin uzlaşmaz çatışmasını içeren bir trajediyi temsil ediyor. Her iki kamptaki iyi niyetli insanların çabalarına rağmen, bu çatışmanın, tarafları tatmin edecek bir çözümü yoktu. Kızılderililer alıştıkları avcı – göçebe yaşantısından vazgeçip, yerleşik çiftçi hayatına geçmeye hazır değildi. Öte yandan kültürel ve etnik üstünlüklerinin bilincinde olan göçmenler de, Kızılderililerin hayat tarzını devam ettirmeleri için gerekli geniş verimli toprakları yerlilere, bu toprakların eski sahiplerine bırakmak gibi bir düşünceleri olmamıştı.³³

Görüldüğü üzere, tarihi perspektiften de yararlanarak Kızılderililerin yaşadıklarının soykırım olarak tanımlanamayacağını savununlar bile, Kaliforniya’da altın kaynakları bulunması üzerine, bu bölgeye akın eden “beyazların” yerli halka olan davranışlarının soykırımı çağrıştırdığını (genocidal) kabul etmektedirler. Bu görüşte olanların “soykırım” dememek için, “soykırımı çağrıştırıyor- genocidal” formülünü kullanmayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

IV. BÖLÜM

SONUÇ

Günümüzde Kızılderililerden bahsedildiğinde genel kabul gören husus, bu kıtanın yerlilerinin Keşif’ten bu yana büyük sıkıntı çektikleri, fiziki, zihni, duygusal ve ruhsal şiddete maruz kaldığıdır. 1492’de Keşif’ten sonraki 500 yıllık dönemde Kızılderililerin yaşadıklarını, bir kesim Amerikalı, soykırım olarak nitelemekte; diğer bir kesim ise, yerli halka

33 Lewy.

dayatılan kötü yaşam şartlarını kabul etmekle beraber, soykırım meselesinin ayrı bir konu olduğunu ileri sürmektedir.

1970 yılına gelinceye kadar, Kızılderililerin başına gelenler, insan hakları ihlalleri, etnik ayrımcılık gibi görüşlere dayanılarak topluma anlatılmaya çalışılmıştır. Soykırımdan söz edilmemiştir. Bu noktada, Kızılderili aktivistlerin, kamuoyunu aydınlatma çabalarının cılız kaldığına işaret etmek gerekmektedir.

Kristof Kolomb'un Amerika kıtasını keşfinin 500. Yıldönümü olan 1992 yılında yayımlanan, Kızılderililerin yaşadıklarının Yahudi Soykırımı ile eşdeğer olduğunu iddia eden yayınlar durgun suya atılmış taş etkisi yapmış, dalga dalga kamuoyunu etkilemiştir.

Bununla beraber, aradan 30 yıla yakın zaman geçmesine rağmen Amerika Tarihi Yazımı çalışmalarında, Kızılderililerle ilgili inceleme ve araştırmalarda yeterli gelişme sağlanamadığı görülmektedir.

Amerikan kamuoyunda, Kızılderililer bağlamında izah edilmesi güç yoğun bir ilgisizlik ve yerli kabilelerin başına gelenlerin herhangi bir suçluluk hissi uyandırmadığı gözlemlenmektedir.

Tartışma, Kızılderililerin neredeyse tümüyle ortadan kalkmasına varan gelişmelerin nasıl tanımlanacağı noktasında düğümlenmiş bulunmaktadır. Bu durumun yakın bir gelecekte değişmesi beklenmemelidir.

Kaynakça:

Allain, Julia Anne. "Duwamish Historyin Duwamish Voices: Weaving Our Family Stories Since Colonization". Doctor Of Philosophy, University of Victoria, 2020.

https://dspace.library.uvic.ca/bitstream/handle/1828/5790/Allain_Julia_PhD_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Brando, Marlon. "“THE GODFATHER’: That Unfinished Oscar Speech". *New York Times*, 30 Mart 1973, blm. Best Picture.

<https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/packages/html/movies/bestpictures/godfather-ar3.html>.

Churchill, Ward. *A Little Matter of Genocide: Holocaust and Denial in the Americas 1492 to the Present*. San Francisco: City Lights Publishers, 2001.

Lewy, Guenter. "Were American Indians the Victims of Genocide?" *Commentary Magazine*, Eylül 2004, blm. History.

<https://www.commentarymagazine.com/articles/guenter-lewy/were-american-indians-the-victims-of-genocide/>.

Littlefeather, Sacheen. "Academy Awards Acceptance Speech Database". Information site. Academy Awards Acceptance Speech Database, 27 Mart 1973. <http://aaspeechesdb.oscars.org/link/045-1/>.

Ostler, Jeffrey. "Genocide and American Indian History". Oxford Research Encyclopedia, Mart 2015.

<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199329175.013.3>.

Stannard, David E. *American Holocaust: The Conquest of the New World*. 2nd bs. New York: Oxford University Press, 1993.

Kitap İncelemesi / Book Review

Yayın Geliş Tarihi / Received: 01.11.2020

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 11.11.2020

ISSN: 1306-9136

Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes and History Journal

Sayı: 21, Yıl: 2020, Sayfa: 215-228

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Ekinci, Didem. "Sovyet Sonrası Ukrayna'da Devlet, Toplum ve Siyaset: Değişen Dinamikler, Dönüşen Kimlikler". *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes* 21, (2020): 215-228.

F. Didem EKİNCİ

Doç. Dr.

Çankaya Üniversitesi

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2882-7582>

**SOVYET SONRASI UKRAYNA'DA DEVLET,
TOPLUM VE SİYASET: DEĞİŞEN
DİNAMİKLER, DÖNÜŞEN KİMLİKLER**

***(STATE, SOCIETY AND POLITICS IN POST-
SOVIET UKRAINE: CHANGING DYNAMICS,
TRANSFORMING IDENTITIES)***

Editörler: Ayşegül Aydıngün & İsmail Aydıngün

Kitabın adı: Sovyet Sonrası Ukrayna'da Devlet, Toplum ve Siyaset: Değişen Dinamikler, Dönüşen Kimlikler

Yayınevi: Terazi Yayıncılık

Yayın yılı: 2020

Yayın yeri: Ankara

Dili: Türkçe

Sayfa sayısı: 457

ISBN: 978-605-69199-3-0

Sovyet Sonrası Ukrayna'da Devlet, Toplum ve Siyaset: Değişen Dinamikler, Dönüşen Kimlikler, başlıklı kitap, Prof. Dr. Ayşegül Aydıngün ve Prof. Dr. İsmail Aydıngün tarafından derlenmiş,

kendilerinin ve sekiz araştırmacının çalışmalarının bulunduğu, 2020’de Terazi Yayıncılık tarafından yayınlanmış, giriş sayfaları hariç 445 sayfadan oluşan bir eserdir. Takdim, n söz ve oniki bölümden oluşan eserde; on kişinin yer aldığı, Kiyiv’de (ve Herson Bölgesi’nde) iki ayrı saha araştırması projesinin imkan verdiği 141 mülakattan yararlanılmıştır. Kitap, Ukrayna’nın değişen dinamiklerinin ve dönüşen kimliklerinin, genel kanının aksine yakın geçmişe değil, çok daha eski tarihlere kadar dayanan politikalar, uygulamalar ve dinamikler sonucu şekillendiğine ve şekillenmekte olduğuna, 1991 ve 2014’teki gelişmelerin ve mevcut konjonktürün de bu bağlamda incelenmesi gerektiğine işaret ediyor. Bu zeminde, içerik, seçilmiş oniki konu üzerinden zengin bir değerlendirmeye sunuluyor:

İlk bölümde, Ayşegül Aydıngün, kitapta yer alan bölümlerde incelenen ana temaları, gelişmeleri, argümanları ve kavramları okuyucuya tanıtır nitelikte, “Bağımsız Ukrayna’yı Anlamak” başlıklı, açıklayıcı bir giriş yazısı sunmaktadır. İlk olarak, Ukrayna’nın, bu ülkeyi ve kültürünü Rus kültür alanının bir parçası olarak tanıtın yaygın Rus anlatısının aksine, geçmişte Avrupa ve Osmanlı imparatorlukları ile ilişkileri olan, kendine ait kimliği, kültürü ve gelenekleri olan bir ülke olduğu ifade edilmektedir. Batı’da ve Türkiye’de Ukrayna’ya dair bilgi eksikliği olduğu belirtilerek, bu eksikliğin Ruslar ve Ukrayınlar arasında fark olmadığı algısının oluşmasına yol açtığı kaydedilmektedir.

Yakın tarihte, bu yaklaşımın dışında, 2014’ten bu yana yeni bir yaklaşım oluşmaya başladığı dile getirilmektedir. Hem Batı’da hem de Türkiye’de sanıldığının aksine, Ukrayna’nın bağımsızlık çabalarının SSCB’nin yıkılmasından çok önce başladığı vurgulanmaktadır. Keza, Kırım konusunda da tarihi anlatının çoğunlukla Rus ve Batı kaynaklarının etkisinde olduğu, Kırım Tatarlarının bağımsızlık arayışının ve Rusya karşıtlıklarının göz ardı edildiği değerlendirilmektedir. Öte yandan, Ukrayna coğrafi açıdan Avrupa’da olmasına rağmen, Avrupalıların zihinlerinde Ukrayna’ya dair mesafenin kapanmadığı, AB tarafından Avrupa güvenliğine tehdit teşkil eden Rus saldırganlığına karşın yeterli düzeyde tepki ve ilgi gösterilmediği, ABD’nin bu bağlamda daha etkili olduğu hususlarına yer verilmektedir.

Avrupa’nın Ukrayna’ya yönelik toplumsal mesafesi karşısında, Rusya’nın Ukrayna’yla mesafeyi ortadan kaldırmayı hedeflediği bir politika olarak, Rus politik söyleminde 1994’ten itibaren kullanılmaya başlanan “Yeni Rusya” kavramının, Rusya’nın arlık zamanında alınan topraklara yönelik yaklaşımının ve Ukrayna’da 2014 sonrasında

yaşananların arka planına ışık tuttuğu belirtilmektedir. Keza, son yıllarda Rus dış politikası söyleminde sıkça kullanılan “Rus Dünyası” kavramının da, Rusya’nın, Rusya dışında yaşayan Rusları ve dahi Rusya gözünde farklı görülmedikleri için Ukrayinleri koruma hakkı olduğuna işaret eden bir kavram olduğu ve Ukrayna’nın bu bağlamda Rusya’nın emperyal ve yayılmacı politikalarına maruz kaldığı ifade edilmektedir. Rusya’nın ise uluslararası ilişkilerde sert ve yumuşak güç politikalarıyla statüsünü geliştirmeye ve politikaların bedellerinden ziyade, eylemlerinin meşru olarak algılanmasına çalıştığı, küresel bir güç olarak görülmeyi arzuladığının anlaşıldığı aktarılmaktadır.

Son olarak, Ukrayna’da AB ve Rusya arasında sıkışmışlık olduğu, bunun Ukrayna toplumunda ikiye bölünme yaratacağına dair yaygın iddianın aksine, ülkedeki Rus yanlısı söylemin azaldığı, görüş farklılıklarının etnik temelden ziyade ideolojik temelde olduğu, sivik bir vatandaşlık anlayışının belirdiği argümanı savunulmaktadır.

İkinci bölümde, Turgut Kerem Tuncel, Ukrayna’nın ulusal tarih anlatısının oluşumunu ele almaktadır. Ukrayin ulusal kimliğinin, Çarlık dönemindeki Küçük Rus kimliği gibi, büyük ölçüde Rus kimliği ile iç içe geçmiş ve sanki onun bölgesel bir versiyonu niteliğinde olan “surjik” olarak şekillendiğinden bahsetmektedir. SSCB’nin yıkılmasının ardından, sözkonusu surjik kimliğinin yerini, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında da kaydedilmiş olduğu gibi, bağımsız bir Ukrayin kimliğinin inşası çabasının aldığını; bu süreçte zorlaştırıcı unsurları, surjik kimliğinin halkın büyük bir bölümü tarafından içselleştirilmiş olması, ülkede bir tarihsel çoğulluk bulunması ile uzun süre hüküm sürmüş Sovyet ideolojisinin bir sonucu olarak ulusal tarih anlatısı için gerekli entellektüel birikimin eksikliği olarak tarif etmektedir.

Yazar, 1991 yılından başlayarak konuyu kronolojik olarak incelediği çalışmasında, ulusal tarih inşasında dönüm noktasının 2004-2005 Turuncu Devrim sonrası dönem olduğunun ve bu dönemin yeniden tarih yazıcılığı gayretlerinin bir sonucu olarak tarih yazıcılığının aşırı siyasallaştığı, ideolojikleştiği ve güvenikleştirildiği bir dönem olduğunun altını çizmektedir. Sözkonusu dönemde, genel bir Rus karşıtlığı, Holodomor ve OUN (Ukrayna Milliyetçileri örgütü)/UPA (Ukrayna İsyen Ordusu) konuları üzerinden yeni bir anlatı oluşturulmaya çalışıldığını kaydetmektedir.

Bunu takip eden AvroMeydan döneminde de benzer tarih ve hafıza politikalarının yürütüldüğünü belirten Tuncel, toplumun da bu yöndeki

çalalara destek verdiğini belirtmekte; 2014'ten itibaren ise savaştan dolayı tarih yazıcılığının iyice güvencikleştirildiğini ve adeta bir tarih yazıcılığı "pazarı" oluştuğunu ifade etmektedir. Tuncel'e göre, bu tarih yazıcılığı siyasallamış, popülistleşmiş ve savunmacı bir tarih yazıcılığıdır. Ayrıca, uygulanan komünistsizleştirme uygulamalarının da bu tarih yazıcılığı üzerinde etkisi olduğunu değerlendiren yazar, eleştirelliği aşan ve salt Rus karşıtlığı halini alan bir tarih yazıcılığı olduğunun üzerinde durmaktadır. Nihai tahlilde, yazar; ulusal tarih anlatısının, Ukrayna'nın Çarlık ve Sovyet dönemleriyle (dolayısıyla kendi geçmişiyile) mücadele eden, bunu yaparken de paradoksal olarak Rusya'nın bu tarih anlatısını belirleyen aktör olarak varolmasına neden olduğunu vurgulamaktadır. Bu gayretin içinde, arındırılmış bir Ukrayın ulusal kimliği belirlemek olduğu kadar, Ukrayna'nın Batı dünyasına ait bir ülke olduğuna dair görüşün pekiştirilmesi de yer almaktadır.

Üçüncü bölümde, Yuliya Biletska, Sovyet sonrası Ukrayna'da devlet ve siyaset konusunu, totaliterlikten demokrasiye geçiş yaklaşımlarını ve bunların barındırdığı kavramsallaştırmaları Ukrayna ile ilintili olarak sunmakta, siyasi sistemin şekillenmesinde öncül role sahip olan anayasa, cumhurbaşkanları ve partilerin etkisini incelemekte ve cumhurbaşkanının siyasi sistemde en güçlü aktör olduğunu belirtmektedir. Biletska, Ukrayna'daki demokratikleşme sürecini cumhurbaşkanlığı dönemleri üzerinden irdelemektedir. Ukrayna'da Sovyet sonrası demokrasinin oluşması için siyasi kurumların tesis edildiğini ve bu sürecin devam ettiğini ifade etmekle birlikte, neredeyse tüm eski Sovyet cumhuriyetlerinde tecrübe edildiği gibi Ukrayna'da da sürecin, sistemi kendi çıkarlarına göre kullanmak isteyen aktörler tarafından sekteye uğratıldığını açıklamaktadır.

Ukrayna'da cumhurbaşkanının her zaman en az bir oligarşik grubun temsilcisi olduğunu belirten yazar, gayriresmi aktör olan oligarklar ve resmi aktör olan cumhurbaşkanlarının, beraberce, siyasi partilerin kurulmasının arkasındaki itici güç olduğunu değerlendirmektedir. Böyle bir yapıda, siyasi partilerin, oligarşik gruplar tarafından finansal olarak desteklendiğini, cumhurbaşkanlarının oligarşik gruplar tarafından esir alındığını aktarmaktadır. Ancak, oligarşik grupların demokratik gelişimi engelledikleri gibi, otoriter bir rejime savrulmayı da engellediğini vurgulayarak, bunun nedenini, rakip görüşlere sahip oligarşik grupların bulunmasına bağlamaktadır. Biletska, bu grupların yolsuzluklarının, toplumun yaşam standartlarının iyileştirilmesini engelleyen ve dolayısıyla halkın devlet kurumlarına yönelik güvensizliğinin esas nedeni olduğunu belirtmektedir.

Yazar, bu zemin üzerine, Kyiv’de yaptığı mülakattan da aktardığı gibi, Ukrayna toplumunun paradoksunun; bir taraftan demokrasi talep etmesi, diğer taraftan da paternalist devlet anlayışıyla güçlü bir cumhurbaşkanı istemesi olduğunu vurgulamaktadır. Gelinek noktada, 2014 sonrasında salt eski Avrupa yanlıları-Rusya yanlıları katmanlaşmasının ötesinde, yeni bir söylem/yaklaşım oluşmasının önemli bir hamlesi olarak, açık listelerle nisbi temsil sistemine geçişe dayalı yeni seçim kanununun, Cumhurbaşkanı Volodimir Zelenskiy tarafından 2019’da onaylanmasının Ukrayna için oldukça önemli bir gelişme olduğu anlaşılmaktadır.

Dördüncü bölüm, Fethi Kurtiy Şahin’in kaleme almış olduğu, Sovyet sonrası Ukrayna’da ulusal kimlik ve ulus inşası ile ilgili bölümdür. Şahin, bu bağlamda ülkedeki dönüşüm sürecinin zor olmasını; ulus inşa sürecini gerçekleştirecek bir devlet tecrübesinin olmamasından, sınırların Sovyet çıkarlarına göre çizilmiş olmasından dolayı farklı toplumsal, ekonomik ve tarihi özellikler barındırmasından ve resmi dilin ülkede her bölgede aynı düzeyde kullanılmamasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Ulus ve devlet inşasını bağımsızlık, Turuncu Devrim ve AvroMeydan dönemleri çerçevesinde ele almaktadır.

Şahin, bağımsızlık sonrası dönemdeki hedefin Sovyet kimlik mirasından uzaklaşmak olduğunu, ancak eski kimlikten uzaklaşmanın hızlı bir biçimde gerçekleşemediğini belirtmektedir. Turuncu Devrim’den sonra ise, Rusya’dan kopma gerekliliğinin açıkça tartışıldığı, Ukrayneci politikaların uygulandığı ve Rusya’nın açıkça ötekileştirilmeye başlandığı dönem olduğunu aktarmakta, bu dönemde yeni kimlik ve eski kimlik söylemlerinin birbirine üstün gelemediği bir dönem yaşandığını ifade etmektedir. Nihayetinde, bu dönemin AvroMeydan ile sonlandığını belirtmektedir. Bu son dönemdeki gelişmeler nedeniyle vatanseverlik kavramının yanında toplumsal bölünmüşlükler, siyasi açıdan önemsizleşmeye başlamış, yeni Ukrayna kimliği, eski sembollerin önüne geçmiştir. Nihai tahlilde, Şahin, ulus ve devlet inşası sürecinde en önemli kazanımların 2014’ten sonra elde edildiğini ve bunun kayda değer bir ilerleme olduğunu vurgulamaktadır.

Beşinci bölümde, İsmail Aydınğün ve Gökberk Kuzgunkaya, Ukrayna ulusal belleğinin canlandırılmasında ve ulusal kimliğin inşasında Holodomor’un rolünü ele almaktadır. Yazarlar, konuyu Ukrayna’da Sovyet rejiminin kurulması, kolektifleştirme politikaları, 1932-1933 kıtlığı, uluslararası hukuk çerçevesinde Holodomor’un insanlığa karşı işlenmiş suç veya soykırım olup olmadığı tartışması, Holodomor’un ulusal bellek ve kimlik inşasındaki rolü çerçevesinde incelemektedir.

Bu zeminde, bir görüşe göre 1932-1933'te meydana gelen Holodomor'un o dönemdeki tarım politikalarının Ukrayın halkına bilinçli bir biçimde uygulanmasından kaynaklandığı; bir görüşe göre Stalin dönemindeki hızlı sanayileşme politikaları, iklim şartları ve hatalı politikalardan kaynaklandığı ve Ukraynalıları bilinçli hedef almadığı, bir diğer görüşe göre de Holodomor'un fazla sayıda bileşenden dolayı gerçekleştiği verilerle aktarılmaktadır. Yazarlar tarafından, bunların, kulaksızlaştırma, sınıf kavgası, sanayileşme için köylünün elinden tahılının alınması, kentleşme, köylünün kolektifleşmeye direnmesi gibi faktörler olduğu belirtilmektedir.

Öte yandan, Holodomor'un uluslararası hukuk çerçevesinde Batılı araştırmalarda, ekseri soykırım, Rusya yanlısı bakış açısında ise genelde soykırım olmadığı yönünde çıkarımlar bulunduğu aktarılmaktadır. Holodomor'un, Ukrayna ve Ukrayınlar tarafından, Yanukoviç dönemi haricinde, milli kimliğin güçlendirilmesinde mağduriyet söylemi zemininde bir araç olarak kullanılmaya çalışıldığı ve nihai tahlilde Ukrayna toplumunun yaklaşık % 80'inin, bunun bir soykırım olduğunu, geri kalan yaklaşık % 20'sinin ise bir felaket ya da Sovyet döneminde yaşanan bir trajedi olduğunu düşündüğü ifade edilmektedir.

Altıncı bölüm, Serhat Keskin'in kaleme aldığı Sovyet sonrası Ukrayna'da dini canlanma ve Ortodoks kiliseler ile Ukrayna Ortodoks kiliselerinin birleşmesine ilişkin bölümdür. Keskin, ele aldığı konuyu Ukrayna'da Hristiyanlığın yayılması ve devlet dini olarak Hristiyanlık, Kiyiv Metropolitliği'nin Moskova Patrikhanesi himayesine girme süreci, Ukrayna Ortodoksluğu'nda Rus etkisi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dini canlanma ve bağımsız Ukrayna Ortodoks Kilisesi kurma girişimleri, Petro Poroşenko dönemi ve bağımsız Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nin kurulması, bağımsız Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nin kurulması ve İstanbul Fener Rum Patrikhanesi tarafından tanınmasını mümkün kılan nedenler, bağımsız Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nin kurulması sonrası yapılan tartışmalar başlıkları altında detaylı incelemektedir. Yazar, bu çerçevede, 1991 sonrasında Rusya yanlısı Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nin faaliyetlerini resmi düzeyde devam ettirdiğini ifade ederken, Ukrayın milliyetçiliğinin önemli sembolü olan Kiyiv Patrikhanesi ile Ukrayna Otosefal Ortodoks Kilisesi'nin İstanbul Fener Rum Patrikhanesi tarafından tanınmadığını ve çoğu siyasetçinin bu iki kilisenin birleşmesi, Fener Rum Patrikhanesi tarafından tanınması yönünde çaba gösterdiğini ifade etmektedir. Ukrayna Ortodoks Kilisesi'nin 2014 AvroMeydan olayları ve ardından meydana gelişmelere dair Rusya yanlısı yaklaşımı nedeniyle,

Ukrayna’da milli bir kilise kurulması girişimlerinin iyice belirginleştiği ve nihayet 2018’de ülkedeki üç Ortodoks kilisenin birleştiği ve Fener Rum Patrikhanesi tarafından tanındığı aktarılmaktadır.

Yazar, konuyla ilgili saha araştırmalarının, sözkonusu kilisenin kurulmasının nedenlerinin az önce değinildiği gibi Ukrayna Ortodoks Kilisesi’nin Rusya yanlısı tutumu, ayrıca Moskova Patrikhanesi ile Fener Rum Patrikhanesi arasındaki çekişme olduğunu ortaya koyduğunu ve burada dini saiklerden ziyade siyasi saiklerin etkili olduğunu ifade etmektedir. Keza, saha araştırmalarında yapılan mülakatlarda, yeni kurulan kilisenin gelecekteki varlığı ve etkisine dair tartışmalara şahit olunduğu belirtilmekte ve yazar, anılan kilisenin varlığını etkili bir şekilde sürdürmesi için diğer ortosefal Ortodoks kiliselerce tanınmasının gerektiğini ve bunun etkin dış politikayla sağlanabileceğini vurgulamaktadır. Nihai tahlilde, etkin bir milli dış politika yanısıra küresel siyasetin de kilisenin Ortodoks dünyada kabul görmesinde etkili olacağı belirtilmektedir.

Yedinci bölümde Anıl Üner, Ukrayna’da devletin bir azınlık inancı olarak İslam’a yaklaşımı ve Müslüman dini idareler konusunu incelemektedir. Ünel, Ukrayna’da din konusunda yasal çerçeve, Ukrayna’da İslam’ın tarihi, demografik yapı ve Müslüman idare ve örgütlenmeler başlıkları altında detaylı bilgilendirme sunmakta; anılan en son alt başlık zemininde Ukrayna Müslümanları Dini İdaresi (UMDİ), Al-raid ve Ukrayna Müslümanları Dini İdaresi - Umma, Kırım Müslümanları Dini İdaresi/Kırım ve Sivastopol Şehri Müslümanları Dini İdaresi, Bağımsız İslami Cemiyetler Dini İdaresi-Kıyiv Müftülüğü, Ukrayna Müslümanları Dini Merkezi, Ukrayna Müslümanları Dini İdaresi (Birlik), Kırım Müslümanları Dini Merkezi, Tavrida Müftülüğü - Kırım Müslümanları Merkez İdaresi, Kırım Müslümanları Dini İdaresi - Kıyiv/Kırım Özerk Cumhuriyeti Müslümanları Dini İdaresi, Hizb-ut Tahrir ve Selefilerin’in niteliklerini, yerini ve işlevlerini açıklamaktadır.

Yazara göre, Ukrayna’da Müslümanları birleştiren tekil ve kapsayıcı bir yapı bulunmamakta, İslam anlayışı etnik gruplar ve siyasi yaklaşımlarla değişkenlik sergilemekte; yaklaşımlar ise rekabet ve uluslararası İslami hareketlerden etkilenmektedir. Seküler olan Ukrayna devletinin, Müslüman örgütlenmelere ve yukarıda anılan dini idarelere yönelik tutumunun liberal olduğunu kaydeden Üner, yaklaşımlar yasal olmak kaydıyla dinde ve inançta çoğulcu tavrı olan devletin, bu bağlamda “tam tolerans” olarak ifade edilen bir yaklaşımının bulunmasının altyapısında esasen ülkede tek bir Hristiyan mezhebinin bulunmayışını sebep olarak

belirtmektedir. Keza, tarihi açıdan bakıldığında tekelleşmiş bir dini geleneğin olmaması ile bölgede uzun süre varlık gösterebilmiş bir gücün olmaması, bunun nedenleri arasında anılmaktadır. Sözkonusu liberal yaklaşıma ilişkin olarak, en büyük kurumsallaşmaya sahip UMDİ'nin, devletin küçük dini grupları da tanıyıp onları kayıt altına almak istemesini anlamlandıramadığı ve eleştirdiği de dikkat çekici bir husus olarak aktarılmaktadır.

Sovyet sonrası devlet ve ulus inşası sürecinde ulusal kimlik kapsamında Ukrayna'da, Gürcistan'daki yaklaşımın aksine dine başat rol atfedilmesinin sözkonusu olmadığını ifade eden yazar; bunun nedeninin demokrasi ve cumhuriyetle bir arada düşünülen özgürlük tutkusu ve himaye kabul etmeyen bağımsızlık anlayışı olarak karakterize edilen Kozak değerleri olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca, 2012 tarihli bir veriye göre, Ukrayna'da Müslümanları istenmeyen unsur olarak algılayan kesimin % 17 olduğu ve bu algının oluşmasında Rus-Çeçen savaşlarının, 11 Eylül saldırılarının, genel olarak küresel terör saldırılarının olduğu görüşünün bulunduğu ifade edilmektedir. Ancak, ülkede 2014 ve sonrasında yaşanan çatışmalarda Müslüman toplum Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve egemenliğine desteğini gösterdiğinde, toplumdaki olumsuz algının da azaldığı belirtilmektedir. Son tahlilde, Üner, gelecekte ülkedeki Müslümanların karşı karşıya kalacakları şartların, Orta Doğu'daki gelişmelerin Batı güvenlik sistemine yapacağı etkilerle ve bunlar bağlamında küresel güçlerin geliştireceği yaklaşımlarla şekilleneceğini vurgulamaktadır.

Sekizinci bölümde, İsmail Aydıngün ve Ceyda Acicbe, Kırım'ın işgali, yasadışı ilhakı ve değişen bölgesel dinamikleri ele almaktadır. Yazarlar, araştırma konusunu, bağımsızlık sonrası Kırım'da Tatarların durumu, Kırım'ın işgali ve yasa dışı ilhakı, yasa dışı ilhaktan sonra Kırım Yarımadası'nın yönetsel yapısı ve Kırım Tatar halkının Ukrayna yasaları kapsamındaki yeri, yasa dışı ilhaktan sonra Kırım'daki insan hakları ihlalleri, yasa dışı ilhaktan sonra Kırım Tatarlarının Ukrayna ana karasına göçü ve entegrasyonu ve uluslararası örgütlerin Kırım'ın yasa dışı ilhaknya yönelik aldıkları kararlar başlıkları altında incelemektedirler.

Yazarlar, Kırım'ın işgalinin ve yasa dışı ilhakının daha önceden öngörülemeyen bir olay olmasından dolayı şok etkisi yarattığını ve işgalin oldukça kolay gerçekleştiğini belirtmektedir. Bunun nedenlerinin, Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayanların % 58'inden fazlasının Rus olması ve bunların Rusya'yla birleşmek istemeleri, bölgedeki Ukraynilerin de Ruslaşmış olmaları olarak ifade edilmektedir. Yine de az

sayıda milliyetçi Ukrayinin tepki gösterdiği kaydedilmektedir. Sözkonusu ilhak, Kırım’ın geçmişteki ilhaklarını akla getirdiğinden, yaklaşık 25-30 bin Kırım Tatarının gelecek kaygısıyla başka bölgelere göç ettiği ve kimlik unsurlarını kaybetme riskiyle karşı karşıya oldukları aktarılmaktadır.

Diğer taraftan, Kırım Tatarlarının Kırım’ın ilhakına en güçlü şekilde direnmesi ve net tutum sergilemesinin, Ukrayna yönetiminin ve halkının bakışında onlara dair olumlu değişime sebebiyet verdiği ve uzun süredir devam eden dışlayıcı politikaların kapsayıcı politikalara yerini bıraktığından söz edilmektedir. Kırım’ın ilhakının ulusal Ukrayin kimliğinin daha da güçlenmesine ve Rus karşıtlığının daha da artmasına yol açtığından bahsedilmekte, ancak en önemli konu olan Kırım’ın geri alınıp alınamayacağı belirsizliğine de yer verilmektedir. Bu konuya dair umutsuzluğun Ukrayna iç siyaseti olduğu kadar, uluslararası siyasete ilişkin olduğu da vurgulanmaktadır. Bununla ilgili olarak, Ukrayna iç siyasetinde Doğu Ukrayna’nın Ukrayna’da tutulma çabasının ağır bastığı; uluslararası siyasette ise Rusya’ya uygulanan yaptırımların etkili olamaması, Suriye krizi, Batı’ya mülteci göçü, Orta Doğu kaynaklı terör gibi sorunlardan ötürü Kırım meselesinin gündemde üst sıralarda olamaması dile getirilmektedir. Nihai tahlilde, Kırım’ın geri kazanılması hususunda Ukrayna devletinin ve Kırım Tatarlarının beraber oluşturacağı bir siyasete ve stratejiye ihtiyaç duyulduğu ve bu stratejinin uluslararası aktörlerin Kırım sorununa daha etkin bir biçimde eğilmelerini sağlayacak şartları yaratması gerektiğinin altı çizilmektedir.

Dokuzuncu bölümde Hazar Ege Gürsoy, Ukrayna’da yerlerinden edilmiş kişiler (IDP) ve entegrasyon sorununu, devlet politikası, uluslararası destek ve sosyo-ekonomik durum veçheleriyle incelemektedir. Bu zeminde; zorunlu göçe neden olan tarihsel süreç, IDP sayısal verileri, IDP’lerin uluslararası statüsü, uluslararası insani yardım müdahalesi olarak küme “yaklaşımı”, küresel ve yerel aktörlerin Ukrayna’daki çalışmaları, Ukrayna’nın IDP’ler ile alakalı mevzuatı ve uygulamaları, IDP’lerin sosyoekonomik durumu ve entegrasyonu konuları üzerinde durmaktadır.

Gürsoy, gerek Ukrayna devletinin, gerekse konuyla ilgilenen uluslararası aktörlerin çabaları bulunsa da, yetersizliklerin gözleendiğini, uluslararası aktörlerin bilhassa kaynak aktarımında yetersiz olduğunu, çatışmalardan zarar görenlere müdahale ederken zaman zaman siyasi saiklerle bütün gruplara eşit mesafede durmamasını ve bunu yaparken kimi bahanelere başvurmalarını, Kırım’dan ziyade Doğu Ukrayna’ya yoğunlaşmalarını

örnekler olarak dile getirmektedir. Ayrıca, çatışma kaynaklı iç göç tecrübe eden pek çok devletin IDP sorununa müdahalede etkin olmayabildiğini ve kalıcı çözüm bulup uygulama ve mevzuat hazırlamada geç kalabildiklerini, ancak Ukrayna'nın mevzuat hazırlama bağlamda hızlı davranmış olmasına karşın uygulamalarda zorluklar yaşadığını ifade etmektedir. Yazar, konuyla ilgili yeni yasaların eski (Sovyet zamanı) yasalarla kimi zaman çelişmesinden dolayı IDP'ler sorununa ivedi ve etkin destek verilmesinin sekteye uğradığını belirtmektedir.

Öte yandan, IDP'lere yönelik olarak, genel olarak toplumun olumlu ve/veya tarafsız yaklaştığının görülmesine karşın, toplumun bir kısmının olumsuz yaklaştığının da tespit edildiğini belirten Gürsoy, örneğin toplumun bir kısmının sadece Ukrayna yanlılarına yardım yapılması taraftarı olduğunu, hatta Donetsk ve Luhansk IDP'lerine Kırım'dan gelen IDP'lerden farklı bakıldığı hususunu da belirtmektedir. Yazar, Ukrayna'da gerçekleştirilen araştırmaların verilerinin IDP'lerin çoğunun çatışma bitse dahi geri dönme niyetlerinin olmadığını gösterdiğine de dikkat çekmektedir. Gürsoy, nihai tahlilde, siyasilerin toplum görüşlerini olumsuz şekillendiren söylemlerden kaçınmaları, sivil toplumun da hükümetin politikalarını takip ederek siyasi süreçte yer alması gerektiğini vurgulamaktadır.

Onuncu bölümde, Ayşegül Aydıngün ve Yuliya Biletska, bağımsız Ukrayna'da değişen Rusya algısını, bir kırılma noktası olarak 2014 yılı üzerinden irdelemektedir. Yazarlar, bu tarih öncesine dair altyapıyı Ukrayna topraklarına ilk Rus göçü, Rusların Sovyet dönemi Ukraynası'na göçü, bağımsız Ukrayna'da Ruslar ve Sovyet sonrası dönemde Ukrayna ile Rusya Federasyonu arasındaki göç hareketleri konularını inceleyerek sunmakta; ardından kırılma noktası olarak 2014 yılını temel alarak Ukrayna'da kimliklerin dönüşümünü aktarmaktadır.

Yazarlar, geçmişi Çarlık döneminin öncesine kadar dayanan Rus göç politikalarının Ukrayna'daki çok etnili yapının temel nedeni olduğunu ve sistematik nitelik taşıdığını; sözkonusu göçün yalnızca Rusların Ukrayna'ya göç ettirilmesini değil, Ukraynalıların da Rusya'ya göç ettirilmesini içerdiğinden kimliklerin asimilasyonunu hedeflediğini ifade etmektedir. Ruslaşmış Ukrayınler ve Ukrayınleşmiş Ruslar ortaya çıkmasına rağmen, iki taraftan da Ukrayın kimliğinin ayrı bir kimlik olduğuna inanan kesimler bulunduğunu belirtmektedirler. Sovyet dönemindeki dil politikasından dolayı Rusçanın kullanımının yaygınlaştığını, ancak Rusça konuşanlar arasında da siyasi görüş

farklılıklarının ortaya çıktığını, bazı Ukrayna vatandaşlarının iki etnisiteye aidiyet duyduğunu ve kendilerini iki dilli olarak tanımladıklarını kaydetmektedirler.

Anılan bölümde, 2014 yılında Kırım’ın işgali ve Donbas’taki çatışmanın, Rusya’nın uzun süre inşa etmeye çalıştığı “tek halk” anlatısına zarar verdiği; 2014 sonrası ortaya çıkan çatışma ortamının, Ukrayin kimliğinin siyasallaşmasını sağladığı, bunun içinde sadece Rus saldırganlığına yönelik kolektif bir tepki değil, geçmişten kalan ulusal olguların yer aldığı vurgulanmaktadır. Bu süreçte, Ukrayincenin kullanımının yaygınlaştığı, siyasi tercihlerin etnisite ve dil gibi unsurlardan görece daha bağımsız biçimlendiği, daha çok Ukrayna vatandaşının Ukrayna devletine aidiyet duyduğu ve sivik bir anlayışın ortaya çıkmaya başladığı dile getirilmektedir.

Nihai tahlilde, 2014’te ortaya çıkan çatışma ortamının sonucunda, Rusya için bir kimlik meselesi olduğundan, Ukrayna’nın bağımsızlığını tanımının ve Batı’ya entegrasyonunun geçmişteki tarih anlatısını olumsuzlamanın imkansız olduğu ve sebeple Rusya için Ukrayna’nın, Ukrayna için Rusya’nın olduğundan daha önemli olduğu ifade edilmektedir. Ancak, Ukrayna için ekonomik açıdan Rusya’nın öneminin devam ettiği teyit edilmekte ve Rusya’nın Ukrayna politikasının değişmeyeceği; ikili ilişkilerin gelecekteki seyri ve ulusal kimliğin şekillenmesinin, ülke içindeki siyasi ve toplumsal aktörlerin tercihleriyle belirleneceği değerlendirilmektedir.

Onbirinci bölümde, Turgut Kerem Tuncel, 1991’den günümüze Ukrayna - Türkiye ilişkileri ve AvroMeydan sonrası Ukrayna’da Türkiye algısını incelemektedir. Tuncel, çalışmasını, 1991 sonrası Ukrayna’nın dış politikası ve Türkiye ile ilişkilerini dört ayrı dönemle kategorize ederek incelemekte, Ukrayna dış politika elitinin Türkiye algısını ve Ukrayna - Türkiye ilişkilerine dair değerlendirmeler, Kırım ve Kırım Tatarları, Karadeniz güvenliği, Ukrayna’nın Batı tercihi, Türkiye-Rusya ilişkileri zemininde ele almaktadır.

Bu bağlamda, öncelikle, 1991 sonrasında, Karadeniz’in önemli iki aktörü olan Türkiye ve Ukrayna arasında çatışma ve sorunlardan muaf yepyeni bir dönemin başladığı, iki aktörün genel dış politika yaklaşımlarında uyumsuzluk unsurlarının bulunmadığı kaydedilmektedir. Bir istisna olarak, Türkiye ile Kırım ve Kırım Tatarları arasındaki ilişkilerin gösterilebildiği ifade edilmektedir. Genel olarak ise, ikili ilişkilerin 2000’li yılların sonuna kadar Türkiye’nin, Ukrayna’nın

“farkında olmadığı” bir ülke olarak kaldığı değerlendirilmekte, bunun sebepleri arasında ise Türkiye’nin bu iki aktörün yer aldığı bölgede diğer devletleri de kapsayan çekici ve köklü bir bölgeselleşme sağlamanın söylem düzeyinde varolmasına karşın, pratiğe dönüşmemesi ve yumuşak güç kapasitesi gösterememesi sayılmaktadır.

Bu nedenlere ek olarak, Ukrayna dış politikasının 1991 sonrasında Avro-Atlantik ve Rusya tercihleri arasına sıkışmış olduğu, bu durumun 2000’li yılların sonlarında Türkiye’nin farkına varılmasıyla 2011’de Yüksek Düzeyli Stratejik Konsey’in kurulduğu ancak yeterli adımların atılmadığı belirtilmektedir. İkili ilişkilerde esas dönüm noktasının ise 2015’te Türkiye’nin Suriye sınırında Rus savaş uçağını düşürmesi olduğu, bu tarihten itibaren iki ülkenin stratejik konularda temasları yoğunlaştırdığı, ancak 15 Temmuz 2016’da Türkiye’de gerçekleşen darbe girişimi sonrasında Rusya ile ilişkilerin iyileşmeye başlamasıyla kısa ömürlü olduğu aktarılmaktadır. Yazar, bu durumun iki ülkenin kendi aralarında uzun vadeli ve kalıcı perspektifler geliştiremediğinin veya buna ihtiyaç duymadıklarının göstergesi olduğunu ifade etmektedir.

Nihai tahlilde, günümüzde ikili ilişkileri şekillendiren dört ana konunun Kırım ve Kırım Tatarları, Karadeniz güvenliği, Ukrayna’nın Batı tercihi ve Türkiye - Rusya ilişkileri olduğu ifade edilmektedir. Kırım ve Kırım Tatarları konusunun daha çok söylemsel bir araç olarak kullanıldığı, Karadeniz güvenliği konusunda görüş ayrılıklarının bulunmasına karşın işbirliğine açık olduğu, diğer iki konunun ise ikili ilişkilerde en komplike konular olduğu ve bunları pragmatik bakış açısıyla değerlendiren uzmanların, ikili ilişkilerin; her iki ülkenin Avro - Atlantik ve Rusya ile olan ilişkilerinden ayrı olarak değerlendirilmesini tercih ettikleri aktarılmaktadır. Bu yaklaşımın gelecekte ilişkiler açısından olumlu bir unsur olduğu dile getirilmektedir.

Onikinci bölümde, Ayşegül Aydıngün ve İsmail Aydıngün, Rusya’nın yayılcı politikalarının Ukrayna’yı uzaklaştırmaya neden olan dinamiklerini ve bileşenlerini ele almaktadır. Bu bağlamda, konuyu önce Ukrayna’nın Rusya için önemi, Rusya’nın Ukrayna politikası, ardından Kırım ve Donbas maskirovkası, Novorosiya (yeni Rusya) ve Russkiy Mir’in (Rus Dünyası) iflası ve küresel sistemin dinamikleri ışığında Rusya’nın Ukrayna’da ve Ukrayna dışında izlediği politika başlıkları altında değerlendirmektedirler.

Kırım ve Doğu Ukrayna işgal edilmiş olsa da, Rusya’nın 1991 sonrası gerçekleştirmek istediği “Yeni Rusya” mitinin öldüğünü, işgal gerçeğine

rağmen Donetsk ve Luhansk’ın de facto entiteler olarak kaldığı, Ukrayna ile ekonomik işbirliği ve 1991 sonrası entegrasyon projelerinin başarıya ulaşmadığı, bu nedenle de yakın gelecekte Rusya’nın 2014’te bulduğu desteği gelecekte bulabileceğini düşünmenin akılcı olmadığı ifade edilmektedir. 2014 ve sonrasında gelinen durum neticesinde ikili ilişkilerin normalleşmesinin mümkün görünmediği belirtilerek, saldırgan politikası nedeniyle Rusya’nın, “ruhu” olarak nitelendirdiği Ukrayna’ya kaybettiği kaydedilmektedir.

Rusya’nın politikalarının eski Sovyet coğrafyasıyla sınırlı olmadığına ve Kırım ile Doğu Ukrayna’ya ek olarak Suriye’de ve genel olarak Arap kalkışmalarında gücünü ispatlamaya çalışmasının, Batı ile birçok anlaşmazlık yaşamasına neden olduğuna da vurgu yapılmaktadır. Daha net ifade etmek gerekirse, Rusya saldırganlığının, Ukrayin ulusal kimliğinin siyasallaşması, ülkedeki iki farklı (Batıcı - Rusyacı) ideolojik duruşun birbirine yaklaşması ve ülkenin Batı’yla entegrasyona dair kararlılığının pekişmesi sonuçlarını doğurduğu ifade edilmektedir.

Genel Değerlendirme

Prof. Dr. Ayşegül Aydınğün ve Prof. Dr. İsmail Aydınğün editörlüğünde derlenen bu değerli çalışma, Türk akademik çevrelerinde bilhassa Uluslararası İlişkiler disiplinde alan/bölge çalışmaları, transitoloji (*transitology*), Sovyet sonrası devlet inşası, dış politika analizi, uluslararası hukuk ve spesifik olarak Sovyet sonrası Ukrayna üzerine çalışmalar yürütenler tarafından başvurulacak, yukarıda aktarıldığı üzere, kapsamı oldukça zengin bir derleme niteliğindedir. Kitabın Türkçe yazılmış olması, gerek Ukrayna ile ilgili Türkçe yazında akademik eser yetersizliği karşısında yadsınamaz bir katkı sunmuş olması, gerekse Türkçe veya farklı dillerde Ukrayna ile ilgili daha fazla akademik çalışmayı teşvik edecek potansiyele sahip olması açısından oldukça kıymetlidir.

Kitabın en güçlü ve onu konuyla ilgili az sayıda Türkçe eserden olumlu anlamda ayıran özelliği, Ukrayna’da güncel, kapsamlı ve detaylı bir dizi saha araştırmasına dayalı olarak yazılmış olması ile konuya dair yazındaki Batılı ve Rus yazın ağırlığına karşı önemli bir eser niteliği taşımasıdır. Yarı yapılandırılmış mülakatlara dayanan saha araştırmalarının, çoğul bir yaklaşımla farklı sektörlerin mensuplarıyla yapılmış olması, altyapıları çok eskiye dayanan, 1991 ve 2014 sonrası Ukrayna’daki çok boyutlu sorunların, yine çok boyutlu bakış açılarından

nasıl algılandığının analizi için okuyucuya imkan tanımaktadır. Aktivistler, akademisyenler, uzmanlar, STK mensupları, medya mensupları, siyasiler, din görevlileri ve devlet yetkililerinin yer aldığı mülakatlardan elden edilen bilgiler, şüphesiz; standart ulaşılabilir kaynaklar ve arşivlerden sağlanabilecek bilginin çok ötesinde veri bütünü sağlamıştır. Tek başına bu niteliği dahi, kitabın Türkçe yazında konuya dair bir “temel başvuru kitabı” olmasını sağlayacaktır.

Öte yandan, kitaptaki kaynak kullanımında Türkçe ve İngilizcenin yanısıra, Rusça ve Ukraynaca kaynaklardan istifade edilmiş olması ve bunların akademik yayınlar, raporlar, gazete ve dergi haberleri gibi çeşitli yayın türlerinden oluşması, zengin bir araştırma altyapısı sağlamıştır. Ayrıca, Türkçe yazım ve imla kurallarına tam riayet edilmiş olması, dilin ve ifadelerin akıcı ve sarih olması, kitabı güçlü kılan unsurlar arasındadır.

Kitabın içeriği değerlendirildiğinde, Ukrayna’da yakın tarihteki iki temel kırılma noktası olarak 1991 ve 2014 sonrası iç ve dış dinamiklerin ve Ukrayna’da dönüşen kimliklerin -yukarıda oniki bölümün her biri için yer verildiği üzere- dikey ve detaylı araştırma örnekleri olduğu açıkça görülmektedir. Her bölüm, temel argüman ve inceleme konusu itibarıyla, yazında özgün olup, referans kaynağı olacak potansiyele sahiptir. Bu, temel argümanlarını ve kapsam özetlerini yukarıda sunduğum oniki bölüm özetinden de anlaşılabilir.

Kitabın yazarlarının bakış açılarında ve genel argümanlarında birbirlerine zıtlık teşkil eden argümanların sözkonusu olmamasının, bölümler arasındaki iç bağı ve senkronizasyonu güçlendirdiği de ifade edilmelidir. Kapsam dahiline alınan konular yanısıra, Ukrayna’nın 1991 sonrası AB ve ABD ile ilişkilerine ve ayrıca Ukrayna’da 1991 ve 2014 sonrasında kadının iç ve dış siyasette temsili konularına iki ayrı bölümde yer verilmesi, kitabın içeriğini zenginleştirebilirdi.

Nihai tahlilde; araştırma yöntemi, içerik, genel argümanları, akış ve üslup veçheleriyle; kitap, benzerleri arasında birinci başvuru kitabı olması kuvvetle muhtemel, yoğun emek sonucu ortaya çıkmış bir çalışmadır. Katkı yapmış olan her yazara ve editörlere; alanı Uluslararası İlişkiler olan bir akademisyen olarak, konuya dair daha önceden “olmayanı” gündeme getirdikleri ve bilinmeyenleri bilindir kıldıkları için teşekkür ediyorum, araştırma ve yazma çabalarının daim olması diliyorum.

Kitap İncelemesi / Book Review

Yayın Geliş Tarihi / Received: 20.09.2020

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 02.11.2020

ISSN: 1306-9136

Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes and History Journal

Sayı: 21, Yıl: 2020, Sayfa: 229-233

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Öktem, Ahmet Can. "Atrocities in the Balkan Wars." *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes* 21, (2020): 229-233.

Ahmet Can ÖKTEM

Independent Researcher

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8627-7665>

ATROCITIES IN THE BALKAN WARS

(BALKAN SAVAŞLARI'NDAKİ MEZALİMLER)

Main Editors: Melek Çolak, Vural Yıldırım

Title: Balkan Savaşları'ndaki Mezalimler

Published: Astana Yayınları

Language: Turkish

Number of Pages: 139

ISBN: 978-625-7890-30-4

Hungarian Turcologist and ethnographer Dr. Gyula Mészáros' booklet published in Hungarian titled *A Balkáni Háború Kegyetlenségei (Eredeti Török Források Alapján)* [Atrocities In The Balkan Wars, According to Original Turkish Sources] has been translated to English by Dr. Vural Yıldırım and prepared for Turkish publication by Prof. Dr. Melek Çolak. The Turkish translation also provides the original Hungarian text at the end of the Turkish text. Various information is presented regarding the events and mindset of the "Balkan tragedy" and the methods used by the Bulgarians, Greeks, Serbians, and Montenegrins with the aim of annihilating or expelling the Muslim-Turkish population from Macedonia and Rumelia. Bandit

gangs, revolutionary committees, soldiers and deserters, and fractions of the local non-Muslim communities that had resided together peacefully in the past were among those who committed the atrocities against the Muslim-Turkish population. Concerning these events, information is presented from various sources including witness statements, the official 9 December 1912 dated report of the Thessaloniki Governor, the letter of the Rojden regional official, and the report of the British Consul.

It is stated that the atrocities committed against the Muslim-Turkish population were not rooted in animosity, disputes between people, ideals or historical memories that evoked revenge. It was in fact economic issues that served as the catalyst of the atrocities in the Balkans (p. 31). Similarly, the desire for land was a motivating factor for the crimes perpetrated, for example, by Bulgarian villagers. People who were previously good neighbours and friends to each other unfortunately resorted to violence with the winds of war. The booklet lists various forms of aggression perpetrated towards the Muslim-Turkish population: massacres, torture, searching for and targeting girls and women from minaret balconies with binoculars, rape and forceful weddings, chasing after people who had been able to escape the attacks or who were previously released, tying lifeless bodies to donkeys and having them dragged, the destruction of mosques or their conversion into churches, seizure of schools, theft of all valuable and non-valuable belongings, gathering of the victims' weapons in order to deprive them of the means of defense, forcing victims to carry out menial work in order to humiliate them, making victims dig and bury graves, and cutting off postal communication. In fact, there was such frenzy while carrying these atrocities that the Filippopoli Young British Consul report indicates that a dispute occurred between the committee members and the Serbian soldiers in Tikveş due to how a pillaging would be carried out and that a Serbian soldier was killed because of this disagreement. In the open letter written by a lawyer from Manastır (Bitola) to the British Foreign Minister Sir Edward Grey, the explanation "Among these ill-fated victims, a woman's corpse, whose clothes were completely removed, was attention-grabbing; this woman was holding her six-month-old baby – both of them had many bayonet marks. She had stretched out her frozen right arm towards the train, as if she was begging..." (p. 55) is among the spine-chilling examples in the book.

One of the striking subjects in the booklet is about the long term aims behind the atrocities in the Balkan Wars, the discourses used and the

unresponsiveness and widescale prejudice it created in the European public opinion. It is stated that the committee activities formed in the Balkans against the Muslim-Turkish population had begun long before the Balkan Wars and that countless people in many countries were waiting for the day to strike. It is known that the bandit gangs and committees, which were trained and fed by the resources of the Bulgarian state and foreign money, were already perpetrating atrocities in Macedonia and Thrace according to a systematic plan for years.

It is expressed that the intention was to continuously draw Europe's attention to Macedonia and to create an excuse to "save their Bulgarian kin" through the claim that there was an ongoing intercommunal conflict between the Christian and Muslim constituents here (pp. 24-25). Due to the European public opinion's ignorance and prejudice regarding the Turks, it was not difficult to blame the Turks for the crimes and ongoing communal problems. Moreover, it was indicated that in the official 9 December 1912 dated report of the Thessaloniki Governor that the Bulgarian gangs had been continuously conducting a policy of ethnicity-based massacre in the past and during that period against the Muslim population in Macedonia and that the Bulgarian state was turning a blind eye to the crimes being committed (p. 39). Likewise, it was expressed that the Bulgarian land occupation policy in the 20th century involved slaughtering the Turkish villager population and freely settling into their lands (p. 41). Through utilizing slogans, excuses, and false news created by the forces oppressing the Muslim-Turkish population, it was aimed to fabricate a religious justification for their inhumane and illegal activities. With this intent, the slogans of the "crusade" and "saving kin" were created. Additionally, they attempted to cover up their own crimes with the accusation that there had been an ongoing oppression perpetrated by the Turks.

An often re-occurring theme will catch the reader's attention when reading on the atrocities committed against the Turkish-Muslim population; the perpetrators of the atrocities attempted to justify their actions by using excuses, no matter how unbelievable their justifications were. For instance, attacking people who took refuge in mosques and who were waving white flags was justified on the grounds that "shots were fired from the mosque". Raiding peoples' homes was justified with the need to "search for weapons". Under the "blood courts" formed by the bandit criminals, people were arbitrarily arrested and executed.

A particularly striking example is the trap a few Bulgarians set up for a Serbian private in the city of Kavadar after the Serbian occupation and its aftermath. The Bulgarians told a Serbian private where he could find hay to feed his horse. While the Serbian soldier was searching for hay in the stated location, the Bulgarians killed the Serbian using an axe and pistol. Subsequently, they ran to the streets and began yelling “Muslims are killing soldiers”. After the Serbian commander was informed of the Bulgarian version of the incident, he gave the order to kill the Muslims. This gory event was presented as an example confirming how the Muslims were slaughtered according to a complex plan (p. 52).

Furthermore, explanations and remarks were made regarding the oppressors’ tendencies of atrociousness together with their fixation on land, money and property. There were graves that had been vandalized “...for the pleasure of the evil monsters who turned into animals because they were weak...” (p. 19). “Feral feelings which were hidden behind a mask of religion and vile civilization” was an expression made denouncing Europe for the uncivilized slaughtering of Turks in the name of false slogans (p. 19). “The begging of a wife, the scream of a mother and the weeping of a child never affected their souls, they were thirsty for blood...” is stated addressing the criminals who were committing horrific murders while unabashedly claiming that they were being oppressed (p. 27). The description “These sub-human creatures must have been thirsting for blood so much...” was used for the criminals who decided to impale their lifeless victims (p. 46). The Bulgarian in the Bahola village close to Tikveş who turned from a neighbour into an enemy yells “You will die Turkish dog!...”, the Bulgarians yell to the Turkish women and children “You will either become Bulgarians or be like your men” (p. 51). The Bulgarians in Dedeğaç say “Ferdinand has forgiven you, shout with us: Hurra!” to the Turks who were able to escape and hide (p. 35). It is indicated that in a village in Gümölcine, where the Turkish and Bulgarian population were living in friendship, the Turkish authorities had protected the Bulgarians against Serbian and Greek gangs numbers of times. However, in return for this, despite that the Bulgarians of Kalaycı promised their Turkish neighbours during the occupation that they would safeguard them, eventually they came to an agreement with the revolutionary committees and together they burned the Muslim village, massacred the men and raped the women (p. 63).

The booklet offers some critical explanations towards the Balkan and the European and Christian geography regarding the atrocities. The “Balkan consciousness” was described as having a “burning desire” with

regards to creating slogans for fabricating justification for their crimes against the Turks (p. 23). The perpetrators who chose to have their dead victims dragged by donkeys were expressed as a case of the “Balkan spirit” not being “appeased” by the taking of lives (p. 44). The booklet holds the supposedly civilized Europe as being responsible for the “bloody carnival” that took place in the Balkans due to its silent consent. It is explained that the police would not pursue the perpetrators of the atrocities and that the perpetrators would even receive a badge of heroism once the war ended. Events of bandits freely reaching the cities, a governor preventing the horrified citizens from escaping, citizens who were able to escape the massacres being told to return to their homes that have been robbed and burned were also among the occurrences.

Together with the numerous negative cases, some positive instances are also included in the booklet. For example, a foreign consul reacted to the report of the massacres in Thessaloniki by saying “I am ashamed of myself for being a Christian and for being a European!” (p. 40). In addition, different examples were given about the attitude of religious functionaries. In one example, the Bulgarian and Greek churches were waving white flags during the massacres and some city residents asked for the committee leaders to end the killings, but their request was futile. On the other hand, in the negative examples, a gang in the Buf village entered a house under the leadership of a Pope Nikola and a Cretan Greek Orthodox church priest Alko in Midilli (Lesbos Island) shot two men.

This booklet, while catching the interest of the reader, also elicits feelings of sadness, disgust, and anger due to the details of the atrocities it narrates. In this regard, the author’s question of “Which scourged aspirations, what kind of a repressed and sudden vast societal irateness was needed to succeed in turning a person into such a monster!?” (p. 14) regarding the atrocities is particularly poignant.

Kitap İncelemesi / Book Review

Yayın Geliş Tarihi / Received: 24.08.2020

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 19.10.2020

ISSN: 1306-9136

Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes and History Journal

Sayı: 21, Yıl: 2020, Sayfa: 235-241

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Ertekin, Berfin Mahide. "Askeri Müdahaleler, Savaş Suçları ve Sivillerin Korunması". *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes* 21, (2020): 235-241.

Berfin Mahide ERTEKİN

Bağımsız Araştırmacı

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5121-8910>

ASKERİ MÜDAHALELER, SAVAŞ SUÇLARI VE SİVİLLERİN KORUNMASI

(MILITARY INTERVENTIONS, WAR CRIMES, AND PROTECTING CIVILIANS)

Yazar: Christi Siver

Kitap Adı: Military Interventions, War Crimes, and Protecting Civilians (Askeri Müdahaleler, Savaş Suçları ve Sivillerin Korunması)

Yayın Evi: Springer International Publishing AG

Yayın Yılı: 2018

Yayın Yeri: İsviçre

Dili: İngilizce

Sayfa Sayısı: 137

ISBN: 978-3-319-77691-0 (e-kitap)

Günümüzde savaş giderek şekil değiştirmektedir ve bu bağlamda iki devletin karşı karşıya gelip sınırda çatışması artık çok rastlanan bir durum değildir. Yaşadığımız çağda çatışmalar ağırlıklı olarak isyancı gruplara ve terör örgütlerine verilen askeri

karşılık üzerinden sürmektedir. Dolayısıyla böyle bir ortamda sivillerin korunması daha da önem taşımaktadır, zira bir sivil ile bir isyancı veya teröristin ayırımını yapmak ciddi dikkat, eğitim ve tecrübe gerektirmektedir. Birçok uluslararası antlaşma ve uluslararası örgütler var olsa da devletler ve yine uluslararası örgütler, savaş suçunun işlenmesinin halen önüne geçebilmiş değildir. Silahlı kuvvetlere yüklenen görevi ve devletlerin bu görev yönetimini anlamak; savaş, çatışma ve askeri müdahale gibi konularda sivilleri korumak için oldukça önem arz etmektedir. Bu noktada da silahlı kuvvetler içinde verilen eğitim ile komutanların/liderlerin sergiledikleri tutum, sivillerin korunmasına yönelik askerlerin davranışlarında büyük önem taşımaktadır.

Christi Siver tarafından kaleme alınan *Military Interventions, War Crimes, and Protecting Civilians* adlı kitap tam olarak bu konuya eğilmektedir. Yazarın amacı askerlerin neden savaş suçu işlediğini ve askerleri sivilleri öldürmeye iten etkenlerin ne olduğunu araştırmaktır. Bu sayede ilgili çalışma, askeri müdahalelerde sivillerin korunması için ne yapılması gerektiğine akademik ve bilimsel yaklaşım ile dikkat çekmektedir. Bu bağlamda bu çalışma karar vericilere sivillerin korunması konusunda öneri sunan ve yol haritası niteliği taşıyan bir çalışmadır.

İlgili kitabın yazarı Christi Siver, Amerika Birleşik Devletleri'nde Saint John's Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünde doçentlik görevini yürütmektedir. Çalışma alanları dış politika, uluslararası hukuk ve askeri müdahaleler gibi konuları içermekte ve çalıştığı konuların odağında uluslararası güvenlik ile insan hakları bulunmaktadır.

Yazar, aynı silahlı kuvvetler içerisinde bazı birliklerin askeri müdahale sırasında uluslararası hukuka uygun davranırken, bazı askeri birliklerin sivilleri hedef almasının nedenlerini bulmak için çalışmasında silahlı kuvvetlerin incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Aynı silahlı kuvvetler içindeki birliklerin farklı davranışlarını anlamak için silahlı kuvvetlere *örgüt* olarak yaklaşmaktadır. Dolayısıyla araştırma sorusu için neden-sonuç mekanizması kurarken *örgüt kuramını* kullanan yazar, örgüt içi kültürde *alt kültür* ve *karşı kültürün oluşumu* ile *örgüte sosyal entegrasyon* kavramları özelinden silahlı kuvvetlerdeki birlik davranışlarını araştırmaktadır. Yazar, ilgili kavramlar üzerinden silahlı kuvvetlerdeki birliklerin davranışlarını anlamak için toplamda üç vakayı incelemiş, ancak vakalar arasında karşılaştırma yapmamıştır.

İlgili kitap altı bölümden oluşmaktadır ve her bölüm akademik makaleden oluşmaktadır. İlk iki bölüm giriş bölümü, üçüncü, dördüncü ve beşinci bölüm gelişme, altıncı bölüm de sonuç olarak kabul edilebilir.

İlk bölümde yazar amacını ve araştırma sorusunu belirtmiştir. İkinci bölümde yazar incelediği konuyu, kullandığı kuramı ve kavramları tanımları ile detaylıca açıklayarak okuyucuyu bilgilendirmiştir. Ayrıca araştırma yöntemi ile kullandığı kaynakları da belirtmiştir. Kitabın üç, dört ve beşinci bölümlerinde yazar incelediği üç vakayı tek tek açıklamıştır. Üçüncü bölüm Kore Savaşında sivil mültecilerin yaşadıklarını, dördüncü bölüm Malaya'da ilan edilen olağanüstü hâl durumunda İngiliz silahlı kuvvetlerinin sivillere karşı davranışlarını ve beşinci bölüm ise Somali'de Kanada silahlı kuvvetlerinin eylemleri üzerinden barış koruma gücünün karanlık yüzünü konu almıştır.

Yazar her vakada sivilleri hedef alan birlikleri *alt kültür*, *karşı kültür* ile *askeri birliklerde sosyal entegrasyon arasındaki ilişki* ve *askeri birliklerde liderlik* üzerinden inceleyerek sivilleri öldürme nedenlerine cevap getirmeyi amaçlamıştır. Altıncı bölümde, yazar sonuç kısmını yazmış ve ulaştığı sonuç ile önerilerini ve ayrıca yaptığı ilgili çalışmaya ek olarak araştırılması gereken konuları da eklemiştir.

Yazar çalışmasında araştırma yöntemi olarak süreç izleme (iz sürme) yöntemini kullanmıştır. Seçtiği vakalardaki silahlı kuvvetlerin her biri uluslararası hukuku korumaya kararlı, büyük ve güçlü demokratik ülkelerin silahlı kuvvetleridir ve yazarın amacı da özellikle bu silahlı kuvvetlerdeki birliklerin tutumunu incelemektir. Yazar çalışmasında çeşitli kategoride kaynaklar kullanmıştır: Arşivleri ziyaret ederek çalışmasında yer verdiği vakalara ait askeri raporları, askerlerin eğitimine ve birlik içi disiplin uygulamaları gibi konuları içeren askeri ve sivil belgeleri toplamış, ayrıca çalışmadaki vakarla ilgili askerlerin röportajlarını da çalışma için kullanmıştır. Kullandığı kaynaklar ile çalışmanın şeffaflığı ve güvenilirliği açıktır.

Yazar, incelediği sınırlı sayıdaki vakalar üzerinden araştırma sorusunun cevabını bulduğunu belirtmekle birlikte, bu konunun farklı detaylar ve araştırma soruları üzerinden daha da araştırılması gerektiğini de vurgulamaktadır. Yazar üç ayrı vakada da ortak sonuca varmıştır: Aynı silahlı kuvvetler içinde birliklerin uluslararası hukuka uyma ve sivilleri koruma konusundaki davranış farklılığını; silahlı kuvvetler içindeki

sosyal entegrasyonun yetersizliği ile birlik komutanlarının yetersiz tutum ve emir aktarımı sonucunda silahlı kuvvetler içinde gelişen alt kültür ve karşı kültür ile açıklamaktadır.

Bir örgüt içinde var olabilmenin gereği olan örgüte sosyal entegrasyonu silahlı kuvvetler bağlamında değerlendiren yazar, silahlı kuvvetlerde sosyal entegrasyonun verilen eğitimler ile gerçekleştiğini belirtmektedir. Ayrıca bu eğitimlerde liderin tutumu oldukça önemli olduğunu eklemektedir (s. 14). Bu bağlamda yazar incelediği askeri belgeler doğrultusunda, doğrudan sahada çarpışan ve siviller ile karşı karşıya kalan askerlere; silahlı kuvvetlere bağlılık ve aidiyetin sağlanması için veriler eğitimler sırasında gerek Cenevre Sözleşmelerinin gerekse sivillerin korunması gerekliliğinin kısıtlı şekilde, etkisizce veya hiç verilmediği çıkarımına varmıştır (s. 125). İlgili eğitimlerin sadece askeri birlik komutanlarına verildiği görülmektedir. Yazara göre komutanların yetersiz bilgi aktarımı sonucu sahadaki askerlerin savaş suçu işlediği açıktır. Yazar; silahlı kuvvetlerin savaş suçu işlediklerinde, yargılanan ve cezaya çarptırılanların tetiği çeken askerler olmasını eleştirmektedir. Bu noktada yazar önemli bir konuda farkındalık yaratmaktadır. Sosyal entegrasyon ile silahlı kuvvetler içinde “bireyselliklerinden” arındırılarak silahlı kuvvetlere bağlanmaları ve emirleri yerine getirmeleri beklenen askerler, savaş suçu işlediklerinde bireysel olarak yargılanmaktadırlar. Bu askerler yerine silahlı kuvvetlerdeki eğitimi eksik veren birimler veya yeterli formasyon aktarımını yapamayan komutanlar yargılanması, muhtemelen sivilleri koruma konusunda karar vericiler ile silahlı kuvvetlerin birimleri eğitime ve yönlendirmede atacağı adımlar daha sağlam olmasına yol açacaktır.

Bunlarla birlikte her askeri birliğin savaş suçu işlemediği ve müdahaleler sırasında sivilleri koruduğu gözlenmiştir. Yazar bu durumu birlik liderliği ve alt kültür kavramları ile açıklamaktadır. Yazar; incelediği askeri belge ve raporlardan yola çıkarak aynı silahlı kuvvetler içerisinde savaş suçu işleyen ve işlemeyen askeri birlikler arasındaki farkın, yine yetersiz bilgi ve formasyon aktarımı yapan komutanlar olduğu sonucuna varmıştır. Silahlı kuvvetler içinde savaş kanunları eğitimle verilmiş dahi olsa komutanlar sahada verilen eğitimi uygulamazlarsa, asker çelişkiye düşmekte ve silahlı kuvvetlere sosyal entegrasyonunu yeterli seviyede sağlayamamaktadır. Yazar askeri birlik komutanlarının, askerlerin silahlı kuvvetler kültürüne karşı bir alt kültür veya karşı kültür oluşturmasında büyük etkileri olduğu çıkarımını yapmaktadır. İncelenen çalışmada üç vakada da askerlerin sivillere

yönelik davranışlarının kaynağı, liderlerin tutum ve emirlerini işaret edilmektedir.

Bu duruma örneklerden biri kitabın çalışma konularından bir tanesi olan Kore'de gerçekleşmiştir. Yazara göre Kore'de görev alan bazı askeri birliklerin komutanları, emirlerindeki askerlere sivillerin korunması konusunda yeterli eğitim ve bilgi aktarımı yapamadığından sivillerin ölümüne yol açmıştır. Aynı yetersiz eğitimi alan başka bir askeri birlik ise müdahale sırasında komutanların doğru bilgi ve emir aktarımı ile sivil mültecilere yardım etmişlerdir (s. 50).

Çalışmada yer alan bir diğer vakada ise Malaya'da İngiliz silahlı kuvvetlerinin sivillere karşı tutumu incelenmiştir. Askeri belgeler ışığında yazar; birliklerin savaş suçu işlemelerinin kökeninde yine yetersiz silahlı kuvvetler-içi eğitim ile sosyal entegrasyon ve komutanlığın birlikleri yönetmekteki yetersizlik olduğuna işaret etmektedir (s. 77). Yazar aynı zamanda, sivillere saldıran askerlerin sivilleri, isyancılardan veya teröristlerden ayırt edemediklerini de belirtmiştir.

Yaşadığımız çağda hegemonik ve topyekûn savaşlar yerine daha çok sınırlı, iç ve gerilla savaşları ile karşılaşmaktayız. Yani savaş hukukunun ön gördüğü şekilde, belirli bir alanda belirli silahlı kuvvetler tarafından yürütülen savaşlar yerine artık gerillalar tarafından düzensiz şekilde yürütülen savaşlar mevcuttur. Dolayısıyla bu durum sivil ile askeri/çatışan silahlı kişiyi ayırt etmeyi zorlaştırmaktadır. Böyle bir ortamda da savaşın bağlamı değişmekte ve savaş hukuku zayıflamakta, uygulanması da zor hale gelmektedir. Bu gerçek göz önüne alındığında, yazarın çalışmasında savaşın değişen bağlamına ve sivil ile isyancı/terörist ayırımının zorluğu sonucu savaş hukukunun uygulanmasındaki eksikliğe yeterli seviyede değinmediği görülmektedir.

Bir başka husus ise yazarın çalışması için kullandığı vakaların az sayıda olması ve tek tip silahlı kuvvetleri, yani demokratik devletlerin silahlı kuvvetlerini içermesidir (s. 132), ki yazar çalışmasında bu eksikliğe işaret etmiştir. Bu sebeple bu çalışmanın sonucunu tüm devletler ve silahlı kuvvetler için genellemek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Devletler, komuta zinciri yoluyla hiyerarşik bir düzende silahlı kuvvetlerini kontrol ederler. Bu bağlamda her devletin eğitim kaynaklarının, askeri kültürünün ve komuta zinciri düzenindeki disiplin sağlama metodunun aynı olmayacağı göz önüne alınmalıdır.

Tam da bu noktadan hareketle dikkat çeken konu da aslında demokratik ve uluslararası alanda güce sahip devletlerin silahlı kuvvetlerindeki askerlerin savaş suçu işlemesidir. Zira bu devletler sivillerin korunması yönünde uluslararası hukuk kurallarını destekleyen, eğitim ve bilgi kaynağına sahip devletlerdir.

İlgili çalışma, yazarın silahlı kuvvetleri örgüt olarak ele alıp silahlı kuvvetlerdeki askerlerin davranışlarını örgüt (yani silahlı kuvvetler) kültürü doğrultusunda incelediği unutulmadan okunmalıdır. Yazarın çalışmasından anlaşılmaktadır ki silahlı kuvvetler içinde sosyal entegrasyon sırasında doğru verilmeyen eğitimler sonucu askerler silahlı kuvvetler içinde bir karşı kültür ve alt kültür oluşturmaktadır. Yetersiz sosyal entegrasyon ve eğitimin sebebi de bilgi, emir ve davranış aktarımını birliklere yetersiz şekilde aktaran birlik komutanlarıdır. Bu bağlamda yazar, askerlerin sosyal entegrasyonunu sağlayabilmesi için komutanların da aynı ölçüde ve doğrultuda davranması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Örgütlerde bireyleri örgüte bağlayan ve ortak örgüt kültürünü oluşturan *ortak değerlerdir*. Silahlı kuvvetler içinde sosyal entegrasyonun sağlanması için askerlere verilen eğitimler, askerler için mensup oldukları silahlı kuvvetlerin “değerleri” olmaktadır ve bu değerlere sadık kalan asker artık silahlı kuvvetlere aidiyet kazanmış olur ve değerleri içselleştirir. Böylece bir çatışma ortamında ne yapması gerektiğini bilir ve kendi vicdani muhakemesini kullanmayı ya da komutanın emrini beklemeyi. Sivillere yönelik şiddetin önlenmesi adına atılan hukuki girişimler, bürokrasi içinde kaldığı sürece ancak bir “temenni” olabilir. Bu hukuki normlar ancak silahlı kuvvetler içinde en üst rütbeden en alt rütbeye kadar eğitime dönüştürüldüğünde silahlı kuvvetler kültürü içinde *ortak değer* olabilir. Yeterli şekilde sosyal entegrasyonu sağlayamayan askerler ve birlikler, silahlı kuvvetler kültürüne aksi şekilde davranışlar göstererek silahlı kuvvetler içinde alt kültür ve karşı kültür oluşturmaktadır ve sivillerin korunması imkânsız hale gelmektedir.

Yazarın çalışmasıyla yaptığı en önemli katkı; savaş suçu işleyen askerlerin bireysel olarak yargılanmasını ve devletlerin ya da silahlı kuvvetlerde askerlerden sorumlu birlik komutanlarının sorumlu tutulmadığını eleştirerek farkındalık yaratmasıdır. Yazar ayrıca çalışmasında, incelediği konu ile alakalı olarak çalışmanın genişlemesi ve ilerlemesi adına ek araştırma sorularını da belirtmiştir.

İlgili çalışma alana katkı sunmakla birlikte akademik çevreler ve öğrenciler için açıklayıcı bir çalışmadır. Kavramlar ile kullanılan kuramın tanımlarının yapılması ve vakaların tarihsel arka planı ile okuyucuya sunulması sayesinde çalışma akademik çevreler dışından da okunabilecek niteliktedir.

ULUSLARARASI SUÇLAR ve TARİH

Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History (UST), yılda bir kez yayınlanan hakemli akademik bir dergidir. Dili, İngilizce ve Türkçe'dir. Yayın hayatına 2006 senesinde başlamıştır. UST'nin inceleme alanları Balkanlar, Kafkasya, Avrasya ve Orta Doğu'da toplumlar arasındaki, etnik gruplar arasındaki, dini gruplar arasındaki ve uluslar arasındaki anlaşmazlıklar, çatışmalar ve işlenen suçlardır. UST, TÜBİTAK-ULAKBİM tarafından taranmaktadır.

Makale Gönderme Kuralları

- Makaleler, e-posta yolu ile UST Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Teoman Ertuğrul Tulun'a iletilmelidir (tetulun@avim.org.tr).
- Makaleler, Türkçe veya İngilizce dillerinde olmalıdır.
- Makaleler, Microsoft Word Programında yazılmış olmalıdır.
- Makaleler, 12 punto büyüklüğünde *Times New Roman* karakterleri kullanılarak, 1.5 satır aralığıyla ve yeterli kenar boşlukları bırakılarak (1-1/2 inch) yazılmalıdır. Makalenin sayfaları, 1'den başlayarak numaralandırılmalıdır.
- Makalelerde, Chicago Referans Sistemi kullanılmalıdır. Referanslar metin içerisinde değil dipnotlarda belirtilmelidir.
- Gönderilen dosyalarda, yazar(lar)a dair aşağıdaki bilgiler bulunmalıdır:
 - Ad ve soyad(lar)ı
 - Yazar(lar) hakkında kısa biyografik bilgi
 - Halihazırdaki akademik ünvan(lar)ı
 - Halihazırda mensubu buldukları kurum(lar) veya üniversite ve bölüm(ler)
 - E-post adres(ler)i
 - Açık posta adres(ler)i, cep telefon numara(lar)sı ve faks numara(lar)sı
- UST'de yalnızca akademik **makale** ve **kitap incelemeleri** yayınlanmaktadır.

- **Makaleler**, dipnotlar ve bibliyografyayı da kapsayacak şekilde 7000-9000 kelime arasında olmalıdır. Tüm makalelerin, 150-200 kelime arasında değişen özleri ve 4-6 adet alfabetik sıraya göre yazılmış ve indeksleme için uygun anahtar kelimeleri olmalıdır (ideal şartlarda, anahtar kelimeler makalelerin başlıklarında geçmemelidir).
- Başlık ve alt başlıklar arasında açıkça anlaşılacak bir hiyerarşi olmalıdır.
- 40 kelimedenden uzun alıntılar, metin içinde sağ ve sol kenar boşlukları metinden daha geniş olacak şekilde ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.
- **Kitap İncelemeleri**, UST'nin ilgi alanları dahilinde olan konularla ilgili yayınlanmış yeni eserler hakkında ve dipnotlar dahil 3000-4000 kelime uzunluğunda olmalıdır. İncelemesi yapılan eser hakkındaki aşağıdaki bilgiler belirtilmelidir.
 - Yazar(lar)ın veya editor(ler)ün ad ve soyad(lar)ı
 - Eserin başlığı
 - Yayın yılı
 - Yayın yeri
 - Yayınevi
 - Sayfa sayısı
 - Eserin dili
 - ISBN numarası
- UST Sorumlu Yazı İşleri Müdürü, gönderilen makale ve kitap incelemelerinin en kısa sürede hakemler tarafından değerlendirilmesini sağlayacaktır. E-posta yoluyla gönderilen makaleler Sorumlu Yazı İşleri Müdürü'ne ulaştığında yazar(lar) e-posta yolu ile bilgilendirilecek(ler)dir.

INTERNATIONAL CRIMES and HISTORY

Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History (ICH) is an annual peer-reviewed bilingual (Turkish and English) academic journal dedicated to the study of inter-communal, inter-ethnic, inter-religious and international conflicts and crimes. First published in 2006, the ICH has been a platform for the scholarly investigation of conflicts and crimes registered in the Balkans, the Caucasus, the Eurasia Region, and the Middle East. The ICH is indexed in the Scientific and Technological Research Council of Turkey-Turkish Academic Network and Information Center (TUBİTAK-ULAKBİM).

Notes for Contributors

- Manuscripts should be submitted via email to the Managing Editor of the ICH Teoman Ertuğrul Tulun (tetulun@avim.org.tr).
- Manuscripts should be in English or in Turkish.
- Manuscripts should be word processed using Microsoft Word.
- Manuscripts should be 12 point font, Times New Roman, and 1,5 spaced throughout allowing good (1-1/2 inch) margins. Pages should be numbered sequentially.
- International Crimes and History adheres to the Chicago reference style. References should be given in footnotes.
- All manuscript submissions should include
 - Full name(s) of the author(s)
 - Short biographical note(s) about the author(s)
 - Professional position(s) of the author(s)
 - Current department and institutional affiliation(s) of the author(s)
 - Email(s) of the author(s)
 - Full address(es)/phone(s)/fax details of the author(s)
- The Editors welcome the submission of manuscripts as **Main Articles** and **Book Reviews**.

- **Main Articles** should be 7,000–9,000 words including footnotes and bibliography. They should include an abstract between 150–200 words and 4–6 keywords (in alphabetical order, suitable for indexing. Ideally, these words should not have appeared in the title).
- There should be a clear hierarchy of headings and subheadings.
- Quotations more than 40 words should be indented from both the left and right margins and single-spaced.
- **Book Reviews** should be 3,000–4,000 words including footnotes on recently published books on related subjects. The details of the book under review should be listed with the following details:
 - Author(s) or Editor(s) first and last name(s) of the book under review.
 - Title of book
 - Year of publication
 - Place of publication
 - Publisher
 - Number of pages
 - Language of the book
 - ISBN number
- The editorial office will make every effort to deal with manuscript submissions as quickly as possible. All papers will be acknowledged on receipt by email.

SİPARİŞ FORMU

Sayın Okuyucularımız

Sürelî yayınlarımız tüm arşiviyle AVİM websitesi ve Dergipark sistemi üzerinden açık erişime sunulmaktadır.

Dergi arşivimiz ve açık erişime sunulan diğer tüm yayınlarımız için www.avim.org.tr adresini ziyaret edebilirsiniz.

Diğer taraftan, yayınlarımızı basılı olarak edinmek isteyen okuyucularımız için abonelik ve diğer kitap ücretleri aşağıdadır.

Adı : Adres :
Soyadı :
Telefon :
E-mail :

Aboneliklerimiz

☐ Ermeni Araştırmaları Dergisi - 4 Aylık	Yıllık 108 TL
☐ Review of Armenian Studies Dergisi - 6 Aylık	Yıllık 72 TL
☐ Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi - Yılda Bir Sayı	Yıllık 36 TL
☐ Avrasya Dünyası / Eurasian World Dergisi - 6 Aylık	Yıllık 40 TL

Kitaplar

☐ Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler Kitabı (Genişletilmiş 2. Baskı)
Derleyen: Ömer Engin LÜTEM	15 TL
☐ Armenian Diaspora - Diaspora, State and the Imagination of the Republic of Armenia / Turgut Kerem TUNCEL	35 TL
☐ Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri
Kırımlar - Kıyımlar - Göçler (1821-1913) / Bilâl N. ŞİMŞİR	25 TL
☐ Turkish-Russian Academics / A Historical Study on the Caucasus	20 TL
☐ Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine / Bilâl N. ŞİMŞİR	20 TL
☐ Ermeni Sorunuyla İlgili İngiliz Belgeleri (1912-1923) /
British Documents on Armenian Question (1912-1923) / Tolga BAŞAK	30 TL
☐ Türk Ermeni Uyuşmazlığı Üzerine
Ömer Engin Lütem Konferansları 2019 / Editör: Alev Kılıç	40 TL
☐ Sovyet Sonrası Ukrayna'da Devlet, Toplum ve Siyaset /
Değişen Dinamikler, Dönüşen Kimlikler / Editörler: Ayşegül AYDINGÜN - İsmail AYDINGÜN	40 TL

* Siparişinizin gönderilebilmesi için formu dekontla birlikte gönderiniz.

İletişim Bilgileri

Adres: Süleyman Nazif Sokak No: 12 Daire: 4 06550 Çankaya / ANKARA
Tel: 0312 438 50 23 • Faks: 0312 438 50 26
E-posta: terazi yayincilik@gmail.com

Hesap Numarası: Terazi Yayıncılık - Garanti Bankası A.Ş. Çankaya /Ankara Şubesi
Hesap No: 181 /6296007 IBAN No: TR960006200018100006296007

Posta Çeki Hesap No: Ankara/Çankaya/Merkez 5859221

AVİM
AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ
CENTER FOR EURASIAN STUDIES

AVİM DEN YENİ BİR NİTELİK: GÜRCİSTAN'DAKİ MÜSLÜMAN TÜPULUKLAR, AZINLIK HAKLARI, SİYASET

Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan ve Türkiye'de yaşanan halk hareketlerinden etkilenen ve Türkiye'de yaşanan Gürcistan'daki Müslüman Topuluklar: Azınlık Hakları, Siyaset, Siyasal bağları üzerindeki rolü hakkında yeni bilgiler.

YORUMLAR

ETKİNLİKLER

YORUMLAR

DEMOKRATİK DEĞİŞİMLERİN DOĞURULUŞUNDA DİNİ İHTİŞAŞ VE SİYASİ ETKİSİ
Prof. Dr. Mustafa Kemal ÖZGÜR
15.07.2016

ŞERHATIN İHTİŞAŞI BAKAN İŞİKA DADİCİN ŞERHATINDA SONUKRINI ANMAŞI HAKKINDA YAPTIĞI AKGİLAŞAY DAKİR BİR YORUM
15.07.2016

YAKŞIYA 2016 NATI ZİYESİ VE DAKLEK KARAHAG SORUNU
15.07.2016

1 TEMMUZ TARİHLİ FRANŞIZ YAKŞI İŞKARŞI VE OLAKI SONUKLARI
15.07.2016

PAPA FRANŞIYA İHTİŞAŞI İÇİN BASTIRIVOR
29.06.2016

ANALİZLER

LOZAN BARİŞ
15.07.2016

VAZİRLERİN YAKŞI DE
21.06.2016

FUSTİN MİGARTİTİNİN VARDUKLARI
24.11.2015

BAŞRİDLAR - KONFERANS KİTAPLARI

MONGOLIA ON THE EVE OF THE 11TH ASIA
14.07.2016

11. ASYA - AVRUPA ZİYESİ İNŞEŞİ
02.06.2016

PROJECTIONS FOR THE FUTURE OF TURKİSH
04.06.2015

AVİM BİLGİ

KRİM TATARLARININ AKŞI ALMALIŞI
13.07.2016

ALMANYANIN AMACI NER - TÜRKİYE GAZETESİ - 05.06.2016

THE GENOCIDE IDEALİE IN GERMANY AND TURKEY - AN OBJECTIVE PERSPECTIVE - NEW ERA (Nürnberg) - 24.06.2016

ALMAN PARLAMENTİNİSİ TÜRKİYEYİ SÜZDE ERMENİ SOVKRİMİYLE ŞİÇLAMAY HAZİRLANIVOR ... (3)
02.06.2016

ALMAN PARLAMENTİNİSİ TÜRKİYEYİ SÜZDE ERMENİ SOVKRİMİYLE ŞİÇLAMAY HAZİRLANIVOR ... (2)
02.06.2016

DÜYÜRİLLER

15 TEMMUZ 2016 TARİHLİNDE ERMENİSTAN AKŞARI TEMŞİLETLERİNİN ZİYARETİ EK
15.07.2016

AVİM

www.avim.org.tr

ISSN: 1306-9136

9 771306 913004

Fiyatı / Price: 36 TL